УНІВЕРСИТЕТ
ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ
В ПЕРЕЯСЛАВІ

ВІТЧИЗНЯНА НАУКА НА ЗЛАМІ ЕПОХ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (15 грудня 2020 року)

№66

Переяслав – 2020

УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ
В ПЕРЕЯСЛАВІ

Рада молодих учених університету

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції
«ВІТЧИЗНЯНА НАУКА НА ЗЛАМІ ЕПОХ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»
15 грудня 2020 року
Вип. 66

Збірник наукових праць

Переяслав – 2020

УДК 001(477)«19/20»
ББК 72(4Укр)63
В 54

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»: Зб. наук. праць. Переяслав, 2020. Вип. 66. 285 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:
Коцур В.П. – доктор історичних наук, професор, академік НАПН України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:
Воловик Л.М. – кандидат географічних наук, доцент
Євтушенко Н.М. – кандидат економічних наук, доцент
Кикоть С.М. – кандидат історичних наук (відповідальний секретар)
Носаченко В.М. – кандидат педагогічних наук
Руденко О.В. – кандидат психологічних наук, доцент
Скляренко О.Б. – кандидат філологічних наук, доцент
Солопко І.О. – кандидат фізико-математичних наук, доцент
Юхименко Н.Ф. – кандидат філософських наук, доцент

Збірник матеріалів конференції вміщує результати наукових досліджень наукових співробітників, викладачів вищих навчальних закладів, докторантів, аспірантів, студентів з актуальних проблем гуманітарних, природничих і технічних наук.

Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, достовірність фактів і посилань несуть автори публікацій.

©Автори статей
©Рада молодих учених університету
©Університет Григорія Сковороди
в Переяславі

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 633.15:632.954

Євгенія Бородай
(Дніпро)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНТИОКСИДАНТНОЇ СИСТЕМИ ГАЗОННИХ ТРАВ ЗА ДІЇ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ

Досліджено функціонування антиоксидантної системи газоноутворюючих видів, які найбільш поширені в міських фітоценозах. Встановлено, що адаптивна здатність основних газонних видів рослин проявлялась у зростанні активності СОД та підвищенні рівня ТБК-активних продуктів.

***Ключові слова**: газонні трави, антропогенний вплив, важкі метали, антиоксидантна система.*

The functioning of the antioxidant system of lawn-forming species, which are most common in urban phytocenoses, has been studied. It was found that the adaptive ability of the main lawn plant species was manifested in the growth of SOD activity and increasing the level of TBA-active products.

***Key words**: lawn grasses, anthropogenic impact, heavy metals, antioxidant system.*

Вплив промислового забруднення на навколишнє середовище дедалі збільшується і охоплює все більші території. Особливо помітним є антропогенний вплив на урбофітоценози, основним компонентом яких є газоноутворюючі трави[1,4]. У зв'язку з цим актуальним є вивчення реакції антиоксидантної системи на негативний вплив важких металів та дослідження стійкості основних газонних видів рослин.

Таким чином, метою дослідження було вивчення особливостей функціонування антиоксидантної ферментативної системи газонних трав в умовах лабораторного досліду за дії важких металів, що є важливим для визначення стійких видів [4].

Дослідження проводилось в строго контрольованих лабораторних умовах. Для визначення впливу важких металів на антиоксидантну систему здійснювали вирощування рослин на розчині Кнопа, який містив у концентрації 0,2 мМ розчин важких металів. Контрольним варіантом були рослини, які вирощували на ¼ розчину Кнопа.

Об'єктами дослідження були такі види газоноутворюючих трав : тонконіг лучний (*Poa pratensis* L.) та костриця східна (*Festuca orientalis* Hack.). Активність ферменту супероксиддисмутази (СОД) визначали за Переслєгіною [6], ТБК-активних продуктів(малонового альдегіду – МДА) проводили за загальноприйнятою методикою [7].

Математичну обробку експериментальних даних проводили за допомогою програми Microsoft Excel. Розраховували середнє арифметичне ($\bar{x}$), і дисперсію (σ 2), яку порівнювали за критерієм Фішера, а розбіжність між вибірками вважали значущою за $p<0,05$.

Важкі метали у великих концентраціях мають негативну дію на перебіг фізіолого-біохімічних реакцій організму. Важливим показником інтенсивності стресового впливу є накопичення вільних радикалів, активних форм кисню (АФК) та продуктів пероксидного окиснення ліпідів (ПОЛ)[2]. Тому рослини виробили захисні механізми, за допомогою яких інактивуються вказані продукти окиснення або запобігаються їх утворення [3, 5], наприклад супероксиддисмутаза (СОД), яка є ключовим ферментом захисту клітин від АФК.

В результаті проведеного дослідження встановлено, що збільшення концентрації токсиканта призводить до інтенсифікації вільно-радикальних процесів [10]. Ступінь посилення процесу залежить від виду токсиканта [8, 9]. Так, в листках тонконога лучного максимальне накопичення ТБК-активних продуктів (табл.1) відзначено за впливу цинку, свинцю та кадмію. Свинець та кадмій пригнічують активність ензимів дихального ланцюга.

Цинк є одним з есенціальних елементів, що входить до складу активних центрів багатьох ферментів, але у великих концентраціях зумовлює оксидативний стрес. Костриця східна більш резистентна до дії важких металів. Зміни рівня ТБК-активних продуктів в листі цього виду аналогічні до змін, як у тонконога лучного, але виражені в меншому ступені. Висока акумуляція продуктів вільно-радикальних процесів за впливу цинку, ймовірно, пояснюється індивідуальною чутливістю виду до цього елементу.

Таблиця 1

Зміна ТБК-активних сполук в листках газонних трав, що зростали на ¼ розчині Кнопа з додаванням солей важких металів, мМоль/г сирої речовини

Варіанти досліду	Тонконіг лучний		Костриця східна	
	$\bar{X}$	±m	$\bar{X}$	±m
Контроль	3,50	0,18	2,06	0,30
Fe	2,63	0,30	2,21	0,003**
Pb	4,20	0,01*	2,77	0,015*
Cd	3,45	0,11	2,57	0,035
Zn	4,55	0,18*	4,48	0,009*
Cu	1,93	0,18**	1,80	0,003**
Mn	2,28	0,18**	2,02	0,007
Ni	2,52	0,22*	2,51	0,009***

*Примітка: * - статистичні відмінності при P≥95, ** - статистичні відмінності при P≥99, *** - статистичні відмінності при P≥99,9.*

Максимальна активність СОД спостерігалась за впливу міді (табл. 2), що пояснюється присутністю іонів міді в активному центрі ензиму. Висока активність СОД за дії міді значно гальмує накопичення ТБК-активних продуктів в листі тонконога лучного, рівень яких за впливу цього елементу найнижчий (табл.1,2). Найвищими інгібуючими властивостями володіють іони нікелю, марганцю, заліза, що пригнічували активність ензиму майже в 2 рази. Іони свинцю та кадмію також призводили до зниження активності СОД (в середньому на 40%). Цинк вірогідно не впливав на активність ферменту. Активність СОД в листі костриці східної суттєво зростала за дії міді, свинцю, кадмію та заліза, що свідчить про розвиток компенсаторних реакцій, які обмежують рівень вільно-радикальних процесів(табл. 1,2). Марганець та нікель інгібували СОД, можливо, внаслідок індивідуальної видової чутливості до цих металів.

Таблиця 2

Зміна активності СОД в листках газонних трав, що зростали на ¼ розчині Кнопа з додаванням солей важких металів, мМоль/г сирої речовини

Варіанти досліду	Тонконіг лучний		Костриця східна	
	$\bar{X}$	±m	$\bar{X}$	±m
Контроль	9,17	0,69	7,12	0,03
Fe	5,81	0,45	9,65	0,003***
Pb	6,89	0,34*	10,06	0,03***
Cd	6,37	0,57*	11,56	0,03***
Zn	9,62	0,34	9,18	0,009***
Cu	10,92	0,60	10,20	0,003**
Mn	5,07	0,23**	4,50	0,003***
Ni	4,29	0,45**	4,85	0,05***

*Примітка: * - статистичні відмінності при P≥95, ** - статистичні відмінності при P≥99, *** - статистичні відмінності при P≥99,9.*

Таким чином, дія токсикантів на рослини супроводжується посиленням вільно-радикальних процесів та відповідною реакцією антиоксидантної системи, залежних від їх

виду рослини та особливостей хімічного елементу. Так, СОД, яка гальмує реакцію супероксидатзалежної пероксидації ліпідів, що обумовлює функцію цього ферменту як антиоксиданта, запобігає надмірному накопиченню первинних продуктів перикисного окислення ліпідів(ПОЛ) і завдяки цьому підтримує перебіг вільно-радикальних процесів на певному рівні.

На основі проведених досліджень становлено, що тонконіг лучний більш стійкий до дії міді та цинку, а костриця східна – до дії міді, цинку, свинцю, кадмію та заліза. Встановлені видові особливості стійкості газонних трав до дії важких металів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Григорюк І. П., Яворовський П. П., Лихолат Ю. В. Технології вирощування і біорегуляція стійкості газонних рослин у міському урбанізованому середовищі : монографія. Київ : НУБіП України, 2014. 223 с.

2. Гришко В. М., Зубровська О. М. Вплив важких металів на процеси пероксидного окиснення та склад ліпідних компонентів поверхневого шару кутикули листків деревних рослин. *Физиология растений и генетика*. 2017. № 5. т. 49. С. 444-451.

3. Кабар А. М., Лихолат Ю. В., Лучка Я. О., Давидов В. Р., Бородай Є. С., Тропанець В. Ю. Активність каталази як показник інтродукції гібридогенних форм кісточкових в умовах степового Придніпров'я. *Питання степового лісознавства та лісової рекультивації земель.* 2017. №46. С. 92-97.

4. Лихолат Ю. В. Еколого-фізіологічні особливості багаторічних дерноутворюючих злаків техногенних територій: монографія. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 1999. 210 с.

5. Лихолат Ю. В., Россихіна-Галича Г. С., Троханяк О. С., Григорюк І. П. Функціонування прооксидантно-антиоксидантної ситеми в листках рослин гіркокаштана звичайного і каштана їстівного в умовах техногенного забруднення та водного дефіциту. *Наукові доповіді НУБІП України.* 2015. № 54. URL: http://nd.nubip.edu.ua/2015_5/7.pdf (дата звернення: 05.12.2020)

6. Переслегина И. А. Активность антиоксидантных ферментов слюны здоровых детей. *Лабораторное дело*. 1989. С. 20–23.

7. Спецпрактикум з фізіології та біохімії рослин : навч. посіб. / О. М. Вінниченко та ін. Дніпропетровськ, 2014. 224 с.

8. Emamverdian A., Ding Y., Mokhberdoran F., Xie Y. Heavy metal stress and some mechanisms of plant defense response. *The Scientific World J.* Vol. 2015. URL: http://dx.doi.org/10.1155/2015/756120 (Last accessed: 05.12.2020)

9. Kabar A., Khromykh N., Shupranova L., Lykholat Y. Enzymes and Peroxidase Isoforms Variation in the Dormant Buds of Fruit Plants Introduced in the Steppe Zone. *Agrobiodiversity for improving nutrition, health and life quality. Nitra: Slovak University of Agriculture in Nitra.* 2016. P. 155–159.

10. Lykholat Y., Khromyk N., Ivan'ko I., Kovalenko I., Shupranova L., Kharytonov M. Metabolic responses of steppe forest trees to altirudeassociated local environmental changes. *Agriculture & Forestry*. 2016. Vol. 62, № 1. P. 163–171.

УДК 612.32(678.048)

Андрій Рябченко
(Херсон)

ПОКАЗНИКИ АНТИОКСИДАНТНОГО СТАТУСУ В УМОВАХ ДІЇ ІНТЕРФЕРОНУ

У даній статті розглядаються показники антиоксидантного статусу еритроцитів мишей під впливом рекомбінантного інтерферону альфа. З'ясовано, що уведення високої дози інтерферону спричиняло зниження активності каталази та супероксиддисмутази на тлі підвищеного рівня малонового діальдегіду.

Ключові слова: *інтерферон, каталаза, супероксиддисмутаза, еритроцити, малоновий діальдегід.*

This article discusses the antioxidant status of erythrocytes of mice under the influence of recombinant interferon alpha. It was found that the administration of a high dose of interferon caused a decrease in the activity of enzymes catalase and superoxidedismutase against the background of elevated levels of malonic dialdehyde.

Key word: *interferon, catalase, superoxide dismutase, erythrocytes, malonic dialdehyde.*

Система антиоксидантів-прооксидантів відіграє важливу роль у забезпеченні гомеостазу організму. Еволюційний процес забезпечив клітини живих організмів спеціалізованою системою антиоксидантних ферментів, до яких належать такі ензими як супероксиддисмутаза, глутатіон-залежні пероксидази, трансферази, каталаза, глутатіон-редуктаза, гемоксигеназа, трансферин, церулоплазмін та багато інших [3]. При цьому, активність цих ферментних систем залежить і від активності відповідних генів [2]. Вважається, що вплив гіпоксії, гіпероксії та інших несприятливих факторів здатні індукувати оксидативний стрес [4].

Інтерферони являють собою родину протеїнів і глікопротеїнів (з незначною молекулярною масою), що продукуються клітинами імунної системи у відповідь на уведення різного виду індукторів (синтетичних та природних). Разом з тим, інтерферони належать до групи, яку називають «цитокіни», що відіграють важливу роль у імунній системі, відповідаючи за регуляцію імунної відповіді [5]. Відомо, що інтерферони спричиняють пригнічення метаболізму в клітині, впливають на активність мітохондріальних ферментів, здатні змінювати проникність мембрани клітин, зупиняють білок-синтетичні процеси [1]. Зважаючи на вищевикладене, вивчення впливу рекомбінатного інтерферону на антиоксидантно-прооксидантний стан організму є актуальним та сучасним.

Метою дослідження було дослідити антиоксидантний статус під впливом рекомбінантного інтерферону альфа.

Матеріали та методика досліджень

Із групи лабораторних мишей-самців (10 особин) було сформовано дві групи – контрольна та експериментальна.

Експериментальна група отримувала тричі на тиждень (у понеділок, середу та п'ятницю) розчин рекомбінантного інтерферону альфа. Дозування було розраховано таким чином, що на одну тварину припадало 10 000 міжнародних одиниць активності.

Контрольна група отримувала підшкірні ін'єкції за аналогічною схемою проте фізіологічного розчину. Через тиждень (приблизно 3 ін'єкції) у тварин борали зразки крові із хвостової вени.

В крові визначали вміст продуктів тіобарбітурової кислоти у еритроцитах (для визначення інтенсивності перекисного окиснення ліпідів**),** активність супероксиддисмутази та каталази.

Результати та їх обговорення

Продукти окиснених ліпідів (малоновий альдегід) відіграють важливу роль у прооксидантно-антиоксидантному гомеостазі клітини. У групі тварин, які отримували розчин інтерферону, спостерігається збільшення рівня малонового диальдегіду у 2 рази у порівнянні з контрольною групою.

Як відомо, малоновий діальдегід виникає за умови деградації поліненасичених жирних кислот активними формами кисню та слугує маркером пероксидного окиснення жирів та оксидативного стресу. При цьому, малоновий діальдегід здатен реагувати з нуклеїновими кислотами.

Таким чином, можна стверджувати, що інтерферони, які виконують захисну роль в організмі, спричиняють збільшення рівня продуктів перекисного окиснення ліпідів у клітинах про що свідчить підвищення їхнього рівня у групі тварин, які отримували високу дозу інтерферону.

На тлі високих концентрацій малонового діальдегіду у групі тварин, які отримували високі дози інтерферону, активність супероксиддисмутази у еритроцитах цієї групи показала протилежні результати.

Активність супероксиддисмутази еритроцитів дослідних груп показала наступну властивість – рівень її активності у групі тварин (які зазнавали впливу високої концентрації інтерферону) є значно зниженою. У групі тварин, які отримували ін'єкції рекомбінантного інтерферону, рівень активності супероксидидсмутази був знижений на 28%.

Супероксиддисмутаза належить до групи антиоксидантних ферментів, які разом із каталазою й іншими антиоксидантними ферментами здійснює захист клітин від надмірно токсичних вільних радикалів кисню. Цей фермент здійснює посилення переходу кисню у кисень та пероксид водню. Тим самим, цей фермент відіграє важливу роль у антиоксидантному захисті організму.

Отримані результати дослідження дозволяють стверджувати, що уведення надмірно високих доз інтерферонів спричиняє зниження активності супероксиддисмутази та відповідно, підвищення вільнорадикального кисню в клітинах.

Відповідно, каталаза є ферментом, який посилює розкладання пероксиду водню, який утворюється у процесі життєдіяльності клітини. Разом з тим, цей фермент здатен оксинювати у присутності пероксиду водню деякі низькомолекулярні спирти та нітрити, бере участь у тканинному диханні.

Проведене дослідження активності каталази у групі тварин, які отримували ін'єкції інтерферону показали зниження показників активності на 0.35 мкмоль/хв.

У групі тварин, які отримували ін'єкції інтерферону, зниження рівня каталазної активності у еритроцитах свідчить про переважання оксидативної ланки. Оскільки цей фермент відповідає за перетворення активних радикалів кисню у нешкідливі форми, то цілком імовірно можна стверджувати, що пригнічення активності цього ферменту вказує на підвищену реактогенність внутрішнього середовища клітини. Скоріше за все, зазначене зниження протиоксидантних ферментів може бути допоміжним механізмом у подоланні клітинами організму вірусного зараження (оскільки інтерферони відіграють провідну роль у противірусному захисті). Отимано нові відомості щодо плейотропних ефектів інтерферону на організм ссавців. Це стосується ферментативних властивостей та антиоксидантного статусу у тварин, відомості про які в умовах дії рекомбінантного інтерферону є неповними та суперечливими.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бесчасний С.П., Найдьонов М.М., Гасюк О.М. Реакція мастоцитів на перфузію серця розчином інтерферону. *Природничий альманах (біологічні науки)*. 2015. №22. С. 4–10.

2. Мурадян Х.К. Коррелятивные связи между активностью супероксиддисмутазы, каталазы и глутатионпероксидазы печени мышей. *Укр.біохім.журн*. 2003. Т.75. №1. С. 33–37.

3. Павлова О.Н., Гуленко О.Н., Каримова Р.Г., Борискин П.В. и др. Взаимосвязь распределения концентрации малонового диальдегида в сыворотке крови и тканях экспериментальных животных. *Ученые записки Казанской государственной академии ветеринарной медицины им. Н.Э. Баумана*. 2019. № 238(2). С. 150–154.

4. Tkachenko H., Kurhaluk N., Andriichuk A., Gasiuk E., Beschasniu S. Oxidative Stress Biomarkers in Liver of Sea Trout (Salmo trutta m. trutta L.) affected by Ulcerative Dermal Necrosis Syndrome. *Turkish Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, 2014. *14*, 391-402.

5. Gutterman J.U., Fine S., Quesada J. Recombinant leukocyte A interferon: Pbarmacokinetics, single-dose tolerance, and biologic effects in cancer patients. *Ann Intern Med.* 1982. № 96. P. 549-556.

Науковий керівник: доктор біологічних наук, професор Зав'ялов В. П.

УДК 576.52

Анастасія Сурайкіна
(Херсон)

ВПЛИВ АДРЕНАЛІНУ НА ФАГОЦИТАРНУ АКТИВНІСТЬ МОНОЦИТІВ

Проведено дослідження впливу представника групи катехоламінів на функціональний статус моноцитів периферичної крові. З'ясовано, що низька та середня концентрації адреналіну зменшують кількість активно фагоцитуючих клітин. Культивування з адреналіном достовірно збільшує відсоток зруйнованих дріжджових клітин у досліджуваних моноцитах. Інтенсивність процесу залежить від концентрації адреналіну: низька та середня покращують процеси розщеплення фагоцитованих клітин в меншому ступені ніж висока.

Ключові слова: *адреналін, моноцити, фагоцити, фагоцитоз.*

The study of influence of catecholamines group representative on functional state of peripheral blood monocytes was conducted. It was shown that low and average adrenalin concentrations reduce the number of actively phagocytic cells. Cultivation with adrenaline significantly increases the percentage of destroyed yeast cells in the studied monocytes. The intensity of the process depends on the adrenaline concentration: low and medium improve the process of splitting phagocytic cells to a lesser extent than high.

Keywords: *adrenaline, monocytes, phagocytosis.*

На даний час накопичено велику кількість різноманітних відомостей про вплив нейроендокринної системи на органи та клітини імунної системи [4]. Особливий інтерес в таких дослідженнях викликають катехоламіни. Вони можуть швидко змінювати свій вміст у крові та тканинах в залежності від ендогенних та екзогенних впливів, що забезпечує неспецифічну пристосувальну реакцію організму [1]. Найбільш відомим із катехоламінів є адреналін. Стрес може приводити до пригнічення реакцій гуморального та клітинного імунітету та поглинальної активності моноцитів [2; 3].

Однак, не з'ясовано, як зміни кількості окремих різновидів лейкоцитів при стресі відображаються на їх функціональній активності. Дослідження фагоцитозу не вимагає коштовного обладнання, та реактивів, а технологія досить проста у виконанні. Для роботи були використані методи, які широко використовуються у лабораторній діагностиці.

Таким чином,метою нашої роботи є вивчення фагоцитарної активності моноцитів в умовах дії адреналіну як показник реакції клітин периферичної крові на стрес.

Матеріали та методика досліджень

Було використано кров 12 лабораторних мишей, яку отримували із хвостової артерії загальноприйнятим способом. Усі маніпуляції із тваринами проводились у відповідності до

Законів Про захист тварин від жорстокого поводження з ними. Ми припустили, що інкубація адреналіну із фагоцитами *in vitro* дає змогу змоделювати умови активації тих клітин в умовах дії стрес фактора *in vivo*.

Заздалегідь у мишей ми визначили вміст лейкоцитів, визначали індекс фагоцитозу, фагоцитарне число, коефіцієнт фагоцитарного числа, відсоток перетравлення, інтегральний показник перетравлювальної активності. Отримані дані обробляли методами математичної статистики. Результати вважали достоверными при $p<0,05$).

Результати та їх обговорення

На початку дослідження визначали кількість лейкоцитів у досліджуваних мишей. З'ясовано, їх кількість склала 13,1 ±0,2□10^9/. У тварин контрольної група встановлено високий відсоток клітин-моноцитів, які здатні до активного фагоцитозу (96.8%). Кожна фагоцитуюча клітина здатна поглинути в середньому 5,4 бактеріальні клітини, у активних фагоцитів таке поглинання складає 5,6 бактеріальних клітин. В цілому такі дані співпадають із нормальними величинами.

Також було проведено експериментальне визначення стійкості до стресового впливу моноцитів крові мишей. Для цього кров інкубували із адреналіном у низькій, середній та високій концентраціях. Ми вважали, що це може бути моделлю слабкого, середнього та сильного стресового впливу.

Адреналін є фактором, який достовірно знижує кількість активних фагоцитів у порівнянні з контролем. Низька та середня концентрації адреналіну достовірно зменшує кількість активно фагоцитуючих клітин не так сильно як висока концентрація

Ми припускаємо, що подібні результати пояснюються наявністю на поверхні моноцитів β-адренорецепторів. Це припущення підтверджується результатами досліджень, які свідчать, що надлишкова активізація фагоцитозу (як моноцитарного так і нейтрофільного) відбувається при блокаді β-адренорецепторів. Коли ж ці рецептори розблоковують, активність фагоцитозу знижується.

Сама по собі кількість фагоцитів не в повній мірі характеризує стан фагоцитарної активності. Важливо з'ясувати наскільки активно вони захоплюють бактеріальні часточки. Для цього було визначено показник фагоцитарного числа, яке показує середню кількість фагоцитованих клітин дріжджів одним активним фагоцитом-моноцитом. У контрольній групі цей показник склав 5,6 ± 0,2, що означає, що в середньому один моноцит захватує 5 клітин.

Також було визначено відсоткове співвідношення моноцитів з різною інтенсивністю фагоцитозу. Найчисельнішою є група моноцитів, які здатні захопити 5-7 бактеріальних клітин. Такий розподіл, вочевидь, має підготувати організм до зустрічі з різними типами збудників для адекватної імунної реакції.

Показники фагоцитарного числа визначили і у зразках крові, які інкубувалися з адреналіном. Причому, фагоцитарне число у групі із слабкою концентрацією адреналіну несподівано зросло до 132 % у порівнянні із контролем. Фагоцитарне число у групі із середньою концентрацією адреналіну практично не знизилося. Показники фагоцитарного числа у групі із високою концентрацією адреналіну знизилися на 31,6%.

Також встановлено певні відмінності у відсотковому співвідношенні моноцитів з різною інтенсивністю фагоцитозу. З'ясовано, що додавання адреналіну у мінімальній концентрації робить процес фагоцитозу більш інтенсивним, середні дози мають незначний вплив на цей процес, а високі дози адреналіну зменшують інтенсивність процесу фагоцитозу.

Імовірною причиною такого явища може бути вплив адреналіну на поверхневі рецептори моноцитів та, що теж можливо, на рецептори клітин-об'єктів фагоцитозу. Але дане припущення потребує подальшого вивчення.

Як відомо, скласти уявлення про потенціал фагоцитозу для певної групи клітин (у нашому випадку моноцитів) допомагає коефіцієнт фагоцитарного числа. Він показує динаміку розвитку процесу фагоцитозу в часі. Для цього досліджувані зразки залишали в термостаті на 30 хвилин, робили мазок, а пробірку повертали до термостату ще на 90 хвилин

і після цього теж з'ясовували активність фагоцитозу.

Більш тривала інкубація не привела до збільшення поглинальної здатності моноцитів. Але цікавим виявився факт вирівнювання фагоцитарного числа практично в усіх зразках (контроль, середні дози адреналіну, високі дози адреналіну) за виняткам зразку, де моноцити знаходились під впливом низької дози адреналіну. У контрольній групі середня кількість поглинутих клітин достовірно знизилась.

Використовуючи наявні показники фагоцитарного числа у досліджуваних зразках, ми розрахували коефіцієнт фагоцитарного числа. Поглинальна здатність залежить від концентрації адреналіну. Причому, низькі концентрації і в цілому погіршують поглинальну здатність, а високі концентрації короткостроково покращують показники поглинальної здатності фагоцитів.

Дуже важливо визначити індекс бактерицидності (відсоток перетравлення) – як здатність фагоцита не тільки захопити, але і перетравити захоплений мікроорганізм. Для визначення показника бактерицидності було розраховано кількість розщеплених мікроорганізмів в середині фагоцита до загальної кількості захоплених клітин. В контролі цей показник дорівнював 60,5 %.

Як можна бачити, усі зразки показали вищий рівень бактерицидності ніж контроль. Тож, адреналін є фактором, який достовірно покращує перетравлення фагоцитованих часточок. Низька та середня концентрації адреналіну покращують якість фагоцитозу не так сильно як низька концентрація.

Можна припустити, що адреналін впливає на один з двох механізмів руйнування захоплених часточок у гранулах лізосом фагоцита. Перший – це процес не залежний від наявності кисню (відбувається за участі гідролітичних ферментів. Другий процес залежить від наявності кисню. Збільшення бактерицидності є компенсаторною реакцією на зменшення поглинальної здатності моноцитів в умовах дії адреналіну.

Враховуючи, що не всі моноцити є активними, було проведено розрахунок індексу перетравлювання, тобто середню кількість вбитих дріжджових клітин, яка припадає на один моноцит. Показники цього індексу у досліджуваних зразках мали залежність від концентрації адреналіну та достовірно відрізнялися від показників контролю.

Тож, цілком впевнено можна стверджувати, що фагоцитарна активність є показником, який тонко реагує на стрес та може бути використано в якості маркера інтенсивності стрес-реакції.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бесчасний С.П. Стресорний вплив вродженої сенсоневральної туговухості на імунну систему дітей 7–11 років. *Фізіологічний журнал.* 2013. Т. 59. № 1. С.110-116.

2. Єлисеєва І.В., Ждамарова Л.А., Білозерський В.І., Колпак С.А. Вивчення динаміки фагоцитарної активності нейтрофілів після повторних щеплень лабораторних тварин експериментальним дифтерійним бактеріальним антигенним препаратом. *УЖМБС*. 2020, 5(1). С. 50–55.

3. Кузьменко О.В., Никифорова Н.А., Іваненко М.О. Фагоцитарна активність нейтрофілів периферичної крові щурів з різною реакцією на стрес. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: біологія*. 2010. Вип. 11. № 905. С. 173-177.

4. Полетаєва А. В., Леванюк А. И., Сергеева Е. В. Влияние гормонов на иммунологическую реактивность. Обзор. *Экология человека.* 2009. №7. С. 42-46.

Науковий керівник: кандидат біологічних наук, доцент Гасюк О. М.

ГЕОГРАФІЯ І ГЕОЛОГІЯ

УДК 911.3

Лариса Маковецька, Сергій Бущук, Віталій Давидюк
(Луцьк)

ЛЮБЕШІВСЬКА ОТГ В СТРУКТУРІ ПРОЦЕСІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розглянуто особливості процесів децентралізації у конкретному регіоні та їх вплив на регіональний розвиток. Розкрито структуру господарського комплексу, історію створення та чинники впливу на функціонування, проблеми та перспективи Любешівської громади.

Ключові слова: *територіальна громада, децентралізація, регіональна політика, Любешівська ОТГ.*

The peculiarities of decentralization processes in a specific region and the impact on regional development are considered. The structure of the economic complex, the history of creation and the factors influencing its formation, problems and prospects of the Liubeshiv community are revealed.

Key words*: territorial community, decentralization, regional policy, Liubeshivska UTC.*

В сучасному світі постійно зростає роль і значення локальних територій як одиниць регіонального рівня управління держави. Більшість цих процесів лежить в площині процесів децентралізації, які зменшують навантаження на органи центральної влади та передають частину повноважень місцевим громадам.

У 2014 році в Україні розпочався процеси децентралізації. Реформа належить до однієї з найуспішніших, оскільки фінансово спроможні громади повинні стати базовим елементом ефективної системи управління, які здатні самостійно вирішувати проблеми місцевого значення в інтересах громади [2, 5].

Відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 30 листопада 2017 року утворилася Любешівська об’єднана територіальна громада (ОТГ) з адміністративним центром у смт. Любешів. До складу громади увійшли 15 сільських рад, які займають 76,48 % території Любешівського району Волинської області, і називаються старостинськими округами. До складу ОТГ не увійшли Дольська, Люб’язівська, Великоглушанська, Малоглушанська та Щитинська сільські ради, які заявили про самостійність базуючись на фінансовій спроможності сільських рад. Але, 13 травня 2020 року Кабінет Міністрів України затвердив Перспективні плани формування територій громад, відповідно до якого у 2020 року Люб'язівська і Дольська сільські ради були визнані неплатоспроможними і повинні приєднатись до складу Любешівської ОТГ. Великоглушанська, Малоглушанська та Щитинська сільські ради плануються приєднати до Камінь-Каширської ОТГ [4].

Любешівська ОТГ розташована в Любешівському районі у крайній північно-східній частині Волинської області, має спільний кордон з Республікою Білорусь та достатньо зручне транспортне сполучення з країнами Європейського Союзу – відстань до кордону з Польщею становить близько 180 км. Також, на півночі громада межує з Білоруссю (Брестська область), на південному заході – з Камінь-Каширським, на південному-сході – з Маневицьким районами, а на сході межує з Рівненською областю (Зарічнянський і Володимирецький райони). Таким чином, громада має порівняно вигідне суспільно-географічне положення, що визначається як прикордонним розміщенням, а також наявністю прикордонного пункт пропуску «Дольськ-Мохро» що сприяє поглибленому транскордонному співробітництву та торгівлі із Республікою Білорусь. Проте, ОТГ знаходиться значно віддалено від промислово розвинених регіонів, у тому числі на відстані 137 км від обласного центру – міста Луцьк. Це визначає відносно низьку транспортну

доступність, що є важливим показником соціально-економічного розвитку громади і ускладнює економічний та культурний взаєморозвиток із адміністративним центром Волинської області та промисловими регіонами області.

Структура природно-ресурсного потенціалу Любешівської ОТГ типова для Поліської частини Волині і характеризується земельними ресурсами низької якості, помірними покладами мінеральних ресурсів та наявністю значних лісових та водних ресурсів [3].

У структурі земельного фонду громади 44 % займають ліси й інші лісовкриті площі, що формує високі показники лісозабезпеченності регіону та спеціалізацію господарства на лісопереробній галузі. Крім того, 34 % земельного фонду – це землі сільськогосподарського призначення, які характеризуються піщаними та торфовими малородючими ґрунтами, що обумовлює низькі показники розвитку продуктивності сільськогосподарського виробництва. Значний відсоток заболочених земель – 18,67%, які не використовуються в господарський діяльності не становлять ніякої цінності. В перспективі розглядається проєкт про створення природоохоронних об'єктів на цих землях. Також, 18,34% території громади – землі природоохоронного призначення, які входять до національного природнього парку «Прип'ять – Стохід» [4].

Любешівська ОТГ багата на поверхневі води, що сприяє абсолютній водозабезпеченості громади для господарських потреб населення, оскільки тут знаходиться 13 річок, 10 озер, 1 водосховище та 1 ставок. Зазначений чинник спричинив розвиток туризму, рекреації та рибальства, що у перспективі може підвищити інвестиційну привабливість території.

Громада володіє відносно доброю мінерально-сировинною базою, зокрема – наявні родовища торфу із запасами до 8 млн $м^3$ та будівельної сировини(будівельні піски – 4 млн. $м^3$, сіра глина – 0,7 млн. $м^3$, біла глина – 0,3 млн $м^3$).Запаси сапропелю зосереджені в озері Біле та озера Рогізне (орієнтовно 5 690 тис. $м^3$), а також розвідані значні поклади бурштину.

Видобувна галузь практично не працює і не приносить ніяких прибутків для бюджету, бо потребує спочатку нормативно-законодавчих регулювань та значних фінансово-інвестиційних ресурсів [1].

Територія Любешівської громади займає площу 110,895 тис. га, що становить 76,48 % території відповідного району Волинської області, де проживає 28 758 осіб населення, а це – 80% усіх мешканців Любешівщини. Найбільшим населеним пунктом є смт. Любешів з 5627 жителями (19,57% від загальної їх кількості в ОТГ). Переважає сільське населення (80,43% від загального числа), що свідчить про низький рівень урбанізації. Найбільше жителів у с. Залаззя (1891 осіб), с. Ветли (1826 осіб) та с. Бірки (1563 осіб), а найменше – у с. Сваловичі (18 осіб). Спостерігається від'ємний приріст населення, що призводить до депопуляції населення Любешівської громади. Вікова структура характеризується великою часткою осіб похилого віку (22,5 % проти 21,7 % в Україні). В цілому молодь становить 19,8 % чисельності населення, а особи працездатного віку – 57,7 %, пенсійного – 22,5 %. Вищеперераховані показники свідчить про складну демографічну ситуацію в громаді.

Відсоток населення громади із вищою та професійною освітою залишається недостатньо високим, що говорить про низьку якість трудових ресурсів і є однією з причин низького рівня зайнятості серед населення. Проте, частка осіб із вищою та професійною освітою постійно збільшується [4].

Любешівська ОТГ має сільськогосподарський профіль господарювання, оскільки населення займається рослинництвом, садівництвом, ягідництвом та тваринництвом. Найбільшими сільськогосподарськими підприємствами є: ТОВ «СТОХІД НОВА АГРО», СГПП «Дружба», ТОВ «Любешів Агро» [1,4], у яких переважають галузі рослинництва. Крім рослинництва додатковим джерелом доходів є надання земель в оренду, що підтримує фінансову спроможність громади, а також забезпечує значну частину робочих місць. Також, ці підприємства інвестують власні кошти на покращення функціонування внутрішньогосподарської меліоративної мережі на своїх землях.

Промисловий сектор економіки представляють два лісництва – ДП «Любешів ЛМГ» та ДП СЛАП «Любешівагроліс». Провідною галуззю є лісозаготівля та деревообробка

пиломатеріалів із експортом готової продукції в країни ЄС. Лісогосподарські підприємства займаються охороною лісу, заготівлею ягід(чорниці, лохини,ожини), грибів та лікувальних трав.У лісництвах розводять диких звірів(дикий кабан, лось, козуля, заєць-русак) для мисливського полювання. Ведеться заготівля яблуневого та березових соків.

Дані промислові підприємства є одними із найбільших платників податків у Любешівському ОТГ та створюють значну частину робочих місць. Також вони посідають значне місце у зовнішньоекономічний торгівлі громади, оскільки експортують свою продукцію в країни ЄС.

Транспортна мережа Любешівської ОТГ представлена лише автомобільним транспортом із загальною протяжністю автошляхів сполучення – 506,53 км (60% яких є із твердим покриттям), що слугують єдиним зв'язком сполучення між населеними пунктами та виконують основну функції у вантажо- та пасажироперевезеннях мешканців. Транспортна інфраструктура включає автостанцію, яка розробляє транспортні маршрути як обласного, районного, так і місцевого значення, які реалізовують приватні перевізники. Головною транспортною «артерією» є дорога Р14 Луцьк-Ківерці-Маневичі-Любешів-Дольськ, що з'єднує центр ОТГ з обласним центром та прикордонним пропуском. На території Любешівської ОТГ відсутній міський громадський транспорт, а його функцію виконують комерційні таксі. Залізничний транспорт не функціонує, а найближча станція розташована на відстані близько 60 км у селищі Маневичі [4].

Для обслуговування соціальних потреб на території громади діє 21 заклад дошкільної освіти (ЗДО): в тому числі 6 з короткотривалим режимом перебування. Кількість закладів загальної середньої освіти залишалася незмінною впродовж останніх років. Серед них 12 ліцеїв, в тому числі 1 опорний заклад, 8 гімназій, 5 початкових шкіл та 2 філії опорного закладу. Діє Любешівський технічний коледж ЛНТУ, який надає професійно-технічну освіту [4].

До основних проблем функціонування громади можна віднести:

– фінансова незабезпеченість громади, Так, в структурі доходів загального фонду місцевого бюджету (на 2019 рік) власні доходи становили – 23,41%, решта – субвенції з державного бюджету;

– значна кількість населених пунктів: 36 сіл і 1 смт., що зменшує ефективність управління при таких масштабах, оскільки, багато сіл не мають достатнього економічного потенціалу та потребують інвестиційних та фінансових надходжень;

– деградація розселення у селах та високі темпи депопуляції населення у малих старостинських округах. Це добре помітно на прикладі с. Сваловичі, де проживає 18 осіб, а за переписом населення України 2001 року в селі мешкали 62 особи. Наразі там проживають люди пенсійного віку;

– недостатній розвиток галузі будівництва та неефективне використання корисних копалин;

– віддаленість від обласного центру та промислово розвинутих регіонів;

– незадовільний стан дорожнього покриття між населеними пунктами та на дорогах державного й регіонального значення гальмує розвиток місцевого підприємництва, оскільки на території громади автомобільні шляхи не мають альтернативи (відсутня залізниця);

– низька активність населення у житті громади, відсутність коштів на соціальний розвиток; та погане інфраструктурне забезпечення у сільській місцевості;

– тіньовий бізнес є присутній у лісництвах та ФОП, наприклад – більшість підприємців офіційно не працевлаштовують людей і вони отримують «чисту» заробітну плату без податкового стягування;

– високий рівень безробіття в громаді. Згідно офіційних даних в ОТГ є 504 безробітних особи, проте це дані Центру зайнятості, які не відповідають дійсності, адже в районі високий рівень трудової міграції в країни ЄС;

– низький розвиток туристичного бізнесу та туристичної інфраструктури при потужному туристично-рекреаційному потенціалі може стати вагомим чинником туристичної привабливості;

– відсутність підприємств з переробки сільськогосподарської продукції та постійне зниження родючості ґрунтів, заліснення площ, які призначені для сільськогосподарського використання.

Завдяки реформі децентралізації, Любешівська ОТГ отримала можливість реалізації завдань щодо економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності продукції місцевих виробництв, інвестиційної привабливості, якості життя у громаді через ефективне використання ресурсів та реалізацію спільних інтересів влади, громади та бізнесу та вирішенні спільних проблем жителів селища та сіл, які увійшли до складу ОТГ. Все це дозволить перетворити громаду на територію комфортного проживання, де створено рівні умови для всебічного та гармонійного розвитку людини, громаду з потужним господарським комплексом та наданням якісних адміністративних послуг, із унікальною історико-культурною спадщиною та національними традиціями українського народу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Волинська обласна державна адміністрація. 2020. Екологічний паспорт Любешівської ОТГ за 2018 р. *Волинська ОДА* URL: https://voladm.gov.ua/adminassets/files/file/Ekologiya/Любешівська_ОТГ).pdf (останній перегляд: 06.11.2020).

2. Децентралізація. *Короткий словник політологічних термінів.* URL: https: politics.ellib.org.ua. (останній перегляд: 06.11.2020).

3. Любешівська районна державна адміністрація. 2020. Географічна характеристика. *Любешівська районна державна адміністрація* URL: http://lbsadm.gov.ua/vidomosti-pro-raion/heohrafichna-kharakterystyka. (останній перегляд: 06.11.2020).

4. Любешівська ОТГ. 2020. Стратегія розвитку Любешівського ОТГ 2018–2025. *Любешівська селищна рада об'єднаної територіальної громади.* URL: https://rada.info/upload/users_files/04333170/93b7bb8a960e6ed9afc42b574b0e8a18.pdf. (останній перегляд: 06.11.2020).

5. Міністерство розвитку громад та територій України. 2020. Загальна інформація про реформу децентралізації. URL: https://decentralization.gov.ua/about. (останній перегляд: 06.11.2020).

УДК 556.53.502.1(477)

Іван Токарчук, Юрій Білецький,
Іван Мазур, Михайло Мельнійчук
(Луцьк)

ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ЯКОСТІ ПОВЕРХНЕВИХ ВОД РІЧКИ ЗАХІДНИЙ БУГ

У статті розглядається екологічна оцінка поверхневих вод річки Західний Буг, зокрема використання вод різними галузями народного господарства, вплив підприємств Львівської та Волинської області, головні джерела забруднення та основні забруднюючі речовини, що потрапляють із стоками у річку. Проаналізовано динаміку кількості забруднюючих речовин, які потрапили у поверхневі водойми басейну р. Західний Буг з стічними водами в розрізі областей впродовж 2006-2017 років.

Ключові слова: *поверхневі води, басейн річки, екологічна загроза, забруднюючі речовини, інтегральні показники.*

The article deals with the study the ecological assessment of surface water of the Western Bug River. Particularly, it is researched the use of water by different sectors of the economy, the impact

of enterprises in the Lviv and Volyn regions, the main sources of pollution and major contaminants which entering the river with sewage. Furthermore, the author analyzed the dynamic of the amount of pollutants that got into the surface water bodies of the Western Bug river basin during 2006-2017 of each region.

Key words: *surface water, river basin, ecological threat, pollutants, integrated indicators.*

Найбільший вплив на якість поверхневих вод басейну здійснюють комунальні та промислові підприємства Львівської області (95 % усіх стоків). Вплив підприємств Волинської області на якість води річки незначний. Оскільки об'єм відведених у поверхневі водойми зворотних вод від об'єктів області становить лише 5% від загального водовідведення [7].

Західний Буг також приймає недостатньо очищені промислові та сільськогосподарські стоки, що зумовлює збільшення вмісту завислих речовин і мінералізації у водах річки, та погіршення кисневого режиму [6].

Останніми роками загальні об'єми використання та водовідведення більш менш стабільні. Щорічний забір води з річок басейну Західного Бугу коливається в межах 90-95 млн.м^3. Із них 75 % забирають з підземних водоносних горизонтів, 25% – з поверхневих [4].

У розрізі галузей народного господарства на потреби комунального господарства забирають 54%, сільського господарства – 30%, промисловості – 15%, інші об'єкти – 1%. [3]. Динаміка водокористування за період спостереження показала, що в басейні річки спостерігається тенденція до зменшення забору води та її використання, що пов'язано передусім із спадом попиту на виробничі потреби.

Скид зворотних вод в середньому становить 180-190 млн.м^3, 25 % з яких відносяться до категорії забруднених. Об'єми забруднених (без очистки) стічних вод повільно щороку зростають через поганий стан комунальних очисних споруд міст [1].

У 2017 році у поверхневі водні об'єкти басейну Західного Бугу надійшло близько 64,0 млн. м^3 неочищених стоків. Порівняно з попереднім роком об'єми зросли на 24,3 млн.м^3 [3].

Основні джерела забруднення води р. Західний Буг – комунальне господарство, підприємства якого скидають 80% загальних стоків, промисловість – 10,6% та сільське господарство – 8,7%.

За офіційними даними у басейні річки Західний Буг в межах Львівської та Волинської областей розташовано понад 200 сміттєзвалищ на площі близько 200 га, більшість з яких не мають необхідних дозвільних документів. Значну екологічну загрозу становлять сміттєзвалища поблизу Кам'янки-Бузької, Добротвора, Нового Яричева, Запитова, які на сьогодні вичерпали проектні об'єми завантаження і потребують рекультивації [7].

Головними забруднюючими речовинами, що потрапляють із стоками у річку є: азот амонійний, залізо загальне, фосфати, нітрати, феноли, завислі речовини, розчинені солі, важкі метали, СПАР, нафтопродукти [6].

Найбільше скидів у Західний Буг здійснює Львівський водоканал. Частка цього підприємства у загальному об'ємі стічних вод – близько 90%.

Аналіз показників скиду забруднюючих речовин у поверхневі водні об'єкти показав, що у 2017 році спостерігалась тенденція щодо зменшення кількості забруднюючих речовин, які скинуті у поверхневі водойми водокористувачами басейну. Досить значне зменшення кількості скинутих забруднюючих речовин підприємствами Львівської області [1].

У 2017 році підприємствами-водокористувачами басейну річки Західний Буг було скинуто забруднюючих речовин на 47,76 тис. тон менше, порівняно з 2016 роком.

Основна маса забруднюючих речовин надходить від підприємства «Львівводоканал». У звітному році 97,3% від загальної кількості забруднюючих речовин потрапило у поверхневі води від підприємств-водокористувачів Львівської області [2].

По Волинській області скид забруднених зворотних вод у 2017 році становив лише 0,006 млн. м^3 (ПП «Європацукор»). По Львівській області об'єм забруднених стоків, скинутих у поверхневі водойми, у 2017 році збільшився у порівнянні з 2016 роком на 24,3 млн. м^3 [1].

На рис. 1 продемонстровано динаміку кількості забруднюючих речовин, які потрапили у поверхневі водойми басейну р. Західний Буг зі стічними водами в розрізі областей впродовж 2006-2017 років.

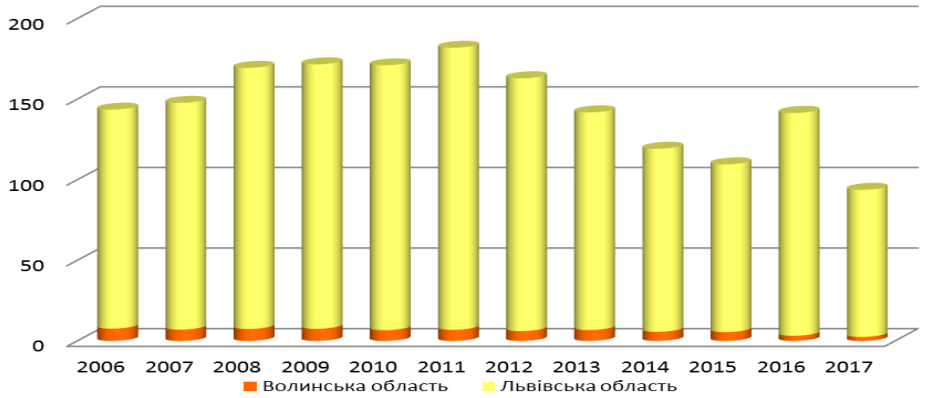

Рис. 1. Кількість забруднюючих речовин, що потрапили у поверхневі водойми басейну р. Західний Буг із стічними водами, тис. тонн [3]

Використовуючи «Методику екологічної оцінки якості поверхневих вод за відповідними категоріями» [8] та усереднені результати проведених вимірювань якості поверхневих вод лабораторіями Волинського та Львівського обласного управління водних ресурсів за 2017 рік, було проведено екологічну оцінку якості поверхневих вод за відповідними категоріями в басейні р. Західний Буг.

На підставі проведених розрахунків було встановлено:

1) поверхневі води в басейні Західного Бугу відносяться до II та III класів якості (III клас якості води – у створах р. Полтва, с. Кам'янопіль; р. Західний Буг – м. Кам'янка-Бузька, Добротвірське водосховище, м. Сокаль, с. Старгород, с. Литловеж та с. Забужжя);

2) за показниками сольового блоку (I_1) поверхневі води басейну річки відносяться до I та II класів якості;

3) за показниками трофо-сапробіологічного блоку (I_2) поверхневі води басейну річки відносяться до II - IV класів якості (IV клас – у створі р. Полтва, с. Кам'янопіль, після скиду з очисних споруд);

4) за показниками блоку специфічних показників токсичної дії (I_3) води р. Західний Буг відносяться до II та III класів якості;

5) проведеними розрахунками визначення класу якості води басейну річки Західний Буг встановлено, що найбільше впливають на погіршення класу якості води показники азотної групи (азот амонійний, нітратний та нітритний) та прозорість[5].

Крім того, було досліджено динаміку зміни показників якості поверхневих вод за період із 2013 року по 2017 рік. Розрахунок було здійснено на восьми затверджених пунктах (створах) спостережень мережі державного моніторингу якості вод басейну р. Західний Буг.

Багаторічні зміни інтегральних показників якості поверхневих вод басейну річки Західний Буг (у межах України) показують, що якість води за величинами сольового блоку (I_1) відповідає в основному 1-2 категорій I та II класів якості води. Відповідно до екологічної класифікації за класом і категорією якість води за станом характеризується, як «відмінна» – «дуже добра», а за ступенем чистоти – «дуже чиста» і «чиста». Якість води Західного Бугу було оцінено 1 категорією I класу, як «відмінну» за станом, «дуже чисту» за ступенем чистоти у пунктах спостереження м. Устилуг (2013 р.), с. Забужжя (2013 р., 2014 р.) [2].

За трофо-сапробіологічними показниками (I_2) поверхневі води р. Західний Буг оцінюються як проміжні між 4 і 5 категоріями III класу, тобто як «задовільні» за станом,«забруднені» за ступенем чистоти.

Відповідно до розрахунків, встановлено, що найбільше впливають на погіршення якості води даного блоку такі хімічні елементи, як NO_2, NO_3 та NH_4.

Середні значення специфічних показників токсичної дії (I_3) характеризували якість води

4-ю категорією ІІІ класу якості, «задовільні» за станом і «слабко забруднені» за ступенем чистоти. Однак, у зв'язку з обмеженою кількістю вихідних матеріалів, дана оцінка є лише орієнтовною [5].

Варто зауважити, що з трьох блокових індексів (I_1, I_2, I_3) найгірше значення мають еколого-санітарні показники (I_2) та показники специфічних речовин токсичної дії (I_3), а найкраще – індекс сольового складу (I_1).

Значення екологічного індексу (I_E) за середніми величинами показників якості води р. Західний Буг коливається у межах від 3,0 до 4,0. Це дає підставу оцінити її як «добру» – «задовільну» за станом; «чисту» – «слабко забруднену» за ступенем чистоти (3-4 категорія, ІІ-ІІІ клас).

Також було розраховано узагальнене значення інтегрального екологічного індексу (I_E) якості води Західного Бугу за весь період досліджень, а саме із 2013 року по 2017 рік (табл.1).

Встановлено, що води річки Західний Буг характеризуються переважно 4 категорією ІІІ класу, «задовільні» за станом і «слабко забруднені» за ступенем чистоти. В пунктах спостережень с. Амбуків, м. Устилуг, с. Забужжя якість води відповідає 3 категорії ІІ класу, за станом «добра»; а за ступенем чистоти – «досить чиста».

Табл.1

Узагальнена оцінка якості поверхневих вод басейну річки Західний Буг (за період 2013-2017 рр.) [5]

№ з/п	Пункт спостереження (відстань від гирла річки)	Вели-чина	Кате-горія	Субка-тегорія	Характеристика	Клас якості води
1	м. Кам'янка Бузька (704 км)	3,94	4	4(3)	Задовільні, слабко забруднені води з ухилом до добрих, досить чистих	ІІІ
2	Добротвірське водосховище, нижній б'єф (689 км)	3,78	4	3-4	Перехідні від добрих, досить чистих до задовільних, слабко забруднених	ІІІ
3	м. Сокаль (637км)	3,64	4	3-4	Перехідні від добрих, досить чистих до задовільних, слабко забруднених	ІІІ
4	м. Сокаль (637км)	3,65	4	3-4	Перехідні від добрих, досить чистих до задовільних, слабко забруднених	ІІІ
5	с. Литовеж (631 км)	3,64	4	3-4	Перехідні від добрих, досить чистих до задовільних, слабко забруднених	ІІІ
6	с. Амбуків (584 км)	3,49	3	3(4)	Добрі, досить чисті води з тенденцією до задовільних, слабко забруднених	ІІ
7	м. Устилуг (569 км)	3,23	3	3	Добрі, досить чисті води	ІІ
8	с. Забужжя (468 км)	3,34	3	3	Добрі, досить чисті води	ІІ
Загалом по басейну		3,57	4	3-4	Перехідні від добрих, досить чистих до задовільних, слабко забруднених	ІІІ

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гопчак І.В. та ін. Аналіз стану поверхневих вод басейну річки Західний Буг за багаторічний період. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування* : зб. наук. праць. Рівне, 2018. Вип. 1 (81). С. 40–48.
2. Гопчак І.В. та ін. Аналіз тенденцій зміни якості води річки Західний Буг за багаторічний період. *Географія та туризм*: Наук. зб. / Ред. кол. : Любіцева О.О. (гол. ред.) та ін. К. : Альфа-ПІК, 2017. Вип. 41. С. 201–209.
3. Інформаційний бюлетень про якісний стан поверхневих вод басейну річки Західний Буг у 2017 році. Луцьк, 2018. 50 с.
4. Калько А.Д. та ін. Оцінка стану поверхневих вод басейну р. Західний Буг за рівнем забрудненості. Матеріали. *Міжнародної науково-практичної конференції «ЕКОГЕОФОРУМ – 2017. Актуальні проблеми та інновації»,* 22-25 березня 2017 р. Івано-Франківськ, 2017. С. 278–279.
5. Калько А.Д. та ін. Узагальнена оцінка якості вод річки Західний Буг в сучасний період. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Природа для води», присвяченої Всесвітньому дню водних ресурсів,* 22 березня 2018 р. Київ : ТОВ ЦП «Компринт», 2018. С. 52–53.
6. Клименко Н.А., Вознюк Н.М., Лихо Е.А. Особенности формирования поверхностного стока в бассейне р. Западный Буг под влиянием антропогенных факторов (Украина). Варшава, 2007. С. 149-156
7. Койнова І. Б. Геоекологічні наслідки роботи комунального господарства в басейні річки Західний Буг. *Людина та довкілля. Проблеми неоекології.* № 3–4. Харків, 2015. С. 96–102.
8. Методика екологічної оцінки якості поверхневих вод за відповідними категоріями / В.Д. Романенко, В.М. Жукинський, О.П. Оксіюк та ін. Київ: Символ-Т, 1998. 28 с.

УДК 551.4(477.82)

Іван Токарчук, Андрій Кушнірук,
Іван Мазур, Михайло Мельнійчук
(Луцьк)

СУЧАСНІ ГЕОМОРФОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ НА ТЕРЕНАХ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглядається сучасні геоморфологічні процеси, що виникають під впливом природних та антропогенних чинників. Встановлено, що основними сучасними формами рельєфу у Волинській області є яри, балки, промивини, борозни, горби, гряди, меандри, сухі русла, терикони, кар'єри, канави, дамби, дорожні насипи, кротовини, нори.

Ключові слова: *рельєф, ерозія, дефляція, руслові процеси, ерозійно-небезпечні землі, дефляційно-небезпечні землі.*

The article is devoted to the study the modern geomorphological processes that occur as a result of natural and anthropogenic process. It is established that the main modern landforms of the Volyn region are: ravines, mud holes, gullies, furrows, hills, ridges, meanders, dry riverbeds, heaps, quarries, ditches, dams, road embankments, molehills, burrows.

Key words: *relief, erosion, deflation, river channel processes, erosion hazard areas, deflation hazard areas.*

Вивчення нерівностей поверхні з давніх часів цікавило людство. Основними завданнями його було вивчення чинників, що викликають різноманітні нерівності та їх форми. На сучасному етапі, особливо актуальним є вивчення динаміки сучасних форм рельєфу, яка

проходить під впливом природних та антропотехнічних чинників на всіх рівнях – локальному, регіональному та глобальному.

Теоретичні дослідження показали, що найбільшого поширення та інтенсивності розвитку на теренах Волинської області мають такі сучасні рельєфоутворюючі процеси: ерозія, дефляція, видобуток та переробка корисних копалин, руслові процеси та ін..

Дослідження показують, що основними показниками інтенсивності дрібноструменевого змиву ґрунту є крутизна схилу (ерозія починається при крутизні 1^0 і зростає при її збільшенні), довжина і ширина борозен. Природні умови області впливають на розвиток ерозії тому, що значна її частина, особливо південна, має нахил поверхні від 1^0 до 7^0 і більше.

Ерозійно - небезпечні землі в області зіймають площу 437862 га і еродованих 114262 га (слабоеродовані - 72765 га, середньоеродовані - 29603 га, сильноеродовані - 11894 га). Аналіз просторового поширення ерозії ґрунтів показує, що найбільші площі еродованих земель знаходяться в Горохівському (40851 га), Луцькому (24031 га) і Локачинському (20489 га), а найбільше в поліських районах - Любомльському, Шацькому, Маневицькому, Камінь-Каширському та Ратнівському. Ерозійнонебезпечні землі ($0,5^0$ - 7^0 і більше) мають певні відмінності в просторовому поширенні. Так, максимальні їх площі розміщені в Горохівському (69158 га), Луцькому (61623 га), Ківерцівському (37970 га), мінімальні - в Любешівському районі (20262 га) [4].

Головними формами рельєфу області, що утворюються під впливом води є промивини глибиною 0,3-1 м, яри, балки. Тимчасові води, що утворюються при сніготаненні, крім лінійних форм рельєфу, приводять до зсувів та обвалів.

Ерозійні процеси найінтенсивніше розвиваються в районах з розчленованим рельєфом, або на грунтах з легким механічним складом.

В результаті дії ерозії зменшується товщина орного шару, знижується вміст гумусу в грунті, погіршується його структура, водноповітряний режим. Розвиток ерозійних процесів, як свідчить практика, зумовлюється порушенням агротехнічних правил охорони грунтів при вирощуванні сільськогосподарських культур на схилах і грунтах з легким механічним складом, нераціональним використанням земель, безсистемним і надмірним випасанням худоби, відсутністю захисних лісових насаджень [2].

В області на сільськогосподарських угіддях нараховується 104,2 тис, га або 9,5% змитих грунтів, в тому числі ріллі 33,3 тис.га або 12,9%.

Ерозією найбільше охоплені такі грунти: сірі опідзоленї, темно-сірі та чорноземи опідзоленї і чорноземи малогумусні. Водна ерозія на сільськогосподарських угіддях найбільше поширена в Горохівському районі, де площа змитих земеяь складає 31,2 тис. га, в тому числі ріллі - 2,9 тис.га, в Луцькому - 26,6 тис.га, а тому числі ріллі - 23,7 тис.га, в Локачинському - 17,2 тис.га, в тому числі ріллі – 14 тис.га, в Володимир-Волинському - 12 тис.га, в тому числі ріллі - 10,0 тис.га, в Іваничівському - 9,2 тис.га і в Ківерцівському 7,5 тис.га, в тому числі ріллі 6,1 тис.га [1].

Дефляція - один із основних чинників формування сучасного рельєфу. В північній частині області і частково в південній має місце дефляція, особливо на ґрунтах легкого механічного складу (дерново-приховано-підзолистих піщаних і глинисто-піщаних, дерново-підзолистих піщаних, глинисто-піщаних і супіщаних, дернових карбонатних глинисто-піщаних та на осушених торфо-болотних ґрунтах.

Площа дефльованих земель в межах області складає всього 1031 га, з них малодефльованих 1445 га, середньодефльованих 431 га і сильно-дефльованих всього 55 га. В розрізі районів цей показник найбільше значення (720га) має в Ківерцівському районі. В межах області при дефляції проходить переміщення та відкладання значних мас ґрунту, що приводить до сучасних змін рельєфу: утворення піщаних горбів, гряд; видування понижень; зарівнювання понижень і ін.[4]

Таких дефляційно-нобезпечних сільськогосподарських угідь в області нараховується 258,2 тис.га, складає 23,5% від їх площі.

Найбільші площі їх в Ковельському районі - 33,2 тис.га, в тому числі ріллі - 21,8 тис.га, в Турійськсму - 27,7 тис.га, в тому числі ріллі 13,4 тис.га, в Рожищенському - 21,9 тис.га, в тому числі ріллі-14,0 тис.га, Старовижівському - 20,1 тис.га, в тому числі ріллі -11,9 тис.га, в Любомльському - 19,9 тис.га, в тому числі ріллі 11,5 тис.га, в Ратнівському - 19,4 тис.га, в тому числі ріллі 10,1тис. га, Камінь-Каширському - 19,2 тис.га, в тому числі ріллі - 9,8 тис,га ,в Маневицькому - І6,5 тис.га, в тому числі ріллі - 10,9 тис.га, в Любешівському - 17,0 тис.га, в тому числі ріллі - 3,0 тис.га, в Володимир-Волинському -16,4 тис.га, в тому числі ріллі – 8,5 тис. га.

Незначні площі дефляційно-небезпечних сільськогосподарських угідь розміщені в районах: Іваничівському 4,6 тис.га, в тому числі ріллі 2,1 тис.га, Луцькому - 6,7 тис.га, в тому числі ріллі - 3,5 тис.га, Горохівському - 7,2 тис.га, в тому числі ріллі - 2,3 тис.га, Локачинськ му - 7,8 тис.га в тому числі ріллі -4,3 тис. га.

Як показали дослідження процес дефляції проявляється на площі 1702 га, хоча цей показник не досить великий, проте в області є понад 258864 га дефляційно-небезпечних земель, які із-за певних умов (кліматичних, господарської діяльності) можуть перейти до рангу дефльованих. Адже фізико-географічні умови (гранулометричний склад гірських порід), швидкість та напрям вітру, рослинний покрив впливають на поширення та інтенсивність прояву дефляції [4].

Встановлено, що зниження швидкості повітряного потоку проходить біля самої поверхні ґрунту. Так, на висоті 0,2-0,4 см швидкість повітряного потоку практично дорівнює нулю. Із збільшенням висоти швидкість його різко зростає [2].

Вплив вітру на ґрунтові частинки залежить від їх розмірів (в області переважають частинки від 0,01 до 1 мм). Цей чинник, в свою чергу, визначає три типи їх переміщення залежно від розмірів частинок. Фракції розмірами менше 0,1 мм знаходяться в штильовому шарі і, таким чином, вітром не можуть бути відірвані і підняті. В потік рухомого повітря їх вибивають більш рухливі частинки. Після підйому швидкість падіння частинок менше 0,1 мм дуже мала і тому вони тривалий час можуть знаходитися в повітрі при турболентному русі повітря і таким чином переміщуватися на великі відстані, що часто спостерігається в південних районах області - Луцькому, Горохівському, Локачинському, Іваничівському весною, осінню при відсутності рослинного покриву, а взимку - при безсніжжі та сухості ґрунту.

Грудочки та частинки ґрунту розмірами 0,1-0,5 мм переміщуються стрибкоподібно, а більше 0,5 мм - перекочуванням або сковзанням по поверхні поля. Сальтація, або сковзання по поверхні ґрунту - найважливіше для розвитку дефляційного процесу від руху частинок. При цьому переміщуються частинки середніх розмірів від 0,1 до 0,5 мм, які досить тяжкі, щоб перейти в підвішений стан. Частинки цієї фракції висовуються із штильового шару і під дією вітру котяться по поверхні з великою швидкістю. Із-за певних умов, підвищення швидкості вітру, частинки піднімаються на певну висоту і таким чином долають більші відстані. Такі явища вже характерні як для центральних районів області так і для північних [2].

За ступенем прояву дефляції території з відповідними ґрунтами називаються дефльованими та дефляційно-небезпечними.

Відчутну роль у формуванні сучасного рельєфу області грають постійні водотоки (річки). Всього по території області протікає близько 130 річок, з них у басейні Прип'яті - 105, в басейні Західного Бугу - 24 [5].

Область має густу гідрографічну мережу. На квадратний кілометр поліської частини припадає до 0,32 км, в південній - дещо менше. Швидкість течії річок становить 0,1-0,3 м/с, загальний річковий стік - 3816 млн.м^3 .

Долини річок на Поліссі широкі, неглибокі, без крутих схилів. Вони характеризуються малою звивистістю, порослими, здебільшого розмитими берегами. Річки Волинської височини мають дещо відмінні риси у морфології. Тут можна зустріти значно крутіші і вищі річкові береги. Характерним є досить значне меандрування деяких лісостепових річок [3].

Встановлено, що завдяки русловим процесам річки регулярно переміщують велику кількість твердого матеріалу, який потрапляє у постійні водотоки при потраплянні вод під час ерозії розмивання берегів. Врізаючись в поверхню суші, річки посилюють контрасти рельєфу (особливо при повенях та паводках), обумовлюють збільшення крутизни схилів і тим самим сприяють активізації площинного змиву та розмиву лінійних форм рельєфу.

Слід признати, що ерозія в свою чергу є однією з головних причин замулювання та обміління малих і великих річок, на очищення яких витрачаються досить великі кошти. В даний час багато малих річок, які в основному протікають і формуються в агроландшафтах, перестали існувати або знаходяться на стадії замирання в основному із-за ерозії ґрунтів на водозаборах.

Після сильних злив яри, що впадають в долину річки, утворюють конуси виносу, що перекривають ріки, які пізніше прориваються собі нове русло.

Морфологічний вигляд русел річок області і горизонтальних руслових деформацій дозволяють виділити три основні різновиди русел: меандруючі, розгалужені на рукави і нерозгалужені, відносно прямолінійні.

Меандровий тип русла характерний для річок Стир, Луга, Вижівка, Луга-Свинорийка.

Розгалужений тип русла - Прип'ять, Стохід, Вижівка (нижня течія) та ін.

Прямолінійні русла характерні для більшості коротких річок поліської частини області і деяких Волинської височини: Стобихва, Липа, Кормин, Локниця і т.д.

Перекати та плеса являють собою своєрідні мезоформи руслового рельєфу, розвиток яких визначається гідравлічними характеристиками потоку, особливостями формування наносів і формою русла (макроформами). До мікроформ руслового рельєфу відносять дрібні грядові форми рельєфу, розміри яких дуже малі відносно самого русла і розвиток яких визначається гідродинамічними особливостями потоку і властивостями нанесень [3].

Природні процеси руслоутворення піддаються в останній час інтенсивній господарській діяльності, що досить часто приводить до прискорення існуючих процесів та зміни рельєфу прилеглих територій.

Розглянуті вище сучасні рельєфоутворюючі процеси (ерозія, дефляція, постійні водотоки) грають помітну роль у формуванні рельєфу. Особливим чинником, який стимулює рельєфоутворення на мікро- та нанорівні є людина.

Основними сучасними формами рельєфу у Волинській області є яри, балки, промивини, борозни (ерозія), горби, гряди (дефляція), меандри, сухі русла (річкові процеси), териконі, кар'єри, канави, дамби, дорожні насипи (господарська діяльність людини), кротовини, нори (діяльність тварин).

Тому, вище розглянуте, ще раз переконує в правильності висловів В.І.Вернадського: "З людиною, без сумніву, з'явилася нова величезна геологічна сила на поверхні планети" [2]. Тому вивчення сучасних рельєфоутворюючих процесів, особливо антропогенних стимулів, повинні націлювати людину на більш розумну і обережну діяльність.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Атлас Волинської області / голова редкол. Н. В. Бурчак ; відп. ред. Ф. В. Зузук. Москва: Комітет геодезії і картографії СРСР, 1991. 42 с.

2. Ковальчук І.П. Стаціонарні, напівстаціонарні та експериментальні дослідження ерозійних процесів: Конспект лекцій. Львів: ЛДУ, 1992. 72 с.

3. Мольчак Я.О., Мігас Р.В. Річки Волині. Луцьк: "Надстир'я", 1999. 176 с.

4. Мольчак Я.О., Мельнійчук М.М., Андрощук І.В., Заремба В.М. Деградація ґрунтів та шляхи підвищення їх родючості: Монографія. Луцьк: Надстир'я, 1998. 280 с.

5. Природа Волинської області / за ред. К. І. Геренчука. Л. : Вища шк., 1975. 147 с.

ТУРИЗМ І РЕКРЕАЦІЯ

УДК 911.3:614.21]:796.5(477.82)

Ірина Єрко, Роман Качаровський (Луцьк),
Андрій Мельник (Івано-Франківськ),
Надія Мельник (Ужгород)

ВОЛИНСЬКИЙ ПЕРИНАТАЛЬНИЙ ЦЕНТР ОСЕРЕДОК ЛІКУВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Зазначено особливості лікувального туризму. Визначено поняття перинатального центру, оцінено його можливості, специфіку проведення лікування та відновлення. Охарактеризовано Волинський обласний перинатальний центр. Відзначено позитивні та проблемні моменти його існування як об'єкту туризму та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: *туризм, лікувальний туризм, лікувальні заклади, Волинський обласний перинатальний центр, місто Луцьк, Волинська область.*

Certain features of medical tourism are noted. The concept of perinatal center is defined, its possibilities, specifics of carrying out treatment and recovery are estimated. Volyn Regional Perinatal Center is described in detail. The positive and problematic moments of its existence as an object of tourism and ways of their solution are noted.

Key words: *tourism, medical tourism, medical institutions, Volyn regional perinatal center, Lutsk city, Volyn region.*

Туристична галузь унікальна своєю видовою структуру, де поєднуються різні аспекти життя людей. Одним з видів туризму, визначених нормами Закону України «Про туризм» [3], є лікувальний, він є важливим для різних прошарків населення у будь-якому віці, адже людина може потребувати медичної допомоги будь-коли. Нині його питома вага у світовому туристичному обороті зростає, бо країни прагнуть створити найкращі умови функціонування своєї медичної системи, при цьому сконцентрувавши увагу на орієнтації певних її галузей на іноземного споживача, а отже потенційного туриста [5].

Звичайно зародження життя – це позитивний процес продовження людства, проте через ряд об'єктивних та суб'єктивних причин у породіль під час вагітності виникають різного роду ускладнення та патології, тоді вони потребують медичної допомоги у спеціалізованих закладах. Звичайно сьогоднішній розвиток інформаційних технологій дозволяє за короткий термін відшукати необхідну клініку у будь-якій точці землі, прицьому попередньо оцінивши рівень їхньої готовності для надання відповідних медичних послуг, що є цікавим для людей, фактично потенційних туристів [4–5].

Такі установи збереження вагітності та народженої дитини створюються у багатьох країнах світу, Україна тут не стала виключенням. У нашій державі в рамках проведення медичної реформи стартував Національний Проект «Нове життя – нова якість охорони материнства і дитинства» в основу якого покладено реорганізацію системи надання медичної допомоги вагітним і новонародженим і створення та відкриття новітніх медичних установ – спеціалізованих перинатальних центрів. Метою їх створення є запобігання поширенню дитячої та метеринської смертності [2; 5].

Перинатальний центр – це широкопрофільна клініка, де проводяться консультації, лікування та реабілітація вагітних, породіль, а також новонароджених дітей. Тут майбутня мама спостерігається з моменту планування вагітності і до пологів. В одному місці сконцентрований повний спектр надання медичної допомоги вагітним жінкам та новонародженим: консультації, лікування та реабілітація [2; 4].В Україні сьогодні діє понад 20 таких центрів, майже в усіх обласних центрах, зокрема і у Луцьку [4].

Волинський обласний перинатальний центр Волинської обласної ради розпочав свою діяльність 18 липня 2019 р. Він розміщений в м. Луцьку у сучасній новозбудованій будівлі. Площа закладу – 14 700 м^2. Тут є 102 стаціонарних ліжка, 18 реанімаційних місць. Заклад розрахований на 3 000 пологів у рік, 200 відвідувань поліклінічного відділення за зміну. Штатний розпис – 430 посад. На будівництво центру витратили 228 млн гривень, з них обласного бюджету – 117 млн [1; 6].

У структурі закладу – акушерсько-гінекологічний стаціонар і поліклінічні відділення. У стаціонарному корпусі розташовані відділення патології вагітності, відділення анестезіології та інтенсивної терапії новонароджених, відділення анестезіології та інтенсивної терапії для жінок, пологове відділення з 11 сучасними пологовими залами та двома акушерськими операційними тощо. До того ж, у центрі є суперсучасне гінекологічне відділення. На базі закладу Фонд Віктора Пінчука відкрив Центр допомоги новонародженим «Колиски надії», надають невідкладну медичну допомогу новонародженим, зокрема з ектремально низькою вагою.

За рік діяльності у центрі прийнято 2 540 пологів, народилося 2 588 дітей, з них 233 дитини, народжені передчасно, із них 21 з екстримально малою масою тіла до одного кілограма. Вони виписані додому з хорошим прогнозом на їхнє майбутнє здоров'я і життя. В день захисту дітей, 01 червня 2020 р. закладено «Сквер майбутнього». В планах закладу – створення неонатального центру, відділення оперативної гінекології та центру репродуктивної медецини [1; 6].

Потенціал перинатального центру як туристичного об'єкту надзвичайно великий із перспективою подальшого зростання. Вже сьогодні в його стінах лікуються не лише волинянки, але й жителі Рівненщини, Тернопільщини, Львівщини, Житомирщини, Київщини тощо. На консультацію, лікування та реабілітацію вже нині їдуть жінки з Польщі, Грузії та країн Прибалтики. Наявність новозбудованої будівлі, зручної транспортної розв'язки, потужної туристичної інфраструктури, сучасного обладнання, висококваліфікованого персоналу, що застосовує новітні методи лікування та можливість розширення спектру медичних послуг, дозволить у недалекому майбутньому значно збільшити кількість потенційних клієнтів, а отже й туристів, зокрема з інших регіонів України та закордону.

Для покращення роботи Центру слід здійснити додаткові заходи [1]:

1) взяти участь у грантових проектах по залученню додаткових коштів на нове сучасніше спеціалізоване обладнання;

2) розширити перелік медичних послуг, що надаються;

3) відкрити нові спеціалізовані відділення та центри супутнього профілю;

4) пошук додаткових висококваліфікованих кадрів, що є знаними фахівцями у своїй сфері;

5) створити рекламно-інформаційну платформу, зокрема англійською, польською та німецькою мовами в мережі Інтернет з метою інформування потенційних клієнтів – туристів про послуги центру.

Волинський обласний перинатальний центр є досить унікальним закладом медицини краю. Маючи вигідне географічне положення, потужну матеріальну базу, людські ресурси та потенційний попит на його послуги за межами області, він має шанси стати значним об'єктом внутрішнього та міжнародного лікувального туризму.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Волинь online. веб-сайт. URL доступу:https://volynonline.com/ (дата звернення: 09.12.2020).

2. Департамент охорони здоров'я Львівської обласної державної адміністрації. веб-сайт. URL: https:// health-loda.gov.u (дата звернення: 09.12.2020).

3. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР. *Відомості ВР України.* 1995. № 31. 24 с.

4. Міністерство охорони здоров'я України. веб-сайт. URL: https://moz.gov.ua/ (дата звернення: 10.12.2020).

5. Рутинський М., Петранівський В. Лікувально-оздоровчий туризм: актуальні цілі та сучасні підходи до організації. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини.* Вип. 29. Ч.1. Львів, 2012. С. 179–189.

6. Управління охорони здоров'я Волинської ОДА. веб-сайт. URL: http://www.uoz.volyn.ua/ (дата звернення: 07.12.2020).

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 342:351

Дмитрій Топузов
(Маріуполь)

НОВІ ПІДХОДИ В УПРАВЛІННІ ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСАМИ

У статті проаналізовано підходи до розуміння сутності публічних фінансів у науковій літературі та нормативно-правовій базі. Окреслено коло проблем, які існують у сфері управління публічними фінансами України. Запропоновано напрями підвищення ефективності управління публічними фінансами шляхом упровадження в життя державної політики, спрямованої на ефективне формування, використання і перерозподіл державних та місцевих фінансів. Обґрунтовано необхідність доповнення та розширення Стратегії реформування системи управління державними фінансами України.

Ключові слова: *публічні фінанси, управління, державна політика, стратегія.*

This article provides an analysis of the approaches to understanding the essence of public finances in scientific literature and in the normative and legal framework. The article highlights problems in public finance management in Ukraine. The author suggests directions for increasing the efficiency of public finance management by implementing the public policy aimed at effective forming, using and redistributing public and local finances. The necessity of supplementing and widening the Strategy of public finance management reform in Ukraine is grounded.

Key words: *public finances, management, public policy, strategy.*

Негативні явища, які спостерігаються у всіх сферах українського суспільства, зумовлені не лише помилками та прорахунками в економіці держави, але й неефективністю управлінських дій у системі публічних фінансів. Послаблення державно управлінських функцій та низька якість управлінських технологій, що реалізовуються у фінансовій сфері, свідчать про те, що система державних фінансів потребує принципово нових підходів до використання фінансових ресурсів у напрямі їх раціонального розміщення та ефективного використання.

Оскільки Україна прагне стати повноцінним членом європейського суспільства на засадах демократизму та правової і соціально орієнтованої держави, то усі сфери її життєдіяльності повинні відповідати нормам та стандартам цивілізованого суспільства. І саме сфера публічних фінансів є тим сегментом у державі, який потребує нових управлінських підходів і пошуку нових шляхів покращення використання державних коштів. Ця проблема є актуальною і нагальною у сучасних реаліях, тому вимагає посиленої уваги та скоординованих зусиль як державних органів влади, так і науковців та фахівців із досліджуваного питання.

Публічні фінанси та підходи до їх управління є предметом дослідження спеціалістів як у сфері державного управління, так і в галузях фінансового, адміністративного та конституційного права. Так, у сфері державного управління працюють такі науковці, як: В. Авер'янов, В. Бакуменко, Ю. Битяк, Р. Войтович, В. Гаращук, С. Загороднюк, В. Іванова, І. Коліушко, М. Кучерявенко, В. Макаревич, Н. Плахотнюк, О. Романовський та багато інших. Еволюція і розвиток системи публічних фінансів, її поняття та система, а також особливості управління нею обговорюються такими дослідниками, як: Т. Бондарчук, М. Карлін, С. Ковальчук, В. Кравченко, С. Міщенко, С. Науменков, А. Нечай, В. Таран, Л. Фокша та ін.

У своїх наукових працях науковці ґрунтовно досліджують процеси, які відбуваються у сфері управління публічними фінансами. Проте, зважаючи на існування кризових явищ в українському суспільстві та існування проблем, пов'язаних із використанням фінансових

ресурсів держави, існує потреба пошуку нових підходів, які відкриють можливості покращити управління публічними фінансами та вивести Українську державу на новий етап прогресивного розвитку.

Метою статті є окреслення проблем, які існують у сфері управління публічних фінансів та обґрунтування нових підходів в управлінні ними, а також аналіз підходів до розуміння сутності публічних фінансів.

Запорукою прогресивного розвитку будь-якої держави є ефективне використання фінансових ресурсів. Саме створення самодостатньої фінансової системи є ключовим завдання управлінських дій державних та місцевих органів влади і досягається шляхом ефективного управління публічними фінансами.

Управління публічними фінансами повинно забезпечувати утворення та розподіл публічних централізованих і децентралізованих фондів коштів, які є необхідними для виконання державою та органами місцевого самоврядування своїх функцій. Для обґрунтування підходів, на основі яких можна аналізувати ефективне управління публічними фінансами, потрібно, насамперед, визначитися із сутністю цього поняття, розглянувши підходи науковців до його трактування [1, с. 168].

Найбільш загальне визначення можна знайти у Л. Фокші, де система публічних фінансів представлена як сукупність централізованих та децентралізованих фондів, які знаходяться в тісному взаємозв'язку, зберігаючи при цьому відносну самостійність [1, с. 168].

Тут можуть виникати сумніви щодо достовірності цієї дефініції, адже існують публічні фонди, які не є об'єктом державного управління [1, с. 168].

Узагальнене трактування подає і М. Карлін, який розуміє публічні фінанси як сукупність державних та місцевих фінансів, оскільки вони спільно використовуються населенням на державному чи місцевому рівнях. На нашу думку, це надто спрощене розуміння публічних фінансів адже воно не враховує управлінських аспектів, які обов'язково повинні бути присутні в процесі формування, розподілу та використання публічних фінансів [2, с. 112].

Дещо детальніше розглядає публічні фінанси А. Нечай, поділяючи їх на публічні фінанси держави, органів місцевого самоврядування та публічні фінанси суспільного призначення [3, с. 56]. У схожому контексті подають свою думку С. Вдовенко та Ю. Шульга, які визначають публічні фонди грошових коштів держави, місцевого самоврядування та публічні фонди грошових коштів суспільного призначення [4].

Склад публічних фінансів визначається й у Законі України "Про відкритість використання публічних коштів", згідно з яким до публічних коштів належать:

– кошти державного бюджету України та місцевих бюджетів;

– кредитні ресурси, надані під державні та місцеві гарантії;

– кошти Національного банку та інших державних банків, державних цільових коштів, Пенсійного фонду та фондів загальнообов'язкового соціального страхування;

– кошти суб'єктів господарювання державної та комунальної власності, отримані ними від їхньої господарської діяльності [5].

Отже, в зазначеному вище законі прописано, що до публічних фінансів належать об'єкти не лише державної, але й комунальної власності. На нашу думку, в умовах здійснюваної в Україні децентралізації поняття комунальної власності повинно набути перерозподілу коштів державного бюджету та посилення ролі місцевих бюджетів.

Бюджетний дефіцит, як свідчить світова практика, сам по собі не є негативним явищем, яке чинить руйнівну дію на економіку держави. Навіть навпаки – багато розвинутих країн світу практикують формування державного бюджету, в якому видатки перевищують доходи. Робиться це свідомо або допускається на певний період часу для врегулювання макроекономічних показників [6].

Вирішення цих нагальних проблем є на сьогодні достатньо актуальним, адже громадяни незадоволені якістю державних послуг, що значним чином зумовлене незадовільним витрачанням державних коштів. До того ж, низький рівень залучення інвестицій у національну економіку та неефективність витрачання наявних ресурсів, як зазначено в

Стратегії, поглиблюють негативних ефект, спричинений існуванням низки проблем у сфері управління державних фінансів [6].

Таким чином, Стратегія повинна вирішити такі завдання:

– впровадити в життя дієву систему планування і оцінювання виконання державного бюджету за результатами;

– підвищити ефективність державних видатків – перехід від утримання установ до надання якісних державних послуг;

– покращити якість та ефективність адміністрування податків і зборів та рівня дотримання податкового законодавства;

– удосконалити процес бюджетної децентралізації шляхом забезпечення чіткого розподілу відповідних повноважень і ресурсів, а також забезпечення підзвітності місцевих бюджетів [7].

Доцільно визнати, що цілі та завдання Стратегії є адекватними сучасним викликам українського суспільства, проте її норми поширюються лише на державні фінанси, що є значно вужчим поняттям, порівняно з публічними фінансами, до яких належать також і місцеві фонди коштів.

Також в Україні прийнята Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року [8], однак вона врегульовує надто широке коло питань, пов'язаних із регіональним розвитком, тому її положення не можуть достатнім чином регламентувати процедури, необхідні для ефективного управління публічними фінансами. Необхідно згадати і Стратегію сталого розвитку "Україна – 2020", у якій зазначено, що "пріоритетом в управлінні публічними фінансами має стати підвищення прозорості та ефективності їх розподілу та витрачання". Проте в ній також існують спірні моменти:

1) інституції, вповноважені здійснювати управління публічними фінансами, відповідають не лише за їх розподіл і витрачання, але й, насамперед, за формування фондів публічних коштів;

2) пріоритетом повинно бути не лише формування, раціональний розподіл та витрачання публічних фінансів, що є за своєю суттю самоціллю управлінської діяльності, а забезпечення прогресивного соціально-економічного розвитку держави і регіонів [9].

Отже, можна зробити висновок, що на сьогодні в державі відсутній нормативний акт, який регламентує комплексне реформування системи публічних фінансів. Вважаємо, що для того, щоб забезпечити в державі існування системи найбільш оптимального формування та використання публічних коштів, на нашу думку, існуючу нині Стратегію реформування системи управління державними фінансами на 2017 – 2020 рр. необхідно доповнити положеннями щодо покращення управління місцевими фінансами. У ній потрібно поставити акцент на децентралізації, на основі якої розширяться можливості, права та повноваження місцевих органів влади щодо використання та перерозподілу місцевих фінансів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вдовенко С. М., Шульга Ю. В. Проблеми та перспективи формування сучасної системи публічних фінансів в Україні. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2012. № 2 (14). С. 168. (Серія "Фінанси. Банківська справа").

2. Карлін М. І. Місцеві платежі в системі публічних фінансів України. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. 2015. Вип. 28. С. 112. (Серія "Економіка").

3. Нечай А. А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків : монографія. Чернівці : Рута, 2004. С. 56.

4. Про відкритість використання публічних коштів : Закон України № 183-VIII від 11.02.2015. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/183-19 (дата звернення 2.12.2020).

5. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України № 385 від 06.08.2014. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF (дата звернення 2.12.2020).

6. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2017 – 2020 рр. URL : http://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files /PFM%20Strategy%20presentation.pdf (дата звернення 2.12.2020).

7. Стратегія сталого розвитку "Україна-2020". URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/ show/5/2015 (дата звернення 2.12.2020).

8. Таран В. Чесний бюджет. Яким він повинен бути. URL: http://www.epravda.com.ua/ columns/2016/03/25/586773/view_print (дата звернення 2.12.2020).

9. Фокша Л. В. Публічні фонди: поняття, ознаки та правова природа. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 10-1. С. 164.

УДК 35.071

Русана Шарлай, Єлизавета Мельник, Ганна Мирошниченко
(Покровськ)

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

У дослідженні було розглінуто та праналізовано зарубіжний досвіт публічного управління в іторичному аспекті, зв'язок публічного управління з політикою та громадянами. Зарубіжний досвід публічного управління досліджено з огляду на три макросистеми: британську, романську та американську.

Ключові слова: *публічне управління; зарубіжний досвід; державне управління; місцеве управління;стратегія; підприємництво; держава.*

Враховуючи сучасну ситуацію в публічному управлінні різних країн світу ми дослідили історичні витоки публічного управління та розглянули його на прикладі трьох економічних макросистем.

Публічне управління – це кооператив, який пов'язаний з вирішенням стратегічних завдань державних органів, підприємств, установ, організацій з урахуванням комплексу зовнішніх і внутрішніх факторів впливу і тенденцій розвитку в конкурентному середовищі, а також в певній галузі суспільного виробництва і держави в цілому. Включає в себе процес формальних і неформальних акторів які були втягнуті у процес прийняття рішень [2].

Є два головних підходи для поняття місця й змісту науки публічного управління:

1. Є системним об'єднання концептів й винахідницьких інструментів, необхідних для рекомендацій управління.

2. Вважає що існує більш впливова наука, яка має свої концепти и теоретиків. Має можливість давати практиці своїх рекомендацій. Експертні й теоретичні знання знаходяться у тісному зв'язку й мають орієнтир на конкретні потреби.

Загалом, публічне управління має багато спільного з політикою.

Державне управління – політично засноване на обліку різноманітності конфліктуючих ідей, інтересів і цілей. Має центральну точку на адміністративному рівні. Це стається у силу того, що політичні питання торкаються до людей, їх інтересів, думок і переконань. Отже його політична місія полягає в координації й здійсненні державної політики. Перевтілює політичній курс в рішення, які виконує адміністративна й операційна підсистема, й одночасно забезпечує зворотній зв'язок об'єктам управління з особами, які приймають рішення [1, с. 102].

Схема зв'язку публічного управління із політикою та громадянами наведена на рис. 1.

Рис. 1. Схема зв'язку публічного управління із політикою та громадянами. *(узагальнено [2])*

Зарубіжний досвід публічного управління потрібно розглядати на відомих трьох макросистемах: британська, романська, американська. По мірі встановлення держави, відбувається перегляд принципів зв'язків муніципалітетів з органами державної влади у рамках державної політики. З одного боку збільшується роль місцевих органів управління, а з другої посилюється інтеграція місцевих органів у державний механізм, що призводить до втрачання самостійності [3, с. 32].

Порівнювати основних характеристики місцевого управління зарубіжних макросистем можна за такими основними параметрами, як: (наведено у таблиці 1) [3, с. 60]

– правові концепції,
– норми права;
– органи управління.

Таблиця 1.

Аналіз характеристик місцевого управління зарубіжних макросистем

Франція	Англія	США
Правові концепції		
Місцеві спільноти і нація принципово розрізняються і мають різні інтереси. Місцеве самоврядування є реалізацією права місцевої спільноти, як особливої соціального освіти, на реалізацію своїх інтересів. Виборність місцевої влади є визнанням самостійності й сутності спільнот. Реалізація місцевих інтереси не може суперечити національному інтересу, який повинен абсолютно верховенства.	Жителів територіальних утворень пов'язує лише сусідство, вони не формують особливого співтовариства. Все публічне управління направлено на реалізацію національного інтересу. Місцеве управління є лише територіалізацією єдиного публічного управління. Виборність місцевих органів влади - демократичний і освячений традицією спосіб здійснення єдиного управління, направляється з центру.	Місцеве співтовариство - окреме соціальне утворення, що має право на самоврядування для вираження своїх інтересів. Державні інтереси (інтереси штату) повинні домінувати над місцевими інтересами. Баланс інтересів досягається переговорами і угодами, з вирішальною роллю штатів. Місцеві органи влади підзвітні не центр, а населенню і незалежним органом контролю (контроль з позицій системи публічного управління в цілому).

Норми права		
Загальна компетенція як право співтовариств вирішувати питання місцевого значення відповідно до своїх інтересів. Місцеві громади (а не місцеві органи влади) є юридичними особами, що володіють власністю, правами і т.д. Найважливіше питання децентралізації - право виборних осіб приймати рішення і розпоряджатися бюджетом Обов'язковий жорсткий контроль за спільнотами (префект, інші органи адміністративного про контролю) та паралельне існування на місцевому рівні державної адміністрації, для вирішення національних завдань.	Відсутність загальної компетенції і застосування до місцевої влади правила ultravires; юридичними особами є органи влади. Можливість регулювання будь-яких питань, пов'язаних з місцевим управлінням, загальними і приватними нормативними актами з центру. Органи місцевого управління представляють центру на місцях; немає необхідності в будь-яких інших представників. Способи формування місцевих органів влади можуть нескінченно варіюватися, не змінюючи своєї сутності: вибори, виборні чиновники, призначення, спільні органи, що складаються з депутатів і чиновників і т.д.	Обов'язковість виборних органів влади, що володіють всією повнотою повноважень на місцевому рівні. Штати вправі детально регулювати статус і повноваження місцевих органів влади Статус місцевих органів влади є результатом компромісу між ними і владою штату; органи влади різного рівня вільні укладати фінансові угоди. Розвинені форми контролю виборцями (часті вибори, відгук, референдуми і ініціативи), контроль виборними органами і судами.
Органи управління		
Пряме державне управління на місцях здійснюється через галузеві служби, присутні майже на всіх рівнях, і через державні органи загальної компетенції на місцях. Уніфікований і докладно регламентований статус місцевих органів влади.	Існують численні галузеві органи управління на місцях, що формуються органами місцевого самоврядування та / або державної влади і відносно самостійні. Статус місцевих органів влади заснований на загальних принципах, уніфікований, але може варіюватися в залежності від місцевих особливостей.	Існують численні галузеві служби, не пов'язані підпорядкуванням ні з урядом, ні з органами самоврядування. Вищі посадові особи цих служб часто виборні.

Таким чином можна зробити висновок, що публічне управління є одним із найважливіших стратегічних аспектів управління державою. Грамотно продумані стратегії управління допомагають вирішувати державні, підприємницькі та установчі завдання. Розглядаючи історичні аспекти зарубіжного публічного управління ми можемо проаналізувати різні підходи до вибору стратегії публічного управляння в різних країнах. Вивчаючи історію ми маємо можливість вчитись на помилках інших та підкреслювати і використовувати їх вдалі рішення.

Реформування системи публічного управління, обумовлене реалізацією в країні децентралізаційної стратегії, вимагає зміни ф стратегії адміністративного реформування в Україні, що пов’язана з адаптацією української системи виконавчої влади до європейських стандартів управляння та ратифікацією Україною угоди про Європейську асоціацію.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Купряшин Г. Л. Публичное управление. URL: http://inion.ru/site/assets/files/3553/upravlenie.pdf (дата звертання 21.11.2020)

2. Публічне управління. URL: https://studme.org/80914/pravo/publichnoe_upravlenie (дата звернення 21.11.2020)

3. Старцев Я.Ю. Государственное и муниципальное управления в зарубежніх странах. URL: https://www.c-z-s.ru/doc/build/study/starcev-ya.yu.-gosudarstvennoe-i-municipalnoe-upravlenie-v-.pdf (дата звернення 21.11.2020)

ЕКОНОМІКА

УДК 33.624

Людмила Губар
(Остер)

АКТУАЛЬНІСТЬ ЕКОНОМІКИ В ГАЛУЗІ БУДІВНИЦТВА

У статті з'ясовано сутнісне розуміння аспектів і напрямків економічних знань в галузі будівельного виробництва, вплив економічної науки на розвиток будівництва і покращення якості збудованих об'єктів. Визначено та обгрунтовано відносини між інвесторами та підрядними будівельними організаціями в сучасних умовах. Стаття адресована студентам усіх спеціальностей напряму підготовки "Будівництво"та викладачам.

Ключові слова: *інвестиції, економічна ефективність, кошторисна вартість, договір, амортизація, заробітна плата, накладні витрати.*

The article deals with some aspects and branches of economic knowledge in the sphere of construction manufacturing, influence of Economics on the construction development and improvement of constructed objects. The relationships between investors and construction contructors in modern conditions are defined and justified. The article is devoted to teachers and students of all specialities in the field of training " Construction".

Key words*: investments, economic efficiency, estimated cost, contract, depreciation, wages, overheads*

Актуальність економіки в галузі будівництва

Галузь будівництва України, як і все народне господарство, знаходиться в стані тривалого переходу від безгосподарності минулої епохи до економічно розвинутої системи з цивілізованими правилами, умовами і відносинами. Період становлення сучасного виробництва відбувається так довго тому, що будівнича сфера не може стати прогресивнішою, ніж вся економіка країни, залежна від законодавства, судової влади і політики.

Економіка як теорія і практика господарських відносин є основою виробництва, системи послуг, бізнесу. Економічна наука прямо впливає на розвиток галузі, тому запровадження знань у виробничий процес – необхідність, без якої неможливий поступальний рух до розширення галузі и покращення якості збудованих об'єктів.

Аспекти і напрямки економічних знань в галузі будівельного виробництва:

- інвестиції;
- економічна ефективність;
- ціна і вартість;
- оплата праці;
- оборотні кошти підприємства;
- засоби виробництва;
- накладні витрати;
- договірні відносини.

Економічні знання складаються з наукових розробок фахівців вищої кваліфікації та досвіду практичного застосування технологій, методів, форм виробництва.

Інвестиції в будівельній галузі

Україна відноситься до тих країн світу, де зовнішні інвестиції перебувають у нерозвинутому стані. Закордонні інвестори майже не цікавляться пропозиціями будівельного ринку щодо зведення об'єктів нежитлового призначення – фабрик, заводі, цехів, міської інфраструктури, мережі автомобільних та залізничних шляхів. Західний інвестор побоюється за свої кошти, коли вкладає в виробництво без гарантій повернення. Держава намагається

сприяти залученню інвестицій на місцевому і загальному рівні шляхом надання державних гарантій, якщо кошти потрібні на зведення важливих об'єктів інфраструктури, наприклад, метрополітену, доріг, мостів. Так звані прямі інвестиції капіталу з розвинутих країн без державної гарантії майже не потрапляють в Україну, адже ризики втрати коштів надто великі, хоча і прибутковість на внутрішньому ринку також висока.

Центральні і місцеві органи влади залучають капітали з закордону від міжнародних фінансових організацій – Європейського банку реконструкції і розвитку, Світового банку, Євросоюзу та інших фінансових інституцій. Держава надає гарантії щодо повернення залучених коштів і зобов'язується компенсувати збитки і економічні втрати інвестора.

Житлове будівництво фінансується приватним капіталом з українською і закордонною юрисдикцією, в основному, походженням з так званих офшорних зон. В столиці і великих містах країни досить багато будується житла. Будівельні організації в більшості випадків користуються коштами малих приватних інвесторів, тобто продають житлову площу квартир ще до початку будівництва та під час зведення будинків. За рахунок цих грошей будується об'єкт до моменту здачі в експлуатації. Ціна квадратного метра майбутньої квартири залежить від того, на якому етапі знаходиться об'єкт.

Оскільки законодавство і практика застосування законів, норм і правил недосконала, на житловому ринку періодично з'являються так звані фінансові піраміди. Сутність цього ганебного явища полягає в тому, що забудовник продає інвесторам ще неіснуюче житло. А майбутні власники квартир довіряють девелоперу свої кошти в надії отримати збудовані квадратні метри. Вся країна спостерігала за діями декількох фінансових пірамід на будівельному ринку, коли у забудовника не вистачало коштів на зведення будинків, адже нові надходження не покривали поточні витрати. В деяких випадках будинки так і залишилися недобудованими, а інвестори поки що не можуть повернути свої кошти.

Така ситуація з довгобудами або навіть покинутим будівництвом може статися, коли забудовник недостатньо уважно і відповідально відноситься до проекту і не враховує всі економічні поради фахівців, або взагалі не залучає до процесу експертів. Не виключається і можливість відвертого шахрайства, коли кошти просто збираються без наміру щось будувати.

Проблеми з приватним інвестуванням в житлове будівництво стають можливими внаслідок помилок або відсутності законодавчої бази, та недостатнім контролем за дотриманням законодавства зі сторони правоохоронних органів.

Великі будівельні холдинги мають і власні кошти для інвестування в виробництво з подальшою метою продажу на ринку готових об'єктів. Вони також можуть залучати банківські кредити та розпоряджатися ними за призначенням. Банки надають будівельні кредити під заставу існуючого майна або майбутнього будинку.

Кваліфікований економіст разом з бухгалтерією підприємства здатні розробити фінансову модель будівництва, позбавлену великих ризиків. Але не всі керівники враховують поради і вимоги фахівців, і сподіваються лише на випадкові результати.

Конкуренція на будівельному ринку України досить висока і підрядники шукають замовлення на виконання будівництва, а не навпаки. Оскільки коштів в середині країни недостатньо для великого будівництва по всій території, забудовники змагаються між собою не тільки якістю та ціною, а часто і корупційними пропозиціями чиновникам, якщо замовником виступає державний орган.

Корупційна доля в кошторисах для держаного замовлення може бути дуже високою, якщо конкурси проводяться під адміністративним впливом. Система закупівель «Прозоро» має за мету чесні тендери, але є приклади, коли чиновники різними способами намагаються підтасовувати результати конкурсу.

В умовах недостатньої кількості пропозицій для підрядників є небезпека розповсюдження ганебного явища в економіці – демпінгу, коли конкурси виграють компанії на надто занижених, ризикованих цінах. Ця практика гальмує розвиток галузі, адже будівельні підприємства працюють без прибутків і навіть з плановими збитками аби

отримати замовлення. Великі гравці будівельного ринку можуть свідомо вдаватися до демпінгу, щоб відсторонити дрібних конкурентів.

Економічна ефективність будівництва

Головне завдання будь-якого бізнесу, приватного чи державного, – це отримання доходу. Навіть законодавство вимагає від учасників економічних відносин досягати такого рівня виробництва або надання послуг, коли витрати менші за надходження від продажу результату діяльності. Рентабельність – це головна умова існування бізнесу. Якщо видатки постійно вищі за прибутки, то таке підприємство має бути ліквідоване, адже воно не здатне оплачувати роботу працівників, кредити, платити податки і виконувати всі свої зобов'язання. Банкрутство юридичних осіб не є чимось надзвичайним. Ринкова економіка будується на високій конкуренції і не всі виробники витримують тиск – отже, банкрутують, що вважається нормальним явищем.

При складанні кошторису будівництва обов'язково розраховується собівартість виробництва. Цей показник складається з таких витрат:

- закупівля будівельних і супутніх матеріалів. Якість – головний фактор ціни. Надто дешеві продукти можуть бути непридатними до застосування в будівництві, тому в розрахунки кошторису треба включати матеріали в районі середньої ринкової ціни;
- заробітна плата працівників. Персонал будь-якої будівельної компанії складається з працівників таких категорій – робітники, спеціалісти, службовці, керівники. Всіх управлінців можна називати менеджментом. Спеціалістами вважають інженерів, виконробів, програмістів та інших працівників технічної освіти та кваліфікації. До службовців відносять бухгалтерів, менеджерів будь-якого профілю діяльності та технічний персонал. Керівники – це директори, генеральний директор, завідувачі відділів і напрямків;
- витрати на експлуатацію техніки – машин, механізмів, транспорту і закупівлю пального, та оплату електроенергії;
- амортизація основних засобів виробництва. Під час експлуатації техніки відбувається зношення будь-якого механізму. Постійно треба відновлювати основні засоби, щоб підтримувати виробничий процес. Вартість зношення закладається в кошторис. Підприємство має поновлювати основні засоби виробництва новими машинами і механізмами, щоб вдосконалювати будівельні процеси і посилювати рентабельність. Існує поняття морального зношення засобів. Це означає, що ще придатний до використання засіб вже не відповідає сучасним нормам за якісними і кількісними показниками;
- накладні витрати спрямовуються на утримання адміністративного та господарського персоналу, на виконання допоміжних робіт, на обслуговування персоналу;
- податки. Ця дуже важлива стаття витрат має бути обов'язково забезпечена надходженнями до рахунку підприємства.

Договірні відносини в будівництві

Договір між суб'єктами господарювання або між замовником і підрядником є основою виробничої діяльності. Без договорів можуть працювати лише самодіяльні бригади, але ризик замовника при цьому дуже високий і навіть небезпечний.

Договір – це насамперед економічний документ про фінансові стосунки сторін. Підрядник, тобто будівельна організація, береться виконувати визначений договором комплекс робіт, а замовник зобов'язується фінансувати будівництво.

В будівничий галузі не мають існувати усні домовленості, адже на кону великі кошти і витрати, щоб можна було ними нехтувати, сподіваючись лише на чесне слово обох сторін процесу. В договорі мають бути записані всі вимоги до кількості і якості будівництва. В кожному договірному документі треба передбачати особливі випадки, коли результат не може бути досягнутий з причин появи непереборної сили. Ці причини називають форс-мажорними обставинами, які не залежать від підрядника або замовника. Ураган, землетрус, паводок, аварія можуть знищити частково або повністю збудовану частину об'єкту. Суд має становити істині причини обставин і зробити висновок щодо відповідальності сторін.

В договорі прописують всі умови оплати будівництва. Звичайна практика, коли замовник частково фінансує будівельний процес, а остаточний розрахунок здійснює лише після передачі будівлі в експлуатацію. Факт передачі має бути зафіксований актом приймання виконаних робіт.

Висновки

Сучасні країни і суспільства існують в економічних умовах. Відносини між державами, суспільними групами, замовниками і виконавцями, робітниками та роботодавцями відбуваються на основі економічних процесів і досягнень. Нехтування законами економіки мають лише негативні наслідки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гойко А.Ф., Дудіна Е.В., Ізмайлова К.В. Економіка будівництва: навч. посібник. Київ: КНУБА, 2008.
2. Тугай А.М., Шилов Е.Й., Гойко А.Ф. Економіка будівельної організації. Київ: Міленіум, 2002.
3. Шилов Е.Й., Гойко А.Ф. Економіка будівництва. Інвестиції та їх регулювання. Визначення ефективності інвестиційних проектів: конспект лекцій. Київ: КНУБА, 2003
4. Шилов Е.Й. та ін. Складання кошторисної документації за допомогою укрупнених показників: навч. посібник. Київ: КНУБА, 2004.

УДК 368.1

Оксана Пономарьова, Анастасія Бурлакова
(Дніпро)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню стану та перспектив розвитку страхового ринку в Україні. Проаналізовано динаміку чистих страхових виплат на страховому ринку України. Наведені основні причини, що стримують розвиток страхового ринку України та зазначені рекомендації щодо його покращення.

Ключові слова: *страхування, страхові компанії, страховий ринок, страховий бізнес, страхові виплати.*

The article is devoted to the study of the state and prospects of development of the insurance market in Ukraine. The dynamics of net insurance payments in the insurance market of Ukraine is analyzed. The main reasons hindering the development of the insurance market in Ukraine and recommendations for its improvement are given.

Key words: *insurance, insurance companies, insurance market, insurance business, insurance payments.*

У своєму житті людина оточена цілою низкою небезпек, які можуть нанести збиток їй особисто або господарській діяльності, і вони надто різноманітні. Відносини, які складаються у суспільстві щодо запобігання, подолання або зменшення негативного впливу ризиків і відшкодування збитків, становлять зміст категорії «страховий захист».

Роль страхування як однієї з найважливіших передумов безпечної життєдіяльності окремої людини, сім'ї, підприємства, суспільства в цілому безперервно зростає. Страхування стає не тільки життєве необхідним для подальшого розвитку української економіки, але й перетворюється на привабливий бізнес.

Страховий ринок – особлива сфера грошових відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає специфічна послуга – страховий захист, формується пропозиція і попит на неї [2, с. 52].

Учасниками страхового ринку є страхувальники, застраховані, вигодонабувачі, страховики, перестраховики, товариства взаємного страхування, страхові та перестрахові брокери, страхові агенти, актуарії, аварійні комісари, а також професійні об'єднання страховиків, страхових посередників та інших учасників страхового ринку [3, с. 108].

Страхова виплата – це грошова сума, яка виплачується страховиком відповідно до умов договору страхування при настанні страхового випадку, та спрямована на компенсацію шкоди, заподіяну здоров'ю або майну потерпілого. Перелік факторів, завдяки яким можлива виплата коштів, називається страховим випадком. Види страхових випадків докладно описані в договорі, який укладається між страховиком і застрахованою особою [1, с. 20].

Розглянемо динаміку чистих страхових виплат на страховому ринку Україна у 2017 році за даними приведеними на рис. 1.

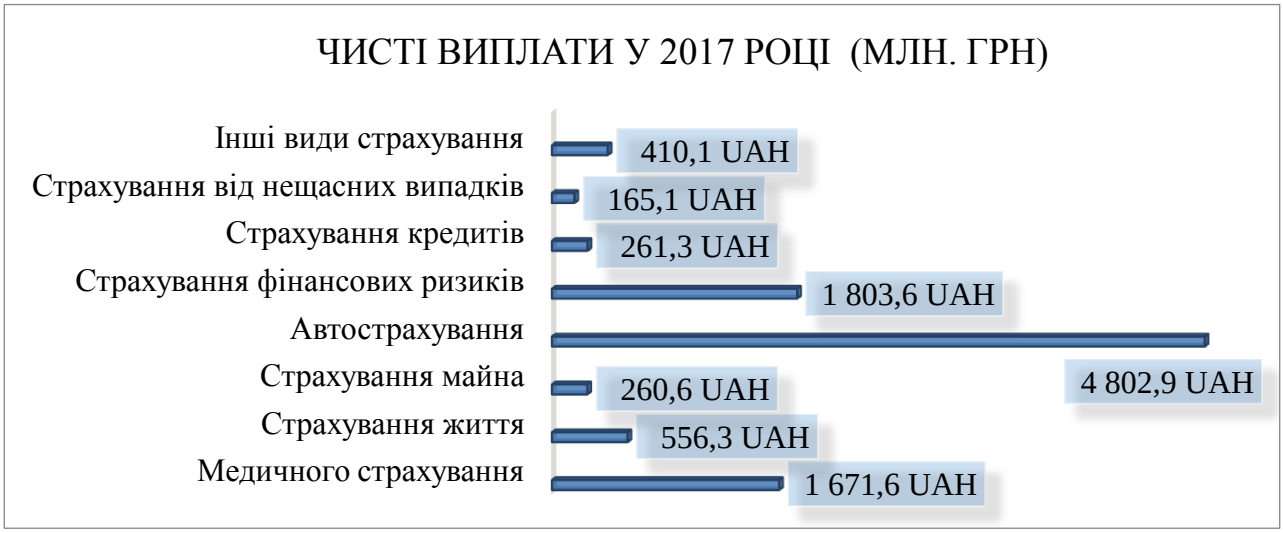

Рис. 1. Динаміка чистих страхових виплат у 2017 році
на страховому ринку України [4].

За даними рис.1 можна зробити висновок, що у 2017 році на страховому ринку України, в розрізі видів страхування, найбільше страхових виплат було зроблено зі страхування фінансових ризиків та автострахування.

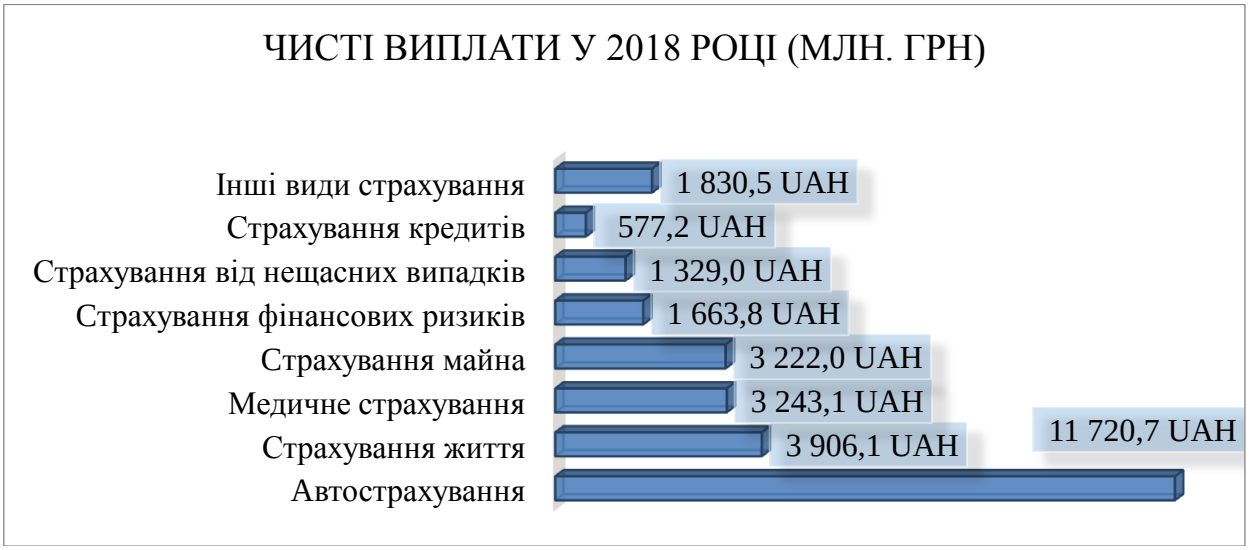

Рис. 2 Динаміка чистих страхових виплат у 2018 році
на страховому ринку України [4].

За даними приведеними на рис. 2 спостерігаємо, що у 2018 році на страховому ринку України, найбільше страхових виплат зроблено з автострахування, так само я і в 2017 році.

Рис. 3 Темп приросту чистих страхових виплат у 2018/2017 рр.
на страховому ринку України

Темп приросту страхових виплат у 2018 році в порівнянні з 2017 роком на страховому ринку України представлено на рис.3. Також, на рис. 3 наглядно показано коефіцієнт кореляції, який свідчить про розвиток страхової діяльності, та означає, що показники, не є заключними, а будуть рости вгору і підіймати економіку країни.

Таким чином, на протязі за 2017-2018 років, найбільше страхових виплат зроблено з автострахування. Це пов'язано з швидким ростом усяких ДТП та інших транспортних випадків.

На рис. 4 представлено динаміку страхових виплат на страховому ринку України за 2019 рік.

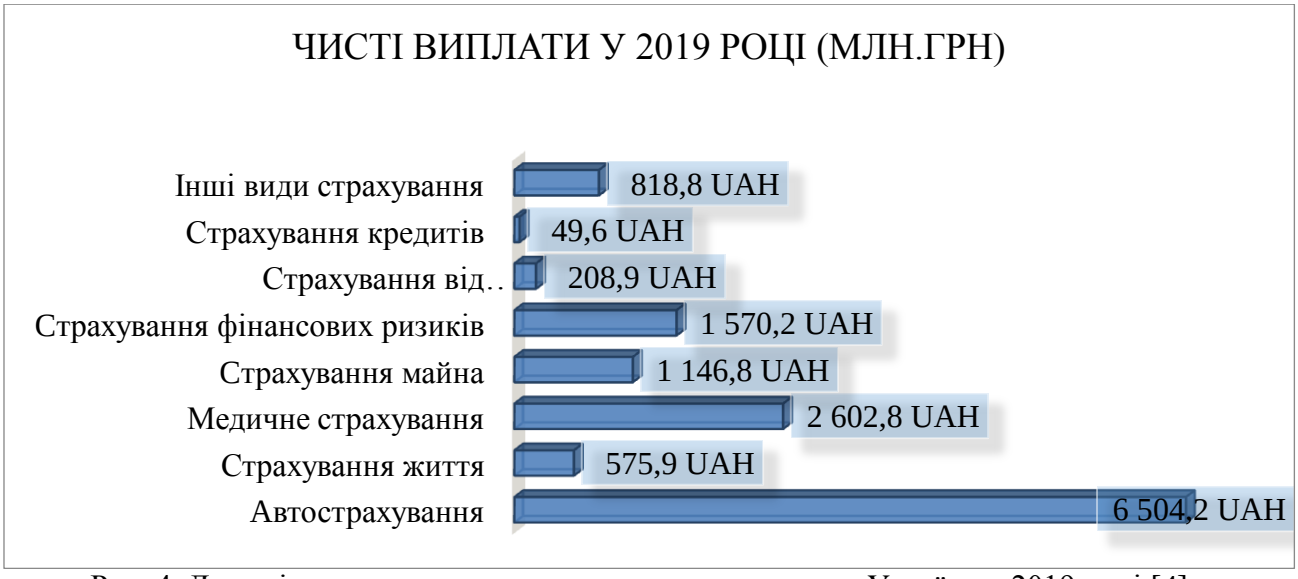

Рис. 4. Динаміка страхових виплат на страховому ринку України у 2019 році [4]

За даними рис.4 спостерігаємо стрімкий зріст страхових виплат з медичного страхування на страховому ринку України. Це пов'язано, з підвищенням кількості договорів страхування туристів виїжджаючих за кордон та відсутністю довіри до державних установ.

На рис. 5 представлено темп приросту страхових виплат у 2019 році порівняно з 2018 роком.

За даними представленими на рис.5 спостерігаємо, що коефіцієнт кореляції більше, ніж у 2018 році.

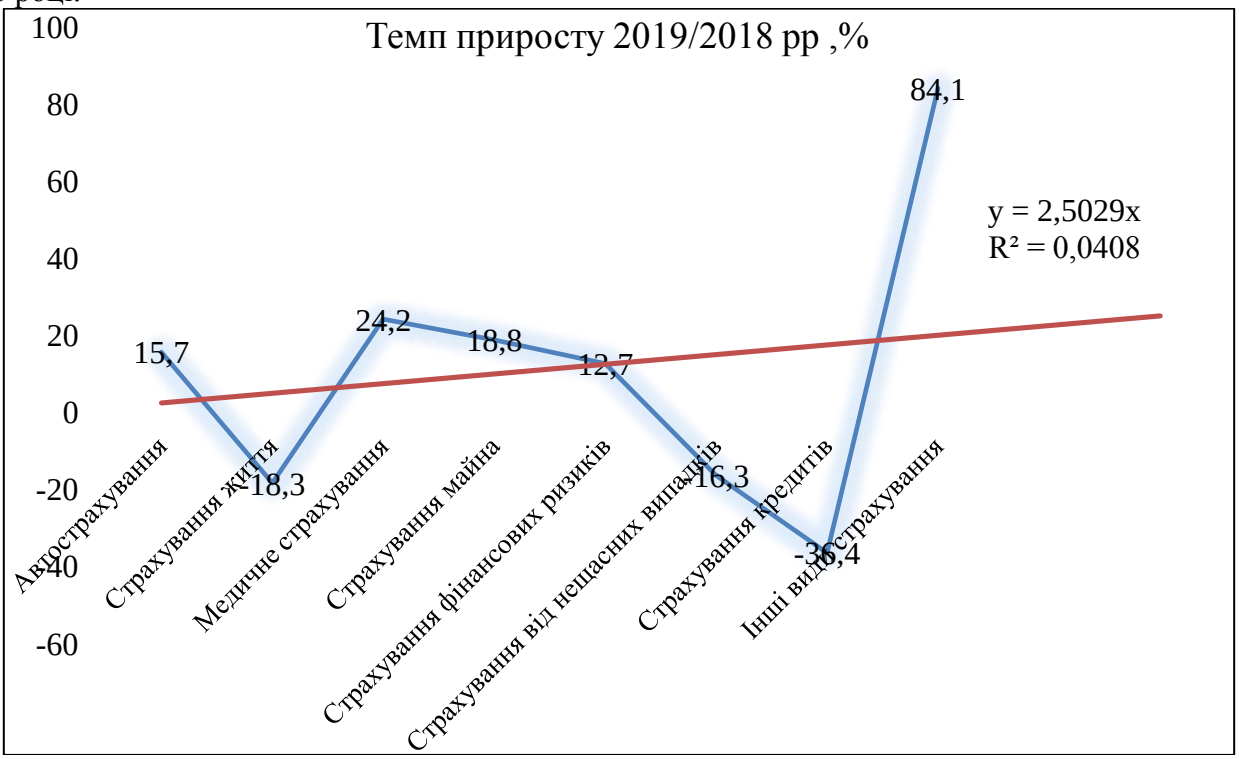

Рис. 5. Темп приросту чистих страхових виплат 2019/2018 рр.
на страховому ринку України

Таким чином, з провадженням у 2019 році реформи щодо заключення обов'язкової декларації з сімейним лікарем, відбувається стрімке зростання кількості заключних договорів з медичного страхування, при цьому зменшується кількість заключних договорів з інших видів особистого страхування.

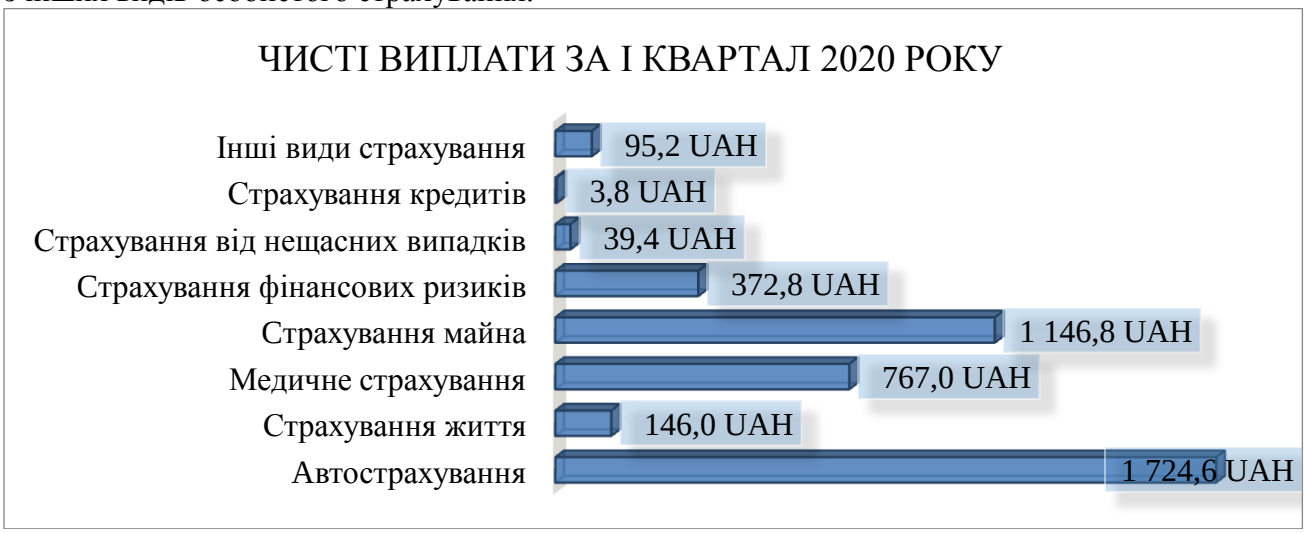

Рис. 6. Динаміка страхових виплат за І квартал 2020 року
на страховому ринку України [4].

На рис. 6 представлено динаміку чистих страхових виплат за І кв. 2020 року на страховому ринку України. Спостерігаємо, що найбільше страхових виплат було зроблено з автострахування та страхування майна.

На рис. 7 представлено темп приросту І кв. 2020 року у порівнянні з І кв. 2019 роком, а також розраховано коефіцієнт кореляції

Рис. 7. Темп приросту чистих страхових виплат за І квартал 2020/2019 рр. на страховому ринку України

За даними представленими на рис.7 спостерігаємо, що у І кв. 2020 року відбувається зменшення суми чистих страхових виплат у порівнянні з І кв. 2019 роком.

Таким чином, ситуація в економіці та відсутність підтримки даного страхового сегменту державою впливають дуже негативно. При значному падінні курсу валюти і негативних тенденціях в банківському секторі люди більше сподіваються на державну підтримку, ніж на страховиків

За для подолання кризи на українському страховому необхідно:

– впровадження брокерських послуги, оскільки цей підхід є одним зі способів формування клієнтської довіри. Співпраця зі страховими брокерами на сьогоднішній день є оптимальною і вигідною для надійних компанії;

– впровадження онлайн-страхування, як найбільш зручного та конкурентоспроможного підходу до реалізації страхових послуг;

– ведення обґрунтованої тарифної політики і, як наслідок - збереження фінансової стійкості страховиків, сприятимуть виходу ринку з кризи.

Таким чином, криза страхового ринка піде на спад, коли клієнт не тільки буде в змозі придбати страхову послугу, але й при цьому буде відчувати, що ця послуга відповідає його потребам та бажанням. Гарантом стабільності страхового ринку та виходу його з кризи, повинен стати також якісний страховий портфель і підвищення рівня платоспроможності клієнтів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Базилевич В.Д. Страхування: практикум: навч. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2011. 607 с.

2. Терещенко Т.Є., Заволока Л.О., Пономарьова О.Б. Страхування: навч. посібник. Дніпро: УМСФ, 2020. 221 с.

3. Мисливець М.В. Сучасний стан страхового ринку України. Збірник наукових праць студентів НУК, 2015. №1 (3). С. 108-110.

4. Сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послу. URL: https://www.nfp.gov.ua

УДК 336

Юлія Савченко
(Київ)

ФІСКАЛЬНІ ДИСБАЛАНСИ В УКРАЇНІ ТА РОЛЬ ПЕРЕКЛАДАННЯ ПОДАТКІВ У ЇХ ПОДОЛАННІ

Досліджено сутність і причини фіскальних дисбалансів в Україні. Обґрунтовано роль зростання дефіциту бюджету та державного боргу у зростанні рівня фіскальних дисбалансів. Обґрунтовано напрями використання потенціалу перекладання податків у подоланні фіскальних дисбалансів.

Ключові слова: *фіскальний дисбаланс, перекладання податків, дефіцит бюджету, державний борг.*

The essence and reasons of fiscal stress in Ukraine are investigated. The role of growth of budget deficit and public debt in the growth of fiscal stress has been grounded. The direction of using the potential of tax incidence in overcoming fiscal stress has been justified.

Keywords: *fiscal stress, tax incidence, budget deficit, public debt.*

Українські вчені фіскальні дисбаланси переважно досліджують з точки зору фінансового вирівнювання та розподілу податкових надходжень між рівнями бюджетної системи [1-2]. Західні вчені досліджують фіскальні дисбаланси більш широко з урахування різних аспектів фіскальної вразливості, яку визначають її як стан податкової сфери, що свідчить про неспроможність уряду досягти загальновизнаних цілей фіскальної політики на макрорівні [3-4]. Серед ключових індикаторів фіскальної вразливості дослідники називають надмірний бюджетний дефіцит та державний борг, неможливість забезпечити фінансування видатків на запланованому рівні, неможливість забезпечити мобілізацію доходів бюджету при утриманні розумних і стабільних ставок податків.

Більшість дослідників вважає, що наявність фіскальної вразливості є однією з ключових передумов настання кризи публічних фінансів. Індикаторами вразливості саме у сфері публічних фінансів вчені вважають стійкий і надмірний бюджетний дефіцит, обсяг державного боргу, який перевищує оптимально визначені межі та стійкий дефіцит поточного рахунку.

Фіскальний дисбаланс (англ. fiscal stress) – це ситуація напруженості у фіскальній сфері, зумовлена виникненням значних розривів між надходженнями і витратами уряду, яка потребує від нього вжиття виняткових заходів, а при відсутності адекватної реакції призводить до бюджетної або боргової кризи.

Фахівці МФВ виділяють кілька ознак фіскальних дисбалансів, серед основних слід виділити такі:

- оголошення дефолту за міжнародними зобов’язаннями;
- реструктуризація державного боргу;
- фінансування дефіциту платіжного балансу країни чи бюджету Міжнародним валютним фондом у розмірі, що перевищує 100% квоти країни;
- прихований дефолт за внутрішніми зобов’язаннями, у формі гіперінфляції та зростання внутрішнього боргу;
- стрімке зростання вартості запозичень [5-6].

На сучасному етапі розвитку економіки Україна має програму співробітництва з МВФ, тому вона може бути кваліфікована як країна з фіскальними дисбалансами.

Слід зазначити, що фахівці МВФ давно досліджують природу фіскальних дисбалансів та причини їх виникнення. Ними були розраховані критичні значення фіскальних показників, які використовуються для оцінки фіскальних дисбалансів (табл. 1).

Таблиця 1

Індикатори фіскальних дисбалансів за версією МВФ

Показник	Граничний рівень	Середній рівень по країнах з ринками, що формуються
Різниця між реальною ставкою за державним боргом і темпами зростання реального ВВП (середня за 5 років)	1,1	-4,7
Коефіцієнт варіації темпів зростання реального ВВП	1	-
Борг сектору загальнодержавного управління, % ВВП	42,8	49
Циклічно скоригований первинний баланс, % потенційного ВВП (середній за 3 роки)	-0,5	-1,9
Кумулятивне коригування первинного балансу бюджету за 3-річний період, у % до ВВП	3	-1,7
Валові потреби уряду у позичковому фінансуванні, % ВВП	15	9,6
Частка короткострокового боргу за залишковим терміном погашення в загальній сумі державного боргу, %	44	22,1
Частка боргу, номінованого в іноземній валюті в загальній сумі державного боргу	60	54,9
Середній термін до погашення державного боргу, років	2,3	6,4
Спред дохідності облігацій зовнішньої позики, б.п.	600	510
Короткостроковий зовнішній державний борг, % до міжнародних резервів	61,8	73,2

Джерело: МВФAssessing Fiscal Stress (2011), IMF, Stuff Guidance Note for Public Debt Sustainability Analysis in Market Access Countries (2013), IMF, Fiscal Monitor (2018).

Розрахунки вітчизняних фахівців свідчать, що Україна має перевищення як мінімум по чотирьох з одинадцяти індикаторів фіскальних дисбалансів [7]. На їх думку, причиною фіскальних дисбалансів в Україні є значний розмір і структура державного боргу, висока вартість обслуговування зовнішнього боргу, та волатильність реального ВВП.

Зважаючи на те, що зростання державного боргу є наслідком дисбалансів у сфері політики державних доходів і видатків, дослідження фіскальних дисбалансів вимагає поглибленого дослідження саме у сфері податків та видатків бюджету. Серед причин розбалансування сфери оподаткування у 2020 вчені і політики називають пандемію COVID19, однак ознаки розбалансування у сфері оподаткування спостерігалися і раніше. Так, у 2018 р. ключовими факторами зниження податкових надходжень стали ревальвація гривні, зменшення імпорту енергоносіїв, офіційне зменшення виробництва підакцизних товарів [7]. Крім того, у цей же період відбулось призупинення програми співробітництва з МВФ та зменшення фінансової підтримки з боку інших міжнародних кредиторів. На фоні низьких темпів економічного зростання та дефіциту платіжного балансу це призвело до непропорційного зменшення державних видатків [7]. Недофінансування державних видатків

це не просто скорочення фінансування бюджетних програм, що означає недофінансування інвестицій у розвиток людського капіталу та інфраструктури, це ще і скорочення поточного попиту, що одразу негативно позначається на динаміці ВВП та податкової бази, а значить означає пряме скорочення податкових надходжень до бюджету.

Зважаючи на те, що для України одним з ключових фіскальних дисбалансів є надмірний державний борг, який зростає в результаті збільшення фіскального дефіциту, то одним з ключових підходів до зменшення рівня фіскальних дисбалансів є збільшення обсягів податкових надходжень за рахунок збільшення податкової бази та оптимізації ставок податків. Слід зазначити, що оптимізації ставок оподаткування передбачає, у тому числі, і реалізацію потенціалу перекладання податків між різними групами платників податків та підвищення ефективності оподаткування в цілому [8].

Традиційно вчені рекомендують збільшення податкового навантаження на багатих платників податків та зменшення на бідних [9] та збільшення оподаткування підакцизних товарів [10]. Такі заходи є успішними у країнах з порівняно низьким рівнем тіньової економіки, оскільки збільшення податкового навантаження на багатих в умовах високої тіньової економіки призведе до зростання тіньової економіки, а не до зростання податкової бази. Тому, на нашу думку, використання інструментарію перекладання податків в Україні має відбуватися одночасно із здійсненням інституційних трансформацій, направлених на підвищення рівня прозорості економічної діяльності та підзвітності уряду.

Поряд з традиційними рекомендаціями щодо збільшення рівня податкових надходжень за рахунок перекладання податків з бідних на багатих платників податків, наразі актуальними є рекомендації зарубіжних вчених щодо оподаткування сфер бізнесу, які поки не підпадають під оподаткування внаслідок їх новизни та складності моніторингу податкової бази. До таких сфер відносять, передусім, електронну комерцію [11]. Також серед рекомендацій зарубіжних і вітчизняних вчених є використання переваг податкової конкуренції для залучення капіталу і нарощування податкової бази [12]. Слід зазначити, що використання інструментарію податкової конкуренції в Україні так само вимагає певних інституційних змін, направлених на підвищення підзвітності уряду, зменшення рівня корупції, забезпечення гарантії прав власності тощо.

Таким чином, наявні фіскальні дисбаланси в Україні обумовлені, передусім, стійким дефіцитом державного бюджету та зростанням державного боргу. Одним із заходів подолання фіскальних дисбалансів є мобілізація податкового потенціалу за допомогою інструментарію перекладання податків з одночасним проведенням інституційних реформ направлених на підвищення підзвітності уряду та забезпечення гарантії прав власності інвесторам.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан Т. П. Фіскальні правила як важлива складова прогресивних фіскальних інститутів. *Фінанси України*. 2016. № 4. С. 7–26.

2. Вдовиченко А. Функція реакції фіскальної політики та фіскальна стійкість в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2017. № 240. С. 24–38.

3. Baldacci, E., Petrova, I., Belhocine, N., Dobrescu, G., and S. Mazraani, (2011) "Assessing Fiscal Stress," International Monetary Fund (Washington DC).

4. Bornhorst, F., Dobrescu, G., Fedelino, A., and Gottschalk J., (2010) "Structural Fiscal Balances: What is there beyond the Cycle," International Monetary Fund (Washington DC).

5. МВФ. Assessing Fiscal Stress, 2011;

6. Cottarelli, C. (2011) "The Risk Octagon: A Comprehensive Framework for Assessing Sovereign Risks" presented in University of Rome "La Sapienza," January. Available via the Internet: www.imf.org/external/np/fad/news/2011/docs/Cottarelli1.pdf.

7. Богдан Т. Фіскальні дисбаланси і виклики для бюджетно-боргової політики України. Дзеркало тижня. 2018. 31 серпня. URL: https://dt.ua/macrolevel/fiskalnidisbalansi-i-vikliki-dlya-byudzhetno-borgovoyi-politiki-ukrayini-287107_.html.

8. Baylor, Maximilian, and Louis Beauséjour. 2004. “Taxation and Economic Efficiency: Results from a Canadian CGE Model.” Department of Finance Working Paper 2004–10.

9. Gruber, Jon, and Emmanuel Saez. 2002. “The Elasticity of Taxable Income: Evidence and Implications.” *Journal of Public Economics* 84: 1–32.

10. Lav, Iris J. 2002. Cigarette Tax Increases: Cautions and Considerations. Washington, D.C.: CBPP.

11. Bruce, Donald, and William F. Fox. 2000. E-Commerce in the Context of Declining State Sales Tax Bases.” *National Tax Journal* 52: 1378–88.

12. Mintz, Jack, and Michael Smart. 2004. “Income Shifting, Investment, and Tax Competition: Theory and Evidence from Provincial Taxation.” *Journal of Public Economics* 88: 1149–68.

УДК 338

Надія Степанова
(Ізмаїл)

МЕТОДИКА ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті обґрунтована актуальність оцінки ефективності логістичної діяльності підприємства, як однієї з ключових задач для формування логістичної стратегії. Визначено сутнісні характеристики поняття «ефективність логістичної діяльності», розглянута методологія оцінки логістичної системи підприємства. Запропоновано загальні та часткові показники оцінки логістичної діяльності, що відображають окремі складові і характеризують розвиток логістичної системи.

Ключові слова: *логістична діяльність, ефективність, методологічні принципи логістичної концепції, система показників, системний підхід, алгоритм оцінки ефективності логістичної діяльності.*

The article substantiates the relevance of assessing the effectiveness of logistics activities of the enterprise, as one of the key tasks for the formation of logistics strategy. The essential characteristics of the concept of "efficiency of logistics activities" are determined, the methodology of evaluation of the logistics system of the enterprise is considered. The general and partial indicators of an estimation of logistic activity reflecting separate components and characterizing development of logistic system are offered.

Key words: *logistic activity, efficiency, methodological principles of logistic concept, system of indicators, system approach, algorithm of estimation of efficiency of logistic activity.*

Будь-яке планування руху матеріальних потоків починається з врахування поточної ситуації та надання відповідної оцінки. Для цього аналізується логістична система.

Аналіз необхідний для вивчення зовнішнього середовища, оцінки конкурентів і ринку, а також для визначення характерних властивостей кожної з ланок розробленого ланцюжка.

У процесі оцінки ефективності логістичної діяльності підприємства повинні враховуватися показники, які характеризують саму логістичну систему, та показники, що характеризують роботу даної системи. Частина таких показників (часткові) відображають окремі складові ефективності логістичної діяльності, а інша частина (загальні) характеризують розвиток логістичної системи в цілому. Загальні і часткові показники оцінки ефективності логістичної діяльності підприємства представлені на рис. 1 [6].

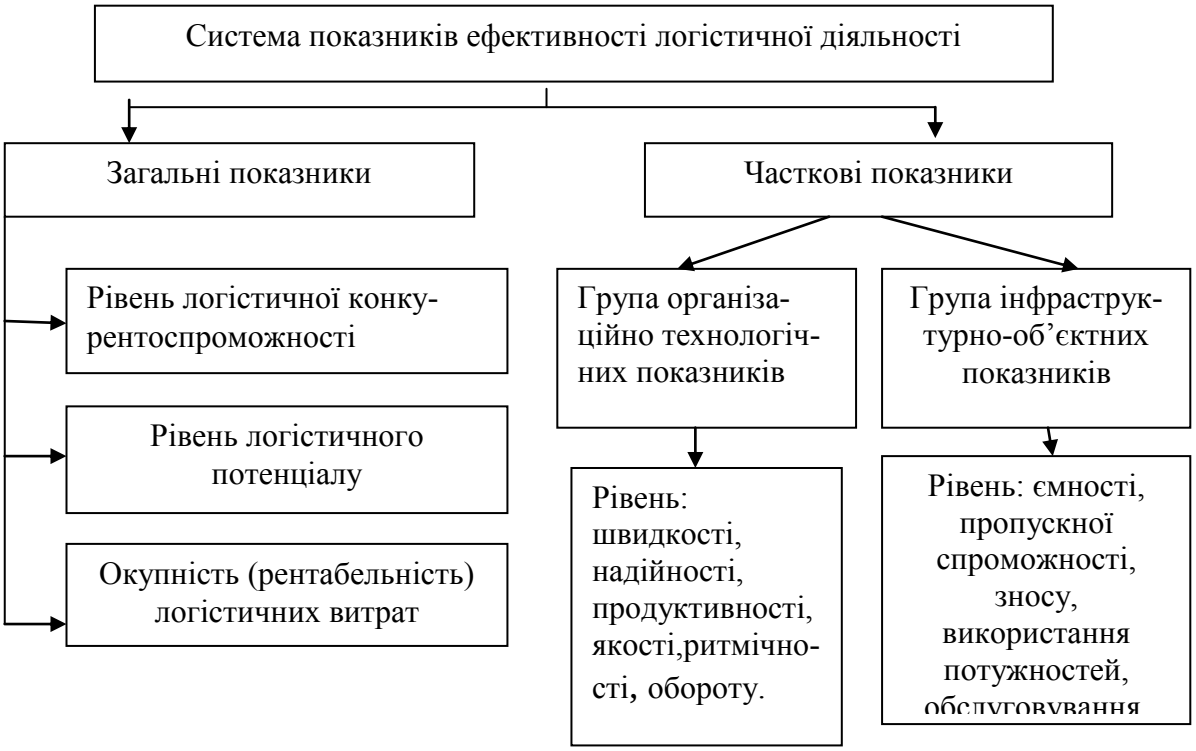

Рис. 1 Загальні і часткові показники оцінки ефективності логістичної діяльності підприємства [5, с. 251]

Групи часткових показників залежать від області діяльності та спеціалізації конкретного підприємства. Ефективність логістики на макрорівні характеризують показники, які складно точно виміряти і, відповідно, можуть отримати тільки наближену або відносну кількісну оцінку.

Одним з основних методологічних принципів логістичної концепції, яка застосовується в практиці вітчизняних підприємств, є використання системного підходу. Сутність системного підходу полягає в розгляді об'єктів логістичної системи, як єдине ціле. Системний підхід дозволяє розглядати підприємство, як комплекс взаємопов'язаних підсистем, об'єднаних спільною метою, наявністю зовнішніх і внутрішніх зв'язків, забезпечуючи при цьому ефективний розвиток конкурентного середовища [4, с. 327].

Процес оцінки ефективності логістичної діяльності повинен бути зосереджений на чотирьох основних завданнях:

1) моніторинг логістичних операцій;

2) контроль над процесом виконання транспортно-логістичних послуг;

3) оперативне управління на основі визначених тенденцій;

4) розробка подальших тактичних і стратегічних дій для удосконалення логістичного процесу

Під час побудови системи оцінювання ефективності логістичної діяльності насамперед слід керуватися потребами своїх майбутніх користувачів.

Відповідно до цього, визначимо принципи, які повинні лежати в основі системи оцінки ефективності логістичної діяльності підприємств:

1) достовірність – вхідні дані повинні бути загальнодоступними, застосовуватися повинні показники, розрахунок і значення яких зрозумілий і загальноприйнятий ;

2) всебічність – всі аспекти логістичної діяльності повинні бути повністю враховані;

3) прикладний характер – система оцінювання повинна бути адаптована для використання у практиці підприємств. Отримані результати повинні бути основою для формулювання пропозицій із зазначенням шляху покращення існуючої ситуації;

4) наочність – для максимального сприйняття результатів слід використовувати графічні інструменти;

5) однозначність – отримані результати не повинні допускати подвійної інтерпретації;

6) універсальність – система оцінки повинна бути пристосованою до умов діяльності різних підприємств, але при цьому в повній мірі враховувати його специфічні якості.

Загальний алгоритм оцінки ефективності логістичної діяльності, показаний на рис. 2.

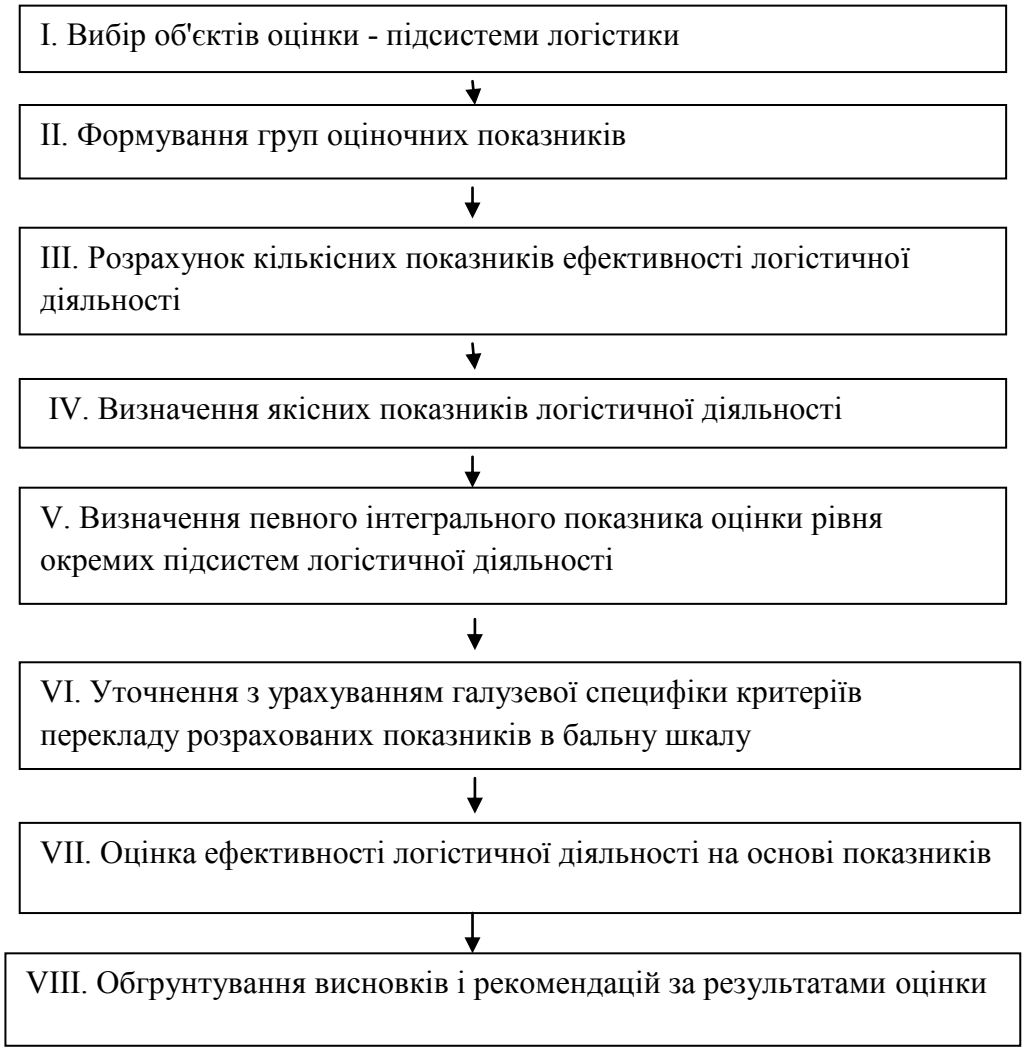

Рис. 2. Алгоритм оцінки ефективності логістичної діяльності підприємства

Розглянемо етапи запропонованого алгоритму більш докладно [7].

1. Вибір об’єктів оцінки – повинен здійснюватися відповідно до потреб оцінки. В якості об'єктів оцінки можуть бути розглянуті наступні підсистеми логістики:

– підсистема поставок;

–підсистема складування;

– транспортна підсистема;

– виробнича підсистема;

– збутова (розподільча) підсистема;

– інформаційна підсистема.

2. Визначення груп ключових показників для кожної з обраних підсистем. Як зазначалося раніше, показники слід розділити на загальні (універсальні для підприємств різних галузей) і часткові (властиві конкретним умовам діяльності підприємства). Повинні використовуватися показники, які є загальноприйнятими і широко поширеними на

підприємствах, на основі яких приймаються рішення про ефективність логістичної діяльності підприємства.

Розробку системи оціночних показників слід здійснювати поетапно [6]:

- формування стратегічних цілей підприємства;
- визначення причинно-наслідкових зв'язків між стратегічними і тактичними цілями підприємства;
- вибір показників і визначення цільових значень;
- визначення зв'язків показників з бізнес-процесами;
- розробка тактичних і стратегічних заходів.

Показники оцінки логістичної діяльності можуть бути прямими або непрямими, абсолютними або відносними. Непрямі показники пов'язані переважно з фінансовими показниками, наприклад, рентабельність. Прямі показники більше підходять для аналізу причин, що склалися в логістичній системі, і пошуку управлінських рішень. До них відносяться: відстань перевезення вантажу, швидкість оборотності запасів, кількість невиконаних замовлень, кількість порушень умов поставки [1, с. 228].

Абсолютні показники охоплюють одиничні (наприклад, обсяг збуту) та сумарні показники логістичної діяльності (показники балансу).

Відносні показники логістичної діяльності можна умовно розділити на питомі показники (відношення значень параметрів до загальної кількості об'єктів), взаємопов'язані показники логістичної діяльності (співвідношення різних величин між собою), індекси.

Вибір оціночних показників визначається специфікою побудови логістичної системи підприємства. Для найбільш раціонального вибору показників доцільно їх систематизувати в залежності від специфіки діяльності підприємства. Класифікація ключових показників для кожної з логістичних підсистем для виробничого підприємства приведена в табл. 1 [6].

Таблиця 1

Класифікація показників оцінки ефективності підсистем логістики виробничого підприємства

Підсистеми логістики	Виробниче підприємство
1	2
Підсистема постачань	-період поставки ключових ресурсів; - страховий запас; - сума транспортних витрат на одного постачальника
Підсистема складування	- нормативний запас; - середня сума оборотних коштів в складських запасах
Підсистема складування	- вантажообіг складу; - питоме навантаження складу; - коефіцієнт нерівномірності завантаження складу; - коефіцієнт використання вантажного об'єму складу; - коефіцієнт оборотності продукції на складі; - продуктивність складу.
Транспортна підсистема	- сума транспортних витрат на одну поставку; - коефіцієнт транспортних витрат; - ритмічність поставок власним транспортом; - частка транспортних витрат у загальних витратах підприємства; - фондовіддача, фондомісткість транспортних засобів; - коефіцієнт зносу (придатності) транспортних засобів; - фондорентабельность транспортних засобів.
Виробнича підсистема	-тривалість виробничого циклу; - вартість незавершеного виробництва в матеріальних витратах;

	- коефіцієнт дефектності; - продуктивність праці; -темп зростання виробничих витрат.
Збутова підсистема	-рівень каналу збуту; - рентабельність.
Інформаційна підсистема	-рівень інформаційного забезпечення -швидкість документообігу - наявність інноваційних технологій, бали.

В таблиці наведено орієнтовний перелік оціночних показників, який доцільно уточнювати для конкретних умов діяльності підприємства, характерних проблем функціонування логістичної системи, а також з огляду на чинники зовнішнього середовища і силу їх впливу на логістичну діяльність.

3. Розрахунок оціночних (розрахункових) показників ефективності логістичної діяльності підприємства проводиться відповідними аналітичними інструментаріями.

4. Визначення показників логістичної діяльності підприємства, що мають якісний характер, проводять експертним шляхом. Кількість таких показників має бути обмеженою і становити до 30% від їх загальної кількості. Це дозволить зменшити рівень суб'єктивності при подальшому оцінюванні.

Перевагами експертних методів є те, що вони:

– найбільш зручні в умовах складного доступу до інформації про конкурентів;

– охоплюють всі фактори, включаючи ті, кількісний вимір яких утруднено;

– прості у використанні.

Можливим недоліком може бути деяка неточність в оцінці, викликана суб’єктивністю думок експертів і рівнем їх компетентності.

5. Розрахунок на базі часткових показників інтегрального показника оцінки рівня окремих складових (підсистем) логістики. Узагальнюючий інтегральний показник слід розраховувати з урахуванням вагомості кожного чинника за ступенем впливу на логістичну діяльність [3, с. 92]:

$P_j = \sum a_{ij} \times k_ч$, (1)

де a_{ij} - середня оцінка і-го елемента підсистем логістики;

$k_ч$ - вага даного елемента в загальному показнику ефективності логістики.

6. Уточнення з урахуванням галузевої специфіки критеріїв перекладу розрахованих показників в бальну шкалу.

Застосування певних методів оцінки ефективності логістичної діяльності в практичній діяльності підприємств залежить від таких ситуаційних факторів, як тип підприємства, галузь, в якій здійснюється діяльність, рівень диверсифікації, специфіка продукції, типу ринку і конкуренції, наявності необхідної інформації.

7. Оцінка ефективності логістичної діяльності підприємства на основі показників оцінки різних її складових.

Для комплексної оцінки ефективності логістичної діяльності підприємства доцільно реалізувати підхід, що розкриває її триєдину сутність:

– як результат кількісного виміру;

– як процес організації оцінки, аналізу результатів і виявлення внутрішніх закономірностей, формують зміст об’єкта;

– в якості бази для прийняття управлінських рішень щодо визначення резервів підвищення ефективності логістичної діяльності.

8. Оцінка ефективності логістичної системи підприємства на базі інтегральних показників надійності логістичної системи підприємства за такими складовими як: сфери постачання, сфери виробництва, сфери транспортування, сфери складування та сфери збуту [3, с. 94].

Показник надійності сфери постачання :

$Іп = \frac{Пв}{\sum ЛВп}$, (2)

де Пв – валовий прибуток підприємства;

∑ ЛВп – сума логістичних витрат сфери постачання

Показник надійності сфери виробництва:

$Ів = \frac{Пв}{\sum ЛВв}$, (3)

де Пв – валовий прибуток підприємства;

∑ ЛВв – сума логістичних витрат сфери виробництва.

Показник надійності сфери транспортування:

$Іт = \frac{Пв}{\sum ЛВт}$, (4)

де Пв – валовий прибуток підприємства;

∑ ЛВт– сума логістичних витрат сфери.

Показник надійності сфери складування:

$Іс = \frac{Пв}{\sum ЛВс}$, (5)

де Пв – валовий прибуток підприємства;

∑ ЛВс – сума логістичних витрат сфери складування.

Показник надійності сфери збуту:

$Із = \frac{Пв}{\sum ЛВз}$, (6)

де Пв – валовий прибуток підприємства;

∑ ЛВз– сума логістичних витрат сфери.

Комплексний показник надійності (ефективності) логістичної системи підприємства розраховується за формулою [6]:

$Rlse = \sqrt[5]{Іп * Ів * Іт * Іс * Із}$, (7)

Інтегральний показник надійності (ефективності) логістичної системи (за певний розрахунковий період) розраховується за формулою:

$Rls = \sqrt[5]{Rls1 * Rls2 * Rls3 * Rls4 * Rls5}$, (8)

де R ls – комплексний показник надійності (ефективності) логістичної системи;

Rls1,...,Rlsln – показник надійності по кожному з обраних звітних періодів.

9. Обгрунтування висновків і рекомендацій за підсумками оцінки.

Таким чином, запропонована методика оцінки ефективності логістичної діяльності, дозволить провести комплексне аналітичне дослідження різних підсистем логістики на підприємстві, і визначити можливі резерви підвищення її ефективності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Аникин Б.А. Логистика: учебное пособие. Санкт-Петербург: Дрофа, 2007. 203 с.
2. Бакаєв О. О. Теоретичні засади логістики: підр. Київ: Фенікс, 2003. Т.1. 429 с.
3. Кузьмін О. Є. Інтегральний метод оцінювання стабільності розвитку національного господарства в умовах постіндустріального суспільства. *Актуальні проблеми економіки.* 2012. № 4 (142). С. 88-103.
4. Миротин Л. Б.Эффективная логистика: учеб. пособие. Москва: ИНФРА-М., 2001. 76 с.
5. Неруш Ю.М. Логистика: учебник. Москва: Академия, 2000. 334 с.
6. Сергеев В. И Ключевые показатели эффективности логістики. Элитариум. *Логистика. Стратегический менеджмент.* URL: http://www.elitarium.ru/2011/09/21/pokazateli_ jeffektivnosti_logistiki.html (дата обращения: 30.09.20).
7. Системний підхід до управління матеріальними потоками. URL: http://uadocs.exdat.com/docs/index-69066.html?page=2. (дата звернення: 29. 10. 20).

УДК 338.33:339.138:334.72

Світлана Супрун, Анна Лукіянчук
(Вінниця)

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АСОРТИМЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено основний зміст формування асортиментної політики торговельного підприємства. Визначені фактори, які впливають на формування асортиментної структури обороту торговельного підприємства. Відмічено, що асортиментна політика по своїй суті являє собою політику з підбору до реалізації окремих видів та різновидів товарів, планування й регулювання асортиментної структури товарообороту.

Ключові слова: *асортимент товарів, обсяг та асортиментна структура обороту, товарне забезпечення обороту товарів, асортиментна політика, принципи формування асортиментної політики.*

The main content of the assortment structure of turnover of a commercial enterprise is investigated. The factors influencing formation of assortment structure of a turn of the trading enterprise are defined. It is noted that the assortment policy in essence is a policy of selection for the sale of certain types and varieties of goods, planning and regulation of the assortment structure of trade.

Key words: *assortment of goods, volume and assortment structure of turnover, commodity support of turnover of goods, assortment policy, principles of formation of assortment policy.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання асортиментна політика є найважливішим з усіх інструментів, за допомогою якого торговельне підприємство функціонує на ринку. Основне завдання цієї політики полягає в тому, щоб набір товарів, який реалізує підприємство має найбільш оптимально задовольняти потреби споживачів. Розгляду проблем підвищення ефективності управління підприємством та його асортиментною політикою присвячена досить велика кількість теоретичних та науково-практичних досліджень. Однак ряд питань, які потребують певних удосконалень. Потребують уточнення та подальшого розвитку питання організації ефективного управління асортиментною політикою як засобу забезпечення реалізації стратегічних цілей та вирішення оперативних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ефективне управління обсягом та асортиментною структурою обороту торговельного підприємства значною мірою залежить від його асортиментної політики. Це зумовлене тим, що обсяг та структура товарообороту визначає вимоги щодо обсягу, складу та ефективності використання матеріальних, трудових та фінансових ресурсів підприємства. Теоретичні і практичні аспекти процесу формування ефективної асортимеої політики широко висвітлені у працях таких вчених-економістів: І.О. Бланк, Н.М. Богацька, Л.О. Лігоненко, А.А. Мазаракі, А.М. Носуліч та ін.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення сутності та основного змісту формування ефективної асортиментної політики торговельного підприємства.

Виклад основного матеріалу. Необхідність розробки узагальненого підходу до визначення сутності асортиментної політики та її місця в загальному процесі управління торговельним підприємством базується на системному та ситуаційному підході до самого процесу управління. Дослідження джерел [1-4], дозволили з'ясувати наступне. Не існує однозначного тлумачення терміну «асортиментна політика». Є певна невизначеність і у трактуванні таких понять, як «товарна політика», «асортиментна концепція», «асортиментна стратегія», «формування асортименту». Більш того, деякі автори ототожнюють їх, як між собою так і з «асортиментною політикою». Найбільш вдалим є визначення асортиментної політики як системи заходів, які спрямовані на визначення найближчих й віддалених цілей в розвитку асортименту товарів та

розробку принципів, у відповідності з якими вона буде проводитись [3]. У цьому визначенні наголошено на системному характері асортиментної політики та відповідності її певним принципам. Оскільки на торговельному підприємстві асортиментна політика є політикою підбору до реалізації окремих видів та різновидів товарів, планування та регулювання асортиментної структури товарообороту, то найбільш цінним тут є наголос на розмежуванні оперативних (формування асортименту), тактичних (поточне планування асортиментної структури товарообороту) і стратегічних (стратегічне регулювання асортиментної структури товарообороту) завдань асортиментної політики.

Розглянемо більш детально процес формування асортименту товарів, що реалізується торговельним підприємством. Цей процес передбачає проведення наступних етапів роботи.

1. Визначення переліку основних груп та підгруп товарів, що реалізуються, виходячи з обраної товарної спеціалізації підприємства та потреб його потенційних споживачів.

2. Розподіл окремих груп та підгруп товарів між споживчими комплексами та мікрокомплексами постійного та сезонного характеру. При проведенні цієї роботи необхідно врахувати фактичний розмір торговельної площі підприємства, а також спеціалізацію підприємств-конкурентів.

3. Визначення кількості видів та різновидів товарів у межах окремих споживчих комплексів та мікрокомплексів (за окремими групами та підгрупами товарів), тобто глибини товарного асортименту. Основою для проведення цієї роботи є розмір торговельної площі та стан пропозиції товарів на регіональному споживчому ринку.

4. Розробка конкретного асортиментного переліку товарів, що пропонується до реалізації контингенту покупців, який обслуговує підприємство [2].

Основою розробки асортиментного переліку товарів є матеріали вивчення попиту та аналізу оборотності товарних запасів з окремих видів та різновидів товарів. Зауважимо, що розроблений асортиментний перелік є стандартом ширини та глибини асортименту товарів та використовується в якості нормативного документа при проведенні комерційної діяльності із закупівлі товарів та планування структури товарообороту підприємства.

Основними принципами формування асортименту товарів є:

- відображення в асортименті особливостей попиту реальних і потенційних споживачів;
- забезпечення комплексності у виборі та закупівлі товарів покупцями;
- постійне дотримання асортиментного профілю торговельного підприємства;
- забезпечення достатньої повноти і стійкості асортименту товарів постійного попиту;
- розширення асортименту за рахунок нових товарів [2, 4].

Як бачимо, формування асортиментної політики на торговельному підприємстві передбачає здійснення певних напрямків роботи, серед яких відмітимо: формування асортименту товарів; поточне планування асортиментної структури; стратегічне регулювання асортиментної структури. Крім того, формування ефективної асортиментної політики значною мірою залежить від товарного забезпечення, важливою умовою якого є сприяння найбільш повного задоволення попиту споживачів та забезпечення умов для прибутковості діяльності підприємства.

Рішення щодо структури асортименту залежить від специфіки товару і факторів, які зумовлюють цю специфіку. Також необхідно зазначити, що успіхи підприємства в реалізації товарів та послуг значною мірою залежать від ефективності його цінової та маркетингової політики. Цінова політика підприємства визначає рівень цін на товари та послуги, що реалізуються підприємством. Рівень встановлених цін порівняно з середньоринковим та цінами конкурентів обумовлює економічну зацікавленість покупців у придбанні товарів певного підприємства. Тут зауважимо, що цінова політика підприємства сприяє зростанню обсягу товарообороту підприємства, а також є однією з складових маркетингової політики, реалізація якої дозволяє використовувати більш широкий арсенал інструментів та методів формування попиту на товари та послуги підприємства з метою збільшення обсягів їх реалізації.

Нормальний розвиток торгівлі може здійснюватися тільки при постійному збільшенні

товарного потоку, що забезпечується регулярним надходженням товарів від підприємств-виробників та інших постачальників товарів. Скорочення обсягів надходження товарів в зв'язку з погіршенням стану товарної пропозиції або в зв'язку з фінансовими труднощами торговельного підприємства призводять до зниження обсягів товарообороту підприємства. Якщо таке становище має короткостроковий характер, негативний вплив на обсяги товарообороту певною мірою компенсується за рахунок мобілізації товарних запасів. Зважаючи на це, вимірюючи ступінь впливу товарних запасів, необхідно мати на увазі, що зменшення товарних запасів позитивно впливає на обсяг товарообороту підприємства лише в конкретному звітному періоді. Для наступних періодів воно набуває негативного значення. Водночас зростання товарних запасів може позитивно відобразитись на обсягові товарообороту в наступних періодах, хоча сам факт значного відхилення фактичних товарних запасів від нормативу – явище негативне. Оцінюючи характер такого впливу, необхідно враховувати структурну відповідність, інакше кажучи, асортиментна структура запасів та надходження товарів мають відповідати асортиментній структурі товарообороту [1]. Також, одним з вагомих факторів, які обумовлюють обсяги товарообороту, є наявність персоналу відповідного складу та кваліфікації для реалізації певної маси товарів; створення умов для забезпечення необхідного рівня продуктивності праці. Варто взяти до уваги, що зміна чисельності, складу та продуктивності праці персоналу підприємства обумовлює відповідні зміни обсягу товарообороту підприємства. Забезпеченість трудовими ресурсами відноситься до лімітуючих факторів, тобто факторів, які мають відповідно змінюватися для створення умов зростання обсягів товарообороту підприємства.

Основні завдання управління структурою товарообороту передбачають виявлення можливостей підприємства з активного впливу на окремі фактори - важелі, з метою доведення обсягів реалізації товарів до цільового рівня. З метою дослідження таких можливостей необхідно здійснити систематизацію факторів на такі, що регулюються самим підприємством та такі які не регулюються та створюють відповідні підсистеми. В складі регульованих факторів виділяють: фактори ресурсного забезпечення; фактори, пов'язані з організацією торгівлі; фактори, що визначають умови торговельного процесу; фактори, що відображають стан комерційної роботи. Фактори, які не регулюються: фактори, які характеризують розвиток торгівлі в регіоні, (країні); фактори, що обумовлюють споживчий попит; фактори демографічного характеру; соціально-психологічні фактори. Нерегульовані фактори відображають вплив неконтрольованого навколишнього середовища, яке визначає ступінь успіху або невдачі рішень, які приймаються. Необхідно враховувати, що будь-який, навіть найкращий план може провалитися при негативному впливі нерегульованих факторів. Це визначає доцільність постійного моніторингу за характером нерегульованих факторів, їх впливу, ймовірних змін в процесі управління оптовим товарооборотом підприємства. Для того щоб пристосуватися до неконтрольованого турбулентного навколишнього середовища, потрібна адаптація, коригування стратегії та тактики діяльності. Важливою частиною управлінського процесу мають бути також процедури, які розробляються на випадок виникнення непередбачених (форс-мажорних) обставин. В разі, коли підприємство не бажає розглядати регульовані та нерегульовані фактори з позиції системного підходу, збільшується ймовірність того, що воно втратить почуття перспективи та не досягне певних результатів. Використання результатів вивчення факторів в процесі управління асортиментною структурою товарооборотом торговельного підприємства передбачає найбільш детальну систематизацію факторів, встановлення кількісного або логічного зв'язку між факторами та обсягом товарообороту. забезпечення умов для досягнення запланованого обсягу діяльності значною мірою залежить від ефективності асортиментної політики торговельного підприємства з підбору до реалізації окремих видів та різновидів товарів, планування та регулювання асортиментної структури обороту.

Висновки. Проведені вище дослідження дозволяють одержати комплексне уявлення про основний зміст асортиментної політики торговельного підприємства. Асортиментна політика є одним із найважливішим з усіх інструментів за допомогою якого підприємство функціонує

на ринку. Основне завдання полягає в тому, щоб набір товарів, які реалізує підприємство оптимально має задовольняти потреби споживачів. Завдяки формуванню асортименту підприємство визначає спеціалізацію і концентрацію своєї діяльності, що дозволяє краще використовувати наявний ресурсний потенціал, вдосконалити господарські зв'язки. Правильно сформований асортимент товарів дозволяє забезпечити задоволення купівельного попиту, підвищити економічну ефективність підприємства та рівень торговельного обслуговування.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Богацька Н.М. Сутність, мета та задачі управління товарними запасами – один із сучасних аспектів діяльності підприємства роздрібної торгівлі. *Збірник наукових праць ДНУ.* Вип. 191, 2008. С. 180-186.

2. Лігоненко Л. О., Носуліч А. М., Новікова Н. М. Економіка торгівлі (у рисунках, схемах та таблицях): навч. посібник. Київ: КНТЕУ, 2014. 228 с.

3. Мазаракі А.А., Пшеслінський Д.М., Смолін І.В. Торговельне підприємство: стратегія, політика, конкурентоспроможність: монографія. Київ: КНТЕУ. 2010. 384 с.

4. Мазепа Т.С. Сучасні підходи до визначення сутності асортиментної політики торговельного підприємства. *Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць.* Вип. 219: В 3 т. Том І. Дніпропетровськ: ДНУ, 2006. С.123-132.

УДК 657:339

Євгенія Талавіра
(Київ)

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ЯК РЕГУЛЯТОР ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено роль прибутковості підприємств, підкреслена необхідність забезпечення зацікавленості його власників у необхідності ефективного та безперервного управління прибутком. Розглянуто тактичні та стратегічні завдання, які виступають одними із основних елементів системи управління, що, в свою чергу, надасть можливість здійснювати моделювання різноманітних альтернативних варіантів у концепції управління прибутком із загальною системою управління підприємством. Визначено основну мету управління прибутком підприємства - це максимізація та оптимізація величини чистого прибутку, а також стабільне його формування у часовому розрізі.

Ключові слова: *фінансовий результат, прибуток, управління прибутком, управлінські рішення, стратегія підприємства.*

The role of profitability of enterprises is investigated, the necessity of ensuring the interest of its owners in the need for effective and continuous profit management is emphasized. Tactical and strategic tasks are considered, which are one of the main elements of the management system, which, in turn, will provide an opportunity to model various alternatives in the concept of profit management with a common enterprise management system. The main goal of enterprise profit management is to maximize and optimize the amount of net profit, as well as its stable formation in time.

Key words: *financial result, profit, profit management, management decisions, enterprise strategy.*

Основною метою будь-якого суб'єкта господарювання на ринку є отримання фінансового результату, а саме прибутку, в тих оптимальних розмірах, які могли б задовольнити потреби його власника.

В умовах реформування економіки маємо тенденцію до значного зниження рівня рентабельності, що змушує підприємства отримувати значні збитки. Отже, задля здійснення ефективного управління функціонування підприємства, необхідно здійснювати прогноз його прибутковості, вдосконалювати методологію щодо оцінювання його результативності, що безпосередньо буде актуальним для подальшої діяльності та розвитку даного суб'єкта господарювання.

Останніми роками Україну, як і інші держави, інтегровані в світову економіку, охопила світова криза, наслідком якої стало зниження економічної активності підприємств та рівня життя населення. В цих умовах прибуток підприємства слугує не лише джерелом фінансування його розвитку, чи засобом ведення подальшої господарської діяльності, а й є тією рушійною силою, що здатна підвищити рівень життя суспільства через задоволення потреб усіх зацікавлених груп впливу.

Проблематика щодо ефективного управління прибутком підприємств на сьогоднішній момент є актуальною в сучасних дослідженнях, адже вона прагне до забезпечення стабільності господарської діяльності та конкурентоспроможності самого підприємства.

Безперечна впливовість прибутковості займає особливу роль у системі безпосереднього управління підприємством. Прийняття рішень у сфері організації виробництва, технічного оснащення та розвитку підприємства, розширення діяльності, управління кадровим персоналом, фінансового управління і виконання поточних завдань, в будь-якому разі, знаходять своє відображення у змінах розміру прибутку.

В таких умовах господарювання безпосередній процес управління прибутком виходить на перший план основних завдань в роботі підприємства і потребує постійного вдосконалення та адаптації до швидкозмінного ринкового середовища.

Отже, прибуток – це найважливіший показник, що характеризує фінансовий результат діяльності підприємства. Якщо відбувається зростання прибутку, то це напряму має вплив на зростання потенційних потужностей підприємства, підвищує його ділову активність. Прибуток дозволяє визначити частку доходів засновників та власників підприємства, безпосередній розмір дивідендів, який буде отриманий власниками акцій. Також дозволяє визначити рентабельність власних і залучених коштів, авансованого капіталу, основних засобів. Прибуток виступає вимірником фінансового здоров'я підприємства, так як дає можливість оцінити рентабельність вкладень засобів в активи підприємства.

Якщо підприємство втратить інтерес до збільшення прибутковості, це стане тривожним сигналом та може призвести до зменшення податкових платежів у бюджет, що, відповідно, відобразиться на заробітній платі та на використанні капіталу такого підприємства.

Тактика та стратегія управління повинні стати об`єктом дослідництва у сфері управління прибутком підприємств.

Взагалі, під управлінням розуміється сукупність прийомів, форм і методів цілеспрямованого впливу на об'єкт з метою досягнення конкретних цілей [4, с. 126].

Отже, основною ціллю управління прибутком підприємства потрібно визначити максимізацію та оптимізацію величини чистого прибутку, а також стабільне його формування у часовому розрізі.

Загалом, система управління прибутком підприємства має складну структуру, яка характеризується різноманітними елементами та досить обтяжливими взаємозв'язками між ними, постійними змінами підсистем, на які безпосередній вплив мають умови зовнішнього середовища, цілі підприємства, мотиваційні механізми в діяльності підприємства.

Отже, до пріоритетних завдань управління прибутком підприємства відносять:

- розробку стратегічних дій щодо управління прибутком;
- впровадження методів формування прибутку підприємства в залежності від напряму його діяльності;
- врахування таких чинників, як планування та прогнозування, надання оцінки та впровадження контрольних дій щодо формування, розподілу та використання прибутку;
- використання дієвих інформаційних систем, задля забезпечення обґрунтованих

управлінських рішень та пошуку альтернативних варіантів;

● запровадження організаційних структур, які допоможуть у прийнятті управлінських рішень щодо питань формування та використання прибутку підприємств.

Таким чином, орієнтація бізнесу на максимізацію вартості підприємства може кардинально змінити вектор управління прибутком на всіх етапах формування фінансової стратегії підприємства.

Система управління прибутком підприємства формується у внутрішньому середовищі самого підприємства, і визначає основні аспекти прийнятих управлінських рішень. Формування, розподіл та використання прибутку може визначатися безпосередньо вимогами статуту, внутрішніми нормативами, тобто цільовою управлінською політикою в сфері управління прибутковістю.

Розробка альтернативних варіантів тактичних і стратегічних завдань виступає одним із основних елементів системи управління, що дає можливість здійснювати моделювання різноманітних альтернативних варіантів у концепції управління прибутком із загальною системою управління підприємством.

У процесі здійснення його діяльності, підприємство витрачає різні види ресурсів, серед яких: матеріальні, нематеріальні, трудові та фінансові. До операційних активів можна віднести: матеріальні, нематеріальні та фінансові активи і вони являють собою майно підприємства, яке належить самому підприємству на правах власності або контролюється ним.

Безпосередньо «жива праця» – необхідний елемент для життєдіяльності підприємства, тому частина в концепції управління ресурсами по праву належить управлінню персоналом, метою якого є формування складу, а також чисельності працівників, які повинні відповідати напряму та обсягу діяльності самого підприємства, а також повинні сприяти виконанню основних завдань та розвитку підприємства в майбутньому.

До основних завдань щодо розробки стратегії управління прибутком підприємства можна віднести створення організаційного забезпечення, яке необхідне для ефективного прийняття та реалізації здійснення управлінських рішень. Це стосується формування і використання одержуваного прибутку на різних рівнях. Даний механізм повинен включати в себе формування інформаційних систем з можливістю застосування варіацій прийняття управлінських рішень.

Функціонування даної стратегії є ефективним в умовах постійної взаємодії як внутрішнього, так і зовнішнього середовища підприємства.

При розробці стратегії управління прибутком особливо важливо враховувати всі фактори подальшого розвитку для оптимального і обґрунтованого визначення величини прибутку та забезпечення його повноти.

Управління прибутком – це процес вироблення і прийняття управлінських рішень, які виходять саме з його формування, розподілу та використання на підприємстві. Необхідність ефективного й безперервного управління підприємством здебільшого залежить саме від наявності і величини прибутку в його подальшому розвитку й забезпеченні зацікавленості як власників, так і працівників.

Отже, основною метою системи управління прибутком є забезпечення та утримання добробуту власників підприємства у поточному і майбутньому періодах.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Баранцева С. Стратегія управління прибутком як регулятор діяльності. *Торгівля і ринок України.* 2008. Вип.14. Т. 2. С. 81–86.

2. Бердар М.М. Формування механізму управління прибутком підприємства. *Управління проектами, системний аналіз і логістика.* 2008. Вип. 5. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Upsal/2008_5/08bmmmie.pdf

3. Бідник Н.Б. Стратегія управління прибутком підприємства. *Економіка України.* 2009. Вип.7. Т. 2. С. 97–99.

4. Бланк И.А. Управление прибылью. Киев: Ника-Центр, 2007. 768 с.

5. Блонська В.І. Вдосконалення системи управління розподілом та використанням прибутку підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України.* 2010. Вип.7. С. 92–104.

6. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств. Київ: КНЕУ, 2002. 571 с.

7. Худа В.В. Управління прибутком торговельних підприємств: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 – "Економіка та управління підприємствами". Київ: Вид-во "Лібра", 2007. 22 с.

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

УДК 504.062+339.138

Юлія Воротнюк
(Одеса)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТУ

У статті розглянуті передумови виникнення конфліктів і системний підхід до розгляду конфліктів. Аналізуються причини конфліктів і розглядаються варіації учасників конфліктів. У статті приділяється увага позитивним сторонам конфліктів для організацій.

Ключові слова: *конфлікт, розбіжності в інтересах, причини конфліктів, учасники конфліктів, конфлікт в організації, партнерство.*

The article describes the background of conflict and a systematic approach to conflict consideration. The causes of conflicts are analysed and variations of the participants in conflicts are considered. The article focuses on the positive aspects of conflict for organizations.

Key words: *conflict, disagreements in interests, causes of conflicts, participants of conflicts, conflict in an organization, partnership.*

Системний підхід до дослідження конфлікту передбачає визначення загальної для різних наук понятійної схеми його опису, визначення основних його компонентів.

Розбіжності, залучені сторони, сприйняття загрози, потреби, інтереси, проблеми та цілі – ці елементи різняться за своїм впливом на конфлікт залежно від інтенсивності конфлікту та багатьох інших факторів.

Конфлікт це – розбіжність між суб'єктами взаємодії, які сприймають загрозу їхнім потребам, інтересам, проблемам чи цілям [1, с. 235-236].

Системний підхід до розуміння сутності конфлікту – будь-якій системі притаманні розбіжності в інтересах, суперечливі сторони і відносини, які породжують конфлікт.

Виходячи з визначення конфлікту хочемо підкреслити, що одним з важливих його компонентів є протилежність інтересів. Саме інтереси є реальною причиною діяльності соціальних суб'єктів, спрямованої на задоволення певних потреб. Саме інтереси лежать в основі спонукань, мотивів, ідей і тощо.

Розбіжності в інтересах в одному конфлікті можуть відноситься до різних сфер. Це багатофакторність конфлікту – належність його до психології, економіки, екології, політики, соціуму та так далі. Наприклад, в економіці інтереси сторін можуть не збігатися щодо виробництва, розподілу, споживання і обміну ресурсами (матеріальними, фінансовими, трудовими, технологічними, інноваційними, інформаційними та ін.). У тому самому конфлікті, однак з точки зору екології, інтереси можуть розрізнятись з питань права власності, використання (розподілу) природних ресурсів або їх контролю [2, с. 65].

До причин конфлікту можна віднести: соціальні, політичні, екологічні, юридичні, демографічні, економічні та психологічні ситуації, які впливають окремо на об'єкти (суб'єкти) господарської діяльності, так і в поєднаннях. Для сторін конфлікту існують різні комбінації причин з яких виникає конфлікт. Трапляється, що для опонентів конфлікту причини та їх комбінації відмінні, це досить ускладнює процес розв’язання конфлікту.

Конфлікт це явище соціальне. Економічні інтереси досить складно, якщо не практично неможливо відокремити від соціальних, так як від рівня економічного розвитку безпосередньо залежить рівень соціального розвитку суспільства.

Розбіжності в інтересах у соціально-економічній сфері масштабувати від соціальної одиниці – людини до глобального – світу (рис 1) [3, с. 193].

Ці розбіжності в інтересах породжують конфлікт. Можливі різні інтерпретації учасників

конфлікту: людина-людина; людина-організація (підприємство); людина-держава; людина-регіон; людина-світ; організація-організація; організація-держава; організація-регіон; організація-світ; держава-держава; держава-регіон; держава-світ; регіон-регіон; регіон-світ; світ-світ.

Рис. 1. Розбіжності в інтересах у соціально-економічній сфері

Велику кількість комбінацій учасників конфлікту не означає, що це єдині його учасники. Учасники визначаються їх роллю / позицією в конфлікті, а також рангом. При конфлікті учасники конфлікту можуть брати на себе не свою типову роль, а займати іншу позицію і статус. Наприклад, менеджер підприємства може грати свою безпосередню роль в конфлікті людина-організація або організація-організація, але в інших протиріччях, таких як людина-світ, держава-регіон, може відігравати роль звичайного громадянина країни, батька та багато інших ролей. Тобто, кожна людина володіє певним набором ролей, її зміна відбувається в залежності від того, в яких умовах людина знаходиться. Позиції в конфліктній ситуації теж можуть бути різними, в залежності від дій, які виконують учасники:

- основні учасники (ініціатор і опонент);
- персони, що підтримують основних учасників;
- підбурювачі;
- організатори;
- медіатори (посередники, судді, експерти).

Займаючи певну позицію у конфліктній ситуації, кожен учасник намагається отримати зиск від самого процесу чи результату конфлікту.

Організація, в якій відбувається конфлікт, також отримує зиск, адже демонструється наявність певної проблеми, про яку раніше керівництво не знала, а відповідно і не могло її вирішити.

Більшість працівників підприємств та організацій не хочуть конфліктувати між собою, однак конфлікт виникає через особливості людської психіки і того негативного факту, що переважна більшість людей або нічого не знає про ці особливості, або не може оцінити їх належним чином, без допомоги з боку [4, с. 202].

Конфліктують між собою окремі співробітники, групи співробітників, відділи, начальники і підлеглі. На роботі людина проводить зазвичай 8 годин, і якщо оточення і психологічний клімат в колективі для нього некомфортний, то це серйозно знижує його продуктивність праці, мотивацію, веде до депресії і стресу. Психологічний мотив конфлікту зазвичай має деструктивний характер. Для отримання позитивних наслідків для організації від внутрішнього конфлікту варто використовувати стратегічні і тактичні способи вирішення конфлікту, обираючи їх індивідуально до кожної ситуації.

У своїй роботі приділимо увагу конфліктам між організаціями, підприємствами – зовнішнім конфліктам. Конфлікти між організаціями мають певну схожість на конфлікт між 2 особистостями, ця межа подібності дозволяє нам переносити їх в міжособистісні конфлікти. Організацію відносимо до живих організмів – організація-особистість. А отже розглянемо причини конфліктів між організаціями через призму міжособистісних конфліктів.

Використовуємо підхід, запропонований В. Лінкольном. Він виділяє причинні фактори конфліктів, які поділяються на п'ять основних типів: інформаційні, поведінкові, фактор відносин, ціннісні і структурні [5].

До інформаційних відноситься дезінформація – неповні і неточні факти, включаючи питання, пов'язані точністю викладу проблеми і історії конфлікту, а також чутки. Як поведінкових факторів можуть виступати випадки, коли організація по відношенню до іншої проявляє агресивність, або порушує домовленості. Фактори відносин - незадоволеність від взаємодії між сторонами. Часто така незадоволеність породжується не тільки вже сформованою взаємодією, а й відмовою приймати для однієї зі сторін пропозицій щодо змін в подальшому розвитку відносин. Ціннісні чинники – відносяться принципи, якими керується компанія. Наприклад, соціальна позиція, прихильність екології, корпоративний кодекс. Розбіжність в даних принципах породжує конфлікт. Структурні фактори, напевно найбільш значущі, – ресурси і розподіл їх.

Щоб конфлікт був вичерпаний, існує кілька способів його завершення. Найбільш продуктивним при вирішенні конфліктів між організаціями є стиль співробітництва / партнерства, орієнтований на пошук рішення, що влаштовує обидві сторони конфлікту.

Для досягнення такого результату конфлікту кожна з організацій повинна бути готова і здатна до зваженого обговорення позицій опонента, вибору альтернативних варіантів майбутнього розвитку ситуації, що склалася при яких кожна зі сторін в найбільшою мірою отримувала б вигоду.

Вирішення конфліктів і перехід їх до партнерства веде до стабільності в суспільстві і стабільності між підприємствами.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Садченко О.В., Воротнюк Ю.С. Системний підхід до визначення основних компонентів конфлікту. The XII th International scientific and practical conference «Advancing in research and education» December 07 - 10, 2020 La Rochelle, France. С. 234-237.

2. Сабадаш В. В., Бобылёв С. Н., Мельник Л. Г. Урегулирование экологических конфликтов: экономико-организационные предпосылки «зеленой» экономики. Механізм регулювання економіки. 2012. № 1. С. 64-80.

3. Недобега Е. А. Социально-экономические конфликты в современном обществе. Вестник НГУЭУ. 2013. № 4. С.190-199.

4. Андрианов А. Ю., Овчинникова В. И. Причины социально-экономических конфликтов в таможенных органах и методы их преодоления. Вестник университета. Социальные структуры, институты и процессы. 2016. № 4. С. 201-204.

5. Зеленцова В. Классификация причин межличностного конфликта в организации. Вестник Инновационного Евразийского университета. Психология. 2011: веб-сайт. URL: https://articlekz.com/article/13593 (дата звернення: 12.12.2020).

УДК 330.4:162

Петро Коренюк, Ольга Півоварова, Захар Коренюк
(Дніпро)

ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

В умовах пандемії електронна комерція набуває значної ваги і виходить на якфісно новий рівень. Ряд потужних інтеренет-магазинів, таких як Rozetka та Makeup вибірково-частково по окремих каналах збуту переходить з онлайн-торгівлі у в офлайн-торгівлю. Отже, електронна торгівля має всі підстави для активного впровадження на вітчизняному ринку, але існують ряд проблем, які гальмують розвиток електронної торгівлі. Хоча прогнози, як свідчить світовий досвід, є позитивними.

Ключові слова: *маркетингова, діяльність, комерція, електронна, офлайн-торгівля, ондайн-торгівля, ринок.*

In a pandemic, e-commerce is gaining significant weight and reaches a very new level. A number of powerful online stores such as Rozetka and Makeup individually-privately through individual channels to switch from online bidding to offline trading. Thus, e-commerce has every reason to actively implement in the domestic market, but there are a number of problems that inhibit the development of e-commerce. Although the forecasts, as world experience shows, are positive.

Key words: *marketing, activity, commerce, electronic, offline trade, offline trade, market.*

В умовах глобалізації проблема економічного росту набуває особливого значення. Цю проблему вирішує впровадження інноваційних методів ведення бізнесу. Одним з таких методів, є інтегрування бізнес-моделі підприємства в інтернет. Якщо раніше більшість підприємств намагалися інтегруватися в онлайн, то під час пандемії 2020 року, деякі з них почали свій розвиток у зворотному напрямку. Особливо, цей парадокс прослідковується на прикладі певних українських компаній.

Окремі складові проблеми поведінкового фактору споживачів в умовах інтернет-торгівлі досліджувались в наукових працях таких вітчизняних вчених як Д. Д. Євтушенко [1], С. Карпенко [2], Р. М. Лавренюк [11], М. С. Лебеденко [3], М. В. Макарова [11], Т. С. Максимова [4], С.В. Маловичко [5], В. Нагорський [6], Д. В. Сорочан [4], І. О. Трубін [8], І. В. Ховрак [9], Шалева О. І.[10] , ,О. М. Юдін [11], М. Ярова [12] та інші. В 2020 році вчені почали дослідження чинників процесу переходу бізнесу з онлайну в офлайн [6; 12]. Але багато проблемних питань зостаються відкритими для закордонних і вітчизняних дослідників.

Електронна комерція є економічною сферою, яка включає в себе всі види Інтернет-операцій. Так, Закон України про електронну комерцію: від 03.09.2015 трактує [7] електронну торгівлю як господарську діяльність у сфері електронної купівлі-продажу, реалізації товарів дистанційним способом покупцю шляхом вчинення електронних правочинів із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем. Відмітимо, до основних поведінкових факторів електронної торгівлі відносяться показник відмов, повернення до повторного пошуку, час перебування на сайті, час прямих заходів, глибина перегляду, клікабельність у видачі, відвідуваність та присутність у соціальних мережах.

Серед країн-лідерів за ступенем розвитку ринку електронної торгівлі аналітики виділяють Великобританію і США з часткою електронної комерції в загальному обсязі рітейлу в 10% і більше. Так, пандемія COVID-19 потрясла економічні ринки в першу чергу розвинутих країн світу, але вона помітно вплинула і в цілому на світ електронної комерції. Є незаперечною істиною, що покупки онлайн стали фактом життя. Отже, багато отримають збільшення трафіку і доходів. У квітні 2020 р. технологічна компанія Red Points, яка спеціалізується на захисті цифрових активів і брендів, що продаються в Інтернеті, провела

опитування 150 лідерів електронної комерції. В результаті проведеного аналізу вияснилося, що 58 відсотків респондентів побачили збільшення онлайн-доходів в березні 2020 р. У порівнянні з 2019 роком. Рух бізнесу з онлайну в офлайн стали помітними ще кілька років тому, починаючи з компанії Amazon Джеффа Безоса. Так, під час роботи над мережею магазинів без кас Amazon Go, магазинів 4-star та Amazon Books, компанія Amazon викупила велику мережу Whoole Foods за 13.7 млрд. доларів. Але під час пандемії, коли здавалося б, потрібно переходити в онлайн, через великі труднощі, які ускладнювали ведення офлайн торгівлі, українські гіганти Rozetka та Makeup навпаки почали відкривати свої фізичні точки збуту. Взагалі, перехід компаній з онлайну в офлайн може мотивуватися такими факторами як: підвищення лояльності та довіри аудиторії, знаходження нового каналу збуту та можливість свого просування як бренду.

Мотивація Rozetka може пояснюватися можливістю зайнятися новим видом діяльності, а саме перейняти функцію повноцінного поштового сервісу. Rozetka – дуже велике джерело замовлень для фірм, які займаються комерційними поштовими перевезеннями. Вони можуть за рахунок більш вигідної пропозиції для своїх клієнтів, спочатку особисто доставляти продукцію, яку вони замовили, а після того, як сформують клієнтську базу саме на поштові перевезення, вони зможуть заявити про себе, як про повноцінну компанію, яка займається поштовим сервісом. Після Rozetka, наступним, хто почав переходити з онлайну в офлайн був магазин Makeup. Експерти прогнозують малоймовірний успіх роботи фізичних магазинів Makeup через великі витрати на відкриття. Проте, компанія тримає в секреті формат роботи нових фізичних магазинів, який, на нашу думку, може виявитися інноваційним і успішним. Ще однією причиною для переходу Makeup в офлайн може бути поява нових конкурентів серед онлайн-продавців в їхньому сегменті. Так, на ринку інтернет-комерції працюють компанії EVA и Watsons, а нещодавно з'явився потужний гравець – компанія Brocard, яка вже має успішні показники своєї роботи онлайн і відбирає частку ринку в Makeup [1]. Окрім того, експерти твердять, що відкриття фізичних магазинів є необхідною умовою для авторизації нових брендів. Експерти пояснюють це так: «Світові бренди косметики та парфумерії не авторизують продавців, у яких немає фізичних магазинів. Відповідно, раніше Makeup на своєму сайті продавав продукцію, яка не була авторизована. З відкриттям магазину стане можливим отримати авторизацію – товар буде виписуватися на фізичний магазин, але продаватися переважно на сайті» [1]. Отже, кожен бізнес повинен розвиватися в обох напрямках. Звичайно інтегрування в онлайн є важливим, і добре працює в умовах діджиталізації, бо дає можливість бізнесу заявити про себе та залучити клієнтів за відносно малих інвестицій. Проте, не можна забувати про ведення офлайн бізнесу, бо по-перше, це додатковий канал збуту своєї продукції та послуг, по-друге, гарна можливість для підвищення лояльності та довіри аудиторії до бізнесу, а по-третє, на прикладі Rozetka ми бачимо, що це може бути можливістю створення додаткових сервісів та отримання прибутку від їхньої діяльності. Отже, електронна торгівля має всі підстави для активного впровадження на вітчизняному ринку. Але існують ряд проблем, які гальмують розвиток електронної торгівлі. Хоча прогнози, як свідчить світовий досвід, є позитивними і електронна торгівля при певній зміні поведінкового фактору займе гідне місце в структурі національної економіки і свідомості людей.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Євтушенко Д. Д. Електронний бізнес, електронна комерція, Інтернет-торгівля: сутність та взаємозв'язок понять. *Бізнес Інформ.* 2014. № 8. С. 184–188.

2. Карпенко С. Обсяги ринку електронної комерції в Україні. URL: http://www. reclamare.ua/blog/obemy-rynkaelektronnoj-kommercii-v-ukraine/. Назва з екрану.

3. Лебеденко М. С. Основні поняття та моделі електронного бізнесу. *Ефективна економіка.* 2014. №12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3836

4. Максимова Т. С., Сорочан Д. В. Використання електронної комерції роздрібними торговельними підприємствами. *Торгівля і ринок України.* 2010. № 29. С. 273–279.

5. Маловичко С.В. Аналіз сучасних тенденцій та динаміки розвитку електронної торгівлі на підприємствах України. URL: http://www.problecon.com/export_pdf/problems-ofeconomy-2015-2_0 pages-71_77.pdf. Назва з екрану.

6. Нагорский В. Слідом за Rozetka. Інтернет-магазин Makeup виходить в офлайн. *Сайт асоціації «RAU», 06.07.2020.* URL: https://rau.ua/novyni/makeup-vyhodyt-v-oflajn/

7. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 45. С. 410. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/675-19

8. Трубін І. О. Правові засади функціонування електронних грошей у сфері електронної комерції: монографія. Київ: Алерта, 2013. 136 с.

9. Ховрак І. В. Електронна комерція в Україні: переваги та недоліки. *Економіка. Фінанси. Право.* 2013. № 4. С. 16–20.

10. Шалева О. І. Електронна комерція: Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.

11. Юдін О. М., Макарова М. В., Лавренюк Р. М. Системи електронної комерції: створення, просунення і розвиток: монографія. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. 201 с.

12. Яровая М. Makeup открыл в Киеве первый офлайн-магазин. AIN.UA, 11.11.2020. URL: https://ain.ua/2020/11/11/makeup-otkryl-oflajn-magazin/.

Дарина Призенко, Тетяна Тарасенко
(Хорол)

РОЛЬ НЕФОРМАЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ

У статті розглянуто важливість визнання керівником наявності в організації неформальних груп. Проаналізовано їх вплив на ефективність роботи підприємства.

Ключові слова: *організація, формальна група, неформальна група, вплив, влада.*

Організація завжди була одним із найважливіших факторів, що суттєво впливали на розвиток суспільства, визначали форми та способи його функціонування. Намагання людей об'єднатись у групи, а надалі в організації зумовлене необхідністю задоволення їх потреб у захищеності, причетності, взаємопідтримці, спілкуванні тощо. В організації люди доповнюють одне одного, поєднують свої можливості, що робить їх сильнішими в боротьбі за виживання. Без об'єднання в організації, спільноти людський рід не зміг би вижити і створити цивілізацію.

Виникнувши, організація починає жити і діяти за власними принципами і законами, існуючи водночас як система взаємодії людей, що входять до її складу. В цих межах люди використовують організацію для досягнення тих цілей, заради яких вона утворилась. Організація, у свою чергу, використовує можливості людей, які об'єднуються, для власного розвитку та зміцнення. Тому вона вимагає від своїх членів певного досвіду, знань, кваліфікації, активної участі в її справах, відповідальності, дисципліни, підкорення встановленим правилам та нормам поведінки.

Організація – цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів, складний організм, у якому різноманітно, через подолання суперечностей і розбіжностей, переплітаються і поєднуються інтереси особистості та групи, виробнича необхідність і свобода, дисципліна і творчість, нормативні вимоги і неформальні ініціативи. Органічними частинами цього складного соціального організму є формальні і неформальні групи.[5]

Група – це дві або більше особи, які взаємодіють з кількома або всіма членами групи безпосередньо або через мережу зв'язків, працюють для досягнення одного або кількох завдань, керуються визначеною системою поведінки, підтримують стабільні стосунки, утворюють підгрупи на основі різних мереж протягування їх відштовхування. Групова робота впливає на досягнення визначеної цілі організації. [4]

У будь-якому трудовому колективі діють формальні і неформальні групи працівників.

Групи людей, діяльність яких свідомо координуються та створені керівництвом для досягнення спільної мети, називаються формальними. Під формальною організацією розуміють модель поведінки та стосунків, яка передбачена заздалегідь та на законних підставах планується для членів організації. Формально існування організації починається, коли з'являється узгоджена і загально-визначена процедура "узаконення" плану діяльності (поведінки) організації. Керівництво створює групу у зв'язку з виробничою необхідністю, коли здійснює поділ праці по горизонталі (підрозділи) та по вертикалі (рівні управління).

Формальну організацію характеризує певний порядок, зафіксований у статуті, правилах, планах, нормах поведінки, що дає змогу свідомо координувати соціальні взаємодії для досягнення конкретної загальної мети. Така організація є формалізованою структурою ролей та посад і становить систему формалізованих організаційних відносин, які мають штучний характер, оскільки спеціально задаються і цілеспрямовано вводяться в соціальне середовище з метою організації людської діяльності, поділу і координації спільної праці працівників. Тому формальна організація функціонує як запланована і запрограмована діяльність.

Поряд із формалізацією суттєвим чинником життєдіяльності як суспільства в цілому, так і організації завжди залишаються процеси спонтанної саморегуляції, які є виявом вимог людського життя, що визнають цінність особистості та міжособистісних стосунків. Цим і зумовлено те, що крім формальної структури в організації складається інший, відмінний від попереднього, спосіб соціальної впорядкованості й організованості, який і породжує феномен неформальної організації. [5]

Неформальні групи – це вільно утворені малі соціальні групи людей, які вступають в постійну взаємодію для досягнення особистих цілей.

Неформальні групи створюються не керівництвом шляхом розпоряджень і формальних постанов, а членами організації залежно від їхніх взаємних симпатій, спільних інтересів, однакових прихильностей і таке інше. Ці групи існують в усіх організаціях, хоча вони не відображені в структурних схемах. Неформальні групи мають свої неписані правила і норми поведінки, люди добре знають, хто входить в їх неформальну групу, а хто ні. В неформальних группах складається певний розподіл ролей і позицій, ці групи мають явно чи неявно визначеного лідера. В багатьох випадках неформальна группа може мати на свого члена вплив, однаковий або більший, за формальну структуру.

Неформальні групи здійснюють владу завдяки неформальним каналам, використовуючи неофіційний зв'язок, тобто неформальну комунікацію, через яку дуже швидко передаються новини. Не менш дієвим способом впливу для того, щоб виявити владу і поставити організацію "на коліна", є несанкціоноване встановлення норм. Тобто неформальна група може працювати на те, щоб гальмувати розвиток організації. Але є багато прикладів, коли неформальні групи можуть працювати ефективніше, ніж установлено нормами.

Неформальні групи є в кожній організації і серйозним аспектом в діяльності керівника є необхідність розуміння важливості існування цих груп і управління ними.

Одним з перших науковців, який почав приділяти цим питанням увагу був теоретик в галузі дослідження груп Джордж Хоманс, який створив модель, щоотрималаназву – модель Хоманса (рис.1). У моделі Хоманса під діяльністю розуміються завдання, що виконуються людьми.

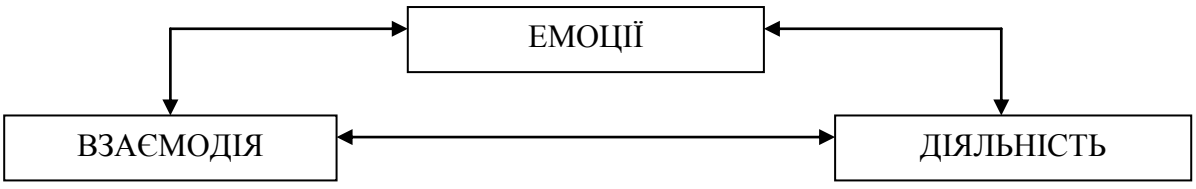

Рис. 1. Модель Хоманса

У процесі виконання цих завдань люди вступають у взаємодію, яка, в свою чергу, сприяє появі почуттів – позитивних і негативних емоцій стосовно один одного і керівника. Залежно

від характеру емоцій (сприятливих чи несприятливих) вони можуть приводити або до підвищення, або до зниження ефективності, прогулів, плинності кадрів, скарг та інших явищ, які важливі для оцінки діяльності організації. Ці емоції впливають на те, як люди будуть здійснювати свою діяльність і взаємодіяти в майбутньому. Оскільки групові емоції впливають як на завдання, так і на взаємодію, вони можуть також впливати і на ефективність формальної організації.

Саме тому, слід пам'ятати про певні негативні і позитивні явища, з якими може зустрітись організація в процесі управління (табл.1).

Таблиця 1

Негативне і позитивне в існуванні неформальних груп

Негативне	**Позитивне**
Невисока думка щодо неформальних груп з боку керівників, які вважають що існуванняцих груп - результат неефективного керівництва.	Прихильність до групи переходить в прихильність до організації.
Члени неформальних групп вважають, що до них ставляться несправедливо і відповідним чином на це реагують.	Небажання порушувати соціальні зв'язки призводить до небажання покинути організацію.

Неформальні відносини членів колективу неминучі, так як їх діяльність та інтереси не можуть існувати тільки в рамках формальних (затверджених) структур, посад, функцій і процедур. Крім того неформальні відносини є необхідними, так як без них формальна структура, в певному розумінні, втрачає свою ефективність.

Оптимальним є стан колективу за якого формальні і неформальні групи максимально співпадають. Таке співпадіння формальної і неформальної структур забезпечує згуртованість колективу і підвищує продуктивність його роботи.[2]

За невідповідності структур, коли керівник не має авторитету в колективі, а групові норми і правила різняться з колективними, в організації може виникнути боротьба між формальною і неформальною структурами, що гальмує ефективну діяльність і процесс досягнення організаційних цілей.[1]

Сьогоднішні теоретики вважають, що неформальні групи можуть допомогти формальній організації в досягненні її цілей за таких умов:

- Керівництво організації повинно визнавати наявність неформальних груп, працювати з ними і не загрожувати їх існуванню;
- враховувати думку і пропозиції лідерів неформальних груп;

коли неформальний лідер протистоїть роботодавцю, його вплив може підірвати авторитет керівника;

- при прийнятті непопулярних рішень необхідно визначити можливий негативний вплив неформальної групи;
- для того щоб ослабити опір змінам з боку неформальної групи, необхідно залучати її до прийняття рішень;
- не допускати чуток через недостатність інформації.

Отже, для здійснення ефективної управлінської діяльності менеджеру необхідно з'ясувати корисність неформальної групи для досягнення мети організації, об'єднати цілі формальної та неформальної групи, зрозуміти причини, за яких люди вступають у неформальні організації,мінімізувати вплив груп, які гальмують розвиток організації, і спрямувати в необхідному напрямі їх владу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградський М. Д., Виноградська А. М. Управління персоналом. 2-ге видання: Навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009.

2. Моргулець О. Б. Менеджмент у сфері послуг: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Центр учб. л-ри, 2012. С. 383.

3. Пушкар Р. М., Тарнавська Н. П. Менеджмент: теорія та практика. Підручник. 3-тє вид., перероб. і доп. Тернопіль: Карт-бланш, 2005. 486 с.

4. Рудінська О.В., Яромич С.А., Молоткова І.О.Менеджмент. Теорія менеджменту. Організаційна поведінка. Корпоративний менеджмент. Київ: Ника-Центр, 2002. 336 с.

5. Шморгун Л.Г. Менеджмент організацій: Навч. посібник. Київ: Знання, 2010. 452 с.

УДК 334.012.23

Олена Садченко, Анастасія Мельник
(Одеса)

УПРАВЛІННЯ УЗГОДЖЕНІСТЮ ІНТЕРЕСІВ ПАРТНЕРІВ НА МІЖФІРМОВОМУ РІВНІ

Актуальність роботи обумовлена інтересом і невивчених теми узгодження інтересів партнерів. Розглянувши поведінку споживачів і закономірності формування ринкового попиту на готову продукцію, ми переходимо до дослідження поведінки фірм - виробників і формування ринкового пропонування. Мета фірми - одержання максимальної величини прибутку за даний період. Обмеженнями виступають продуктивність факторів виробництва, витрати виробництва, ціна продукції та попит на неї. Вибір рішення щодо обсягу випуску продукції залежить від ринкової структури, в якій господарює фірма. Дотримання стратегії має життєво важливі цілі: зовнішнє позиціонування фірм по відношенню до її конкурентам в даній галузі та правильно використовувати сильні і слабкі сторони компанії. Управління узгодженістю інтересів партнерів може створити конкурентну перевагу, що приносить прибуток компанії, вище середньогалузевої.

***Ключові слова**: управління, стійкість, суб'єкти господарювання, міжфірмовий рівень, інтереси партнерів, управління.*

The relevance of the work is due to the interest and unexplored topics of coordinating the interests of partners. Having considered the behavior of consumers and the laws governing the formation of market demand for finished products, we proceed to study the behavior of manufacturing firms and the formation of market supply. The company's goal is to obtain the maximum amount of profit for a given period. The constraints are the productivity of factors of production, production costs, product price and demand for it. The choice of decision regarding the volume of production depends on the market structure in which the firm operates. Adherence to strategy has vital goals: to position firms externally in relation to their competitors in the industry and to make good use of the company's strengths and weaknesses. Managing the alignment of interests between partners can create a competitive advantage that brings a company profit above the industry average.

***Key words**: management, sustainability, business entities, inter-firm level, interests of partners, management.*

Фірма – це організація, що веде бізнес під певним ім'ям. Фірма контролює використання землі, трудових ресурсів і капіталу. Вона сама приймає рішення щодо дизайну, способу виробництва і продажу продукції [1]. Модель фірми ґрунтується на припущенні раціональності її поведінки. Головна мета власника – максимізація вигоди у вигляді суми прибутку за певний період – визначає всі рішення фірми відносно того, що, як і для кого виробляти.

Інтереси партнерів на міжфірмовому рівні як економічна система – сукупність всіх економічних процесів, що відбуваються в суспільстві на основі сформованих у ньому відносин власності та господарського механізму. У будь-якій економічній системі первинну роль відіграє виробництво укупі з розподілом, обміном, споживанням. У всіх економічних

системах для виробництва потрібні економічні ресурси, а результати господарської діяльності розподіляються, обмінюються і споживаються. У той же час в економічних системах, відносини, що складаються у партнерів (фірм) на меж фірмовому рівні є також елементи, які відрізняють їх один від одного:

- соціо-еколого-економічні відносини,
- інформаційно-комунікаційні відносини,
- організаційно-управлінські особливості,
- нормативно-правові форми господарської діяльності,
- господарсько-інноваційні технології,
- система стимулів і мотивацій учасників,
- економічні зв'язки між підприємствами і організаціями інших країн.

Таким чином, було започатковано нове спрямування досліджень маркетингу взаємовідносин, акцент у якій робиться на стратегії управління постачальниками, внутрішньофірмовому маркетингу, відносинах у каналах дистрибуції, формах і методах комунікацій з кінцевими споживачами.

Мережеві зв'язки характеризуються такими рисами: вкоріненість, зв'язаність та взаємність [1]. Також такі зв'язки можуть мати персоніфікований характер відносин, широку поширеність позаекономічних переваг і преференцій. Стратегія організації – це генеральний план дій, довгостроковий якісно визначений напрямок розвитку організації, фокусуючись на пріоритети стратегічних завдань, ресурси і послідовність кроків по досягненню цілей.

Міжфірмові мережі найбільш наближені до моделі економічних відносин, заснованих на інституціональній близькості. Індивідуальний підхід та персоніфікація є невід'ємним атрибутом ефективно діючої мережі. Ефективна організація міжфірмової взаємодії вимагає різноманітних, багатосторонніх, довірчих відносин, які можуть виникнути лише в процесі межособистісного спілкування. В загальному виразі сума прибутку за даний період визначається як різниця між виручкою від реалізації продукції (сукупним виторгом) і витратами її виробництва. Обчислення сукупного виторгу не викликає труднощів, – треба помножити ціну одиниці продукції на кількість проданої продукції. Але визначення сукупних витрат пов'язане зі значними теоретичними і практичними проблемами. В залежності від того, що відносять до витрат виробництва теоретики і практики, величина їх буде значно відрізнятись, отже, різною буде і величина прибутку фірми.

Проте, як і будь-яка інша форма організації економічної діяльності, межфірмові мережі мають свої переваги та недоліки, аналіз яких відіграє важливу роль для ефективної побудови мережі та її успішного функціонування.

Метою функціонування підприємств мережевих структур вважають впровадження позитивних екстерналій і забезпечення умов їх відтворення в розширеному масштабі. До позитивних екстерналій функціонування підприємств мережевих структур вони відносять такі [2, с. 186]:

- акселерація – здатність учасника мережі, вступаючи у взаємодію з іншими контрагентами, отримувати мультиплікаційний ефект на усю мережу через синергетичний вплив та відчувати мережевий ефект одночасно;
- стандартизація – об'єднання суб'єктів, що випробовують вплив зовнішніх ефектів, сприяє виробленню узгоджених вимог і підходів до оцінки впливу ефектів і можливостей їх використання;
- інтерналізація – це перетворення зовнішніх витрат на внутрішні в результаті об'єднання підприємств, які виробляють ті або інші блага;
- інформатизація – можливість швидкого навчання суб'єктів мережевої організації, яка в управлінні розвитком економіки виступає важливим чинником для максимізації використання і широкого розповсюдження позитивних ефектів;
- інтенсифікація – це оптимізація зростаючих витрат з метою підвищення рівня їх окупності продукцією.

Стратегічні партнерства можуть замінити процеси злиття і поглинання, які є більш витратною і ризикованою моделлю розвитку. Однак, крім наявних переваг та позитивних якостей, мережеві структури також мають і недоліки, до яких слід віднести такі:

- ризики, пов'язані з провалами ринку,
- велика кількість партнерів пов'язано зі складністю встановлення і утримання ефективних взаємовідносин,
- поєднання інтересів партнерів у використанні природно-ресурсного потенціалу та інвестиційно-інноваційної політики,
- швидкість і доступність до інформаційної бази,
- негнучкість індивідуальних взаємин щодо загальної організаційно-управлінської системи.

За практичної точки зору відзначено, що метою функціонування підприємств мережевих структур варто вважати впровадження позитивних екстерналій і забезпечення умов їх відтворення в розширеному масштабі.

Проаналізувавши можливі переваги та недоліки створення та функціонування мережевих структур, можна виділити основні умови ефективного формування міжфірмових взаємовідносин, а саме: визначення та узгодження цілей партнерів, розробки в процесі інтерактивної взаємодії стратегії формування та розвитку взаєминами, організації контролю та моніторингу ефективності взаємовідносин [4, с. 111].

На сучасному етапі гнучкі форми механізму міжфірмової взаємодії характеризується певними особливостями: співпраця розглядається як ефективна форма взаємодії при створенні високотехнологічних виробів; спостерігається зріст співпраці з іноземними партнерами; фірми використовують угоди про співпрацю для успішного розвитку технологій високотехнологічних підприємств, тощо.

Дослідження мережевих структур вперше з'явились у психології та соціології, а вже згодом і в економічних науках. Економічна теорія довгий час не володіла визначеним інструментом для їх дослідження, адже панівні напрямки – неокласика та кейнсіанство – своїми базовими положеннями цілковито заперечували існування мережевих структур в економіці. Неокласичний напрямок відштовхується від того, що людина діє раціонально в умовах дії об'єктивних законів, на які вона не має впливу,проте володіє повною інформацією. Ці положення були і залишаються актуальними в умовах незмінності інституційного середовища, але кінець минулого століття приніс умови цілковито відмінні від тих, у яких сформувалась ця теорія. Теорія Дж. Кейнса та його послідовників [5] була ефективною для аналізу вертикально інтегрованих структур з чітко визначеною владною ієрархією, але вона не могла стати вдалим інструментом для аналізу організацій, в яких переважає самоорганізація. Новий інституційний напрямок дозволив врахувати те, що не враховували неокласицизм та кейнсіанство – середовище та його зміни у часі. Людина вважалося суб'єктом, який діє з обмеженою раціональністю в певному інституційно-часовому розрізі. Саме розвиток інституційного напрямку дозволив ввести поняття мережевих структур у поле дослідження економічної теорії.

Процес взаємодії підприємств на промисловому ринку супроводжується взаємоузгодженням цілей усіх зацікавлених суб'єктів ринку на основі балансу інтересів учасників. З метою досягнення власних цілей суб'єктів промислових ринків та загальних цілей функціонування виробничого ланцюжка партнери вимушені взаємодіяти.

Виділяють такі форми взаємодії [6]:

1. співпраця між підприємствами з приводу купівлі-продажу;
2. техніко-економічна співпраця;
3. промислова та виробнича співпраця;
4. науково-технічна співпраця.

Процес стратегічного управління для будь-якої фірми не може бути успішним без аналізу внутрішніх і зовнішніх партнерів організації (стейкхолдерів), до складу яких можна віднести: фізичних та юридичних осіб, організації та групи організацій, що мають

зацікавленість у розвитку даної фірми та здатні впливати на цей розвиток. Теорія стейкхолдерів з'явилася відносно недавно, проте вже підтвердила свою життєздатність. Існує безліч визначень стейкхолдерів (груп впливу), або, як їх іноді називають, «учасників коаліції». Система стратегічного управління передбачає виділення ресурсів підприємства під стратегічні цілі, оцінку і стимулювання виробничих підрозділів. Розробка стратегії підприємства починається з визначення основних орієнтирів підприємницької діяльності, які у поєднанні з мотивацією визначають основні напрями розвитку підприємства і встановлюють цілі підприємства. Важливим джерелом інформації для формування стратегічних цілей є інформація про внутрішнє і зовнішнє середовище, аналіз якого дозволяє оцінити реальність поставлених цілей, спрогнозувати можливі зміни і вибрати найбільш ефективну стратегію підприємства. Стратегічний аналіз середовища носить складний характер і вимагає урахування ряду факторів. Разом з тим він дозволяє виявити ряд проблем, що стоять перед підприємством і способи їх вирішення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Безрукова О. Документ Інтернет-конференції «Мережеві форми міжфірменної кооперації: стратегічні виклики та конкурентоспроможність нових організацій XXI століття». URL: http: // ecsocman.hse.ru/text/16210608/.

2. Стельмащук А. М., Стельмащук Ю. А. Розвиток мережевих економічних систем як сервісний захід зростання масштабів ефективності виробництва. *Інноваційна економіка: науково-виробничий журнал.* 3-4, 2016. 222-229.

3. Gevko V. Алгоритм формування організаційної культури підприємств мережевих структур: позитивні екстерналії та ефективність забезпечення. *Economics: time realities.* №6(46), 2019. P.185-190.

4. Євтодієва Т. Є. Мертежні друковані організації логістичної інфраструктури. *Вісник МГОУ. Серія «Економіка»* . №3. 2011. С.110-115.

5. Смоляр Л.Г., Котенко О.А. Мережеві структури як сучасна форма організації економічної діяльності. *Ефективна економіка.* №12. 2012. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1660

6. Кудрявцев А.А. Інституційні чинники активізації соціальних інвестицій підприємницьких структур: Автореф. дис. канд. екон., 2005. 212 с.

7. Садченко Е.В., Барчан М.Н. Економіко-екологічні ризики в господарській діяльності: монографія / НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2016. 222 с.

УДК 331.1:658.3

Оксана Тірон
(Ізмаїл)

СУТНІСТЬ ТА ПРИРОДА КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглянуто сутність корпоративної культури підприємства. Проаналізовано корпоративну культуру як засіб підвищення ефективності роботи підприємства, визначено методи зміцнення корпоративної культури.

Ключові слова: *корпоративна культура, керівництво, колектив, управління.*

The article considers the essence of corporate culture of the enterprise. The corporate culture as a means of increase of efficiency of work of the enterprise is analyzed, methods of strengthening of corporate culture are defined.

Key words: *corporate culture, leadership, team, management.*

Перспективи модернізації економіки визначаються в сучасному світі трьома основними факторами. Перш за все – це наявність розвиненого людського капіталу, який дозволяє справлятися зі складними завданнями, особливо в умовах автоматизованих і комп'ютеризованих виробництв. Друге – це наявність особливої культури (в тому числі – звички до трудової і виробничої дисципліни), необхідної як для успішної роботи, так і для створення раціональних конкурентоспроможних систем управління. Третє – готовність працювати в рамках певних стилів керівництва, що стимулюють постійний розвиток, ефективне зростання і внутрішню самоорганізацію.

Поняття «культура» багатогранне і розглядається як:

− сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених і створюваних людством і складових його духовно-суспільне буття;

− історично визначений рівень розвитку суспільства і людини, виражений в типах і формах організації життя і діяльності людей, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностях;

− складна, багаторівнева знакова система, що моделює в кожному соціумі картину світу і визначає місце людини в ньому;

− сукупність генетично неуспадкованої інформації в області поведінки людини [1, с. 98].

Культура включає безліч елементів, рівнів, смислів. Розглядаючи культуру організації, ми позначаємо систему традицій, звичаїв, легенд, міфів, героїв, норм, а також правил, що визначають поведінку працівників організації. Залежно від об'єктів культуру класифікують на матеріальну і нематеріальну, духовну.

Сучасні вчені відзначають поліфункціональність культури, тобто множинність функцій культури. Розгляд організацій, підприємств і установ як спільнот, що мають загальне розуміння своїх цілей, значення і місця, своїх цінностей і поведінки, індуціювало поняття корпоративної культури. Термін «корпоративна культура» відбувається шляхом складання двох незалежних понять - корпорація і культура.

Раніше вважалося, що тільки комерційні організації можуть називатися «корпораціями». В даний час, в сучасній економічній теорії виникло нове розуміння корпорації як об'єднання, спільноти у всіх формах, державних, приватних, громадських, організацій (підприємство, установа, фірма, компанія і т.п.) з певними нормами, принципами, положенням в суспільстві і специфічними цілями і інтересами. І так як культура властива будь-яким організаціям, а її зміст, функції, механізм формування є універсальним, отже, дослідження корпоративної культури може бути проведено в рамках будь-якої організації.

Сутнісні характеристики визначення поняття «корпоративна культура» різними науковцями наведено у табл.1.

Таблиця 1.

Сутнісні характеристики визначення поняття «корпоративна культура»

Автор	Визначення
Бала О. І.	«…це сукупність основних переконань, що самостійно сформовані, засновані чи розроблені відповідною групою у міру того, як вона вчиться вирішувати проблеми адаптації до зовнішнього середовища і внутрішньої інтеграції, які виявилися доволі ефективними, щоб їх вважати цінними, а тому передаються новими іменами як правильний образ сприйняття, мислення і ставлення до конкретних проблем».
Артеменко М.Г.	«…це творча діяльність організації: як минула, втілена в цінностях, традиціях, нормах; так і справжня, така, що ґрунтується на уречевленні цінностей, норм і традицій».
Дилом Т., Кеннеди А.	«… слід розуміти унікальну сукупність норм, цінностей, переконань, зразків поведінки і тому подібне, які визначають спосіб об’єднання груп і окремих осіб в організації для досягнення поставлених перед нею цілей».
Шварц С.,	«… є комплексом переконань і очікувань, що розділяється членами

Девіс С.	організації. Ці переконання очікування формують норми, які в значній мірі визначають поведінку в організації окремих осіб і груп».
Морган Г.	«…це один із способів здійснення організаційної діяльності за допомогою використання мови, фольклору, традицій і інших засобів передачі основних цінностей, переконань, ідеології, які направляють діяльність підприємства в потрібне русло».
Дреннан Д.	«… це все те, що для останньої типово: її характерні риси, превалюючи відносини, зразки прийнятих норм поведінки, що сформувалися».
Е. Браун	«…це набір переконань, цінностей і засвоєних способів вирішення реальних проблем, що сформувався за час життя організації і що має тенденцію прояву в різних матеріальних формах і в поведінці членів організації».
Шейн Е.	«…це, перш за все, система базових уявлень, тобто таких подань, які не просто описані і зафіксовані в документах і яких дотримується група, але таких, які існують у головах людей і відповідно до яких здійснюється їх діяльність в даній організації».

Джерело: узагальнено автором

З визначень, представлених в таблиці 1, видно, що поняття «корпоративна культура» трактується різними авторами неоднозначно. В результаті складається розмита і невизначена картина, що перешкоджає чіткому розумінню цього поняття.

Отже, здійснимо формулювання наступного визначення корпоративної культури – це загальні поділювані трудовим колективом цінності, норми і традиції, що формують у працівників відчуття причетності до підприємства. Корпоративна культура це основа життєвого потенціалу підприємства, яка проявляється у спільній роботі людей, розвитку відносин між ними, формуванні стійких норм і принципів життєдіяльності організації.

Корпоративна культура – це:

– порядок формальних та неформальних відносин і правил діяльності організації;

– звичаї та традиції;

– індивідуальні та групові інтереси;

– особливості поведінки працівників організаційної структури;

– стиль керівництва;

– показники задоволеності персоналу умовами праці;

– ідентифіковані людей з підприємством і перспективами його розвитку [2, с. 449].

Корпоративна культура спрямована на внутрішнє середовище організації і виражається в основному в організаційному поведінці співробітників.

До форм прояву корпоративної культури можна віднести:

– стабільність, ефективність і міцність зв'язків всередині систем організації;

– культуру і порядок виконання своїх обов'язків;

– пристосованість до інновацій в організації;

– встановлений стиль управління на всіх рівнях, заснований на співпраці;

– позитивна самоорганізація співробітників [2, с. 450].

Корпоративна культура проявляється в поведінці співробітників відповідно до прийнятих норм і визнаних цінностей, які об'єднують інтереси окремих людей, груп і організації в цілому. Корпоративну культуру не можна сконструювати і впровадити, як не вийде і запозичувати. Можна перейняти тільки деякі механізми зв'язків і структури, які будуть відображені в організаційних проектах. Перенесення системи корпоративної поведінки однієї організації в іншу, в основному, не приводить до успішного результату. Кожна організація має свої унікальні риси: склад працівників, професійно-кваліфікаційна кадрова структура, галузева приналежність, географічне положення і т.д.

Важливим фактором є історія створення та розвитку організації, формування колективу співробітників і визначені традиції. Корпоративна культура організації визначає вектор її розвитку, пояснює напрямки функціонування організації. Вона дає можливість організації в

значній мірі вирішити проблему узгодження індивідуальних цілей працівників із загальною метою організації. При цьому створюється спільний культурний простір, який включає цінності, правила, норми, моделі поведінки, прийняті всіма співробітниками.

Виділяються позитивні і негативні корпоративні культури, які визначаються характером впливу на кінцеві результати діяльності організації. Позитивна корпоративна культура повинна сприяти збільшенню ефективності роботи, вдосконалення виробничих процесів, постійного розвитку організації та її персоналу, створення хороших умов і дружньої атмосфери в колективі, збільшення статусу організації в даній сфері діяльності.

Негативна корпоративна культура заважає нормальному функціонуванню та розвитку організації і реалізації її завдань і місії. До відмінних рис негативної корпоративної культури можна віднести низьку зацікавленість співробітників в результатах своєї праці, високий рівень плинності кадрів, зниження ступеня особистої відповідальності, формальне виконання своїх службових обов'язків, роз'єднаність інтересів між підрозділами організації, нестабільність відносин із зовнішнім середовищем, зниження авторитету та репутації у партнерів, потенційних споживачів, всього суспільства.

Кожна корпоративна культура має свої переваги й недоліки. У деяких ситуаціях демократична особистісно орієнтована корпоративна культура може створити основу для серйозних проблем. Наприклад, у кризовій ситуації або складний момент для організації потрібен жорсткий контроль і суворе керівництво [3, с. 68].

Таким чином, важливою умовою для успішного управління організацією є гнучкість всіх елементів управління, в тому числі і корпоративною культурою. Необхідно вміти оперативно реагувати на зміни у зовнішньому і внутрішньому середовищі, а також найбільш оптимально комбінувати різні стилі управління з переважанням такого стилю, який є найбільш підходящим в даній ситуації.

До методів зміцнення корпоративної культури слід віднести наступні:

1. Місію, цілі, правила і принципи організації, що показують її ставлення до співробітників і всього суспільства в цілому;
2. Рольове моделювання, що виявляється в щоденній поведінці менеджерів, їх відношенні і спілкуванні з підлеглими;
3. Зовнішні символи, що формують систему заохочень, статусні символи, критерії, що лежать в основі кадрових рішень;
4. Історії, легенди, традиції і звичаї, пов'язані з виникненням організації, її засновниками або видатними членами;
5. Завдання, функції, показники, які є об'єктом постійної уваги менеджменту;
6. Дії топ-менеджерів в кризових ситуаціях;
7. Управління кадрами організації.

Існує проблема вивчення, вимірювання та оцінки корпоративної культури в організації. Економічний ефект виражається в підвищенні продуктивності праці співробітників, зростанні прибутку і рентабельності в організації. Часто корпоративну культури ототожнюють з цінностями, вважаючи, що ті цінності, які переважають в індивідуальній свідомості, в сукупності створюють загальну ціннісну атмосферу в організації. Такий підхід дає можливість отримати кількісну характеристику уявлень, домінуючих в організації.

Звичайно, цінності безпосередньо відносяться до корпоративної культури, але акцентувати увагу тільки на них буде недостатньо, так як ціннісні орієнтації показують, в першу чергу, елементи внутрішньої структури особистості і є показниками індивідуального рівня [1, с. 27].

Таким чином, корпоративна культура має великий вплив на діяльність організації. Цілеспрямоване формування корпоративної культури може дозволити ефективно використовувати людські ресурси для реалізації стратегії організації, підвищити рівень керованості організацією, посилити згуртованість команди співробітників, використовувати як стратегічний мотивуючий фактор, що направляє співробітників на досягнення цілей компанії.

Необхідно чітко розуміти, що корпоративна культура присутня в кожній установі незалежно від того, усвідомлює це колектив чи ні. Відсутність розуміння і чіткої діагностики веде до того, що процеси розвиваються стихійно. Культурою потрібно займатися не менш серйозно, ніж будь-якими іншими аспектами діяльності установи. Наявність системи цінностей і норм поведінки дозволяє організації створити єдиний вектор руху і розвитку її співробітників. Втім, грамотно впроваджена корпоративна культура не тільки дозволяє поліпшити процес внутрішньої комунікації, а й забезпечує лояльність співробітників, допомагає підтримувати командний дух колективу. Необхідно грамотно здійснювати діагностику культури, аналізувати чинники, які надають на неї найбільший вплив, здійснювати коригування тих чи інших її елементів і параметрів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бабець Є. К. Основи менеджменту: навч. посібник. Київ: «ВД «Професіонал», 2007. 496 с.

2. Бабич О. Основні засади створення корпоративної культури як інструменту управління. *Вісн. УАДУ,* 2011. № 2. С. 449-456.

3. Крисекно А.В., Іваницький В.Д. Роль корпоративної культури у розвитку трудового потенціалу підприємства. *Вісник НТУ «ХПІ». Серія: «Актуальні проблеми управління та фінансово господарської діяльності підприємства»*. Харків: НТУ «ХПІ», 2013. № 49 (1022). С. 68-72.

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 94(100):327:339

Вячеслав Ціватий
(Київ)

ТЕОРІЯ ДИПЛОМАТІЇ ТА ДИПЛОМАТИЧНІ КОНФЛІКТИ В ПОЛІЦЕНТРИЧНОМУ СВІТІ XXI СТОЛІТТЯ: ІСТОРИКО-ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРС І ДІАСПОРАЛЬНА АКСІОМАТИКА

Аналізуються особливості теорії дипломатії та дипломатичні конфлікти в поліцентричному світі XXI століття. Акцентується увага на практиці застосування дипломатичного інструментарію, особливостях «м'якої сили» зовнішньої політики і дипломатії держав, зокрема – діаспоральній аксіоматиці.

Ключові слова: *зовнішня політика, дипломатія, теорія дипломатії, публічна дипломатія, інституціоналізація, діаспора, діаспоральна аксіоматика.*

Features of the theory of diplomacy and diplomatic conflicts in the polycentric world of the XXI century are analyzed. Emphasis is placed on the practice of using diplomatic tools, the peculiarities of the "soft power" of foreign policy and diplomacy of states, in particular – diaspora axiomatics.

Keywords: *foreign policy, diplomacy, theory of diplomacy, public diplomacy, institutionalization, diaspora, diaspora axiomatics.*

Одним із нових напрямів в теорії дипломатії та теорії міжнародних відносин на сьогодні є – інституціональна політична конфліктологія. Інституціональні й мондіалізаційні (глобалізаційні) політичні процеси, глобальна дипломатія XXI століття – це тренд сучасної моделі поліцентричного світоустрою.

«Силові поля» політичного, інституціонального, дипломатичного, економічного та іншого впливу розподілені в сучасному світі як ніколи рівномірно, і цей процес лише набирає обертів. Як туго натягнута сітка, ці «силові поля», постійно удосконалюючи свій дипломатичний інструментарій, перешкоджають надмірному посиленню того чи іншого претендента на особливий інституціональний статус [4, с. 26-29].

У цьому напрямі одним із об'єднавчих інституціональних векторів у світовій політиці є дипломатія як засіб нейтралізації конфліктогенних чинників та інструментарій урегулювання політичних і політико-дипломатичних конфліктів XXI століття.

У сучасному поліцентричному світі інституціонально оформилися й трансформувалися як історично традиційні, так і нові політичні конфлікти у всьому різноманітті їх конкретного прояву.

Теорія дипломатії та теорія міжнародних відносин XXI століття активно досліджує їх базову аксіоматику, здійснює типологічний аналіз конфліктів, причинно-наслідкову обумовленість конфліктів, технології їх урегулювання, їх динаміку та управління конфліктами в умовах глобалізованого світоустрою та історичній ретроспективі (інституціональна політична конфліктологія) [1].

В історичному минулому теоретичною основою вивчення політичних конфліктів, служила гуманітарна парадигма, заснована на побудові вербальних образів конфліктів, їх чуттєвому сприйнятті й наступному аналізі методами логіки «здорового глузду», з опорою на історичний досвід, історичні моделі й традиції, на досвід попередників [1, с. 69-78; 7].

Новими теоретико-методологічними пріоритетами для моделювання конфліктів у сфері теорії дипломатії, зовнішньої політики і міжнародних відносин повинні стати – концепції теорії систем і системного аналізу, загальної теорії управління і кібернетики, синергетики,

інформаційних технологій і логіколінгвістики, теорії хаосу й активних систем, діаспоральна аксіоматика і т.д. [3, с. 124-130].

Нові тенденції в розвитку політичних і політико-дипломатичних конфліктів XXI століття вимагають і нових ефективних методів вивчення цих конфліктів на основі математичних, структурно-логічних, кібернетичних і імітаційно-комп'ютерних, історико-компаративних підходів.

Політичні конфлікти сучасності – це клас (інституційний кластер) соціальних конфліктів. Політичні конфлікти відбуваються в соціальній сфері [3, с. 129-130; 4, с. 28-29].

Будь-який конфлікт набуває політичного забарвлення, якщо він пов'язаний із боротьбою за владу і важелі політичного впливу. Історія всіх цивілізацій є безперервний ланцюг політичних конфліктів різного масштабу і значущості.

Звичайно, соціальні групи являють собою різнорідні інституціонально-ієрархічні системи, в яких взаємодіють економіка, зовнішня політика, внутрішня політика, дипломатія, діаспора, соціологія, церква, релігія, культура, мистецтво, географічне середовище, побут людей, норми їх поведінки, дипломатичний протокол, етикет міжнародної ввічливості тощо.

Слід уточнити, що розвиток суспільства демократичним шляхом також пов'язаний із політичними конфліктами. Відмінна риса цих конфліктів полягає в тому, що у своїй основі вони легітимні.

В умовах демократії існує реальна можливість інституціоналізації політичних конфліктів. Вона досягається шляхом створення різного роду комітетів, громадських об'єднань, посередницьких організацій та інших інститутів, діяльність яких спрямована на попередження кризових ситуацій, урегулювання спірних питань, запобігання переходів політичних конфліктів у військові і т.д.

Важливою рисою політичних і політико-дипломатичних конфліктів, в умовах трансформації сучасних міжнародних відносин, є використання для їх вирішення як силових, так і несилових способів.

У першому випадку вони балансують на межі переходу у військові, у другому – найчастіше набувають юридичного, договірного забарвлення [1, с. 28-39].

У нових геополітичних умовах XXI століття, в умовах поліцентричної (багатополюсною) моделі світоустрою, теорія і практика глобальної дипломатії, теорія зовнішньої політики і теорія міжнародних відносин акцентують свою дослідницьку парадигму на нових підходах у дослідженні політичних конфліктів – на основі використання сучасних методів математичного та комп'ютерного моделювання.

Поряд з традиційними підходами до вивчення, моделювання та аналізу політичних конфліктів слід залучати і нові підходи: використовувати останні досягнення в області природознавства, математики, інформатизації та комп'ютеризації тощо.

Публічна дипломатія та політика «м'якої сили» є одними з найбільш ефективних і значущих засобів реалізації зовнішньополітичної стратегії для будь-якої держави, що претендує на значиму роль у системі міжнародних відносин в умовах поліцентричного світоустрою XXI століття і реаліях підвищеної світової політичної конфліктогенності міждержавних відносин. Політика «м'якої сили» і публічна дипломатія – це один із дипломатичних інструментаріїв урегулювання політичних конфліктів сучасності.

Фактично можна говорити про те, що «м'яка сила» виступає в ролі потенціалу довіри і міжнародного іміджу держави, її здатності досягати своїх зовнішньополітичних цілей без застосування примусу.

З наданням міжнародної допомоги пов'язаний і особливий спосіб просування «м'якої сили» держави – кризова дипломатія (disaster diplomacy).

Проблема конфліктів на пострадянському просторі вже тривалий період часу залишається однією із найактуальніших політико-дипломатичних проблем для сучасної України. Саме Україна сьогодні посідає чільне місце в геополітичних інтересах та архітектоніці безпеки сучасних наддержав – США і Російської Федерації, а також – Європейського Союзу й СНД [2].

На сьогодні досить гостро відчувалися і відчуваються процеси, які пов'язані з хаотизацією, поганою передбачуваністю і прогнозованістю політико-історичного розвитку буття.

У стадії еволюційного розвитку превалюють процеси, які безпосередньо пов'язані з упорядкуванням структур та їх інституціональним розвитком, а в революційній стадії, навпаки, – процеси хаотизації, які співставні з розпадом і руйнацією інституціональності існуючих структур, і перш за все – державних та дипломатичних інститутів.

Ця стадія, як свідчить історичний досвід, як правило завершуються формуванням нових інституціональних структур, інституцій та інститутів, новим етапом еволюційного розвитку державності.

Варто відзначити, що обидва тренди розвитку – упорядкування та хаотизації – протягом усієї історії йдуть пліч-о-пліч, разом, але в той чи інший історичний період один із двох трендів превалює, при цьому не виступаючи єдиним. Превалювання лінії одного тренду над іншим носить відносно довгостроковий характер у світополітичному розвиткові та інституціональному вимірі.

Конфліктогенні чинники, тренди хаотизації та упорядкування мають свій вияв у всіх сферах міжнародних відносин, зовнішньої політики та дипломатії, а саме: воєнно-політичній, економічній, діаспоральній і соціально-гуманітарній [1; 4, с. 27-28].

Концепція «м'якої сили» багатьох держав світу має свою національну і регіональну специфіку. Основи концепції «м'якої сили» в теорії та практиці міждержавних відносин були закладені американським політологом Джозефом Наєм на початку 1990-х рр. у монографії *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power* [5].

Дане поняття, активно увійшло в міжнародно-політичний лексикон, дипломатичну й зовнішньополітичну практику багатьох держав, отримало свій подальший розвиток у монографії Дж. Ная у 2004 році: *Soft Power: The Means to Success in World Politics* [6].

Концепція Дж. Ная отримала благодатний ґрунт для свого застосування в багатьох держав світу на початку 1990-х роках. Даний період був пов'язаний із гострою необхідністю пошуку кожною державою свого місця в системі політико-дипломатичних координат, місця в поліцентричному світі, що змінюється.

Закінчення епохи холодної війни і біполярного світу ставило перед державами питання обґрунтованості існування системи міжнародних відносин та її трансформацію, з'являється новий дипломатичний інструментарій та моделі дипломатії. Новим напрямом дипломатії XXI століття стала діаспоральна дипломатія, зокрема – діаспоральна аксіоматика.

У більшості держав світу в умовах поліцентричного світоустрою XXI століття застосування інструментарію «м'якої сили» реалізується в руслі адаптації зарубіжного досвіду та доповнення його національною специфікою з кінцевою метою, орієнтованою на просування інтересів національного бізнесу за рубежем [7].

На противагу класичним визначенням, дійсно, у стратегіях «м'якої сили» більшості держав успішна економічна модель є одним із ключових ресурсів забезпечення національної привабливості [8].

Історичні питання є не тільки проблемою для просування «м'якої сили» та національних особливостей публічної та культурної дипломатії для багатьох держав світу, а й можливим ресурсом їх політико-регіонального утвердження. Цілком можливий варіант використання досвіду публічної та культурної дипломатії України [3, с. 124-130].

Отже, постановка проблеми інституціоналізації конфліктів та інституціональних механізмів урегулювання конфліктів у сучасній міжнародній політико-дипломатичній системі є новою для історико-політологічного дослідження, відтак вимагає застосування системного аналізу та відповідної термінології, яка необхідна для виконання наукових завдань.

Дипломатична історія та практика має багатий досвід реалізації та ефективного вирішення вищезазначених проблемних конфліктогенних питань у міжцивілізаційному просторі сьогодення, а також на теренах пострадянського простору.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Нагайцев В. В., Оболянский Г. В. Политическая конфликтология: монография. Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2016. 156 с.

2. Перепелиця Г. М. Конфлікти в посткомуністичній Європі. Київ: ПЦ «Фоліант», 2003. 431 с.

3. Циватый В.Г. Публичная и культурная дипломатия Украины XXI века: институциональное измерение и стратегии развития. *Дискурс-Пи: научный журнал.* 2014. С. 124-130.

4. Ціватий В. Г., Громико Ол. А. Поліцентричність сучасного світоустрою: мегатренд XXI століття: (інституційний контекст). *Зовнішні справи.* 2014. № 8. С. 26–29.

5. Nye J.S. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power. N.Y.: Basic Books, 1991. 336p.

6. Nye J.S. Soft Power: The Means to Success in World Politics. N.Y.: Public Affairs Group, 2004. 192 p.

7. Public Diplomacy: A New Strategic Imperative, 2016. 196 p.

8. Weimann G. Www.Terror.Net: How Modern Terrorism Uses the Internet. Special Report. Washington, D. C.: U.S. Institute of Peace. 2004. 12 p.

ПОЛІТОЛОГІЯ

Тетяна Тарасенко, Дарина Призенко
(Хорол)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

У даній статті подається визначення поняття корупції, аналізуються рівень корупції і її уплив на суспільно-політичний, соціальний й економічний розвиток України. Проводиться короткий огляд ужитих заходів, і пропонуються основні напрями боротьби з даним явищем.

Ключові слова: *корупція, антикорупційні заходи, запобігання корупції, засоби протидії корупції.*

Корупція є соціальним явищем, що має виражений політичний фон. Історичний досвід доводить, що за допомогою корупції досягалися найвищі вершини влади. Проте, корупція нерідко стає причиною завершення кар'єри політиків і державних діячів, урядів, призводить до зміни політичного режиму, занепаду держави.

Упродовж останніх десятиліть корупція стала не лише характерною ознакою сучасної політики багатьох країнах світу. Деякі аналітики вважають, що корупція виступає основною політичною проблемою початку XXI століття. Корупція та влада – одвічні протилежності: корупція руйнує державні структури; державна влада, у свою чергу, прагне знищити корупцію.

Аналіз Міжнародно-правових документів свідчить про наявність різних підходів щодо розуміння явища корупції. Так, у Резолюції „Практичні заходи боротьби з корупцією", (Гавана, 1990 рік), корупцію визначають як „порушення етичного (морального), дисциплінарного, адміністративного, кримінального характеру, що виявляється у протизаконному використанні свого службового становища суб'єктом корупційної діяльності". Інший документ ООН „Довідковий документ про Міжнародну боротьбу з корупцією", формулює поняття корупції як „зловживання державною владою для одержання особистої вигоди" [5].

Таким чином, корупція – складне соціальне явище, що негативно впливає на всі аспекти політичного та соціально-економічного розвитку суспільства та держави. Це явище, відоме як у протиправних діях (бездіяльності), так і неетичних (аморальних учинках).

Корупцію можна визначити як соціальне явище, що виникає у процесі реалізації владних відносин уповноваженими на це особами, які використовують надану їм владу для задоволення особистих інтересів або інтересів третіх осіб, а також для створення умов із метою здійснення корупційних дій, їх приховування або сприяння їм.

Корупція в Україні перетворилася на одну із загроз сучасного суспільства. Фактично, в суспільстві функціонують дві підсистеми – офіційна та неофіційна, рівні за своїм впливом. Суспільство та держава в цілому зазнають негативного впливу корупції. Вона підриває економічні основи держави, блокує прихід іноземних інвестицій, провокує недовіру населення до владних структур. Корупція негативно позначається на Міжнародному іміджі України, призводить до розвитку тіньової економіки, сприяє зростанню впливу організованих злочинних груп.

Населення України дуже високо оцінює масштаби поширення корупції в Україні. Результати соціологічних опитувань Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова (УЦЕПД) свідчать, що лише 2 % респондентів уважають, що „майже ніхто у країні не бере хабарів". Більшість дотримується протилежної точки зору: „беруть хабарі, використовуючи службове становище, майже всі" – так уважають 12 % опитаних; „багато" – 49 %; „дехто" – 29 % [3].

Навіть для реалізації своїх законних прав громадяни України повинні вдаватися до корупційних дій – давати хабарі. За даними соціологічного опитування УЦЕПД, 60,5 % респондентів знають про випадки, коли давали хабар для прийняття законного рішення; 47,5 % опитаних знають про випадки хабарництва для ухвалення незаконного рішення.

Корупція є одним з основних факторів розколу суспільства. Суспільство, умовно, ділиться на офіційне та неофіційне (частково кримінальне). Внаслідок цього, в його межах паралельно співіснують дві соціальні підсистеми: одна з них орієнтується на правові та моральні норми, інша – на використання протиправних засобів. Що стосується корупції, то такими засобами виступають підкуп, зловживання посадовим становищем, неправомірне надання (отримання) пільг і переваг, використання влади для незаконного заволодіння майном. Суб'єкти корупції функціонують у неофіційному середовищі, в якому панує своя система цінностей, свої цілі та засоби їх досягнення, де життя будується не за Законами. У силу протиправності своєї діяльності, вони не можуть видати суспільству свої корумповані відносини, оскільки в такому випадку піде (щонайменше, за логікою громадянського суспільства та правової держави) реакція на їхні дії із боку Закону.

Разом із тим, суб'єкти корупції не можуть існувати без офіційної підсистеми. Остання є для них обов'язковою передумовою встановлення корумпованих відносин: для того, щоб зловживати владою, нею потрібно володіти – бути зарахованим на відповідну посаду в органах державної влади (місцевого самоврядування), мати певні повноваження, можливість їх офіційно використовувати. Окрім того, офіційна підсистема є прикриттям неофіційної. По-перше, суб'єкти корупції для досягнення своїх протиправних цілей використовують надані Законом повноваження. По-друге, офіційний статус використовується ними для ухиляння від передбаченої Законом відповідальності.

Повністю ліквідувати систему неофіційних, у тому числі корумпованих, відносин, не вдасться ні в одному суспільстві та державі. Соціально-політичний клімат у суспільстві залежить від того, яке місце й яка роль у ньому відведена будь-якій із підсистем й яка з них є провідною. Протидія корупції – це локалізація протиправних відносин, згортання впливу неофіційною підсистеми на функціонування суспільства.

Якщо оцінювати стан справ в Україні, виходячи з даної позиції, то слід зазначити, що співвідношення офіційної і неофіційної підсистем свідчить про надзвичайно небезпечну ситуацію. Криміналізація всіх сфер економічного та політичного життя, масова корумпованість – це факт, констатований законодавчим органом держави [3]. Відповідно до офіційних заяв керівництва держави, частина тіньової економіки в Україні фактично зрівнялася з офіційною та складає 45–60 %.

Ефективність протидії корупції залежить, перш за все, від ставлення до даної проблеми перших осіб держави, їх моральної і правової чистоти. Вирішальним фактором протидії корупції є політична воля. Прояв політичної волі означає, що при наявності законних підстав Закон може застосовуватися до будь-якої особи, незалежно від займаної ним посади, політичних поглядів, ступеня наближеності до керівництва держави й інших суб'єктивних моментів. Через відсутність політичної волі, навіть найбільш досконале антикорупційне законодавство приречене на декларативне існування, а діяльність правоохоронних структур – лише на імітацію боротьби з корупцією. За оцінками зарубіжних дослідників, в Україні не зроблено жодного серйозного кроку в боротьбі з корупцією. Зроблено лише деякі показові жести для того, щоб заспокоїти західних критиків.

Корупція загрожує сучасному суспільству та суспільному ладу України, впливає на формування та діяльність владних інститутів, підриває довіру громадян до влади, ускладнює відносини України з іноземними партнерами. Тому, боротьба з нею є першочерговим завданням і пов'язана з досягненням наступних основних цілей:

– чітке законодавче визначення процедур прийняття управлінських рішень;

– забезпечення прозорості прийняття рішень за допомогою тендерів;

– підвищення кримінальної відповідальності за корупційну діяльність.

Для досягнення даних цілей доцільно здійснити такі заходи: на законодавчому рівні треба прийняти Кодекс поведінки державного службовця, в якому визначити систему принципів державної служби, моделі поведінки державного службовця в певних ситуаціях. Кодекс може містити, зокрема, рекомендації про правильні дії чиновника в разі виникнення матеріальної зацікавленості, спроби дати йому хабар. У державних органах слід призначити відповідальну посадову особу з питань етики державних службовців.

Необхідно визначити законодавчо та зробити прозорою процедуру надання кредитів під гарантії державних органів, а також використання бюджетних коштів, домогтися виконання вже прийнятих Законів.

Слід остаточно відмовитися від практики, коли державні органи отримують фінансування за рахунок штрафів, які вони накладають. Фіскальні органи повинні фінансуватися лише за рахунок бюджету. Потрібно передбачити кримінальну відповідальність чиновників за незаконне втручання в підприємницьку діяльність, установити майнові санкції за завдані підприємцям збитки.

Законодавчо чітко визначити умови й обмеження виділення коштів із резервного фонду Кабінету Міністрів, увести регулярні звіти про використання даних коштів.

Доцільно створити єдину прозору та конкурсну національну систему залучення на державну службу та паралельно розробити окрему програму навчання кадрів за кордоном. Головні умови – гласність і конкурсний відбір кандидатів. Починати навчання слід із низових ланок: районних державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Альтернативний звіт з оцінки ефективності державної антикорупційної політики / Р. Г. Рябошапка, О. С. Хмара, А. В. Кухарук та ін.; за заг. ред. А. В. Волошиної. Київ, 2015. 268 с.

2. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період: монографія. Київ: Ін Юре, 2014. 479 с.

3. Єщенко П. С. Стагнація української економіки: незавершеність реформ чи продумана політика? *Економіка України.* 2017. № 8 (669). С.29–46.

4. Закон України „Про запобігання корупції” №1700-VII від 14.10.2014: станом на 13.10.2017. Відомості Верховної Ради України від 05.12.2014. №49.

5. Корупція в Україні: спроба аналізу. URL: http://korupciya/org.ua/ papers/s1_ukr.

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 343.9

Катерина Барбан
(Ізмаїл)

НАСИЛЛЯ В СІМ'Ї ЯК КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

У статті розглянуто поняття домашнього насилля, як основної форми порушення прав людини. Висвітлено основні причини, види та механізм протидії домашньому насильству.

Ключові слова: *домашнє насилля,насильство в сім'ї, законодавство, попередження насильства в сім'ї, фізичне насильство, психологічне насильство, економічне насильство.*

The article considers the concept of domestic violence as the main form of human rights violations. The main causes, types and mechanism of counteracting domestic violence are highlighted.

Keywords: *domestic violence, domestic violence, legislation, prevention of domestic violence, physical violence, psychological violence, economic violence.*

Насильство в сім'ї є актуальною проблемою сьогодні не тільки в Україні, й в усьому світі. На жаль, слід зазначити, що сім'я як осередок суспільства без підтримки держави та її інституцій не завжди здатна виконувати свої основні функції, зокрема піклуватися про належний добробут та виховання дітей. За даними міжнародних досліджень, число дітей у світі, які щодня зазнають насильства у родині, понад 10 мільйонів. Щодня в Україні зареєструють приблизно 348 випадків домашнього насильства, а фактична кількість випадків домашнього насильства на рік становить понад півтора мільйона. Практично кожна третя жінка в Україні страждає від домашнього насильства, а близько 60% жінок потерпають від домашнього насильства на регулярній основі.

Тому виходячи з усього вище переліченого, на мою думку, дослідження питання насилля в сім'ї є надзвичайно важливим і практично значимим.

Метою статті є опис та пояснення феномену явища домашнього насильства як одного із суперечливих та складних соціально-культурних явищ, виокремлення актуальних аспектів, основних видів та шляхів запобігання насильства в сім`ї.

Дослідженням понять, пов'язаних із домашнім насильством і насильством взагалі, опікувались багато науковців з різних галузей знань – адміністративного, кримінального права, психології, соціології та інших. Як історико-теоретична категорія, проблематика домашнього насильства розглянута у працях О. Бандурки, О. Бойко, А. Благої, С. Волошиної, А. Гусейнова, О. Гуміна, О. Ігнатова, Г Кобеньок, Г. Кожухарь, М. Кузнецової, О. Ломакіної, О. Литвинова, Д. Метілки, Т. Мінки, О. Полковенко, Т. Полковенко, О. Постол, В. Соловйова, О. Храмцова та інших [4, с. 149].

Насильство в сім'ї є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини. У більшості випадків протиправні дії проти когось із членів родини супроводжуються актами агресії, приниження та жорстокої поведінки. Подібні дії з боку насильника приводять до негативного фізичного, психічного та соціального стану здоров'я постраждалої особи чи кількох осіб, членів цієї родини. Як правило, найбільше страждають від сімейного насильства жінки, діти та люди похилого віку.

Проблема домашнього насильства вже давно вважається прерогативою усталених звичаїв та традицій і залишається поза сферою законодавчого регулювання. Будь-яке втручання держави та суспільства у сімейні відносини вважалося грубим порушенням приватного життя. і категорично не допускалося. Така ситуація призвела до певного свавілля у сфері сімейних відносин та перетворення їх у сферу негласних злочинів, що було проігноровано компетентними державними органами.

Вперше на світовому рівні проблема сімейного насильства була висвітлена та актуалізована завдяки активним спільним діям міжнародного руху на захист прав жінок, оскільки жінки були найбільш вразливою групою, яка зазнала насильства з боку членів їх сімей (батьків, чоловіків, братів тощо).

Таким чином, на ранній стадії запобігання домашньому насильству було поставлено у поле зору світової спільноти як частина подолання насильства щодо жінок загалом. Історія боротьби з насильством щодо жінок як міжнародна проблема – це історія їхнього зв'язку сфери прав людини: прав людини та прав жінок.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», насильство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і завдають йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю [2, с. 12].

Сімейне насильство може включати:

• заподіяння або погрозу тілесних ушкоджень;

• сексуальне насильство;

• психічна жорстокість (погрози, залякування);

• створення економічної залежності;

• прогресуюча соціальна ізоляція шлюбного партнера.

Існують декілька видів домашнього насильства, насамперед це фізичне та психологічне насилля.

Фізичне насильство тісно пов'язане із сексуальним, при цьому, чим жорсткіше форма сексуального насильства, тим сильніше цей зв'язок.

Небезпечним і поширеним видом насильства є психологічне насильство – насильство із застосуванням словесних та психічних слів, приниження гідності, образи, зневажливе ставлення, що веде до втрати самоповаги, докори, лайка, в тому числі нецензурна, грубість, залякування.

Також в сучасному суспільстві існує сексуальне та економічне насилля. Вони є менш розповсюдженими, але не менш негативно вливають на психологічне та фізичне здоров'я членів родини на яких направлене насилля.

Сексуальне насильство – секс без обопільної згоди, проти бажання, із застосуванням фізичної сили, погроз, залякування, насильницьке вчинення статевого акту, після побоїв, секс як засіб приниження та образи.

Економічне насильство над іншими членами сім'ї здійснюють люди, які концентрують в своїх руках всі доходи сім'ї: свою зарплату, зарплату другого з подружжя, пенсії батьків та інші види доходів. При цьому тільки від них залежить, скільки з «загальної скарбнички» отримає кожен з членів сім'ї.

Усі вищезазначені способи поведінки можуть виникати в будь-якій комбінації можуть проявлятися з перервами, безперервно, протягом певного періоду або протягом декількох десятиліть.

Крім того, досить непросто відрізнити насильство (перш за все психологічне) від конфліктних ситуацій, суперечок, які виникають в будь-якій родині та не становлять загрозу подальшому розвиткові здорових сімейних стосунків. Межа полягає в наступному: якщо конфлікти в подружжі розв'язуються на засадах компетентності, тобто виходячи з того, хто краще розуміється на тому чи іншому питанні, то мова не йдеться про насильство. Ситуація ж, коли основним способом вирішення тих чи інших спірних питань стає принцип «хто сильніший, той і має рацію», або головною метою є не стільки дійсне вирішення проблеми, скільки доказ власної правоти за будь-яких умов та будь-якими шляхами, є благодатним підґрунтям для виникнення насильницьких стосунків. Крім того, для фіксації сімейного насильства в подружніх стосунках має бути наявним елемент агресії, мотивації заподіяння шкоди [3, с. 31-59].

Причин домашнього насильства багато. Серед них: гендерні стереотипи, пережитки патріархальної свідомості в суспільстві, необізнаність більшої частини громадян щодо своїх прав, способів їх захисту, невиконання або недобросовісне виконання державними структурами та правоохоронними органами своїх обов'язків тощо. Саме тому боротьбу з домашнім насильством треба вести усім суспільством, різними способами та у різних формах.

Протидія насильству в сім'ї є сьогодні одним із важливих напрямів суспільного розвитку. Вона розглядається не лише як соціальна проблема,а, насамперед, як проблема захисту прав людини і, перш за все, прав жінок, що вимагає вироблення належних правових засобів її вирішення. При здійсненні насильства в сім'ї відбувається порушення прав і свобод конкретної людини, що, через різні можливості агресора і жертви, ускладнює можливості самозахисту і вимагає втручання з боку держави і суспільства . Прийняття спеціального законодавства та впровадження його у практику діяльності уповноважених державних органів дозволяє поступово викорінювати ці негативні суспільні традиції. Інформаційний міжнародний обмін між вченими, працівниками правоохоронних органів, соціальними працівниками сприяє поширенню міжнародного досвіду на українську правову систему. Крім того, Україна, у ході формування національного законодавства, досліджує й адаптує положення міжнародних стандартів з прав людини, у тому числі щодо протидії домашньому насильству.

Діяльність щодо попередження насильства в сім'ї регламентується Конституцією України, Законами України «Про попередження насильства в сім'ї», «Про міліцію», «Про охорону дитинства», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», Сімейним кодексом України, постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 року № 616 «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу та ін.

Підсумовуючи викладене слід казати, що питання насильства в сім'ї з огляду на значне поширення цього явища в суспільстві слід розглядати як масштабну проблему. Протиправна поведінка, зокрема у сфері соціально-побутових відносин є актуальною і в умовах сьогодення. Вирішення питання протидії домашнього насильства в сім'ї безпосередньо залежить від якості правового регулювання, чіткої та злагодженої роботи державних органів щодо забезпечення прав і свобод людини, суспільного порядку та безпеки, розроблення механізмів профілактики та протидії цьому явищу.

Отже, в Україні на сьогоднішній день домашнє насильство не є суто сімейною та приватною справою, оскільки державою запроваджено та працює ефективний механізм протидії та запобіганню домашнього насильства, також проводиться робота щодо ратифікації Стамбульської конвенції.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Домашнє насильство: кого і за що карає закон? URL: https://www.radiosvoboda.org (Дата звернення: 02.12.2020 р.)

2. Запорожцев А.В. та ін. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання. *З протидії насильству в сім'ї для курсантів факультетів міліції громадської безпеки вищих навчальних закладів, підпорядкованих Міністерству внутрішніх справ України*. Київ. 2012. 246 с.

3. Орлов А. Б. Психологическое насилие в семье – определение, аспекты, основные направления оказания психологической помощи. *Психолог в детском саду.* 2000. № 2-3. С. 182-187.

4. Малиновська Т.М. Феноменологія домашнього насильства в українській правовій доктрині. *Право.ua.* 2020. №2. С. 148-153.

5. Шведова Н. О. Про насильство щодо жінок. *Насильство і соціальні зміни.* Київ, 2000. № 2-3. С. 38–53.

Наукові керівники: Абросімов Є. О., доцент Метіль А. С.

УДК 342

Павло Мєдвєдєв
(Одеса)

ПРАВОВИЙ ДИСКУРС ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕФЕРЕНДУМУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Тези на тему правового дискурсу законодавчого закріплення та функціонування референдуму. Аналіз законодавства європейських країн на тему дії референдуму.

Ключові слова: *референдум, конституційний референдум,конституція, європейський досвід, правове закріплення.*

Theses on the topic of legal discourse of legislative consolidation and functioning of the referendum. Analysis of the legislation of European countries on the topic of the referendum.

Key words: *referendum, constitutional referendum, constitution, european experience, legal consolidation.*

Інститут референдуму закріплений законодавством не у всіх державах. Винятком з цього правила є Великобританія, яка, не має писаної конституції, а також Бельгія, Кіпр, Нідерланди, Чехія та Мальта, в конституціях яких не врегульовано питання проведення референдуму. Зокрема, у Бельгії інститут загальнонаціонального референдуму взагалі не передбачений ні конституцією, ні звичайними законами. Більше того, винесення того чи іншого питання на референдум вважається таким, що суперечить Конституції. Єдиний загальнонаціональний референдум проводився у Бельгії лише у 1950 р., але його результати не мали правового значення. В Бельгії референдуми практикуються лише на місцевому рівні (можливість проведення місцевих референдумів передбачена законодавством про місцеве самоврядування), однак результати відповідного волевиявлення не мають імперативного характеру [1, с. 189]. Г. В. Сінцов зазначав, що з аналізу європейських Конституцій вбачається, що законодавством більшості країн Європейського Союзу передбачено проведення конституційного референдуму щодо внесення змін до конституції (Польща, Словенія, Данія, Австрія, Італія, Іспанія, Латвія, Литва, Швеція), часткового перегляду конституції (Данія, Ірландія), повного перегляду конституції (Іспанія, Ірландія, Австрія). Якщо узагальнити положення Конституцій країн-учасниць Європейського Союзу, то вбачається, що для вирішення питання про повний або частковий перегляд Конституції референдум в обов'язковому порядку проводиться в Австрійській Республіці, Королівстві Данія, Королівстві Іспанія, Латвійській Республіці, Ісландії, Республіці Литва, Ірландської Республіки, Республіці Румунія, Французькій Республіці, Швейцарської Конфедерації, Естонській Республіці. Але відсутній єдиний підхід щодо визначення кола питань, які можуть бути винесені на референдум. Проте у будь-якому випадку на референдуми виносяться найбільш важливі питання, зокрема – затвердження конституцій, визначення зовнішньополітичного курсу держави, обме ження державного суверенітету, врегулювання засад взаємовідносин між автономними утвореннями тощо [2, с. 59]. Положення Конституції Польщі 1997 р. досить широко врегульовували сферу застосування інституту референдуму й визначали його актом прямої дії громадян, суттєво розширили сферу застосування референдуму порівняно з попереднім періодом. У 2003 р. в Республіці Польща було прийнято спеціальний закон про референдуми, згідно з яким передбачено процедуру та організаційні засади його проведення, а також те, що референдум може тривати два дні, визначено форми бюлетенів для голосування. Експерти новий польський закон про референдуми оцінюють як істотний крок на шляху розвитку прямої демократії і відхід від жорсткого розуміння представницького народовладдя. У Конституції Іспанії передбачається можливість проведення референдуму з питань, що стосуються: автономії національностей і її районів; повного чи часткового перегляду Конституції; політичних рішень, що мають

особливу важливість [3]. У Конституції Словаччини більш детальніше регламентоване це питання. Так, в її ст. 95 проголошено, що референдум оголошується президентом на вимогу не менше 350 тис. громадян або за рішенням Національної Ради не пізніше ніж через 30 днів після подання вимоги громадян або рішення Національної Ради. А в п. 1 ст. 96 додано, що пропозиції стосовно прийняття рішення Національною Радою про проведення референдуму можуть подавати члени Національної Ради або уряду [4]. У ст. 9 Конституції Литовської Республіки зазначено, щонайважливіші питання життя Держави і Народу вирішуються шляхом референдуму. В установлених законом випадках референдум оголошується сеймом. Референдум оголошується також у разі, якщо цього вимагає не менше 300 тис. громадян, які мають виборче право. У ст. 69 Конституції цієї країни гарантовано, що положення законів Литовської Республіки можуть прийматися і референдумом, а в ст. 71 чітко визначено, що прийнятий шляхом референдуму закон чи інший акт не пізніше ніж упродовж п'яти днів має бути підписаний й офіційно оприлюднений Президентом Республіки. Якщо у зазначений термін такий закон Президент Республіки не підписує і не оприлюднює, закон вводиться у дію після його підписання й офіційного оприлюднення головою сейму [5]. У Конституції Латвійської Республіки використано термін «народне голосування». Референдум у цій країні застосовується більш широко, аніж у Литві. Тому в Основному законі прямо передбачено, що суб'єктами законодавчої влади є сейм і народ. Зі сфери референдумної ініціативи виключено питання про бюджет, позики, податки, митні збори, залізничний тариф, військову повинність, оголошення і початок війни, підписання миру, оголошення та припинення дії надзвичайного стану, мобілізацію і демобілізацію, а також ратифікацію угод з іншими державами. Ці питання відповідно до ст. 73 Конституції Латвійської Республіки віднесено до законодавчих прерогатив сейму. Усі інші питання можуть бути предметом народного голосування. Референдум може використовуватись як арбітр у випадку конфлікту між гілками влади. Шість статей Конституції Латвії (ст.ст. 1–4, 6 і 77) можуть бути змінені тільки спільним волевиявленням 2/3 депутатів сейму і виборцями на народному голосуванні. Зміни вважаються ухваленими, якщо за них проголосували не менше половини осіб, які мають право голосу [6]. У Естонській Республіці Конституцію 1992 р. було прийнято на загальнонаціональному референдумі. Питання, пов'язані з референдумом, врегульовано у ст.ст.105–106, згідно з якими Державні Збори вправі винести законопроект чи інше питання життя держави на референдум. Рішення народу виноситься більшістю голосів учасників референдуму. Прийнятий референдумом закон негайно публікується Президентом Республіки. Рішення референдуму є для державних органів обов'язковим. Якщо законопроект, винесений на референдум, не отримує більшості голосів «за», Президент Республіки призначає дострокові вибори до Державних Зборів. На референдум не можуть виноситись питання бюджету, податків, фінансових зобов'язань держави, ратифікації і денонсації угод з іноземними дебржавами, впровадження і скасування надзвичайного стану, а також державної оборони.

Порядок внесення змін до Конституції Естонії передбачено у її ст. 163. Ці зміни можуть відбуватися або через ухвалення їх парламентом, або через референдум. При цьому парламентське голосування за зміни до Конституції здійснює наступний склад парламенту, аніж той, який їх готує. Відтак, референдумне голосування є коротшим шляхом до внесення змін у Конституцію [7]. У Франції конституційне законодавство передбачає широке застосування національних і місцевих референдумів. Референдум визначається як один зі способів здійснення народом свого волевиявлення. Конституція напряму встановлює підстави й умови проведення референдумів. До питань проведення референдуму відносять організацію публічної влади, реформи в економічній і соціальній політиці та публічних службах, які здійснюють цю політику, ратифікацію міжнародних договорів, що можуть відобразитися на функціонуванні державних інститутів. Місцевий референдум можливий із питань поступки, приєднання або обміну території держави, а також у разі об'єднання комун [8]. Референдум передбачено також і в ст. 75 Конституції Італії, у якій визначено, що він проводиться на вимогу 500 тис. виборців або п'яти обласних рад. Метою референдуму

італійська конституція визначає повне або часткове скасування закону чи іншого акта, який має силу закону [9]. Референдум як форма прямої демократії закріплено у абз. 6 ст. 29 Основного Закону ФРН від 29 липня 1979 р. та у Положенні про об'єднання Німеччини від 31 серпня 1990 р. і деталізовано у спеціальному Законі «Про процедуру референдуму, народної ініціативи і народного опитування». Проте у ФРН референдум проводиться тільки на місцевому рівні і рівні земель. Національного референдуму у Німеччині після Другої світової війни не проводилось жодного разу. У німецькому праві референдум досить часто визначають терміном Volksentscheid, що означає народне рішення, цей термін тотожний терміну референдуму. Також застосовується визначення Volksabstimmung – народне голосування [10].

Отже, правове закріплення категорії «референдум» залежить від правової системи країни та від конституційно-правового режиму сформованого під впливом історично-правових чинників та юридичних традицій. У європейському праві референдум виступає як самостійний засіб забезпечення прямої демократії, що має власне правове регулювання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Милосердна І. М. Законодавче закріплення та функціонування інституту референдуму: світовий досвід. *Актуальні проблеми політики.* 2014. Вип. 51. С. 189.
2. Синцов Г. В. Критичний аналіз правових засад проведення конституційних реформ.
3. Конституция Испании от 7 декабря 1978 г. URL: http://vivovoco.astronet.ru/VV/LAW/SPAIN.HTM
4. Конституция Словацкой республики от 1 сентября 1992 г. URL: https://legalns.com/download/books/cons/slovakia.pdf
5. Конституция Литовской республики от 25 октября 1992 г. URL: https://legalns.com/download/books/cons/lithuania.pdf
6. Конституция Латвийской республики от 15 февраля 1922 г. URL: https://legalns.com/download/books/cons/latvia.pdf
7. Конституция Эстонии от 28 июня 1992 г. URL: https://legalns.com/download/books/cons/estonia.pdf
8. Конституция Франции от 04 октября 1958 г. URL: https://worldconstitutions.ru/?p=138
9. Конституция Италии от 22 декабря 1947 г. URL: https://worldconstitutions.ru/?p=148
10. Основной закон Федеративной Республики Германии от 23 мая 1949 г. URL: https://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0014_gru&l=ru&object=translation

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор Вітман К. М.

УДК 342.951:351.82

Вікторія Самонова
(Дніпро)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Адміністративна відповідальність за вчинення корупційних правопорушень у сучасних реаліях відіграє важливу роль у системі заходів, спрямованих на запобігання і протидію корупції в Україні. Однією з гарантій належної реалізації цих заходів є функціонування чіткого та зрозумілого процесуального порядку їх застосування. У зв'язку з цим здійснення провадження у справах про адміністративні корупційні правопорушення потребує науково обґрунтованого правового забезпечення, що і зумовлює актуальність обраної тематики.

Ключові слова: *адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, провадження у справах про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією.*

Administrative responsibility for committing corruption offenses in modern realities plays an important role in the system of measures aimed at preventing and combating corruption in Ukraine. One of the guarantees of proper implementation of these measures is the functioning of a clear and understandable procedural order of their application. In this regard, the implementation of proceedings in cases of administrative corruption offenses requires scientifically sound legal support, which determines the relevance of the chosen topic.

Key words: *administrative offence of corruption, the proceedings on administrative offence of corruption.*

Законом України від 14 жовтня 2014 р. «Про запобігання корупції» визначено, що за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень особи, зазначені в частині першій статті 3 цього Закону, притягаються до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку [3]. Особливістю цього законодавчого акта стало закріплення не лише антикорупційних обмежень і заборон, а й адміністративних стягнень за їх порушення.

Треба зазначити, що адміністративно-юрисдикційна діяльність, в тому числі органів внутрішніх справ щодо адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, здійснюється за загальними правилами провадження у справах про адміністративні правопорушення, однак існують певні особливості адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією. Зокрема, суб'єктами відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, передбачені ст. 172-7 КУпАП «Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів» є особи, зазначені у пунктах 1, 2 частини першої ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції». Їх перелік визначено відповідними статтями КУпАП із посиланням на ст. 3 Закону України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII.

Частиною 3 ст. 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення законодавець визначив, що адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, може бути накладено протягом трьох місяців з дня виявлення, але не пізніше двох років з дня його вчинення. При цьому в КУпАП за вчинення вказаного правопорушення передбачено два види стягнень: штраф і конфіскація [2].

Слід звернути увагу, що ст. 1 Закону України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII визначено спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції – органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції. Разом із тим ст. 255 КУпАП визначено суб'єктів, посадові особи яких уповноважені на складання протоколів про адміністративну відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією, якими є органи внутрішніх справ (Національної поліції), Національного агентства з питань запобігання корупції та прокурор [2].

Відповідно до ч. 3 ст. 12 Закону № 1700-VII у разі виявлення ознак адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, уповноважені особи Національного агентства складають протокол про таке правопорушення, який направляється до суду згідно з рішенням Національного агентства. При цьому вказаний протокол надсилається відповідно до ч. 1 ст. 257 КУпАП (посадовій особі), уповноваженому розглядати справу про адміністративне правопорушення, не зазначаючи при цьому терміну, протягом якого це необхідно здійснити. Виняток становлять адміністративні корупційні правопорушення. Протокол про вчинення адміністративного корупційного правопорушення разом з іншими матеріалами у триденний строк з моменту його складення надсилається до місцевого загального суду за місцем вчинення корупційного правопорушення. У разі вчинення корупційного правопорушення службовою особою, яка працює в апараті суду, протокол разом з іншими матеріалами надсилають до суду вищої інстанції для визначення підсудності. Особа, яка склала протокол про вчинення адміністративного корупційного правопорушення, одночасно з надісланням його до суду надсилає прокурору, органу державної влади, органу

місцевого самоврядування, керівникові підприємства, установи чи організації, де працює особа, яка притягається до відповідальності, повідомлення про складення протоколу із зазначенням характеру вчиненого правопорушення та норми закону, яку порушено [1].

Окрім цього, ч. 1 ст. 221 цього Кодексу встановлено, що розгляд справ про вчинені адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, належить виключно до компетенції районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів. При розгляді справ про адміністративні правопорушення, передбачені ст.ст. 172-4–172-9 КУпАП, присутність особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, є обов'язковою.

Законодавець у ст. 277 цього Кодексу визначив строк розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією є загальним – 15 днів з дня одержання судом (суддею), правомочним розглядати справу, протоколу про адміністративне корупційне правопорушення та інших матеріалів справи. Однак цим Кодексом передбачено випадки, коли строк розгляду справ про адміністративні корупційні правопорушення може зупинятися, а саме: суд може зупинити строк розгляду справи у разі, якщо особа, щодо якої складено протокол про адміністративне корупційне правопорушення, умисно ухиляється від явки до суду або з поважних причин не може туди з'явитися (хвороба, перебування у відрядженні чи на лікуванні, у відпустці тощо).

Особливістю адміністративної відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, є також те, що під час провадження у справі про адміністративне правопорушення, передбачене ст.ст. 172-4–172-9, участь прокурора у розгляді справи судом є обов'язковою (ст. 250 КУпАП).

Провадження у справі про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, може бути розпочате лише за наявності відповідних приводів і підстав. При цьому в КУпАП вони не визначені. Аналіз положень чинного законодавства та практики його застосування свідчить, що законними приводами для порушення адміністративного провадження можуть бути: заяви і повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості, громадян; повідомлення, опубліковані у пресі; безпосереднє виявлення уповноваженим суб'єктом ознак правопорушення, пов'язаного з корупцією (ч. 7 ст. 53 Закону України «Про запобігання корупції»).

Постановою Київського районного суду м. Харкова О. М. Кулик визнано винною у скоєнні адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1ст. 174-4 КУпАП та накладено стягнення у виді штрафу на користь держави в розмірі 850 грн з конфіскацією винагороди від роботи за сумісництвом у сумі 993,96 грн.

Постанову вмотивовано тим, що протягом жовтня 2012 р. начальник паливної групи при Квартирно-експлуатаційному відділі м. Харкова О. М. Кулик, попереджена про встановлені Законом обмеження щодо сумісництва і суміщення з іншими видами діяльності, діючи умисно, незаконно займалася іншою оплачуваною діяльністю, працюючи на посаді голови дільничної виборчої комісії з виборів народних депутатів України № 631676 виборчого округу № 173 та отримавши дохід від такої діяльності у розмірі 993,96 грн.

Суд апеляційної інстанції дослідив, що О.М. Кулик працювала у виборчій комісії на добровільній, безоплатній основі у вільний від своєї роботи час у вихідний день без укладення будь-якого трудового договору, при цьому одноразова грошова винагорода може бути виплачена тим членам комісії, які брали активну участь у її роботі, незалежно від того, на платній чи не на платній основі вони працюють у відповідній комісії. Апеляційний суд дійшов висновку, що при розгляді справи судом першої інстанції не були взяті до уваги вказані обставини справи та прийняте рішення без встановлення суб'єктивної сторони правопорушення, а саме з висновку суду першої інстанції та з матеріалів справи не вбачається, в чому ж саме полягав особистий інтерес О. М. Кулик в прийняті участі у роботі дільничної виборчої комісії № 173 під час проведення виборів народних депутатів України.

Відтак, постановою апеляційного суду від 9 жовтня 2013 р. скасовано постанову Київського районного суду м. Харкова від 12 вересня 2013 р. у зв'язку з відсутністю в діях

О. М. Кулик складу адміністративного корупційного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 172-4 КУпАП, справу закрито.

Приклад неправильного визначення судом складу адміністративного правопорушення мав місце в судовій практиці Зміївського районного суду Харківської області при розгляді справи про адміністративне корупційне правопорушення, передбачене ст. 172-7КУпАП.

Постановою судді Зміївського районного суду від 26 квітня 2013 р. Д. В. Воронцова було визнано винним в скоєнні правопорушення, передбаченого ст. 172-7 КУпАП та накладено стягнення у виді штрафу в розмірі 340 грн на користь держави. Як зазначено в цій постанові суду, Д. В. Воронцов, працюючи на посаді начальника управління економіки Зміївської районної державної адміністрації, будучи згідно зі ст. 4 ч. 1 п. 1 «ж» Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» суб'єктом відповідальності за корупційні правопорушення, державним службовцем органу державної влади, у порушення п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 14 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», не вжив заходів щодо будь-якої можливості виникнення конфлікту інтересів [4].

Враховуючи, що адміністративна відповідальність за ст. 172-7 КУпАП виникає в разі неповідомлення особою безпосереднього керівника у випадках, передбачених законом, про наявність конфлікту інтересів, а також, що під конфліктом інтересів слід розуміти суперечність між особистими інтересами особи та її службовими повноваженнями, наявність яких може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішення, а також на вчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень і що такого у справі не встановлено, апеляційна інстанція задовольнила апеляційну скаргу Д. В. Воронцова, скасувавши постанову суду першої інстанції, а провадження у справі закрила за відсутністю в діях Д. В. Воронцова складу адміністративного правопорушення за ст. 172-7 КУпАП.

Відтак, аналізуючи особливості розгляду адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення під час провадження у справах, слід звернути увагу на необхідність вдосконалення законодавства для вирішення складних питань зазначеної категорії справ, зокрема, щодо моменту виникнення конфлікту інтересів відповідно до вимог підпунктів «а», «б» п. 1 ч. 1 ст. 3 , пп. 1, 2 ч. 1 ст. 28 Закону України «Про запобігання корупції», підстав та достатності даних для обов'язковості настання негативних наслідків для притягнення особи до відповідальності за ст. 172-7 КУпАП.

Враховуючи вимоги ст. 251 КУпАП для вдосконалення механізму адміністративного провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, у Кодексі України про адміністративні правопорушення слід передбачити порядок призначення експертизи, порядок визнання певних предметів речовими доказами, критерії визначення належності, допустимості та достатності доказів у справі. Також для вказаної категорії справ необхідно в КУпАП визначити момент виникнення конфлікту інтересів відповідно до вимог підпунктів «а», «б» п. 1 ч. 1 ст. 3, пунктів 1, 2 ч. 1 ст. 28 Закону України «Про запобігання корупції»; підстави та достатність даних для обов'язковості настання негативних наслідків для притягнення особи до відповідальності за ст. 172-4–172-9 КУпАП [1].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що стадії провадження у справах про адміністративні корупційні правопорушення характеризуються наявністю проблемних аспектів, вирішення яких потребує внесення відповідних змін до чинного законодавства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Деякі аспекти провадження у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. *Київський університет права НАН УКраїни. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Часопис Київського університету права.* 2016. №3. С. 172-176.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. *Офіційний вебпортал Верховна Рада України.* URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/80731-10.

3. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року №1700-VII. *Відомості Верховної Ради України.* 2014. № 49.

4. Узагальнення проблемних питань визначення складу адміністративних правопорушень, передбачених у статтях 172-4, 172-5, 172-6, 172-7, 172-8, 172-9 КУпАП, які виникли при розгляді місцевими судами та апеляційним судом Харківської області справ про адміністративні корупційні правопорушення у 2013 році : Лист апеляційного суду Харківської області. Офіційний веб-портал «Судова влада в Україні».

МИСТЕЦТВО

УДК 746.341

Ганна Максимчук
(Вижниця)

ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ НАРОДНОГО МАЙСТРА ГЕОРГІЯ ГАРАСА

Стаття присвячена питанню розвитку художньої орнаменики на териорії Буковинської частини Гуцульщини діяльність народного майстра Гараса Георгія Олексійовича. Розглядається орнаментика досконалими поєдннями геометричних і рослинних орнаментів несподіваними і свіжими власними мотивами та кольоровою гамою

Ключові слова: *Буковина Гуцульщина Чернівці мистецтво візерунки орнаментика.*

The article is devoted to the development of artistic ornamentation on the territory of the Bukovynian part of the Hutsul region. The activity of the folk master Garas Georgy Alekseevich. Ornamentation with perfect combinations of geometric and floral ornaments with unexpected and fresh own motives and color scale is considered

Keywords: *Bukovyna Hutsul region Chernivtsi art patterns ornamentation.*

Заслужений майстер народної творчості України Георгій Олексійович Гарас був тим митцем, хто мав Богом дане тонке відчуття ментальності нашого народу – глибини його душі й серця, тонких нюансів слова й пісні, найделікатніших і найніжніших відтінків творів народного мистецтва. Він пізнав найбільші таїни народного мистецтва і, творчо осмисливши й розвинувши їх, зачарував світ небаченими дивосвітами буковинської орнаментики.

Витончені й самобутні, довершені й неповторні, побудовані за народними мотивами візерунки його власних робіт були окрасою найпрестижніших виставок і музеїв у Чернівцях, Львові, Києві, Москві, Вінніпегу, в багатьох-багатьох інших містах планети, і всюди тішили око найдосвідченіших поціновувачів народного мистецтва.

Народився Георгій Гарас 14 лютого 1901 року в невеликому містечку Вашківці Чернівецької області в бідній селянській родині, де закінчив 4-й клас початкової школи. Відразу після цього вступив до Вашківецької гімназії, котра тоді тільки-но відкрилась. Але провчився в ній лише два роки: у 1914 році розпочалася Перша світова війна, й, окрім того, батько, Олексій Гарас, який на той час перебував у Канаді, заробляючи на прожиття сім'ї, як громадянин Австро-Угорщини, потрапив у канадський табір для військовополонених. Чотирнадцятилітній Георгій, найстарший у родині, мусив перебрати на себе домашні чоловічі обов'язки й допомагати матері по господарству, адже крім нього, у Гарасів було ще троє дітей. Це продовжувалося сім довгих найтяжчих років воєнного лихоліття – аж до 1921 року, поки з Канади не повернувся батько. А йому так хотілося вчитися. Георгій пригадував свої перші роки навчання і вірив, що прийде час, і він повернеться до улюбленої справи – навчання. Минав рік за роком, довкола шаленіла війна, гинули люди, поверталися додому зневірені каліки, а світовій різні не було кінцЯ. Тоді хлопець сідав до саморобного мольберта – і малював, малював, малював, кожної вільної хвилини, щодня, щотижня.

Талант не зникає безслідно, і нічого в житті не буває випадкового. «Коли в 1916 році російська армія форсувала Чернівці, багато військових зупинялося у Вашківцях на відпочинок. Бородатий офіцер-художник, який став на постій у оселі Гарасів, звернув увагу на малюнки хлопця, заохочував його до творчості, давав поради. А як відходив з військами, то говорив, що коли повертатиметься з війни – забере Георгія до Києва, в художню школу. Та, видно, війна не пощадила того бородатого добродія, бо у Вашківцях він більше не з'являвся».

Лише Богові нині відомо, хто був той бородатий офіцер, що полонив уяву буковинського парубка, благословивши його душу на творче покликання, котре дало йому світову славу.

Однак саме він, незнаний бородань-художник із Великої України,утвердив юного Георгія у переконані: хочеш бути справжнім. художником – мусиш учитися. Бажання вчитися малювати стало життєвим кредо юнака на все життя.

Сам митець в автобіографії згадував: «Я за всяку ціну хотів учитися малювати. Ходив від художника до художника, куди тільки відправляли, але повертався додому ні з чим. В 1919 р. мені сказали, що в Чернівцях відкрилася художня школа. Я просив, щоб мене прийняли. Показав свої роботи і був прийнятий на навчання, але щомісяця мусив платити по 200 леїв. Я був безмежно радий, що зміг учитися, скоро засвоював техніку, і невдовзі учитель звернув на мене особливу увагу, допомагав, а я засвоював кожну пораду.

Але вчитися мені було дуже важко. По-перше, що наука велася на німецькій мові, а найгірше те, що треба було щомісяця платити, а грошей в батьків не було».

Не так сталося, як гадалося: ні в Чернівцях, ні в жодному іншому місці тогочасної румунської держави не потребували на навчання бідняка, та до того ж іще не румуна. З-посеред тогочасних європейських держав Румунія проводила чи не найжорсткішу політику, спрямовану на асиміляцію українців. Нема ні українців, ні України, нема ніякої української землі Буковини – є лише єдина і неподільна Романія Маре – і нині, і прісно, і вовіки віків, усюди, де лише ступила переможна нога румунського солдата! Для молодого хлопця, котрий ні за що не хотів зрікатися свого українського коріння, це означало одне – крах його кар'єри художника. Георгій повернувся до Вашківців, але не здався – почав опановувати секрети мистецтва художника самотужки.

Війна, безумовно, нав'язувала свої правила й мотиви, але талант молодого художника таки пробивався до світла: із-під його пензля один за одним з'являлися несподівано чисті і яскраві малюнки. Ранні його роботи – «Хата лісничого», «Діти і сонце», «Горнятко з вишнями» – свідчать, що майстер мріяв про велике мистецтво, проте матеріальні нестатки не дали йому змоги здобути відповідну художню освіту. До всього він доходив самотужки. Уже за цими ранніми полотнами, ще не орнаментами – живописом, можемо судити, що Георгій Гарас іще замолоду формувався як дуже світлий, чистий і сонячний митець, сонцелюб і життєлюб, якого полонила яскрава і щира буковинська природа з її карпатськими зеленими смереками, синім небом, жовтою пшеницею і червоним кольором любові на чорному тлі воєнного лихоліття…

І саме тут прийшло його нове захоплення, але не короткочасне, не перехідне – на все життя. Георгія, як самодіяльного художника, цікавить ще жанровий живопис, але дедалі все більше захоплює орнамент. Буваючи в Чернівцях, він любив відвідувати ярмарки і базари, приглядався до людей, до їхнього одягу. Там він побачив веселкове багатство буковинських узорів, уловив їхні переливи. Виявив для себе, що сорочки заставнівських селян рясніли рослинними візерунками, шитими бісером, гірських та передгірських –яскравими кольорами геометричного орнаменту.

Поряд з захопленням орнаменталістикою Гарас не відмовляється від своєї давньої мрії – живопису. Із-під його пензля один за одним з'являються портрети – Тарас Шевченко, Сидір Воробкевич, Богдан Хмельницький, народний месник Устим Кармелюк… Сам лише перелік цих прізвищ збуджував національний дух українства, нагадував, кажучи словами великого нашого Кобзаря, про те, чиї ми сини, чиїх батьків, ким, за що закуті. Румунська сигуранца (поліція) добре розуміла, що означають ці імена для кожного українця. У Гарасовій хаті провели обшук. Перетрясли, перекинули все догори ногами, але нічого, крім пензлів, фарб, полотна, паперу і кількох орнаментів, не знайшли: митець добре знав, чого шукатимуть румунські нишпорки, і був завжди готовий до можливого обшуку. І тим не менше, пильне поліцейське око починає невідступно стежити за непокірним українцем.

Не склалося на той час і особисте життя митця. У 1926 році художник одружився, але не минуло й півтора року, як померла його молода дружина, а буквально через кілька місяців після неї – дев'ятимісячна донечка. 1928 року Георгій одружується вдруге, але за якийсь час помирають його дочка й син уже від цього шлюбу. Немов якийсь фатум навис над художником. Одначе він, як і завжди, не хотів здаватися.

Після возз'єднання Буковини з Україною Гарас немов оживає: об'єднана Україна, хоча й у складі сталінського Радянського Союзу, пробуджує в нього віру в неминуче світле майбутнє свого народу і нестримну жагу творчості. Народний художник-самородок повністю віддається улюбленій справі. Він створює сотні нових оригінальних орнаментів, бере активну участь в оформленні рідного міста, і хоч йому досить часто доводиться вимальовувати тоталітарні радянські гасла, без яких у ті часи не могло й бути мови про працю художника-оформлювача, живе надією – колись таки воскресне Україна!

Зіткнення фашистської Німеччини і Радянського Союзу у вихорі Другої світової війни принесло митцеві нові поневіряння. Союзники гітлерівців, румунські власті, пригадали Георгієві Гарасу все: і його непокірну українськість, і мальовані у Вашківцях плакати та стенди, і ще багато чого такого, що ніяк не вписувалося в рамки вірнопідданого слуги Великої Румунії… Вашківецького художника заарештували, і він повторив долю свого батька –опинився в концтаборі, де пробув аж до повернення радянських військ.

Румунські концтабори підірвали здоров'я художника. Але немогли відібрати того, що він мав у душі – таланту. Після повернення з табору Георгій Гарас мусив довго лікуватися по лікарнях та санаторіях, але водночас намагається надолужити прогаяне, багато працює. Його роботи експонуються на обласній і республіканській виставках народного мистецтва, прикрашають журнали й експозиції музеїв. За його орнаментами вишивальниці й ткалі з Буковини – Марійка та Параска Шапка, Марія Гнатишин, Василина Максим'юк, дружина художника Євдокія Гарас та інші виготовляють чудові вишивки і килими.

Особливо широко і плідно використовувала роботи умільця Чернівецька фабрика художніх виробів ім. Ю. Федьковича. Далеко поза межами України відомі сорочки, скатерті, портьєри, серветки, виготовлені за зразками Георгія Гараса. Щоправда, як це досить часто у нас буває, використання його творчих робіт іноді набувало й не вельми втішних форм. Львівська шанувальниця творчості народного художника Зоряна Сивуляк згадує: «Видавалися його запрошення на весілля, він мав таку серію листівок. На листівках, правда, є авторство Гараса. Була обкладинка журналу «Народна творчість та етнографія». Випускали альбоми і касети. Власне на них і не було написано, хто автор. А один час був вказаний зовсім інший автор. На зауваження про справжнє авторство цих альбомів, їх видавці відреагували дуже своєрідно – альбоми і касети були зняті з виробництва». Георгій Олексійович зазвичай не звертав на це уваги – не мав часу та й, зрештою, бажання ходити по тодішніх безнадійних судах. Його покликанням було творити – не зважаючи на те все надто болюче, несправедливе, що судилося їм пережити з дружиною. Це ж треба: поховали двох дітей, у столичному видавництві пропали сотні візерунків митця – єдиних, неповторних… І ось нарешті Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 30 липня 1965 року за видатні заслуги в розвитку українського народного мистецтва Георгієві Гарасу було присвоєно почесне звання заслужений майстер народної творчості України.

За підрахунками самого митця, його творчий доробок складає близько двох тисяч різноманітних мистецьких робіт – орнаментів, живописних полотен, переведених у форму ескізів для вишивання портретів українських письменників, культурних діячів, видатних постатей нашої культури. За іншими підрахунками, проведеними уже по смерті народного художника, його творча спадщина налічує понад три тисячі робіт.

Георгій свого часу писав у автобіографії, що, починаючи від 1945 року, у його рідних Вашківцях та Чернівцях, а ще у столичному Києві не відбувалося жодної більш-менш значної районної, обласної чи республіканської мистецької виставки, на якій би не експонувалися його роботи. Окрім того, вишиті за ескізами художника роботи його дружини Євдокії Гарас та Марії Гнатишин були представлені на Всесоюзній виставці народної творчості у Москві, і їх дуже високо оцінили тамтешні художники.

Музей Георгія Гараса відкрили 27 лютого 1973 року, якраз на день його народження. 22 травня 2008 року Чернівецька обласна державна адміністрація заснувала обласну премію імені Георгія Гараса. Отже, талановитий художник Гарас Георгій Олексійович народний

майстер художньої орнаментики відроджував й розширював сферу розвитку художньої орнаментики.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бутник-Сіверський Б. С. Український радянський сувенір. Київ: Наукова думка, 1972. 231 с.
2. Бушина Т. І. Декоративно-прикладне мистецтво Радянської Буковини. Київ: Мистецтво, 1986. С. 73-103.
3. Кара-Васильєва Т.В., Чегусова З.А. Декоративне мистецтво України XX століття : у пошуках «великого стилю». Київ, Либідь, 2005. 280 с.
4. Кириляк С. Майстер унікального мистецтва. *Вижницькі обрії.* 07.11.2002. С. 5.
5. Козубовський Д. Вижницький коледж прикладного мистецтва ім. В. Ю. Шкрібляка: історія і сучасність. *Діалог культур: Україна у світовому контексті. Художня освіта: Збірник наукових праць.* Львів, 2000. Вип. 5. С. 194-205.

УДК 746.341

Ганна Максимчук
(Вижниця)

ХУДОЖНИК-ПЕДАГОГ ОЛЕНА ГАСЮК

Стаття присвячена питанню розвитку біографії Гасюк Олени Онуфріївни, яка проживає на території буковинської частини. Розглядається біографія життя Олени Онуфріївни Гасюк, її вишукані роботи, та її праця.
Ключові слова: *вишивка, сорочка, майстриня, оздоблення.*

The article is devoted to the nutrition of the development of the biography of Olena Onufriyivna Gasyuk, who lives in the territory of the Bukovyna part. The biography of Olena Onufriyivna Gasyuk, her exquisite works, and her work are considered.
Key words: *embroidery, shirt, craftswoman, decoration.*

Олена Онуфріївна Гасюк народилася сьомого липня 1921 року в селі Дихтинець Путильського району в славетній родині Федюків. Дід Іван Федюк був відомий мосяжник, який виготовляв металеві прикраси для заможних гуцульських родин. Знаменитими були також і його люльки, які отримали назву «люлька-путилівка». Родина була велика: сім доньок та син Василь, який, як і батько, займався мосяжем. Мати Олени Онуфріївни, Настасія Іванівна, ткала, батько, Онуфрій Михайлович, який походив з родини Дудчаків, столярував, а також був вправним теслею. Свій вибір Оленка зробила у п'ять років – вирішила, що навчиться вишивати так вправно, як тітка Марія. Першою вишитою роботою дівчинки був медальйон, в центрі композиції якого майбутня майстриня відобразила квітку та схрещені топірці. Робота була виконана геометричним орнаментом та отримала схвалення діда Івана.

Художня вишивка все більше захоплювала дівчину. Вона вивчала і запам'ятовувала гуцульські орнаменти, робила відшивки, вивчала техніки вишивки, види художніх швів. У цей же час Оленка захоплюється малюванням. Побачивши це, дядько Гаврилаш купив їй фарби. Першою роботою, яка вийшла з-під пензля майбутньої вишивальниці, була копія портрета Т. Г. Шевченка. Робота дуже сподобалась односельцям. Родина мала намір відправити обдаровану дівчинку на навчання, однак через те, що воно було занадто дорогим, батьки погодились, щоб Оленка займалась вишиванням, в яке вона була закохана до нестями. Тепер уже не потрібно було ховатися, зустрічати докірливі погляди матері та батька. Дівчина, поряд з домашніми справами, весь вільний час проводила за вишивкою. Першою

серйозною роботою стала вишита сорочка для улюбленого братика Михайлика. Сорочка була дуже гарною. Її хвалили батьки, сусіди, односельці. Це окрилило молоду дівчину. Вона береться за більш серйозні роботи: вишиває сорочки, рушники, хустинки. Дуже швидко Оленка завойовує авторитет односельців. Двері в хату Дудчаків не закриваються, до молодої майстрині приходять дівчата, літні жінки за порадою, який узір вишити на рушнику, сорочці чи скатертині. Особливо людно в оселі було напередодні великих свят. Молоді дівчата радилися з Оленою Онуфріївною, який обрати крій майбутньої сорочки, яким орнаментом декорувати своє святкове вбрання.

Наприкінці 30-х років ХХ століття Олена Гасюк багато малює, збирає старі народні вишивки, творчо інтерпретує їх у власних роботах, створюючи власні композиції. Велику увагу приділяє народному крою вбрання. Вивчає все нові і нові види художніх швів і оволодіває понад шістдесятьма видами швів.

У 1940 році, у зв'язку з історичними подіями, Північна Буковина увійшла до складу України. Збулася віковічна мрія гуцулів – жити в єдності з матір'ю Україною. Радісно зустріли звістку про об'єднання українських земель і жителі села Дихтинець та родина Олени Онуфріївни. Молода майстриня ще більше працює, займається самоосвітою, бере активну участь у громадському житті села. Її обирають членом виборчої комісії. У батьківській хаті було організовано школу з боротьби з неписемністю і вона навчає односельців грамоти.

У цей час приходить і перше кохання… Обранцем молодої дівчини стає Юліан – статний, доброзичливий юнак з Вінничини, який пережив голодомор 1932-1933 років на Україні. У 1941 році молода пара побралася. Щасливе сімейне життя було недовгим. Північну Буковину вдруге окупувала Румунія, почалися арешти. Переслідування з боку окупаційної влади загрожували і їхній сім'ї. Арештували Юліана як вихідця зі Східної України. Після щасливої втечі його з-під арешту молоді люди вирішили тікати в село Станіславської області. Жили надзвичайно бідно, не вистачало їжі. Юліан захворів, як пізніше з'ясувалося, на туберкульоз. У ці роки недолі вони ділили труднощі разом з сім'єю Бабенків з Іспаса.

До листопада 1944 року німецько-румунські окупанти були вигнані зі Станіславщини та Північної Буковини. У м. Вижниця відновлювалась робота Державного художньо-промислового училища. 20 лютого 1945 року наказом Комітету у справах мистецтв при РНК УРСР директором училища був призначений Дебрин М.В. Він запросив на роботу й Олену Онуфріївну, яка з 3 січня 1945 року була призначена вчителем художньої вишивки.

У 1948 році стала студенткою Вижницького училища прикладного мистецтва. У 1952 році вона залишилась викладати вишивку і саме тут її талант як педагога розкрився в повній мірі. За визнанням мистецтвознавців, Олена Гасюк створила справжню вижницьку школу української вишивки. Її роботи прикрашали і прикрашають експозиції багатьох не лише вітчизняних, а й світових музеїв.

Олена Онуфріївна з великим ентузіазмом взялася до праці. Незважаючи на труднощі, вона готує методичну базу з художньої вишивки. В основу методичних матеріалів ввійшли зразки буковинської вишивки, які майстриня роками збирає, відшиває. Авторитет молодої вчительки зростає. Навчальні заняття проводить вона цікаво, доступно і водночас вимогливо. Її поважають колеги по роботі та учні. Вона займається не лише викладацькою роботою, але й працює творчо. У 1948 році Олена Онуфріївна вперше бере участь в обласній художній виставці. Вона представила роботу, в основі якої зобразила на фоні гір та річки Черемош Юрія Федьковича, який виступає за об'єднання усіх українських земель в єдину українську державу. Робота отримала високу оцінку журі.

Разом зі студентами молодий педагог продовжує збирати зразки української вишивки, експериментує, створює власні композиції. Багато уваги приділяє вивченню художніх швів, створює понад десять своїх власних, які збагатили художню вишивку. В цей час працює над створенням альбому «Буковинська вишивка», у який ввійшли понад двісті кращих зразків народної вишивки Буковини, а також багато орнаментів майстрині.

Педагог багато працює над створенням нової форми буковинського вбрання. На замовлення Буковинського ансамблю пісні і танцю Олена Онуфріївна разом з учнями училища оздобила більше шістдесяти костюмів орнаментальною буковинською вишивкою. Гама кольорів в одязі, що була вміло підібрана і розміщена, надавала даній колекції особливої вишуканості і краси.

Водночас Олена Онуфріївна бере активну участь в обласних, республіканських та всесоюзних виставках. Свої роботи вона присвячує 150-річчю від дня народження Тараса Шевченка, 130-річчю від дня народження Юрія Федьковича, визволенню Буковини від німецько-фашистських загарбників. Засобами вишивки майстриня створила портрети Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка. Оригінальна за змістом та виконанням композиція «Лілея» за твором Шевченка привернула увагу мистецтвознавців та громадськості. В своїх роботах Олена Гасюк творчо переосмислює народні мотиви, створює злагоджену гаму кольорів, домагається високої виконавської майстерності. Роботи мисткині були відзначені високими нагородами. Мистецтвознавці підкреслюють професійну майстерність та філігранність виконаних робіт, їх естетичний смак та вишуканість.

Олена Гасюк стає відомою не лише на Буковині, але й по всій Україні, в Канаді, США, Австралії. Їй пишуть листи, просять проконсультувати чи дати пораду, а неперевершені вишивки закуповують провідні музеї України. Багато робіт опинилися в приватних колекціях зарубіжних шанувальників талановитої майстрині з Буковини, яка стала для Вижниці та всього краю своєрідною візитівкою. Виданий нею посібник «Художнє вишивання» став у 80-х роках бібліографічною рідкістю.

У 1975 році Олена Гасюк вийшла на заслужений відпочинок. Проте не в характері народної майстрині було відпочивати. Нарешті у неї з'явився час, щоб поринути в улюблену творчу роботу. Вона створює нові твори та бере активну участь в обласних та республіканських виставках. Високу оцінку журі отримують декоративна доріжка на виставці в Коломиї (1976 р.), килимок, вишитий хрестиком (1977 р.), вишиті килимки «Борцям за мир – Слава», «Золота осінь» та серветка «Вижничанка» (Чернівці, 1977 р.). У 1977 році Олена Гасюк стала дипломанткою Всесоюзної виставки творів декоративно-прикладного мистецтва, у 1978 році – лауреатом республіканської виставки. Таких перемог було багато. В колекції Олени Онуфріївни понад сто дипломів переможця виставок різних рівнів. У 1986 році їй було присвоєно високе звання «Заслужений майстер народної творчості України РСР».

Незважаючи на поважний вік, Олена Гасюк завжди перебуває в творчому пошуку. Вона створює все нові шедеври мистецтва вишивки. Її скатертина «Цеглинка» (1990 р.), панно «Віночок Буковини» (1979 р.), подушка «Золотий колос» (1981 р.), серветка «Буковина» (1994 р.), рушник «Писанка» (1997 р.), «Мережка» (2005 р.), панно «ВКПМ – 100 років» (2005 р.), жіноча блуза «Весільна» (1987 р.), блуза «Святкова» (2007 р.), чоловіча сорочка «Театральна» (2013 р.), чоловіча сорочка «Святкова» (2003 р.), жіноче пальто (2005 р.), кептар (2007 р.), одяг для ляльок, «Буковинський костюм» (2005 р.), «Галицький костюм» (2005 р.) заворожують неповторним орнаментом, які виконані невтомними, талановитими руками народної мисткині.

У 2011 році за значний внесок у розвиток українського народного мистецтва Указом Президента України Олена Онуфріївна Гасюк нагороджена Орденом Княгині Ольги III ступеня.

Важливою подією для митців Буковини, пошановувачів таланту геніальної вишивальниці став новий альбом Олени Гасюк «Буковинська народна вишивка», в якому зібрано 280 орнаментів та сто різних технік вишивання. Це видання стало настільною книгою всіх, хто захоплений художньою вишивкою. Світлиця Олени Гасюк, яка відкрита у Вижниці, пропагує творчу спадщину берегині, неповторність її таланту.

Коли Олені Гасюк було 93 роки 7 липня всесвітньовідомій народній майстрині, берегині буковинської вишивки, заслуженому майстру народної творчості України, кавалеру ордена

Княгині Ольги, лауреата багатьох премій і фестивалів – Олені Онуфріївні Гасюк виповнилося 95 років.

Вражає те що Олена Онуфріївна вишивала об'ємні роботи до 93-х років, поки дозволяв їй зір. А вже потім вона почала вишивати не кольоровими а білими нитками. (мережками). Усі роботи вона вишивала тільки після того як повністю відмалювала езкіз, і визначилася з кольоровою гамою. Тобто вона ніколи не малювала копії, а створювала свої власні композиції.

У ці липневі дні, коли Олена Онуфріївна святкує свій славний ювілей, відчувається особлива аура в її оселі. Це аура добра, щастя, таємниці творення. Незважаючи на роки, Олена Онуфріївна не перестає дивувати шанувальників свого таланту чудовими та неперевершеними шедеврами. Здається, що її творчості і захопленню вишивкою немає меж. Всі, хто спілкується з цією дивовижною жінкою, переконуються в тому, що вона є невичерпною скарбницею духовної краси, берегинею культурних надбань українського вишиваного мистецтва

Олена Онуфріївна Гасюк в останні роки життя дуже активно співпрацювала з Вижницьким коледжом, і віддала чи мало своїх власних авторських книжок.

Олена Онуфріївна Гасюк дуже сильно любила м. Вижницю. Близьких людей у неї не було. За нею доглядала Дочка свого другого чоловіка.

На 96-му році життя відійшла у вічність заслужений майстер народної творчості України, член Національної спілки майстрів народного мистецтва України, кавалер ордена Княгині Ольги, лауреат премії ім. Г.Гараса, переможець багатьох мистецьких фестивалів, талановитий педагог, колишній викладач Вижницького коледжу прикладного мистецтва ім. В. Шкрібляка Олена Онуфріївна Гасюк.

Олену Гасюк поховали на кладовищі у м. Вижниці. Це була дуже відома людина не лише для нашого містечка, а й для усієї України. Вона була засновницею спеціальності художня вишивка у нашому коледжі ВФКМД.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гасюк О.О. Буковинська народна вишивка. 2-ге вид., доп. Вижниця: Черемош, 2010. 148 с.

2. Гасюк Олена Онуфріївна. Каталог персональної виставки в Чернівецькії картинній галереї. Чернівці облполіграфвидав, 1988.

3. Гургула І. Народне мистецтво західних областей України. "Мистецтво", Київ, 1966. С. 32-34.

4. Демочко К. Мистецька Буковина: Нариси з минулого. Чернівці : Книги – ХХІ, 2008. 336 с.

5. Декоративно-прикладне мистецтво / Антонович Є. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Є. Львів.: Світ, 1993. 272 с.

6. Козубовський Д. О. Вижницький коледж прикладного мистецтва ім. В. Ю. Шкрібляка. Чернівці.: Митець, 1999. 120 с.

7. Кузик В. В. Об’єднання українських образотворчих майстрів в еміграції після Другої світової війни. *Традиційна культура діаспори. Збірка наукових праць*. Матеріали міжнародної наукової конференції «Одеські етнографічні читання» Одеса, вид-во КП ОМД, 2012. С.238-241.

ПЕДАГОГІКА

УДК 373.3

Галина Барбакар
(Ізмаїл)

ЕФЕКТИВНІ МЕТОДИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкрито питання розвитку критичного мислення молодших школярів, що є пріоритетним напрямком у концепції Нової української школи, зокрема увагу зосереджено на методах. Найпоширенішими з них у початковій школі є: кубик Блума, передбачення, вправа «Мозковий штурм», гронування, вправа «Фішбоун», вправа «Абетка», вправа «ЗХД», РАФТ технології, коло Венна.

Ключові слова: *критичне мислення, молодші школярі, методи.*

The article reveals the development of critical thinking of primary school students, which is a priority in the concept of the New Ukrainian School, in particular, the focus is on methods. The most common of them in elementary school are: Bloom's cube, prediction, exercise "Brainstorming", clustering, exercise "Fishbone", exercise "Alphabet", exercise "ZHD", RAFT technology, Venn circle.

Key words: *critical thinking, junior schoolchildren, methods.*

Інноваційні процеси щороку захоплюють все більше напрямів діяльності людини. Не оминули вони і освіту. Сучасний розвиток суспільства вплинув і на удосконалення методів і прийомів роботи у сучасній школі. Звичайно, процес розвитку освіти у прогресивних країнах Європи вплинув і на розвиток освіти в Україні. У зв’язку з чим було прийняте рішення про модернізацію української школи, що вимагає вдосконалення змісту і технологій освітньої діяльності в нашій країні. Реформа освіти дала початок Новій українській школі, яка має на меті створення сучасної особистості, патріота рідної держави, інноватора.

Початкова школа відіграє важливу роль у всебічному розвитку учнів, формуванні загальнолюдських цінностей, досвіду, забезпечує готовність та здатність школярів жити й адаптуватися до стрімких змін у державі, уміння мислити самостійно, критично, творчо, генеруючи новіідеї.

Вміння мислити критично є одним із головних напрямків Концепції Нової української школи. Людська діяльність завжди відбувається під впливом багатьох думок, обраних рішень, власних виборів. Обираючи найкращий шлях розв’язання проблеми, людина як свідома істота спочатку розмірковує над всіма аспектами проблемного питання, як позитивними, так і негативними. Проте, чи вміємо ми правильно думати та аналізувати? Чи дається нам така здатність з народження, чи приходить із досвідом і навчанням? Чи продуктивно ми думаємо? Чи призводять наші думки до успішного сьогодення та майбутнього?

Мисленнєві операції, так само, як і інші процеси нашого організму піддаються тренуванню та розвитку. Дуже часто наші погляди, думки та переконання формуються під впливом політичних, соціальних, економічних, біологічних чи фізіологічних чинників. Та чи формується при цьому обґрунтований вибір нашої діяльності? Емоційна складова впливає на нас і ми не можемо використовувати всі можливості нашого мозку,в тому числі й критично та необмежено мислити.

Щоб розширити можливості мислення, необхідно постійно та системно його розвивати, вчитися керувати власним розумом, а відповідно і власним життям; не просто шукати, а знаходити найкращі шляхи розв’язання різних задач, рости і розвиватися.

Критично мислити можуть усі, але не всі хочуть це робити. Критичного мислення потрібно вчити для того, щоб учні могли використовувати його навички в конкретній предметній діяльності [2, с. 45].

Критичне мислення починається із запитання і з'ясування проблем, які необхідно розв'язати. Людські істоти допитливі за своєю природою. Ми помічаємо щось нове – і хочемо дізнатися, що це таке. Американський філософ і педагог Джон Дьюї вважає, що «критичне мислення виникає тоді, коли учні починають займатися конкретною проблемою» [3, с. 65].

До основних характеристик і принципів критичного мислення відносять: самостійність та індивідуальність; інформація є відправним, а не кінцевим пунктом критичного мислення; критичне мислення завжди починається з постановки й усвідомлення проблеми; критичне мислення прагне до переконливої аргументації; критичне мислення є, перш за все, мисленням соціальним.

Критичне мислення є складним процесом, який починається з ознайомлення з інформацією, а завершується прийняттям певного рішення та складається з кількох послідовних етапів: сприйняття інформації з різних джерел; аналіз різних точок зору, вибір власної точки зору; зіставлення з іншими точками зору; добір аргументів на підтримку обраної позиції; прийняття рішення на основі доказів [3,с. 25].

У Державному стандарті початкової освіти [1] зазначено, що одним із наскрізних умінь, яким учні поступово та систематично оволодівають під час вивчення всіх освітніх галузей є критичне мислення.

Отже, критичне мислення – набір мисленнєвих операцій, під час яких людина використовує розумові операції найвищого рівня, які впливають на формування власної думки, обґрунтованих висновків, оцінки результатів та здійснення свідомого вибору. Критично мисляча людина завжди вміє бачити проблему, аналізувати її причини, передбачати наслідки.

Саме тому початкова школа є підґрунтям розвитку критичного мислення, бо саме тут діти починають активно мислити, відстоювати власну аргументовану думку, вчаться шукати факти і відрізняти їх від сумнівних гіпотез.

У сучасній педагогічній практиці застосовується багато методів, прийомів і вправ для розвитку критичного мислення. Найпоширенішими з них у початковій школі є: кубик Блума, передбачення, вправа «Мозковий штурм», гронування, вправа «Фішбоун», вправа «Абетка», кластер, сенкан, вправа «ЗХД», РАФТ технології, коло Венна та багато інших. На деяких з них ми зупинимося більш детально.

Кубик Блума – вправа, яка отримала свій початок від таксономії Блума. На кубику є 6 граней, кожна з яких відповідає на певне рівневі запитання, від найпростішого до найскладнішого. Наприклад,

1. Що це таке? (знання)
2. Що воно означає? (розуміння)
3. Для чого це потрібно? (використання)
4. З чого складається? (аналіз)
5. Чому…? Що, якщо…? (синтез)
6. Що це для тебе і як ти ставишся? (оцінювання і створення)

Така вправа допомагає молодшим школярам пізнавати навколишній світ і робити власні висновки. Відповідаючи на поставлені запитання, діти вчаться розкривати ситуацію з різних аспектів та розвивати її у різних напрямах.

Передбачення – діти отримують або точно знають частину інформації, а на основі отриманих знань висловлюють припущення про подальший розвиток подій, наприклад, у тексті або фільмі. Робота за цією методикою передбачає залишати місце для фантазії дітей. На початкових етапах роботи необхідно допомагати молодшим школярам, ставлячи навідні запитання. Не можна нехтувати питаннями, які закликають передати почуття і настрій героїв твору або свій власний. Це допомагає розкрити відношення самої дитини до прочитаного або

почутого. При цьому не можна оцінювати припущення та думки учнів, а також висувати власні гіпотези. Вчитель повинен виступати спрямовувачем думок дітей та їхнім наставником. Наприкінці важливо зробити висновки та обговорити проблеми, які підіймалися, для того, щоб учні отримали необхідний досвід після отримання певних знань.

РАФТ – одна з кращих методик для аналізу та опрацювання літературних творів художнього або наукового характеру, а також під час написання власних творів. Методика полягає в тому, що треба накреслити табличку на чотири стовпчики: роль, аудиторія, форма і тема. Найскладніше у цьому обрати саме форму, в якій треба донести висловлювання.Учням 1-2 класів потрібна буде допомога вчителя, при цьому обираються найпростіші форми: усне повідомлення, смс, лист, казка. Старші школярі будуть в змозі попрацювати зі складнішими формами, вивченими в період навчання. Важливо звернути увагу учнів на те, що форма висловлювання має найбільше значення, а тому її необхідно дотримуватися.

Коло Венна – одна з кращих методик для порівняння двох текстів, понять, висловлювань, предметів та ін. Графічне зображення має вигляд двох кіл, що перетинаються між собою. Кожне коло означає окреме поняття, а місце перетину – спільні властивості двох понять. Цю методику можна ефективно і цікаво використовувати на різних уроках.

Мозковий штурм – використовується на будь-яких заняттях у будь-якому дозуванні. Вона допомагає систематизувати вже отримані знання та знаходити цікаві творчі рішення. Графічне зображення має вигляд куща із центральним словом або поняттям, від якого спрямовані рисочки або стрілочки із фактами про це поняття. Важливою умовою є записування саме тих фактів, у яких діти впевнені. Здогадки чи асоціації не мають відношення до «мозкового штурму». Цією методикою можна розпочати урок, доповнюючи кущ новими знаннями наприкінці кожного етапу уроку. Якщо тема нова, необхідно дати спочатку якісь базові знання і поняття про неї. Найголовніше завданням «мозкового штурму» – навчити дітей аналізувати й систематизувати отримані знання.

Вправа «Абетка» – використовується під час аналізу вивченої теми. До кожної літери алфавіту діти мають дібрати слово, яке починається з цієї літери та безпосередньо стосується предмету спілкування. При цьому важливо намагатися не пропустити жодної букви. У 1 класі можна використовувати поступово літери, які вивчаються. Така вправа систематизує знання учнів, розширює можливості мислення, розвиває словниковий запас дітей та когнітивні здібності взагалі.

Вправа «ЗХД» – малюємо таблицю, яка складається з трьох колонок:

З – знаю – тут записуються всі факти, що дітям відомі з даної теми.

Х – хочу дізнатися – записуються всі питання, на які діти хочуть знати відповіді.

Д – дізнався – ця частина таблиці заповнюється наприкінці уроку, на етапі рефлексії. Робляться висновки, чи на всі питання вдалося знайти відповіді.

Така вправа допомагає систематизувати знання учнів, їхню діяльність на уроці, діти вчаться ставити правильні запитання і знаходити на них аргументовані відповіді. При цьому вчителю важливо створити суперечливу ситуацію. Завданням учнів буде знайти нестандартні шляхи її вирішення, що сприяє розвитку вищих мисленнєвих операцій. Таким чином діти вчаться оцінювати та створювати щось нове з найпростішого.

І це тільки невелика частина методів та вправ, які застосовуються у початковій школі для розвитку критичного мислення.

Отже, для розвитку критичного мислення учнів початкової школи використовується дуже багато різних методик, методів, прийомів і вправ. Кожна з них активно впливає на мисленнєві процеси. Вибір методу роботи на уроці залежить від декількох чинників: від мети та типу уроку, предметної наповнюваності, готовності учнів та вчителя.

Розвиток критичного мислення – це розвиток вміння усвідомлювати ті та інші впливи, долати або враховувати обмеження. Критично мисляча людина приймає важливі рішення, ставлячи собі велику кількість запитань від простих до складних. Ми можемо обговорювати з дітьми їхні рішення, ставлячи різні запитання їм і поступово навчаючи їх ставити ці

запитання самим собі. Так ми допомагаємо формуванню усвідомленості та ширшого мислення, що робить людину більш глибокою та незалежною [3, с. 65].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт початкової освіти № 87 [Чинний від 2018. 21. 02]. Київ: Кабінет Міністрів України, 2018. 37 с.
2. Пометун О., Сущенко І. Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи : метод. посіб. для вчителів. Київ, 2017. 96 с.
3. Пометун О. І., Пилипчатіна Л.М., Сущенко І.М. та ін. Основи критичного мислення: навчальний посібник для учнів старших класів загальноосвітньої школи. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2010. 216 с.
4. Концепція «Нова українська школа». Інформаційний збірник МОН України. 2016. URL: http://mon.gov.ua.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Богданець-Білоскаленко Н. І.

УДК 373.2.091.33-028.77

Валентина Вертугіна, Світлана Носова
(Київ)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ДОСЛІДНИЦЬКІЙ ЛАБОРАТОРІЇ ЗДО

У статті розглянуто особливості організації діяльності дітей дошкільного віку в дослідницькій лабораторії ЗДО; розкрито сутність дослідницької діяльності в ЗДО, мету, види та форми роботи в лабораторії.

Ключові слова: *пошуково-дослідницька діяльність; дослідницька лабораторія; дослід; експеримент, пізнавальний інтерес.*

The article considers the peculiarities of the organization of preschool children in the research laboratory of ZDO; the essence of research activity in ZDO, the purpose, types and forms of work in the laboratory are revealed.

Key words: *search-research activity; research laboratory; experiment; experiment, cognitive interest*

Актуальність організації пошуково-дослідницької діяльності дітей дошкільного віку визначається особливостями формування у них пізнавальної активності. Психологами доведено, що у дітей дошкільного віку мислення наочно-дійове та наочно-образне, саме тому освітній процес повинен базуватися на практиці та наочних методах. Зазначимо, що інтерес дітей до навколишнього світу починається зі спільних досліджень з дорослими. Діти сприймають навколишнє середовище крізь призму дорослих, адже для самостійного сприйняття їм бракує життєвого досвіду, розуміння зв'язків у природі, вміння насолоджуватися красою природного середовища [6]. Однією з умов формування пізнавальної активності є створення відповідного освітнього середовища в ЗДО, яке спонукатиме до експериментування, до розвитку нестандартного мислення, до пошуку відповідей на питання, що виникатимуть у дитини, сприятиме формуванню узагальнених способів мислення: вмінню порівнювати, відшукувати схожості, відмінності, класифікувати, серіювати. На нашу думку, таким осередком розвивального середовища в ЗДО є дослідницька лабораторія. Серед вихователів ЗДО часто піднімається питання щодо вікової категорії дітей, з якими можна проводити пошуково-дослідницьку діяльність. В освітній

програмі «Дитина» виокремлено розділ «Дитяче експериментування і винахідництво», що свідчить про важливість і доцільність організації пошуково-дослідницької діяльності дошкільників, починаючи з першої молодшої групи [4].

Проблему організації дослідницької діяльності дошкільників в Україні досліджують науковці Г. В. Бєлєнька, Ю.О. Волинець, Н.В. Лисенко, З.П. Плохій та ін. [1]. Вони розробили структуру, умови та зміст дослідницької діяльності з дошкільниками. В працях вітчизняних педагогів зазначено, що дитяче експериментування претендує на роль провідної діяльності в період дошкільного розвитку. Головна риса цієї діяльності полягає у тому, що дитина пізнає об'єкт в ході практичної діяльності з ним.

Дослідженнями доведено, що практичні дії з об'єктами формують у дітей не тільки інтелектуальні здібності, але й розвивають вміння працювати в колективі і самостійно відстоювати власну точку зору, визначати невдачі експериментальної діяльності та робити елементарні висновки [3].

Нажаль на сьогоднішній день питанню організації діяльності дошкільників в дослідницьких лабораторіях приділяється недостатньо уваги. Це обумовлено низкою причин:

- відсутність нових теоретичних розробок;
- недостатня кількість методичного матеріалу;
- відсутність фінансування для оснащення сучасних дослідницьких лабораторій сучасними технологіями та обладнанням;
- відсутність мотивації педагогів до цього виду діяльності.

Метою статті є визначення педагогічних умов організації діяльності дітей дошкільного віку в дослідницькій лабораторії закладу дошкільної освіти.

Аналіз діяльності ЗДО і проведене анкетування вихователів показали, що дослідницькі лабораторії мають лише поодинокі заклади, оскільки в деяких не вистачає окремого приміщення або обладнання, відсутня зацікавленість і необхідні знання у вихователів щодо організації дослідницької лабораторії для дошкільників. Однак дослідження показало, що у ЗДО № 197 м. Києва дослідницькій діяльності дошкільників приділяється увага, систематично проводяться досліди з об'єктами природи (і не тільки), що сприяє розвитку пізнавального інтересу, формуванню навичок дослідницької діяльності та основ наукового світогляду. Зазначимо, що у цьому ЗДО виділено приміщення для розміщення дослідницької лабораторії, адже наразі, в світлі вимог сьогодення, лабораторія – новий елемент розвивального середовища. У цей же час лабораторія – це база для специфічної ігрової діяльності дитини (робота в лабораторії передбачає перетворення дітей в "учених", які проводять досліди, експерименти, спостереження за різною тематикою) [4, с. 7]. Як зазначають вихователі, виділення окремого приміщення під лабораторію дає можливість їм проводити різноманітну дослідницьку діяльність. В лабораторії є крани з водою і раковини. Це дозволяє дітям мити руки відразу після занять, а вихователям швидко приводити в порядок столи, обладнання. Розмір приміщення лабораторії дозволяє розмістити столики зі стільчиками, стелажі (полиці) для обладнання та матеріалів, шафу для одягу та окремо, космічний осередок.

Для проведення дослідів використовують: стаканчики різного ступеня прозорості (з-під йогуртів, сметани та інших молочних продуктів, морозива), коробки з-під тортів тощо, пластмасові ложки для сипких матеріалів, палички, трубочки для коктейлю (нові), папір для фільтрування (типу промокального або серветки). До підбору обладнання залучають дітей і батьків, в цьому випадку сам процес оформлення лабораторії має виховне значення. Для демонстрації окремих дослідів стають у нагоді прозорі пластмасові банки для круп. Для проведення різних досліджень в лабораторії придбані лупи та у наявності природний матеріал: пісок, глина, каміння, насіння рослин (не зразки колекцій, а саме масовий матеріал для організації занять). Звичайно ж для того, щоб було зручно працювати і дітям, і дорослим, в лабораторії всі вдягнені в спецодяг – халати та шапочки (одноразові).

Звертаємо увагу на те, що відкриваючи дослідницьку лабораторію, бажано було б виділити кілька кімнат або розподілити одне приміщення на 2-3 осередки. Погоджуємось з думкою фахівців з досліджуваного питання щодо такого поділу приміщення на осередки (умовно) :

1. Безпосередньо лабораторія в якій знаходяться столи, магнітна дошка, рослини, полиці з демонстраційним матеріалом та дошки, на яких діти можуть фіксувати перебіг та результати дослідів.
2. Кімната космосу – в ній всі стіни та стеля розмальовані в даній тематиці; в цій кімнаті знаходиться екран та проєктор для перегляду наукових фільмів та мультфільмів і, звичайно ж, макет сонячної системи.
3. Хол – це місце, де знаходяться шафи, в яких зберігається обладнання та різноманітні матеріали для дослідів. Тут же знаходиться спецодяг для маленьких дослідників.

Звичайно, обладнання – необхідний атрибут проведення досліду, проте великого значення має бажання і готовність педагога залучати дітей до проведення дослідницької діяльності, а також його знання і вміння організовувати діяльність дошкільників у дослідницькій лабораторії. Потрібно навчити дітей використовувати обладнання за призначенням, ознайомити з технікою безпеки під час проведення дослідів, навчити вмінню себе поводити в лабораторії, в кінці роботи приводити в порядок використані інструменти і складати їх на визначене місце.

Наше спостереження показало, що пізнавальним і цікавим для дошкільників є надання їм можливості провести той чи інший дослід самостійно. Зазначимо, що колективні дослідження або демонстрації дослідів педагогами ЗДО проводяться постійно, однак організація пошуково-дослідницької діяльності в лабораторії піднімає її значущість на новий вищий рівень, адже поглиблюються знання дітей, розвивається пізнавальна активність, формуються базові якості особистості: самостійність, відповідальність, ініціативність, свобода поведінки і безпечність, самоставлення, самооцінка. Екологи, вихователі закладів дошкільної освіти зазначають, що для дитини дуже важливо, щоб у неї був свій набір матеріалів для досліду або експерименту, щоб вона сама могла виконати завдання і порівняти результати власної роботи з результатами інших дітей. Акцентуємо увагу на тому, що кожному вихователю знайома структура досліду, проте не завжди звертається увага як на проблему, яка ставиться перед дітьми на початку досліду (правильне її формулювання), так і на практичне значення досліду : для чого потрібно знати, наприклад, що олія легша за воду або що сніг швидше розтане, коли посипати його сіллю тощо. Якщо вихователь буде готуватись до проведення дослідів, продумувати як початок досліду, так і його кінцевий результат з висновками дітей, їхніми міркуваннями, їхніми відкриттями, тоді і дослідницька, і пошукова діяльність дітей дошкільного віку сприятиме формуванню пізнавального інтересу та пізнавальної активності. Підсумовуючи вищесказане, можна констатувати, що в основі організації пошуково-дослідницької діяльності лежить майстерність вихователя, його знання і вміння.

Отже, нами з’ясовано, що педагогічними умовами організації діяльності дітей дошкільного віку в дослідницькій лабораторії ЗДО є такі:

1) екологічно-педагогічна підготовка вихователя в організації дослідницької діяльності дошкільників;

2) використання спеціально організованого розвивального середовища для проведення дослідницької діяльності дітей;

3) врахування індивідуальних особливостей дітей при організації дослідницької діяльності;

4) взаємодія ЗДО та сім’ї, як умова успішної організації дослідницької діяльності дошкільників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бєлєнька Г. В., Науменко Т.С., Половіна О.А. Дошкільнятам про світ природи : старший дошкільний вік : навч.-метод. посіб. 2-е вид. Київ: Генеза, 2014. 112 с.

2. Волинець К.І. та ін. Сучасні підходи до формування у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до природи. *Народна освіта. Електронне наукове фахове видання.* Вип. 2 (41). 2020. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=6217

3. Волинець Ю.О. Формування творчої самостійності у дітей старшого дошкільного віку в процесі пізнавальної діяльності. *Дошкільна освіта в контексті ідей Нової української школи:* збірник наукових праць за заг. ред. Г.В. Бєлєнької, В.І. Бондар, І.М. Шоробури. Хмельницький : ФОП Мельник А.А., 2020. 496 с.; С. 59-68.

4. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В.О.Огнев'юк ; авт. кол.: Г.В. Бєлєнька, О.Л.Богініч, В.М.Вертугіна, О.М. Половіна та ін.; наук. ред. Г.В. Бєлєнька ; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 440 с.

5. Плохій З. Еколого-розвивальне середовище дошкільного навчального закладу (інноваційні підходи). *Дошкільне виховання.* 2010. № 7. С. 6-10.

6. Потьомка С.Г. Пошуково-дослідницька діяльність в ДНЗ. *Vseosvita.* 2019. URL: https://vseosvita.ua/library/stattaposukovo-doslidnicka-dialnist-v-dnz-107572.html

УДК 373.2(075.8)

Ольга Гришко, Катерина Щербина
(Полтава)

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПРИ ФОРМУВАННІ ЕЛЕМЕНТАРНИХ МАТЕМАТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ

«Індивідуальний підхід» як принцип навчання й виховання дітей завжди був присутній у дошкільній педагогіці, проте його сутність актуальна і для сучасних наукових досліджень. Науковці, методисти та вихователі переконані, що забезпеченню успіху у вихованні та навчанні дітей в закладах дошкільної освіти, сприяє врахування вікових та індивідуальних особливостей кожної дитини, тобто реалізація індивідуального піходу. Для того, щоб дитина ефективно засвоювала знання з математики, треба навчати її тому, що лежить у «зоні найближчого розвитку». Тобто надавати для вивчення матеріал, котрий дитина здатна сприйняти, зрозуміти і усвідомлювати самостійно. Саме такий освітній матеріал чинить на психіку дошкільника розвиваючу дію.

Ключові слова: *дошкільник, математика, елементарні математичні уявлення, індивідуальний підхід, вихователь.*

«Individual approach» as a principle of education and upbringing of children has always been present in preschool pedagogy, but its essence is relevant for modern research. Scientists, methodologists and educators are convinced that ensuring the success in the upbringing and education of children in preschool education, takes into account the age and individual characteristics of each child, ie the implementation of individual march. In order for a child to effectively acquire knowledge of mathematics, it is necessary to teach him what lies in the «zone of immediate development». That is, to provide material for study that the child is able to perceive, understand and realize independently.Such educational material has a developing effect on the psyche of the preschooler.

Key words: *preschooler, mathematics, elementary mathematical concepts, individual approach, educator.*

Сьогодні інтелект стає головною продуктивною силою, основою творчого розвитку та духовної культури суспільства. Саме тому виникає необхідність формування хоча й елементарних, проте наукових математичних уявлень, починаючи ще з раннього дошкільного віку.

Зараз найбільш поширеним положенням, яке є основою нових концепцій математичного розвитку дошкільників, це врахування індивідуальних особливостей дітей, їхніх природних здібностей. Йдеться, власне, про індивідуальний підхід у навчанні та вихованні.

Педагогами, психологами, методистами з дошкільної освіти було опрацьовано багато матеріалу з проблеми індивідуалізації. Відомо, що «індивідуальний підхід» як принцип навчання й виховання дітей завжди був присутній у дошкільній педагогіці, проте особливості його впровадження залишаються відкритим питанням для подальших наукових досліджень. У вітчизняній психології питання індивідуального підходу до навчання дитини привертало увагу науковців. Його розробляли О. Запорожець, Г. Костюк, В. Котирло, Д. Ніколенко, Л. Проколієнко та багато інших учених. Вони заклали основи індивідуального підходу, визначили його сутнісні характеристики та значущість. Дослідниці Н. Баглаєва, В. Кузьменко зауважували, що однією з головних умов забезпечення успіху у вихованні та навчанні дітей в закладах дошкільної освіти (ЗДО) є врахування вікових та індивідуальних особливостей кожної дитини, тобто реалізація індивідуального піходу.

Аналіз наукової літератури свідчить, що індивідуальний підхід до дітей полягає у використанні різноманітних методів та прийомів навчання та виховання залежно від потреб та можливостей кожного дошкільника; у варіативності фізичного та психічного навантаження; у використанні завдань різної складності, які пропонують на заняттях; у розумінні вихователем захоплень дітей, їхніх здібностей, мотивів поведінки тощо, тобто у створенні найсприятливіших умов для розвитку та виховання конкретної дитини.

Науковці індивідуалізацію визначають як таку організацію навчального процесу, при якій вибір способів, прийомів, темпів навчання враховує індивідуальні відмінності дітей, рівень розвитку їх здібностей до навчання. З класичної, традиційної точки зору мета індивідуального підходу до дитини полягає у тому, щоб пристосувати її до специфіки навчального процесу, навчального матеріалу, який необхідно засвоїти. Тобто адаптувати дитину до методів і засобів навчання, з метою засвоєння більшої кількості знань [1; 5].

У кожному дитячому колективі можна зустріти дітей різних типів темпераментів, поведінки, характеру. Деякі дошкльники рано виявляють здібності, обдарованість до певного чи різних видів діяльності, інші зовні замкнуті, нерішучі, невпевнені, і їхні інтереси виражені менш яскраво.

Кожна дитина неповторна, кожний дошкільник особливий. І всі потребують уваги з боку вихователя. Від педагогів залежить, чи зможуть вони знайти ключик до кожного. А це можливо лише тоді, коли знатимеш, що собою являє дитина, чим цікавиться, чим живе, від чого вона отримує радість, як до неї ставляться однолітки [4].

Навчальна діяльність повинна сприяти реалізації і розвитку індивідуальних особистісних характеристик дитини. Дорослий, вважав відомий психолог Л. Виготський, повинен при навчанні спиратися не лише на те, що дитина може зробити зараз самостійно («зона актуального розвитку»), але й на те, що дитина може досягнути у співпраці з дорослим («зона найближчого розвитку»). Причому саме «зоні найближчого розвитку» Лев Семенович відводив основну роль у процесі навчання [2].

Установлено, що дитина має потенційні можливості до засвоєння значної кількості знань, але допомогти їй, «розбудити розум» (як казав відомий педагог В. Сухомлинський) повинні дорослі [6]. Для того, щоб дитина гарно навчалась, треба навчати її тому, що лежить у «зоні найближчого розвитку» (цей матеріал дитина здатна сприйняти, саме він буде чинити на її психіку розвиваючу дію), при здійсненні навчання треба знати дитину, враховувати індивідуальні особливості. Дуже важливо відношення дорослих до дитини – воно повинно бути позитивне, дбайливе і доброзичливе.

Проводячи заняття з формування елементарних математичних уявлень у дитини дошкільного віку, вихователь помічає, що вона або відстає у засвоєнні знань, або випереджає інших. Зрозуміло, що такі діти вимагають індивідуального підходу. Якщо дитина випереджає з математики своїх ровесників, легко і швидко засвоює лічбу, впорядковує предмети за виявленими ознаками, робить розрахунки, класифікує і порівнює, вихователь підтримує такі

здібності, а у своїй роботі добирає більш складний матеріал, заохочує дітей до занять з математики. Особливу увагу вихователь приділяє дитині, яка йде творчим шляхом, підбадьорює її навіть у тих випадках, коли дошкільник, прагнучи до нового та оригінального, робить помилки. У випадках, коли вихователь помічає відставання дитини у засвоєнні математичних дій, понять, він, по-перше, намагається з'ясувати причину такого стану: чи то впливає виховання в сім'ї, чи слабка рухливість нервових процесів, через що дитина просто не встигає за загальним темпом, чи може, це нереалізовані потенційні здібності. Інколи дитина просто не засвоює всієї необхідної системи математичних дій, і це, зрозуміло, впливає на виконання окремих математичних операцій. Останнє легко виправити: досить провести індивідуальні заняття, аби дитина опанувала, скажимо, операцію порівняння чи класифікації, якщо вона відстає саме у цьому. Завдання вихователя ЗДО полягає в тому, щоб включити всіх дітей в активне й систематичне засвоєння програмового матеріалу. Якщо деякі діти не засвоїли певного правила або поняття, то це призведе до відставання в наступному засвоєнні математичних знань у школі [3; 5].

Стрижнем індивідуального підходу до дошкільників повинні стати увага й любов дорослих, дотримання діалогу в спілкуванні з дитиною. Вихователь для встановлення контактів з нею повинен ураховувати не тільки вік, а й індивідуальні особливості, її настрій і почуття. Якщо в дитини складаються теплі, щирі взаємини з людьми, вона стає більш врівноваженою, легше піддається виховному впливові [3; 4].

Отже, перш за все необхідно добре знати індивідуальні особливості дітей, рівень їх математичного розвитку.

Для того, щоб перевірити сформованість елементарних математичних уявлень дітей, нами була проведена дослідницька робота в ЗДО № 36 м. Полтави в молодшій групі. Після проведеного заняття з математики, ми запропонували такі завдання: Знайти клоуну відповідний колір кульки (клоуну, одягненому в червоне вбрання відповідає червона кулька, в зелене – зелена, та ін.). Знайти квадрат, трикутник, коло. Знайти лисичку, яка знаходиться в кімнаті (до неї треба йти: декілька кроків вперед та один – назад) Скажіть, скільки тут грибочків? (багато, один). Визначити, коли це буває? (день, ніч). Для пропонованих завдань є відповідні малюнки. Ці завдання виконували 14 дітей досліджуваної групи, яких ми за отриманими результатами умовно поділили на 3 підгрупи: з високим, середнім та низьким рівнями математичного розвитку. Результати наших досліджень показали, що 4 дітей повністю виконали запропоновані нами завдання, вони не лише правильно відповідали, але й обгрунтували свою думку; 6 дітей допустили деякі помилки, але після додаткових запитань змогли виконати завдання; 4 дітей не справилися з більшістю завдань, вони плутали поняття "багато", "один", помилялися при визначенні кольорів. При цьому, 2 дітей, яких ми віднесли до першої групи, нещодавно прийшли до ЗДО, і показали високий рівень математичних знань, тому що в сім'ї з ними проводилася систематична індивідуальна робота (додому запрошувався вихователь). Батькам досліджуваних дітей надалися поради з метою ефективної організації ігор, метою яких є формування елементарних математичних уявлень. Якщо батьки знатимуть індивідуальні особливості своєї дитини, то вони зможуть допомогти їй ефективно засвоювати знання. Якщо, наприклад, дошкільник знає матеріал, але не може відповісти на запитання, варто підтримати і дати йому трохи часу для відповіді. Дорослому треба прикладати зусилля, щоб дитина навчалась із задоволенням. Якщо дорослі спостерігають, за тим, що дитина не встигає засвоїти запропонований матеріал, то варто враховувати індивідуальні особливості дитини і особливості навчання саме цієї дитини, про які ми говорили вище. Обов'язково зацікавлювати дошкільника до навчання, саме тоді матеріал сприйматиметься легко [4].

Отже, індивідуальний підхід у проведенні занять з математики дає можливість не тільки допомогти дітям у засвоєнні програмового матеріалу, але й розвинути їх інтерес до цих знань, забезпечити активну участь дошкільників у загальній роботі, що веде за собою розвиток їх розумових здібностей, уваги, попереджує інтелектуальну пасивність у деяких дітей, виховує цілеспрямованість та інші вольові якості.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук-метод. посіб. Київ : Інститут змісту і методів виховання, 1998. 204 с.
2. Выготский Л. С. Проблема обучения и умственного развития в школьном возрасте. *Теории учения* : хрестоматия. Часть 1. Отечественные теории учения / Под ред. Н. Ф. Талызиной, И. А. Володарской. Москва : Помощь, 1996.
3. Зайцева Л. Методика організації індивідуальної роботи в процесі формування у дітей дошкільного віку елементарної математичної компетентності : навчально-методичний посібник. Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2015. 240 с.
4. Кузьменко В. Індивідуальність в освітньому процесі ДНЗ. *Дошкільне виховання*. 2005. № 8. С. 5.
5. Ладивір С. О. та ін. Індивідуалізація виховання дошкільника : навч. посіб. Київ : Пед. думка, 2007. 150 с.
6. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю. *Вибрані твори* : у 5-ти т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 3. С. 36.

УДК 37.015.3:005.32

Тетяна Грунтей
(Кам'янець-Подільський)

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ

У статті проаналізовано підходи вітчизняних та зарубіжних вчених до класифікації функцій організації навчально-пізнавальної діяльності. Розглядається розширення функцій викладача, так як перехід до компетентнісно орієнтованої освіти потребує від викладача швидкої адаптації до реальних умов діяльності.

Ключові слова: *компетентнісний підхід, управління, функції управління.*

The article analyzes the approaches of national and foreign scientists to the classification of functions of management training. The attention that the transition to competencies based education requires the teacher instantly adapt to the real operating conditions, and its functions become broader meaning.

Key words: *functions of management, competencies based education.*

Постановка проблеми. Серед основних напрямків розвитку сучасної освіти є організація навчального процесу коледжу у відповідності до компетентнісно орієнтованого навчання. Визначення функцій управління навчанням дозволяє говорити про ефективність організації навчального процесу. Проте, як свідчить вітчизняна практика, процес управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів та його вдосконалення відбувається без системного дослідження його сутнісних характеристик. Однак, єдиної думки щодо функцій педагогічного управління, їх класифікації та змісту серед учених немає. Тому, необхідність наукових розробок у цьому напрямку є актуальною, так як без них неможливе запровадження у сучасну практику нових технологій навчання, що потребують реалізації управлінських функцій викладача.

Метою статті є визначення особливостей організації навчально-пізнавальної діяльності студента, зокрема функцій управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів і опис їх змісту з орієнтацією на компетентнісно спрямоване навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток системи освіти значною мірою визначається тим, наскільки ефективно здійснюється управління всіма її ланками, а

навчальний процес є основною ланкою в забезпеченні навчально-пізнавальної діяльності студентів на занятті, важливо, щоб ця ланка була належним чином керована на рівні викладача. Функції управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів будемо розглядати як зміст процесу управління, спрямований на взаємодію всіх суб'єктів управління, мотивацію й цільову орієнтацію їх діяльності з досягнення запланованого результату. У сучасній літературі існує величезна кількість класифікаційних схем функцій управління. Не дивлячись на наявність загального підходу до проблеми дослідження функцій управління педагогічним процесом, на їх структуру, до теперішнього часу не склалося єдиної точки зору. Так, Ю. А. Конаржевський під функцією управління розуміє частину управлінської діяльності, що "відокремилася, продукт розділення і спеціалізації в управлінні" і сюди включає: 1) педагогічний аналіз; 2) підготовку управлінського рішення; 3) планування; 4) організацію; 5) контроль і регулювання [2]. У роботах Н. В. Кузьміної чимала увага приділяється функціональному складу педагогічної діяльності, але її компоненти прямо стосуються проблеми управління навчанням. Серед основних функціональних компонентів, які відображаються в структурі діяльності викладача і стають основою для управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів: гностичний (результативний, системоутворюючий), проектувальний, конструктивний, організаторський і комунікативний [5].

Найбільший інтерес викликає система функцій управління, розроблена П. І. Третьяковим і доповнена Е. В. Яковлевим. Зокрема, П. І. Третьяков виділяє наступні функції: інформаційно-аналітичну, мотиваційно-цільову, планово-прогностичну, організаційно-виконавську, контрольно-діагностичну, регулятивно-коректувальну. А Е. В. Яковлев доповнив цей лінійний ряд функцій ще однією – мобілізаційною. Цю функцію він вважає головною, оскільки вона мобілізує всі інші функції управління [6].

Виходячи із загальних підходів управління та враховуючи особливості освітньої діяльності, вважаємо можливим виділити такі функції управління навчально-пізнавальною діяльністю: інформаційно-аналітичну, мотиваційно-цільову, планово-прогностичну, організаційно-виконавську, контрольно-діагностичну, регулятивно-коректувальну. Розглянемо сутність цих функцій управлінської діяльності для формування компетентностей студентів.

Інформаційно-аналітична функція спрямована на накопичення, систематизацію та аналітичну обробку отриманої під час контролю й оцінювання інформації про рівень навчальних досягнень студентів. Інформаційно-аналітична діяльність є основним інструментом управління, зазначає Т. І. Шамова, оскільки спрямована на вироблення механізмів регуляції з переходу системи в новий якісний стан [4]. В умовах компетентнісно орієнтованої освіти викладачу важливо в аналізі виявити систему підготовки студентів до уроків, рівень володіння ними предметними і ключовими компетентностями та визначити, як саме певний навчальний матеріал можна використати для розвитку в студентів як предметних, так і базових компетенцій. Для цього складається їх орієнтовний перелік, який разом із структурними компонентами компетенції відображається в планах занять [7, с. 102].

Мотиваційно-цільова функція спрямована на формування цілей учасників педагогічного процесу, на основі мотиву їх діяльності. Є. В. Яковлєв відзначає, що завдяки цій функції уточнюються цілі і завдання управління для кожного суб'єкта навчального процесу, створюються умови для їх творчого розв'язання, матеріального та морального заохочення [1]. У процесі реалізації управління навчально-пізнавальною діяльністю викладач має пам'ятати, що дидактичною домінантою, згідно з поставленими завданнями, є визнання найважливішим в розвитку особистості студента, необхідності створення сприятливих умов для його становлення, успішного входження в життя сучасного суспільства [7, с. 103]. Тому, відповідно до компетентнісного спрямування навчання, важливо:

- закладати систему знань, яка формується протягом життя;
- розвивати потреби й інтереси студентів, створювати позитивну мотивацію для подальшого навчання;

• сприяти виробленню учнями умінь і навичок, необхідних під час самостійного навчання.

Цілком очевидно, що головною метою навчальної діяльності у педагогічній системі компетентнісно орієнтованої загальної освіти є формування життєвої компетентності у широкому розумінні цього поняття, що означає підготовка студентів до життя, розвиток їх інтелектуальних і творчих здібностей, опанування знань, актуалізація вмінь, які затребувані життям. Відмінною рисою мотиваційно-цільової функції є узгодження індивідуальних, групових і колективних цілей, дотримання учасниками педагогічного процесу намічених планів, регламентування навчальної діяльності.

Планово-прогностична функція є початком управлінського циклу. Вона базується на даних глибокого аналізу вихідного стану об'єкта управління та розробки плану дій з досягнення визначених цілей. Так як, основна засада компетентнісно спрямованої освіти полягає в реалізації принципу "навчатись діючи" [7, с. 76], то важливо щоб в ході навчальної діяльності студентів мали місце:

а) використання конкретних ситуацій життєдіяльності коледжу як тренажера для відпрацювання ключових компетентностей, формування життєвої стратегії саморозвитку;

б) організація навчально-пізнавальної діяльності студентів на основі діяльнісного підходу та ігрової педагогіки, використання новітніх технологій (зокрема й самостійно розроблених);

в) практичний та ігровий вишкіл студентів, що дає змогу відпрацьовувати прийняття рішень у спеціально змодельованих соціально-економічних ситуаціях.

Організаційно-виконавська функція спрямована на організацію необхідних умов досягнення цілей, подолання суперечностей між потребами процесу досягнення цілей та умовами, в яких він відбувається. Експерти наголошують на необхідності забезпечити реальну активність дитини в навчальному процесі, що вимагає розширення можливостей вибору студентів і формування здатності до свідомого вибору (йдеться про вибір елементів змісту, профілю навчання, способу засвоєння, типу навчального закладу, способу подолання труднощів у навчанні). Організація навчальної діяльності має здійснюватись не лише на рівні відтворення знань, умінь і навичок, а й на творчому рівні, що сприятиме формуванню компетентності студентів [8, с. 104]. В. С. Пікельна вважає, що організація – це певна розробка форм, методів і засобів діяльності, коли передбачається відповідь на запитання "як навчати?" [9]. У реаліях компетентнісного підходу запитання може бути переформульоване: "як навчати, щоб формувати компетентність студентів?".

Контрольно-діагностична функція спрямована на розробку та проведення заходів з вимірювання й оцінювання навчальних досягнень студентів, забезпечує функціонування зворотного зв'язку в системі "викладач – студент". У нових умовах зросла роль діагностики, самоаналізу, самоконтролю, самооцінки. Важливим стає не наявність в індивіда внутрішньої організації знань, особистих якостей та здібностей, а здатність застосовувати компетентності в житті та навчанні. О. І. Локшина зазначає, що ключові компетентності є змінною величиною, і проблемою в цьому контексті є вимірювання не стільки оволодіння або не оволодіння ключовими компетентностями, а визначення рівня такого оволодіння – починаючи від базового до високого [7, с. 25]. Експерти зазначають, що знання потрібні у будь-якій діяльності і для будь-якого рівня компетентності, але компетентність не можливо наперед продіагностувати. Її можна діагностувати тільки в процесі діяльності. Якщо у традиційно-орієнтованій системі освіти діагностика навчальної успішності може бути створена за допомогою тестової процедури, тобто екзамену, то діагностика компетентності може проводитися тільки у процесі діяльності.

Регулятивно-корекційна функція спрямована на поточне регулювання компонентів освітнього процесу й корекцію результатів. Викладач аналізуючи і виявляючи причини труднощів, продумує оперативні заходи педагогічної допомоги та підтримки для регулювання ситуацій, які склалися в процесі навчання, викликають відхилення від очікуваних і прогнозованих результатів. Ефективність організаційного регулювання

вимірюється насамперед тим, наскільки раціонально вдалося здійснити корекцію навчальної діяльності студентів [9, с. 104]. Однак, ефективність функції коригування залежить від рівня реалізації контрольно-діагностичної та інформаційно-аналітичної функцій, тобто від повноти та об'єктивності зібраної інформації, ґрунтовності її аналізу, чіткості сформованих критеріїв і показників якості навчального процесу. Таким чином, сутність педагогічного управління полягає в оперативному корегуванні способів і методів навчання, які забезпечують студентові успіх в опануванні навчального матеріалу. Взаємозв'язок функцій управління підкреслюють багато вчених, зокрема, В. С. Пікельна, Т. І. Шамова, Л. Д. Столяренко [9].

Ми погоджуємось з тим, що результативність управління залежить від взаємодії функцій в системі управлінського циклу. Думаємо, що схема їх взаємозв'язку запропонована Т. І. Шамовою може бути застосована до управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів в системі компетентісної освіти [4, с. 35].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок в даному напрямку. Вважаємо, що врахування змісту функцій управління навчанням дозволить більш чітко й організовано спланувати педагогічний процес. Оскільки центром тяжіння стає студент, то важливою функцією управління є сприяння йому в ефективному і творчому засвоєнні інформації та її критичному осмисленні. Роль викладача при цьому полягає не в передачі знань, а в організації відповідного освітнього середовища, навчання в якому забезпечує для студента розвиток особистісного потенціалу з опорою на відповідну технологію навчання. В цьому плані потребує подальшого розвитку наукова розробка методів управління.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Локшина О. І. та ін.; за ред. О. В. Овчарук. Київ : "К.І.С.", 2004. – 112 с.

2. Крижко В. В. Теорія і практика менеджменту в освіті. Запоріжжя, Просвіта, 2003. 272 с.

3. Луговий В. І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні. *Педагогіка і психологія.* 2009. № 2. С. 13–26.

4. Родигіна І.В. Модель компетентнісно спрямованого педагогічного процесу. *Моделі компетентного випускника 12-річної школи: сутність, пріоритети, пошуки відповідей на виклики XXI століття* : Матеріали Всеукраїнської науково-пошукової конференції, м. Донецьк, 16-17 травня, 2007 р. Донецьк, 2007. 584 с.

УДК 371.134:6(07)

Кристина Дерменжи
(Ізмаїл)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ТЕХНОЛОГІЙ

Професійна підготовка майбутніх викладачів технологій стає в даний час предметом багатьох досліджень, що обумовлено підвищенням вимог до педагога як фахівця в умовах кардинальних змін в суспільстві і, відповідно, – до якості його підготовки до самостійної педагогічної діяльності. В статті розглянута професійна підготовка майбутніх викладачів технологій як цілісна педагогічна система

Ключові слова: *професійна підготовка, майбутні викладачі технологій, структура педагогічної підготовки.*

Professional training of future technology teachers is currently becoming the subject of many studies, which is due to the increased requirements for the teacher as a specialist in the context of

drastic changes in society and, accordingly, to the quality of his preparation for independent teaching activities. The article considers the professional training of future technology teachers as an integral pedagogical system.

***Key words**: professional training, future technology teachers, structure of pedagogical training.*

Поліаспектність проблеми підготовки майбутніх викладачів технологій до творчої професійної діяльності знайшла своє відображення у різних напрямах педагогічних досліджень. Широке коло проблем загально-педагогічної підготовки майбутніх викладачів технологій досліджено ученими-педагогами О. Абдуліною, А. Алексюком, Ю. Бабанським, А. Беляєвою, І. Богдановою, І. Зязюном, Н. Кузьміною, А. Лігоцьким, В. Лозовою, В. Радулом, Л. Савенковою, В. Сагардою, С. Сисоєвою, М. Сметанським, Г. Троцко, М. Фіцулою, В. Чайкою та ін.

Проблеми теорії і практики особистісно орієнтованої освіти та нових інформаційних технологій досліджені В. Биковим, Р. Гуревичем, М. Жалдаком, М. Лазарєвим, І. Мархель, Ю. Машбиць, Н. Морзе, С. Подмазіним, В. Серіковим.

Теоретико-прикладні засади неперервної професійної освіти з'ясовували В. Бондар, С. Гончаренко, О. Коваленко, В. Кремень, Е. Лузік, Н. Ничкало, Л. Романишина, С. Сисоєва, О. Савченко, Л. Хомич, Б. Шиян та інші.

Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх викладачів технологій розглянуті в дослідженнях А. Вербицького, А. Грітченка, О. Коберника, В. Мадзігона, В. Сидоренка, А. Терещука, Г. Терещука.

У сучасній науці поняття «професійна підготовка» пов'язується з професійним навчанням і відображає процес оволодіння знаннями, вміннями і навичками, необхідними для самостійної професійної діяльності:

– система професійного навчання, що має на меті прискорене набуття учнями навичок, необхідних для виконання певної роботи, групи робіт [7, с. 23];

– процес оволодіння знаннями, вміннями і навичками, що дозволяють виконувати роботу в певній галузі діяльності. Має на меті прискорене придбання учнями навичок, необхідних для виконання певної роботи або групи робіт, і не має на увазі підвищення освітнього рівня учня [7, с. 32].

Однак підготовка до професійної діяльності не може обмежуватися тільки оволодінням майбутніми викладачами технологій тільки процесуальною стороною професійної діяльності. Необхідна також цілеспрямована діяльність з формування та розвитку професійно і особистісно-значущих якостей, що забезпечують ефективність обраної діяльності. З урахуванням цього більш обґрунтованим є розуміння професійної підготовки як «системи організаційних і педагогічних заходів, що забезпечує формування особистості – професійної спрямованості, знань, навичок, умінь і професійної готовності» [9, с.106].

Спираючись на дану точку зору, ми розглядаємо професійну підготовку майбутніх викладачів технологій як цілісну педагогічну систему, функціонування якої передбачає створення умов для розвитку особистості майбутнього педагога на основі оволодіння необхідними для педагогічної діяльності знаннями, вміннями і навичками, розвитку професійно і особистісно-значущих якостей, що забезпечують ефективність педагогічної діяльності.

Як складна педагогічна система професійна підготовка майбутніх викладачів технологій має наступні властивості: єдність і взаємозв'язок різних структурних елементів, об'єднаних спільною метою і єдиним функціонуванням; єдина внутрішня організація на основі зв'язків і залежностей між компонентами системи, взаємодія з навколишнім середовищем [2, с. 125].

Виділення мети професійної підготовки майбутнього викладача технологій з урахуванням компетентнісного підходу, який виступає в якості основи розвитку сучасної системи освіти, передбачає спрямованість навчання у вузі на формування готовності студентів до ефективної педагогічної діяльності.

Вивчення психолого-педагогічних досліджень з питання структури професійної готовності педагога показує, що більшість авторів включають до їх складу як невід'ємні компоненти знання, вміння і навички, а також особистісні характеристики фахівця. Це робить правомірним виділення у складі готовності майбутніх викладачів технологій до професійної педагогічної діяльності як цілісної освіти трьох взаємопов'язаних аспектів: особистісного, когнітивного і праксикологічного, що характеризують відповідно морально-психологічну, теоретичну і практичну готовність до професійно-педагогічної діяльності. Перший аспект відображає міру внутрішньої готовності майбутніх викладачів технологій до даного виду діяльності. Другий і третій – міру зовнішньої процесуально-діяльнісної форми прояву відповідних характеристик в комплексі і окремо [9, с. 142].

Особистісний аспект характеризує ступінь морально-психологічної готовності майбутнього викладача технологій до професійної педагогічної діяльності. Він відображає ступінь сформованості ціннісних орієнтацій, інтересу до обраного виду професійної діяльності, задоволеності її результатами, рівень розвитку мотивації педагогічної діяльності та участі в діяльності з самовдосконалення.

Когнітивний компонент відображає інформованість педагога про сутність і зміст здійснюваної педагогічної діяльності, про вимоги до особистості вчителя, а також рівень знань, необхідних для ефективної професійно-педагогічної діяльності (загально-педагогічних, методичних, спеціально-предметних). Сучасний викладач повинен добре орієнтуватися в різних галузях педагогічної науки, мати глибокі і міцні знання з предмету, який він викладає, знати його можливості для вирішення педагогічних і культурних завдань. Йому необхідно бути постійно в курсі нових досліджень, відкриттів, бачити ближні і далекі перспективи викладається науки. Таким чином, даний компонент характеризує рівень теоретичної готовності викладача до реалізації обраного виду педагогічної діяльності [3, с. 88].

Праксикологічний компонент готовності майбутнього викладача технологій до професійної діяльності складають професійні вміння та навички, якими повинен володіти він для реалізації функцій педагогічної діяльності та забезпечення її ефективності. Даний компонент відображає ступінь практичної готовності майбутнього викладача до професійно-педагогічної діяльності.

Дані компоненти знаходяться у відношеннях взаємозв'язку і взаємозалежності: негативне ставлення до професії, відсутність уявлення про особливості та умови професійної діяльності, про вимоги до особистості педагога не дозволяє оволодіти повною мірою способами і прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, вміннями, навичками; і, навпаки, позитивне ставлення до обраної професії, повні і адекватні уявлення про неї сприяють підвищенню ефективності процесу професійної підготовки [9, с. 143].

Опора на дані положення дозволяє виділити такі аспекти системи професійної підготовки студентів педагогічного вузу, як: особистісний і праксикологічний, що включає когнітивний і діяльнісний блоки. Особистісний аспект забезпечує формування морально-психологічної готовності студентів до педагогічної діяльності. Праксикологічний аспект передбачає формування теоретичної та практичної професійної готовності майбутніх викладачів технологій. При цьому когнітивний блок спрямований на формування теоретичної готовності майбутніх викладачів технологій до професійної діяльності, діяльнісний блок сприяє формуванню практичної готовності [2, с. 45].

Взаємозв'язок особистісного і праксикологічного аспектів професійної підготовки майбутніх викладачів технологій відображає цілісний характер даної системи і забезпечує успішність її функціонування.

Структурний аналіз системи професійної підготовки майбутніх викладачів технологій обумовлює розкриття її змісту через виділення видів підготовки, що відображають її цілісний характер і сприяють досягненню її мети. Змістовний аспект професійної підготовки студентів педагогічного вузу відображає взаємозв'язок її особистісного і праксіологічного аспектів і включає такі компоненти як морально-психологічна, методологічна, теоретична,

методична і практична підготовка, які, перебуваючи у взаємозв'язку і взаємозалежності, забезпечують ефективність функціонування даної системи.

Необхідним компонентом професійної підготовки майбутніх викладачів технологій є морально-психологічна підготовка, яка передбачає формування професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутніх викладачів технологій [4, с. 65].

Виділення методологічного компонента в складі системи професійної підготовки майбутніх викладачів технологій обумовлено тим, що для формування педагогічної системи, як вказує Б.С. Гершунський, необхідна внутрішньо-предметна інтеграція емпіричного, методологічного та методичного знання в педагогіці, тому що повний цикл педагогічної діяльності, маючи на увазі навчально-виховний аспект, розгортається за наступною узагальненою схемою: практика (початковий рівень) – теоретичне знання (теорія) – методичне знання (методика) – практика (кінцевий для даного циклу рівень) [3, с. 87].

Наступним компонентом даної системи виступає теоретична підготовка. У сучасних дослідженнях (О. А. Абдулліна, В. А. Сластеніна та ін.) зазначається, що теоретична підготовка майбутніх викладачів має ряд недоліків: розрізненість окремих відомостей, описове засвоєння педагогічних понять, відсутність розуміння причинно-наслідкових зв'язків між педагогічними явищами, слабке формування умінь обґрунтування теоретичних положень, їх застосування для аналізу педагогічних явищ [1, с. 114]. Для подолання цих недоліків необхідні зміни в курсі педагогіки, спрямовані на підвищення ступеня використання теоретичних знань у практичній діяльності.

Ще одним структурним елементом системи професійної підготовки студентів педвузу є практична підготовка. Засвоєння знань нерозривно пов'язане із застосуванням їх на практиці, формуванням умінь і навичок здійснення педагогічної діяльності, що становить основу практичної підготовки майбутніх викладачів технологій .

Враховуючи все вищевикладене, ми вважаємо за необхідне виділити практичну підготовку у відносно самостійний компонент загальної системи професійної підготовки майбутніх викладачів технологій . Це передбачає оволодіння студентами вміннями і навичками в галузі педагогічної техніки, способами і прийомами організації педагогічної взаємодії з вихованцями в процесі вирішення педагогічних завдань.

Отже, в структуру системи підготовки студентів до патріотичного виховання учнів входять наступні компоненти: морально-психологічна, методологічна, теоретична, методична і практична підготовка. Дані компоненти відображають цілісний характер феномена готовності до педагогічної діяльності і діалектичний взаємозв'язок його складових, що дає підставу розглядати їх як необхідні і достатні для збереження і розвитку системи професійної підготовки майбутніх викладачів технологій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Абдулліна О.А. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в системі вищої педагогічної освіти. Москва, 2008. 141 с.

2. Бабанський Ю.К. Проблеми підвищення ефективності дидактичних досліджень: дидактичний аспект. Київ: Педагогіка, 2012. 192 с.

3. Гершунський Б.С. Методологічні проблеми прогнозування розвитку педагогічної науки. *Методологічні проблеми сучасної педагогічної науки і практики.* Миколаїв: Знання, 2008. 212 с.

4. Журавльов В.І. Взаємозв'язок педагогічної теорії і практики. Київ: Педагогіка, 2014. 176 с.

5. Іпполітова Н.В. Розвиток особистості майбутнього педагога в контексті професійної підготовки. Київ: Академія, 2010. 244 с.

6. Краєвський В.В. Якість підготовки та методологічна культура педагога. *Магістр.* 2011. № 1. С. 4-15.

7. Платонов, К. К. Короткий словник системи психологічних понять. 2-е вид. перероб. і доп. Київ: Вища школа, 2014. 174 с.

8. Розова С.С. Проблема предмета методології науки. *Проблеми методології науки.* Львів: Наука, 2005. 78 с.
9. Спіркін А. Г. Основи філософії: навч. посібник для вузів. Київ: Академія, 2008. 592 с.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор Куліненко Л. Б.

UDC 378.147

Svitlana Zhurkina
(Kharkiv)

A PARADIGM OF EDUCATION

A paradigm of education is inseparable from a paradigm of teaching although education is a broader term. There are changing paradigms of the idea of a teacher while there are also paradigms of change that teachers could espouse to bring about social and political transformation. The article deals with the dynamics of imagining such a transformation.
Keywords: *a teacher, an educator, to educate, education system, university.*

Парадигма освіти невіддільна від парадигми навчання, хоча освіта є більш широким терміном. Крім змінних парадигм поняття «вчитель», існують також парадигми змін, які вчителі можуть підтримувати для здійснення соціальних та політичних перетворень. У статті розглядається динаміка уявлення такої трансформації.
Ключові слова: *вчитель, викладач, педагог, навчати, система освіти, університет.*

“To educate” was originally to rear or bring up children. The wide sense has never quite been lost but it has been specialized to organized teaching. When a majority of children had no such organized instruction the distinction between “educated” and “uneducated” was reasonably clear, but, curiously, this distinction has been more common since the development of generally organized education and even of universal education. A paradigm of education is inseparable from a paradigm of teaching although education is a broader term with both intellectual and moral connotations. While corporatization at a global level has reduced the role of a teacher to teaching what is useful in fulfilling the requirements of the free market, the resistance of students to tailored worldviews is greater than ever before.

A teacher as moral instructor and education as having to do with moral instruction are ideas that dominate the day-to-day life of academics in their relation to students. This does not exclude how power relations operate and students are ready to challenge being disempowered by a system of patronage as reflected in grading and the criteria used for evaluation of assignments. The false notion that everyone is born ‘special’ with special abilities and that each one could be a Beethoven or a Shakespeare if only he or she tried hard enough is a disastrous outcome of social democracy and popular films. The idea of political equality is confused with the idea that all have equal abilities which is clearly never the case. The demands of political correctness where the teacher and the institution have to be careful in using language that might indicate criticism of the student in any manner has led to internalizing of a warped sense of selfhood with the blind belief in one being as good as any other getting reinforced to the point where it becomes illogical.

Democratic education unadulterated has evils which are as great as those of aristocracy, if not greater. Democracy as a sentiment has two sides. When it says ‘I am as good as you’, it is wholesome; but when it says ‘you are no better than I am’, it becomes oppressive and an obstacle to the development of exceptional merit. To put the matter more accurately: democracy is good when it inspires self-respect, and bad when it inspires persecution of exceptional individuals by the herd.

Unfortunately the ‘sentiment’ which declares ‘you are no better than I am’ is the one that democratic education especially through social media has popularized leading to a marginalization of ‘exceptional individuals.’ The standardization of definitions of merit in order to enforce

conformity upon those who are exceptional can be a source of persecution to the latter. This argument might apply to exceptional teachers as well as to exceptional students.

The dehierarchizing of the university never took place; what instead happened is 'choice-based' consumerism where the choice itself is fetishized and turned into an object with strong political overtones; one's right to choose is more important than the options at one's disposal. Self-assertion is about having to choose rather than examining whether the choice enables one to meaningfully relate to people and environment; in such a situation education is stripped of all illusions and reduced to an object to be consumed. In the consumerist paradigm education is what you are able to afford depending on how much you're willing to pay.

In "The Death of Progressive Education: How teachers lost control of the classroom" Roy Lowe documents, both from a historical perspective combined with his own observation, how since the Second World War the teaching community in England lost control of what should be taught and how best it could be done in a classroom. In the concluding chapter he notes three factors as responsible for the current situation: one is the consumerist aspect of society where 'choice has become such a familiar element in governmental rhetoric around education and health care, relegating a concern for the provision of basic standards to the margins of public debate'. This is followed by the 'transformation of mass media' and the rise of multinational corporations along with the consequent 'transformation of the workplace…by the coming of the computer and new systems of mass communication' Fierce competition and the need to succeed have literally turned the education system into a manufacturing unit for products.

Lowe notes: "The final collapse of the extended family, a growing awareness of the dangers and risks of childhood, together with the new isolated lifestyles of youngsters trapped in a nuclear family with television, mobile phone and text message as their constant companions, have meant a new form of childhood. This has all been confirmed as society has become more litigious, leaving those who work with children increasingly looking over their shoulder for potential trouble. Beyond this, and partly as a result of these developments, play has become far more isolated. The range of play of youngsters, which in my case extended several miles from my own home during my schooldays, is diminished beyond measure. This means that opportunities for social development, the acquisition of social skills and for self-discovery do not exist for most children as they did fifty years ago".

The children of the present are 'victims' because they are caught in a larger social and economic transformation in which they have no role to play; the education system instead of resisting the collapse of the child's individuality by providing him or her the space for playing, growth and self-examination is in fact endorsing the basis of the new order.

While being critical of parents who indulge in 'child-worship,' Carlin points out: "I'm talking about today's professional parents, these obsessive diaper sniffers who are overscheduling and overmanaging their children and robbing them of their childhoods…Something that should be spontaneous and free is now being rigidly planned. When does a kid ever get to sit in the yard with a stick anymore?…a kid shouldn't be wasting his time with a stick anyway. If he's 4 years old, he should be home studying for his kindergarten entrance exams. …Pressured to succeed for the sake of the parents. Isn't this really just a sophisticated form of child abuse?"

Carlin observes that what passes of as child-worship is in fact child abuse; children are simply not allowed to be themselves; an entire education system is being globally created with excessive use of monitoring through cameras in the name of security merely to violently crush individual dissent at the school level itself. No child ever outgrows the abuse at home and school. He or she succumbs to those pressures afraid to deviate or becomes a deviant in response to isolation caused by the inability to accept the abuse as normal. Isolation is indeed a form of violence and nobody should be isolated as an excuse to preserving the child's autonomy. Neglect and indifference could be as dangerous as intrusiveness if not more. The thin line separating caring from an overbearing attitude ought to be respected in how we rear children.

If in Adrienne Rich's view, the university is a 'hierarchy built on exploitation', it is because the foundations for the hierarchization have been laid through the abuse the child undergoes at home and at school. The idea behind the inclusion is that education is broadened to give people a sense of

well-being and belonging at one and the same time. The university enters the social universe only to embrace the latter and unconditionally declare that everyone is entitled to the same privileges. It may be an ideal picture of a university but certainly not an unreal one. The role of the teacher as educator is not simply about one who uncritically subscribes to a system of reality that is handed down to him or her. The teacher works against hierarchization through a process of what can be termed as 'assisted unlearning' which enables students to ask the right kinds of question with regard to their position in relation to rest of the society. If an important part of education is how you treat your fellow beings, ensuring that students recognize the agency of individuals at different social levels, which would include the poor and the marginalized, becomes an important part of learning. In the process of the teacher performing the task of 'assisted unlearning' the student gets an opportunity to critically analyze the views of his or her parents as well as teachers.

Johnson, in an interesting manner, shares Adrienne Rich's view of the university as an institution that stands for social and political justice. A university as a paradigm of growing in terms of both the heart and the mind, especially the latter, is one of the underlying principles of higher education. Cardinal Newman begins the preface to his classic essay "The Idea of a University" with the lines that we tend to imagine an ideal university: "The view taken of a University in these Discourses is the following: – That it is a place of teaching universal knowledge." The radical implications of this idea of a university as a space where knowledge can be pursued for its own sake with research as the handmaiden of teaching raises important questions: can universal knowledge be taught without any reference to the particular or if the particular makes sense only in a universal frame of reference?

It's not surprising, then, that numbers of applicants for teacher education programs have slumped. The programs are long and intense, the creativity and relationships aspect of the vocation has been eroded, and there is pervasive negativity in the media, and comparatively poor salary and working conditions.

Education should serve as means to bring together people from different classes and social backgrounds so that problems could be worked out in a way where everyone has a voice to represent social groups of their choice. If we view dialogue as synonymous with non-violence, the teacher's role is fundamentally about exploring how platforms for speaking and opportunities for expression of diverse opinions are achieved in the classroom; how bridges could be built between what happens in schools, colleges and universities and the world outside the institution; how change could be incorporated and tradition subjected to constant reinterpretation; how the manifesto for a larger social transformation with the goal of humanity's emancipation can be intertwined with the curriculum that makes education a more meaningful activity rather than being reduced to a quest for a job.

УДК 159.923.2-057

Любов Канішевська
(Київ)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ» У СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті розглянуто погляди вітчизнах педагогів і психологів щодо сутності поняття «національно-культурна ідентичність». Вітчизняні вчені одностайно наголошують на нерозривному зв'язку між національною свідомістю і національною ідентичністю.

Ключові слова: *національна свідомість, національна ідентичність, національно-культурна ідентичність, національні цінності, складові національно-культурної ідентичності.*

The article explores the approaches of national educators and psychologists to the essence of the notion of «national-and-cultural identity». National scientists unanimously emphasize the inextricable bound of the national consciousness and national identity.

Key words: *national consciousness, national identity, national - and-cultural identity, national values, national-and-cultural identity components.*

Проблема формування національно-культурної ідентичності молодого покоління – пріоритетний напрям сучасного виховання, про це свідчать Закони України «Про вищу освіту»(2014), «Про освіту» (2017), «Про культуру» (2010), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки (2013), Указ Президента «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері» (2016), Постанова Верховної Ради «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2015).

Науковець В. Борисов визначає поняття «національно-культурна ідентичність», по-перше, як усвідомлення людиною себе об'єктом національного світу: погляд на себе не тільки з позиції етносу, а й національного світу; по-друге, усвідомлення себе суб'єктом національного світу: формування образу «Я» національного суб'єкта, уявлення про себе як активного учасника взаємин і взаємодій із національним світом, усвідомлення себе національною індивідуальністю [2, с. 64].

Таким чином, ключовим моментом національної свідомості є «… ідентифікація індивіда себе з визначеною етнічною спільністю, що виявляється в самоназві» [5, с. 56]. До нього приєднується комплекс ідей чи уявлень, що утворюють систему етнодиференційованих символів. Окрім ідентифікації і системи етнодиференційованих символів і уявлень до сфери національної самосвідомості належать етнічні автостереотипи і етнічні почуття. До нього приєднується комплекс ідей чи уявлень, що утворюють систему етнодиференційованих символів [5, с. 56–57].

Дослідниця І. Кресіна в основі національної свідомості вбачає усвідомлення державно-політичної, громадянсько-територіальної спільності (соборності), духовної єдності та історичної спорідненості, психологічної, культурної спорідненості та неповторності. Національно-культурна ідентичність постає усвідомленням спільнотою або окремою людиною своєї національної приналежності [4, с. 87]. Таким чином, наголосимо на нерозривному зв'язку між національною свідомістю та національно-культурною ідентичністю.

На думку Т. Потапчук, національна свідомість відображує ставлення людини до національних феноменів, а національно-культурна ідентичність є оцінкою людини самої себе як носія національної свідомості, свого місця в національному світі. Якщо національна свідомість відображує певне ставлення людини до національного, то національно-культурна ідентичність є її самоставленням [5, с. 56].

Характеризуючи структуру національно-культурної ідентичності, М. Боришевський виділяє її складові. Першою складовою є самооцінка, що постає оцінним компонентом людиною міри наявності в індивіда якостей, властивостей у співвіднесенні з системою національних цінностей тієї спільноти, з якою суб'єкт себе ідентифікує. Друга складова – це настановлення людини на вибір особистісно значущих цілей, що визначаються системою національних цінностей. Третьою складовою структури національно-культурної ідентичності є соціально-психологічні очікування, які виражаються в уявленнях людини про те, як оцінюють її оточуючі, щодо міри наявності у неї певних національних цінностей. Наступна складова – «Образ Я», який є високим рівнем узагальнення уявлень особистості про себе як носія певних національних цінностей [3, с. 14–15].

М. Боришевський особливу увагу звертає на елементи, які забезпечують належний рівень ефективного функціонування національно-культурної ідентичності. По-перше, це – це національна ідентифікація (усвідомлення людиною належності до певної нації, близькості та

спорідненості з нею). Другим елементом є знання суб'єктом типових особливостей, рис тієї національної спільноти, з якою дана людина себе ідентифікує. Третій елемент – це усвідомлене ставлення до історичного минулого, сучасного та майбутнього нації. Крім цього, велике значення до розвитку національно-культурної ідентичності особистості мають її чіткі уявлення про територіальну спільність нації, усвідомлене ставлення до духовних і матеріальних цінностей нації, а також усвідомлення особистістю власної відповідальності за долю нації, її теперішнє і майбутнє [3, с. 18–22].

Таким чином, окреслення дослідником названих елементів переконує у нерозривності зв'язку між національною свідомістю та самосвідомістю з національно-культурною ідентичністю, коли прояви першої та другої мають безпосередній вплив на формування та розвиток третьої [5, с. 58].

Науковці І. Бех, К. Журба розглядають феномен «національно-культурна ідентичність» як суб'єктивне відчуття належності до українського народу, нації, прийняття моральних цінностей, що характеризуються ототожненням і уподібленням, формуванням відповідної національної Я-концепції [1, с. 33]. Дослідники стверджують, що національно-культурна ідентичність підлітка виявляється в суб'єктивному переживанні належності до українського народу, нації, свідомому прийнятті його моральних цінностей, що характеризуються ототожненням і формуванням відповідної національної Я-концепції, атрибутами якої є власна самоповага, національна гідність, справедливість, відповідальність, уміння користуватися правами і свободами, любов до України та бажання пов'язати з нею свою долю. В якості моральних цінностей, що характеризують національно-культурну ідентичність визначають: свободу, любов, відповідальність, гідність, справедливість [1, с. 28–29].

Дослідниця І. Шкільна, розглядаючи проблему формування у старших підлітків національно-культурної ідентичності в умовах пограниччя, зазначає, що існує загроза протиставлення національно-державним цінностям регіональних (локальних), небезпека конфліктів, маргіналізація, міграція населення, розмитість національно-культурної ідентичності, вплив іншої культури, асиміляція та дифузність з іншими народами. Загрози лінгвістичній ідентичності проявляються як мовні проблеми –у поганому знанні державної мови, домінуванні іншої сусідської мови та широкому використанні суржику.

І. Шкільна зазначає, що шляхами формування національно-культурної ідентичності старших підлітків в умовах пограниччя є: поширення ареалу спілкування українською мовою; доступ до правдивої інформації та розвиток критичного мислення; формування національної свідомості та самосвідомості; культивування національної гідності та протистояння проявам національної меншовартості; впровадження ефективних реформ; подолання ксенофобії та нетерпимості; виховання дітей на основі національних цінностей [6, с. 301–302].

Дослідниця Т. Потапчук уточнює поняття «національно-культурна ідентичність» як сукупність національних та культурних цінностей, почуттів, уявлень, поглядів, ідей завдяки яким певна нація усвідомлює свій історично зумовлений соціально-культурний локалітет в системі етнодиференційованого людства, а індивіди – свою національно-культурну ідентичність. Це усвідомлене прийняття особистістю відповідних норм і зразків поведінки, ціннісних орієнтацій, поглядів і мови, розуміння свого «Я» з позиції усталених характеристик, які прийняті в даній етнічній групі, у виявленні лояльності до них. Т. Потапчук схарактеризовано типи (національно-культурна, індиферентність, національно-культурний нігілізм, національно-культурний егоїзм, національно-культурний ізоляціонізм), форми (імпліцитна, експліцитна, компліцитна, планетарна), форми національно-культурної ідентичності (орієнтація в метаіндивідуальному світі; екзістенційна; інтеграції у просторі загальнолюдського досвіду; трансцендентна) [5, с. 413–414].

Таким чином, психолого-педагогічні дослідження розглядають поняття «національно-культурна ідентичність» як: процес уподіблення особистістю з певною нацією (О. Шевченко); усвідомлення спільнотою або людиною своєї національної приналежності,

усвідомлення важливості національних цінностей (української мови, культури, символіки) (І. Газіна, В. Борисов, Л. Кандиба, І. Кресіна, А. Литвиненко, Б. Попов, М. Шульга); як суб'єктивне відчуття належності до українського народу, нації, прийняття моральних цінностей, що характеризуються ототожненням і уподібленням, формуванням відповідної національної Я-концепції (І. Бех, О. Докукіна, К. Журба, І. Шкільна); як сукупність національних та культурних цінностей, почуттів, уявлень, поглядів, ідей завдяки яким певна нація усвідомлює свій історично зумовлений соціально-культурний локалітет в системі етнодиференційованого людства, а індивіди – свою національно-культурну ідентичність (Т. Потапчук); основний компонент духовного світу особистості, який вміщує в себе усвідомлення кожною людиною себе як представника певної нації, носій національної культури, історії тощо (В. Кузь, Ю. Руденко).

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв'язання вказаної проблеми. Подальшого вирішення потребує проблема вивчення стану сформованості національно-культурної ідентичності учнів закладів загальної середньої освіти.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д., Журба К. О. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. *Гірська школа українських Карпат*. 2017, Т. 16. С. 24–33.

2. Борисов В. В. Теоретико-методичні основи формування національної самосвідомості : монографія. Київ: АОЗТ «Полиграфическое предприятие АПП», 2003. 518 с.

3. Боришевський М. Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості. Київ, 2000. 63 с.

4. Кресіна І. О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси : (етнополітологічний аналіз). Київ : Вища школа, 1998. 392 с.

5. Потапчук Т. В. Теоретико-методичні основи формування національно-культурної ідентичності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: дис. … д-ра пед. наук. Рівне, 2015. 467 с.

6. Шкільна І. М. Формування національно-культурної ідентичності старших підлітків в умовах пограниччя. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2018. № 22. С. 295–306.

Тетяна Кобець
(Харків)

ФОРМУВАННЯ МЕДІА ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Медіа освіта учнів початкових класів набувала своєї актуальності. Ефективною формою формування медіа грамотності молодших школярів є уроки рідної мови. Зміст медіа освіти можливо інтегрувати в навчальні предмети початкової школи, а саме в уроки розвитку мовлення. Наведено поради з методики проведення уроків розвитку зв'язного мовлення з метою формування медіа грамотності учнів.

Ключові слова: *медіа грамотність – рівень медіа-культури, який стосується вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе та спілкуватися за допомогою медіа-засобів, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану медіа-джерелами, осмислювати владні стосунки, міфи й типи контролю, які вони культивують (Концепція впровадження медіа освіти в Україні); медіа освіта – частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіа культури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-*

медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, Інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (Концепція впровадження медіаосвіти в Україні).

Медіа освіта – це процес розвитку особистості за допомогою і на матеріалі мас-медіа з метою формування культури спілкування з медіа, творчих, комунікативних здібностей, критичного мислення, вмінь повноцінного сприйняття, інтерпретації, аналізу та оцінки медіа текстів, навчання різним формам самовираження за допомогою медіа техніки. Тобто людина повинна мати можливість та вміння активно використовувати інформаційне поле преси, радіо, телебачення, кінематографа, Інтернету.

В Україні була схвалена Концепція впровадження медіа освіти в Україні. Згідно з цією Концепцію медіа освітою вважається частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіа культури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. А медіа грамотність – це рівень медіа культури, який стосується вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіа засобів, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану медіа джерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують. Метою медіа освіти є формування медіа культури особистості.

Пріоритетними напрямами розвитку в Україні ефективної системи медіа освіти є: створення системи шкільної медіа освіти, що передбачає розроблення психологічно обґрунтованих навчальних програм інтегрованої освіти для молодших класів загальноосвітніх шкіл, сприяння поширенню практики інтеграції медіа освітніх елементів у навчальні програми з різних предметів.

Головні завдання медіа освіти полягають у *сприянні формуванню:*

● медіа-імунітету особистості,

● рефлексії і критичного мислення як психологічних механізмів медіа-грамотності.

● здатності до медіа-творчості для компетентного і здорового самовираження особистості та реалізації її життєвих завдань.

● спеціалізованих аспектів медіа-культури.

Основні принципи медіа-освіти:

1. Особистісний підхід.
2. Перманентне оновлення змісту.
3. Орієнтація на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій
4. Пошанування національних традицій
5. Пріоритет морально-етичних цінностей
6. Громадянська спрямованість
7. Естетична наснаженість
8. Продуктивна мотивація

Медіа-освіта шкільна охоплює інтегровану медіа-освіту (використання медіа-дидактики в межах існуючих предметів), спеціальні навчальні курси, факультативи, гурткову, студійну та інші форми позакласної роботи. Ця форма медіа-освіти спрямована переважно на формування критичного мислення, комунікаційної медіа-компетентності. Важливу роль мають відігравати шкільні бібліотеки як сучасні комп'ютеризовані центри, в яких концентрується інформаційно-пошукова діяльність.

Організовуючи процес навчання з формування основ медіа грамотності та медіа культури молодших школярів, необхідно враховувати загальні принципи медіа освіти, медіа педагогічні та психологічні принципи.

Змістова складова медіа освіти визначається в межах вітчизняної моделі медіа освіти, яка за своїм характером є соціально-психологічною. Вона інтегрує сучасні досягнення зарубіжної медіа освіти й адаптує їх до українських реалій. Вітчизняна модель передбачає поєднання *захисної, естетичної, критичної* та *творчої моделей медіа освіти*. *Захисна модель* формує медіа імунітет. *Естетична модель* виховує естетичний смак, виконує функцію медіа фільтра. *Критична модель* спрямована на розвиток критичного мислення. *Творча модель* є найбільш ефективною, оскільки, створюючи власну медіа продукцію, дитина найкраще розуміє механізми впливу медіа, починає критичніше ставитися до іншої медіа продукції, при цьому не пригнічується, а навпаки, наснажується процесом навчання.

Необхідно використовувати загальні принципи здійснення медіа освіти:

1) посилення рухової активності;
2) ресурсне передавання знань;
3) комунікативна пропедевтика;
4) гнучке й розмаїте змістове наповнення занять;
5) циклічність побудови програм і врахування сензитивних періодів медіа ризиків.

Уроки розвитку зв'язного мовлення можна використовувати для формування основ медіакультури молодших школярів. Так, на цих уроках можна:

- знайомити учнів зі змістом мультиплікаційних фільмів, розвивати в них художній смак;
- формувати уявлення про медіа професії;
- учити складати репортажі, писати тексти для сценаріїв тощо.

Пропонуємо кілька орієнтовних конспектів уроків з розвитку мовлення в початковій школі, які сприятимуть формуванню медіа грамотності учнів початкової школи.

Орієнтовний конспект уроку розвитку зв'язного мовлення в 3-му класі за темою «Складання репортажу-опису «Красуня зима»

Тема. «Складання репортажу-опису « Красуня зима».

Мета:

- формувати в учнів уявлення про особливості тексту-опису, учити будувати тексти-описи;
- розвивати навичку грамотного письма, уміння передавати побачене за допомогою художнього слова;
- розвивати уяву, спостережливість;
- виховувати почуття прекрасного, любов до рідної мови;
- ознайомити з професією журналіста.

Обладнання: тлумачні словники, світлини із зображенням зимового лісу, зимового парку, опорні матеріали (картки для парної та групової роботи).

Хід уроку

І. Організаційний момент: учні займають свої робочі місця, вітаються з учителем, налаштовуються на урок.

Колективне читання вірша-девізу уроків розвитку зв'язного мовлення вголос учнями, що читається ланцюжком напам'ять на початку кожного уроку зв'язного мовлення.

Як вечірняя заграва,
Ти стобарвна та яскрава,
Осяйна, соковита, палка,
Ти багата та пишна,
Поетична та ніжна,
Мелодійна, співуча, м'яка,
Щира, образна, гостра, метка,
І дотепна, й велична така,
Моя мова прекрасна, чудова,
Солов'їна мова моя, веселкова!

Валентина Бутрім

ІІ. Формування позитивної мотивації навчальної діяльності. Визначення теми та завдань уроку.

До класу входить дівчинка в костюмі Зими. Лунає музика П. Чайковського «Зима».

Дівчинка.

Настає зимовий час,
Поспішаю я до вас.
Вкрила земленьку снігами
І радію разом з вами.
Я прийшла до вас з дарами,
Білосніжними снігами.
Гарну справу я зробила –
В парках і скверах всюди біло.
То хто я?

Дівчинка-зима. Знаю, що потрібно вам сьогодні скласти твір про мене-красуню. Приємно це мені чути. Допоможу вам. Дарую чарівний клубок, який проведе вас зимовими стежками. Пройдете по них і обов'язково розповісте друзям про мене-красуню.

«Дівчинка-зима» віддає дітям клубок, сплетений з ниток ялинкового дощику.

Дівчинка-зима. Діти, коли відбувається якась цікава подія, то про неї ми часто дізнаємося з передач телебачення, радіопередач або Інтернет-сайтів. Про останні новини нам розповідають люди, які мають професію «журналіст». Ця людина розповідає нам про світ новин, вона готує репортаж. Подивіться в тлумачному словнику, що таке репортаж.

Учні знаходять потрібну інформацію в словнику.

Учні. Репортаж – інформація, повідомлення, розповідь про поточні події, що публікуються в періодичній пресі або транслюються по радіо і телебаченню. Нарис – те, що написане, складене. Це – оповідний, художньо-публіцистичний твір, у якому автор зображує підмічені ним у житті дійсні події, факти, конкретних людей. *Учитель*. Сьогодні в нашому класі відбулася цікава подія. До нас завітала Зима. Ми сьогодні будемо журналістами. Нам треба написати репортаж, який розповість про прихід чудової пори року, зробити опис цієї події Як журналісти-репортери ми отримали незвичний артефакт – чарівний клубочок. Вирушаємо в дорогу, а потім напишемо репортаж про нашу мандрівку.

ІІІ. Формування опорних умінь

3.1. Активізація мовленнєвого досвіду: відгадування загадок на зимову тематику.

Учитель. Клубочок котився та й до Сніговика прикотився.

Хлопчик,одягнений у костюм Сніговика, пропонує учням відгадати загадки:

Сніг на полях.
Лід на річках.
Віхола гуляє.
Коли це буває? (Узимку.)

Закружляли у повітрі
І легенькі, і біленькі,
Ці маленькі балеринки
Під одним ім'ям … (Сніжинки.)

Дивне дзеркальце на річці:
Зиму всю воно лежало,
А весна прийшла – не стало. (Лід.)
І свистить, і гуде,

І хату всіх жене. (Завірюха.)
Пташка маленька –
Грудка червоненька.
Хто б це був? (Снігур.)

3.2. Складання словосполучень

Учитель. Почнемо роботу над репортажем. Підготуємо матеріали. Запишемо слова-відгадки. А тепер утворимо з кожною відгадкою-іменником словосполучення, використовуючи прикметники:

легкі, тонкий, веселий, страшна, дивовижні, прозорий, лапаті, ніжні, слухняний, шумлива, крихкий, співучий, галасливий, дивна.

Далі проводиться перевірка виконання завдання.

Учитель. А що можуть робити сніжинки, завірюха…? (*Треба додати дієслова*.)

Робота в парах**.** За допомогою олівця з'єднати за картках іменник із дієсловом за змістом. Коментовано записати утворені пари.

Сніжинки	живитися кружляти пурхати
Завірюха	лежати вити стогнати
Снігур	скувати накрити танцюють
Лід	шукати

Учитель. Що утворилося? Які це речення?

3.3. Поширення речень: гра «По одному слову»

Учитель. Пограємо в гру «По одному слову». Це допоможе нам створити нарис, який буде цікавий читачам.

Хід гри. Учні кожного варіанта отримують по одному непоширеному реченню. За сигналом кожен учень письмово додає тільки одне слово та передає аркуш наступному учню. Учень, який дописує останнє слово,прикріплює аркуш на дошці.

Речення для поширення**:**

Прийшла зима. Лід накрив. Танцюють сніжинки. Виє завірюха. Лежать кучугури. Скрипить мороз.

Після виконання вправи відбувається колективна перевірка робіт. Обговорення недоліків**.**

3.4. Робота над деформованим текстом

Учитель. Чарівний клубочок веде нас до мудрого Ворона.

З'являється хлопчик, одягнений у костюм ворона. Він пропонує учням виправити його твір про Зиму.

Учитель. Ми, журналісти, отримали чудовий матеріал до нашого репортажу, але писав його неграмотний Ворон, тому нам треба його виправити.

Робота в парах. Кожна пара отримує текст, який треба відреагувати.

Текст для редагування**.**

Настала зима. Зима принесла на своїх крилах прозоре небо, сильні морози, страшні віхоли. І тепер земля сяє кришталевим сяйвом. Непорушно стоять дерева. Дерева, обсипані снігом, не рухаються. Білою ковдрою вкрилася земля. Річки скувала крижана ковдра. Кожного вечора на землю спускається мороз. Яскраві зорі мерехтять у височині. Він тріщить у кожній гілочці. А ранком блищить від яскравих промінців кожен кущик, кожне деревце. Обговорення відредагованого тексту.

Фізкультхвилинка

3.5. Складання плану

Учитель. Чарівний клубок привів нас до маленької сніжинки.

З'являється дівчинка в костюмі сніжинки. Сніжинка нагадує учням, що головне перед тим, як складати твір, треба скласти план. Вона пропонує об'єднатися в групи та скласти план розповіді.

Сніжинка. Це дійсно важливий етап у написанні репортажу. Кожен журналіст повинен перед написанням репортажу скласти план, за яким він вестиме свій опис – розповідь.

Робота в групах-четвірках: треба розставити пункти плану за порядком і записати в зошити.

) Перші кроки….

) Діти зустрічають зиму.

) Як поводяться звірі?

) Зміни в погоді.

) Що відбувається у світі рослин?

Перевірка виконання завдання за запропонованим зразком.

V. Самостійна робота над твором

Учитель. Клубочок привів нас знову до Зими.

Зима. Великий шлях ви подолали. Подивіться, яку красу я створила, поки ви мандрували.

Діти роздивляються великі фотографії зимової природи.

Зима. Тепер, використовуючи світлини, план, опорні слова та слова віршів, складіть репортаж у формі нарису-опису про мене Красуню.

Учні пишуть на спеціально прикрашених аркушах паперу, які потім після перевірки з'єднуються в журнал-саморобку «У гостях у Зими».

VI. Вибіркове читання творів. Обговорення

VII. Підсумок уроку

Учитель. Над чим працювали на уроці?

Зима:

Гей! Сніжинки-порошинки!
Прилітайте із хмаринки!
Потанцюйте, покружляйте,
Землю пухом накривайте.

Учитель. Діти, якщо ви почували себе на уроці впевнено, подаруйте свою сніжинку Зимі, ті, у кого були труднощі під час роботи над твором, подаруйте сніжинку Сніговику. А учні, які погано почували себе під час роботи, віддайте свою сніжинку Ворону.

Орієнтовний конспект уроку розвитку зв'язного мовлення в 3-му класі за темою «Складання розповіді з елементами опису «Моя матуся» для сценарію свята»

Тема. Складання розповіді з елементами опису « Моя матуся» для сценарію свята.

Мета:

- розвивати вміння будувати письмовий текст з елементами опису;
- розвивати вміння висловлювати свої почуття;
- збагачувати активний словник учнів;
- виховувати любов до матері, повагу до неї;
- продовжити знайомство з медіапрофесіями.

Обладнання: дидактичні матеріали для групової роботи – деформовані речення, картки з іменниками, деформований план, магнітофонний запис вірша В. Гринько « Мама».

Хід уроку

І. Організаційний момент: учні займають свої робочі місця за партами, вітаються з учителем, налаштовуються на урок.

ІІ. Колективне читання вголос учнями вірша-девізу уроків розвитку зв'язного мовлення (читається ланцюжком напам'ять на початку кожного уроку зв'язного мовлення):

Як вечірняя заграва,

Ти стобарвна та яскрава,
Осяйна, соковита, палка,
Ти багата та пишна,
Поетична та ніжна,
Мелодійна, співуча, м'яка,
Щира, образна, гостра, метка,
І дотепна, й велична така,
Моя мова прекрасна, чудова,
Солов'їна мова моя, веселкова!

Валентина Бутрім

ІІІ. Формування позитивної мотивації навчальної діяльності. Визначення теми та завдань уроку

3.1. Сприйняття інформації, яку повідомляє вчитель.

Учитель. Діти, ми продовжуємо вивчати професії, які створюють для людей настрій, інформують про події, надають цікаву інформацію. Це медіапрофесії. Сьогодні ми познайомимося з професією сценариста телепрограм. Створюючи програму на телебаченні, він обов'язково дотримується сценарію. Сценарій – це літературний твір, за яким потім проводиться зйомка фільму або телепрограми. Сценарій пише сценарист.

Учитель. Сьогодні на уроці нам треба скласти сценарій телепрограми про людину, описавши її зовнішність, риси характеру, розповісти про її вчинки. Але про кого буде ця розповідь? Відгадайте.

3.2. Відгадування загадки.

Найрідніша, наймиліша,
Всіх вона нас пестить, тішить,
Завжди скрізь буває з нами.
Відгадайте, хто це ?... (Мама.)

3.3. Визначення теми уроку.

Учитель. Незабаром свято 8 Березня. Ми підготуємо святкову концертну телепрограму про нашим мам. Але треба скласти її сценарій. Тому розпочнемо роботу.

ІV. Формування опорних умінь

4.1. Відновлення деформованих речень. Робота в групах.

Учитель. Сценаристу, щоб написати сценарій, треба зібрати багато цікавої інформації про предмет розповіді. Найцікавішу інформацію про ставлення народу до мами можна знайти в народній творчості. Попрацюємо в групах. Зараз кожна група отримує прислів'я, яке розсипалося. Його треба зібрати за змістом, записати в зошиті та підготувати відповідь, як ви розумієте це прислів'я.

Деформовані речення:

1-а група: «тепло біля На, а матері сонці добро» (На сонці тепло, а біля матері добро.)

2-а група: «серце У дитини пальчик, а в заболить матері» (У дитини заболить пальчик, а в матері – серце.)

3-я група: «лід Материні і руки розтоплять» (Материні руки і лід розтоплять.)

4-а група: «дитину Сонце, а зігріває землю мати» (Сонце зігріває землю, а мати – дитину.)

4.2. Робота в групах

4.3. Перевірка виконання завдання

4.4. Бесіда

Учитель. Чому таке ставлення в народі до матері? Як утворилося слово «мама»? Як кличуть найдорожчу людину інші народи? Чи схожі ці слова? Чому?

4.5. Слухання магнітофонного запису вірша В. Гринько «Мама»

Ще в колисці немовля
Слово «мама» вимовля.
Найдорожче в світі слово

Так звучить у рідній мові:
Мати,
матінка,
матуся,
мама,
мамочка,
мамуся!
Називаю тебе я,
Рідна ненечко моя!

Учитель розміщує на дошці слова: «мати», «матінка», «матуся», «мама», «мамочка», «мамуся», «неня», «ненечко».

4.6. Створення проблемної ситуації

Учитель. Сценарист для сценарію підбирає ще фотоматеріали. Ми зібрали фотографії ваших матусь і розмістили їх на дошці. А зараз я розкажу вам про одну матусю. Спробуйте здогадатися, про маму якої дитини йде мова.

Учитель читає текст:

Матінка мила, ніжна, ласкава. Вона допомагає зробити перший крок, вимовити перше слово. Коли малюк хворіє, вона не спить. А кожну хвилинку знаходиться біля хворого та тримає його за руку. І хвороба швидко минає. Мамині очі випромінюють щастя за успіхи дитини. Як стискається материнське серце, коли малюк не слухає її порад. Тепло маминого серця відчувається завжди.

Учитель. До кого з мам ми віднесемо ці слова? Чому?

4.7. Словникова робота. Робота в парах.

Учитель. Для того, щоб скласти сценарій для передачі, про вашу матусю, треба підібрати багато слів, які допоможуть передати її красу, риси характеру та вчинки. Чи знаєте ви такі слова?

Робота в парах: кожна група отримує картку, на якій написано іменник, до якого треба дібрати слова, що його описують.

Іменники: *очі, волосся, голос, руки, серце, мама*

Перевірка виконання завдання: доповідач із кожної групи зачитує підібрані слова, а вчитель розміщує їх на дошці, додаючи свої.

Очі	Волосся	Голос	Руки	Серце	Мама
Добрі, променисті, замріяні, розуміючі, карі, блакитні, сірі, великі, глибокі	Русяве, довге, густе, пишне, чорне, біляве, пряме, коротке, хвилясте	Мелодійний, ніжний, ласкавий, тихий, теплий, спокійний, дзвінкий	Золоті, ласкаві, працьовиті, щедрі, ніжні, талановиті	Щире, добре, ніжне, велике, золоте, любляче, терпляче	Весела, добра, розумна, мудра, чарівна, красива

Учитель. З чим можна порівняти маму (її голос, руки, серце)?

Фізкульхвилинка

4.8. Складання плану уривка розповіді до сценарію

4.8.1. Повторення знань про частини тексту.

4.8.2. Відновлення деформованого плану.

Учитель. Розташуйте пункти плану, які ви бачите на дошці, у правильному порядку.

Діти розставляють речення, які надруковані на окремих смужках паперу, а вчитель розташовує їх на дошці, як план. У результаті колективної роботи утворюється план.

План

1. У світі все починається з мами.
2. Моя матуся – найкрасивіша жінка на землі (очі, голос, волосся, руки, серце, характер).

3. Що я люблю робити разом із мамою.

4. Моє ставлення до мами.

Учитель. Хто хотів додати чи виправити ці пункти плану? Запишіть цей план або свій.

V. Складання та запис твору

Усі матеріали залишаються на дошці. Учитель звертає увагу учнів на необхідність використовувати у творі рядки віршів, синоніми, прислів'я, епітети, порівняння. Нагадує, що важливо дотримуватися складеного плану.

Учитель. Ваші твори будуть використані в загальному сценарії свята для наших матусь «Від усієї душі!».

Учні пишуть твори.

VI. Перевірка: слухання творів і взаємо оцінювання їх учнями. Зауваження вчителя та редагування

VII. Підсумок уроку

Учитель. До нас на урок завітав редактор нашої шкільної телестудії.

Редактор. Над чим ви працювали сьогодні на уроці? Ми зробимо з ваших окремих розповідей сценарій святкової березневої шкільної телепрограми «Від усієї душі!», який побачать ваші матусі на святі.

- Запрошуйте Ваших матусь на свято. Дякую за спільну роботу. Бажаю успіхів.

Висновки

Сучасні молодші школярі є активними споживачами медіа інформації. Завдання початкової школи – навчити учнів аналізувати, критично ставитися до змісту будь-якого медіа тексту, отриманого з Інтернету, телебачення чи друкованого видання, а також могли робити усвідомлений вибір у процесі перегляду медіа продукції. Для цього можна застосовувати можливості як позаурочної, так і класно-урочної роботи. Високий рівень медіа освіти вчителя початкових класів, його прагнення до творчості – умова формування медіа грамотності молодших школярів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієвська В.М., Олефіренко Н.В. Мультимедійні технології у початковій ланці освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2010. №2 (16). URL: http://www.ime.edu-ua.net/em.html. Назва з екрана.

2. Бугрова А.В. Внедрение медиаобразования во внешкольных учебных заведениях. *Обдарована дитина. Як виховати генія разом!* 2013. № 7. С. 17–19.

3. Йовко О.М. Упровадження медіаосвіти в навчально-виховний процес загальноосвітньої школи. *Обдарована дитина. Як виховати генія разом!* 2013. № 7. С. 10–16.

4. Кожанова А. Впровадження елементів медіаосвіти в навчально-виховний процес початкової школи. *Збірник статей Третьої міжнародно-методичної конференції «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи».* Київ: Центр Вільної преси, Академія української преси, 2015. С. 91–100.

5. Медіапсихологія: на перетині інформаційного та освітнього просторів: монографія / [О.Т.Баришполець, О.Л.Вознесенська, О.Є.Голубєва, Г.В.Мироненко, Л.А.Найдьонова, Н.О.Обухова, Н.І. Череповська]; за наук. ред. Л.А. Найдьонової, Н.І. Череповської; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ: Міленіум, 2014. 348 с.

6. Формування медіаграмотності педагогів: навчально-методичний посібник [за заг. ред. Л.Д. Покроєвої, Г.А. Дегтярьової]. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2014. 252 с.

7. Worsnop C. Screening Images: Ideas for Media Education. Mississauga: Wright Communication, 1994. 180 p.

УДК 373.51

Тетяна Куштєр
(Ізмаїл)

ТЕХНОЛОГІЯ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ НАВЧАННЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

У статті розглянуто поняття проблемного навчання, типи проблем та технологія використання його на уроках трудового навчання. Виокремлено основні переваги та недоліки використання проблемного навчання в освітньому процесі.

Ключові слова: *уміння, навички,проблема, проблемна ситуація, типи проблем, переваги, недоліки.*

The article considers the concept of problem-based learning, types of problems and technology of its use in lessons of labor training. The main advantages and disadvantages of using problem-based learning in the educational process are highlighted.

Key words: *competence, skills, problem, problem situation, types of problems, advantages, disadvantages.*

На сьогоднішній день перед школою і викладачами разом із вимогами забезпечити учнів глибокими та сильними знаннями, постає завдання у розвитку творчих здібностей кожного учня, та таких умінь та навичок, які допоможуть їм самостійно отримувати нові знання та оволодівати новими способами здійснення діяльності для вирішення нагальних проблем. Тому, сьогодні актуальним є впровадження в навчальний процес технології проблемного навчання, що сприятиме активізації розумової діяльності учнів та підвищення їх інтересу до набуття нових знань.

Таким чином, проблемне навчання сприяє розвитку мотивів та спонукань до навчально-пізнавальної діяльності; сприяє розвитку їх творчих нахилів; виховує незалежність, активність і творчість учнів; сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості, здатної вирішувати майбутні професійні та життєві проблеми.

Мета статті полягає у визначенні практики застосування технології проблемного навчання у процесі вивчення трудового навчання в сучасних умовах реформування системи освіти України та встановленні ролі цієї технології у підвищенні активності навчання учнів та ефективності викладання трудового навчання.

Проблему впровадження та використання проблемного навчання в освітньому процесі досліджували багато видатних науковців та відомих педагогів. Особливий внесок у розробку теорії проблемного навчання внесли Л. С. Айзерман, А. М. Алексюк, А. В. Брушлинський, В. В. Заботін, М. І. Кругляк, І. Я. Лернер, Л. Н. Ортинський, В. Л. Скалкін, М. М. Скаткін, та інші. Разом з цим, у наукових працях Т. Кудрявцевої, В. Паламарчук, В. Сидоренка, В. Ягупова та інших зазначається, що розумовий розвиток учнів відбувається в процесі розв’язання проблемних ситуацій, які відповідають конкретним освітнім завданням щодо розвитку особистості.

Традиційна методика трудового навчання головну увагу приділяла діяльності вчителя, удосконаленню процесу передачі ним знань, а не учінню – діям учня із засвоєння цих знань. Сучасна прогресивна дидактика в центр уваги ставить діяльність учня. Роль учителя виявляється в тому, що, зважаючи на особливості предмета, вік учнів, він веде їх сходинками процесу пізнання від відомого до невідомого, спираючись на активність і самостійність дітей. Новий зміст і структура трудового навчання в школі вимагає повного переосмислення організації та методики занять стосовно проблемних питань і ситуацій. Одним з відповідальних етапів проблемного навчання є створення проблемних питань і ситуації.

Проблемне навчання є однією з систем пізнання, що дозволяє перевести школяра з позиції пасивного сприйняття знань на позиції активного їх засвоєння і застосування,

зблизити процеси пізнання і навчання. Проблемністъ – характерна риса проектно-технологічної діяльності. Адже не випадково, спочатку цей метод називався «методом проблем» або «методом цільового акту».

У сучасній школі організація освітнього процесу у вигляді проблемного навчання залежить від мети уроку, яка визначається педагогом. В основі проблемного навчання є проблема – складне теоретичне чи практичне питання, яке потребує розв'язання, вивчення або дослідження. Проблема виникає тоді, коли учень повинен вирішити інтелектуальне завдання в процесі розв'язання реальних ситуацій. Проблеми можуть мати об'єктивний (коли ще не існує їх наукового вирішення) або суб'єктивний характер (наукове розв'язання проблеми є, однак певна група школярів не знає способів її вирішення) [1, с. 25].

Отже, проблемна ситуація – це пізнавальна трудність, суперечливий матеріал. Учні для вивчення нової теми повинні самостійно використати мислительні операції: аналіз, синтез, порівняння, аналогію та узагальнення [2, с. 153].

Таким чином, проблемна ситуація стає початком розумової діяльності. Розумова діяльність учнів стимулює постановкою питання. Воно повинно бути достатньо складним, щоб викликати труднощі у учнів, і в той же час дозволяти їм самостійно знаходити відповідь.

Проблемні ситуації виникають:

– за умови, що учні не знають, як вирішити проблему; не можу відповісти на запитання; пояснити факт;

– у разі необхідності використання раніше набутих теоретичних знань на практиці;

– через суперечність між теоретичною можливістю вирішення проблеми та практичною неможливістю застосування цього методу;

– через суперечність між практично отриманим матеріалом та відсутністю в учнів знань для теоретичного обґрунтування.

Разом з цим, при дослідженні питання використання проблемного навчання на уроках трудового навчання, важливим є питання про типи проблемних ситуацій та особливості на уроках трудового навчання. Це питання педагоги вирішують з урахуванням умов, в яких проводиться трудове навчання й виховання учнів. Можна виділити наступні типи проблемних ситуацій:

Перший тип. Проблеми, що виникають при поясненні нової технологічної операції, робочих прийомів, підбору матеріалів. При вирішенні подібних проблем виявляється недостатній рівень раніше засвоєних знань і виникає потреба в нових знаннях, уміннях і навичках.

Другий тип. Проблеми, що виникають при виконанні практичних завдань. Проблеми такого типу мають особливо важливу роль, бо сприяють творчому застосуванню системи набутих знань при виконанні конкретного завдання, розвивають здатність творчо вирішувати трудові завдання.

Трудове навчання характерне тим, що виникнення проблем перед учнями здебільшого відбувається без участі вчителя. Особливо багато виникає таких проблем в процесі технології обробки тієї чи іншої деталі, виборі режиму роботи і геометрії ріжучого інструменту. Дія вчителя в поданні наперед повної технологічної картки процесу виготовлення деталі – невірна, тобто штучно ліквідовується проблема, яка може виникнути перед учнями.

На всіх етапах проектно-технологічної діяльності (а особливо на конструкторському) можна використовувати проблемні практичні завдання, які сприяють здобуванню нових знань та їх застосуванню у змінених умовах, а також відкриттю нових способів дій учнів. І як влучно зазначив Т.В. Кудрявцев «…задачі на конструювання є задачами – проблемами, мислительними у повному розумінні цього слова» [3, с. 76].

Найхарактернішими для трудового навчання є проблемні практичні завдання. Це завдання, які ставляться чи виникають у процесі практичної роботи учнів і спрямовані на:

а) відкриття нових способів дії;

б) здобуття нових знань;

в) застосування знань у нових умовах;

г) створення оптимальних умов для практичних дій.

Основні переваги проблемного навчання полягають у тому, що воно розвиває розумові здібності учнів як суб'єктів учіння; викликає у них інтерес до навчання і відповідно сприяє виробленню мотивів і мотивації навчально-пізнавальної діяльності; пробуджує їх творчі нахили; має різнобічний характер; виховує самостійність, активність і креативність учнів; сприяє формуванню всебічно розвинутої особистості, спроможної вирішувати майбутні професійні та життєві проблеми.

Окрім вищезазначених переваг, проблемне навчання також має деякі недоліки, а саме: вивчення навчальної програми та матеріалу займає більше часу; має низький бал при вивченні нового матеріалу, за умови коли самостійний пошук для учнів неможливий; недостатньо ефективний щодо формування практичних навичок та вмінь.

Таким чином, проблемне завдання – це необхідний компонент процесу навчання, метою якого є розвиток мислення учня. При проблемному навчанні пізнавальна активність учня проходить шлях від всебічного розгляду проблеми та її формулювання до аналізу умов, до відокремлення відомого від невідомого, потім – до висунення гіпотез і формування плану вирішення проблеми, до його реалізації та пошуку способів перевірки правильності дій і, нарешті, до результатів реалізованого рішення.

Однією з важливих передумов успішного розв’язання проблемних завдань є наявність пізнавальної потреби в учнів, на основі якої виникає пізнавальна активність як засіб її задоволення, і пізнавальний інтерес як мотив навчання. Учень не розв’язуватиме проблему, хоч і будуть засоби її розв’язання, коли відсутні мотиви, інтерес до неї. Це ставить певні вимоги до організації занять і підбору навчального матеріалу для проблемного навчання, а саме: підібраний матеріал має бути доступним і життєвоважливим для учнів; зміст завдань повинен відповідати віковим можливостям та інтересам школярів; виклад навчального матеріалу слід здійснювати емоційно тощо.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Н. П. Педагогіка: посібник. Київ : Вид. центр Академія, 2001. 576 с.
2. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь. URL: http://slovo.yaxy.ru. (Дата звернення: 05.12.2020 р.)
3. Кудрявцев В. Т. Процесс решения задач на конструирование. *Психология решения учащимися производственно-технических задач* / под ред. Н. А. Менчинской. Москва : Просвещение. 1965. С. 76-84.
4. Методичні основи створення проблемних ситуацій на уроках технічної праці. URL: http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1795 (Дата звернення: 05.12.2020 р.)
5. Фурман А. В. Проблемні ситуації в навчанні: Книга для вчителя. Київ, 1991. 191 с.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук Букатова О. М.

УДК 373.2.016

Олена Ласточкіна, Катерина Лаврова
(Дніпро)

ЛЕГОКОНСТРУЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПСИХОМОТОРИКИ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ

Авторами стисло схарактеризовано розвиток психомоторики дітей раннього віку; запропоновано опис та функціональне значення лего-конструювання для психомоторного розвитку дітей, у тому числі дітей раннього віку з порушеннями інтелекту.

Ключові слова: *психомоторний розвиток, діти раннього віку, Лего-конструювання, порушення інтелекту.*

The authors briefly characterize the development of psychomotor skills of young children; a description and functional significance of Lego construction for psychomotor development of children, including young children with intellectual disabilities, is proposed.

Key words: *psychomotor development, young children, Lego construction, intelligence disorders.*

Сучасний розвиток суспільства та рівень технічного прогресу сприяє розробці й успішному впровадженню в педагогічну практику загальних і спеціальних (корекційних) дошкільних освітніх установ інноваційних конструктивно-ігрових технологій, спрямованих на підвищення ефективності корекційно-розвивального середовища дітей, особливо на етапі раннього розвитку.

Велике значення в корекційно-розвивальному процесі приділяється педагогічним технологіям, що в останніх документах ЮНЕСКО розглядаються як системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань із урахуванням взаємодії технічних і людських ресурсів, які, у свою чергу, ставлять завдання оптимізувати форму освіти, з урахуванням поваги свободи і життя кожної дитини, творчого розвитку та розвитку її особистості через соціально і особистісно значущі види діяльності (В. П. Беспалько, М. В. Кларін, Г. К. Селевко та ін.). Ці технології ґрунтуються на кращих досягненнях психолого-педагогічного передового досвіду вітчизняної та зарубіжної наукової галузі (А. Дистервег, Я. А. Коменський, М. Монтессорі, І. Г. Песталоцці, В. Л. Сухомлинський, К. Д. Ушинський, Р. Штайнер та ін.) [3, с. 15].

Серед великого різноманіття психолого-педагогічних установок особливу популярність отримали ЛЕГО-технології – це система навчання із застосуванням конструкторів LEGO, від корпорації GROUP LEGO DACTA.

У психолого-педагогічних дослідженнях відомих учених вказано про особливо важливе значення розвитку моторики саме в ранньому віці. Зокрема, Д. Б. Ельконін, Л. С. Виготський, О. В. Запорожець зауважують, що у цьому віці розвиток йде за трьома лініями: рухи очей, рухи рук і рухи опорно-рухового апарату. Вивчення психомоторики дітей дошкільного віку дає підстави стверджувати, що незалежно від особливостей моторного недорозвитку, всім їм притаманні значні труднощі при виконанні завдань, які передбачають зміни в засвоєних рухах (дослідження Н. П. Вайзмана, Л. А. Венгер, Є. І. Теплицької. М. О. Бернштейна). Зважаючи на це, технологія ЛЕГО-конструювання важлива для психомоторного розвитку дитини, оскільки, охоплює всі лінії розвитку, особливо це стосується дітей раннього віку з помірними інтелектуальними порушеннями.

Психомоторний розвиток дитини – це становлення ряду навичок в руховій і емоційній сфері, формування основ поведінкових реакцій. Пік такого розвитку припадає на молодший вік, а його формування починається від самого народження. Незважаючи на існування певних вікових термінів для формування кожної з таких навичок, варто сприймати ці «норми» як орієнтир і залишати місце індивідуальності [3, с. 35].

Перші три роки життя дитини характеризуються абсолютно унікальними процесами, що проявляються в опануванні дитиною безлічі психічних і моторних навичок. До них відносяться цілеспрямованість дій, ходьба, формування абстрактного мислення, асоціацій, ігрової діяльності та соціального контакту, мовлення, встановлення контролю над фізіологічними процесами і багато іншого. За такий короткий проміжок життя малюк знайомиться зі своїм тілом, опановує навколишній простір, вчиться спілкуватися з іншими людьми, перетворюючись із абсолютно беззахисного новонародженого в чарівного, активного, рухомого і допитливого малюка. Все це відбувається в результаті реалізації найскладніших процесів формування внутрішніх півкульних і міжпівкульних зв’язків головного мозку, зв’язку з периферійними центрами, нервово-м’язової передачі сигналу, злагодженої роботи нервової й ендокринної систем і багато чого іншого, чого ми, на жаль, не знаємо і що є великим таїнством розвитку [4, с. 196].

Закономірності розвитку мозку та дозрівання функціональних систем визначають наступність етапів нервово-психічного розвитку дитини. Надзвичайно важливо, щоби дитина проходила етапи розвитку в певній послідовності. Наприклад, малюк не може опанувати повзання раніше, ніж перевертатися зі спини на живіт. Тому, послідовність оволодіння тими чи іншими навичками, не менш важлива, ніж періоди часу, в які малюк набуває ці вміння.

Психомоторний розвиток дитини відображає становлення різних відділів її нервової системи в певні періоди життя, а відповідність віковим нормативам набуття навичок слугує головним критерієм здоров'я кожної дитини протягом її перших трьох років життя.

На психомоторний розвиток дітей раннього віку впливає цілий набір факторів, серед яких варто виділити спадкові особливості організму, загальний стан здоров'я, стать, стан навколишнього середовища. Послідовність психомоторного розвитку тісно пов'язана з етапністю дозрівання мозку і умовами взаємодії дитини з навколишнім середовищем. У ранньому віці розвиток відбувається нерівномірно, тому для його оцінки потрібно спостерігати за дитиною протягом певного періоду [4, с. 199].

Психомоторний розвиток дитини із помірними інтелектуальним порушеннями проявляється в особливостях рухової сфери. У дітей відсутні тяжкі рухові розлади, однак відстає руховий розвиток, має місце порушення регуляції довільних рухів (свідомі рухи, що характеризуються цілеспрямованістю), а також несформованість техніки виконання рухів і недостатність рухових якостей (сила, швидкість, витривалість, спритність, гнучкість); спостерігається недосконаліть дрібної моторики рук.

У працях відомого вченого Л. С. Виготського підкреслюється, що психіка дитини з інтелектуальними порушеннями соціально зумовлена. Науковець вказував, що вищі психічні функції – пам'ять, мислення, поведінка – це продукт соціального розвитку, а не біологічного дозрівання [2, с. 133]. Однак, розвиток вищих психічних функцій у дітей з інтелектуальними порушеннями обмежений ядерним симптомом (провідним порушенням – інтелектуальною недостатністю).

Л. С. Виготським доведено, що чим раніше створюються спеціальні умови для розвитку і виховання дитини з психофізичними порушеннями, тим менше виникає вторинних ускладнень і значно легше здійснюється процес її соціалізації. Для дітей раннього віку такі умови ефективно створюють у процесі ігрової діяльності.

Використовуючи гру, як провідний вид діяльності дошкільника, науковці (О. М. Леонтьєв, Д. Б. Ельконін та інші) наголошують, що вона є критерієм психофізичного розвитку дитини дошкільного віку. Дошкільне дитинство – це дійсно вік гри, адже, граючи, дитина не тільки пізнає світ, а й висловлює до нього своє ставлення. Основою корекційно-розвивальної роботи з використанням ЛЕГО-технології є гра з конструктами ЛЕГО (набори деталей різної форми, різних кольорів та розмірів).

ЛЕГО-конструювання – це вид моделюючої творчо-продуктивної діяльності, в процесі якої педагог, спираючись на мимовільну увагу дітей, активізує їх пізнавальну активність, удосконалює сенсорно-тактильну та рухову сферу, формує і коригує поведінку, розвиває комунікативну функцію й інтерес до корекційних занять. Вітчизняні та зарубіжні педагоги однозначно відзначають, що використання в роботі з дітьми конструкторів ЛЕГО дозволяє за коротший час досягти стійких позитивних результатів у корекції інтелектуальних порушень розвитку. Робота з ЛЕГО-конструкторами може бути також спрямована на попередження вторинних дефектів, що сприяє становленню дитини як особистості [8, с. 24].

У спеціальній педагогіці ЛЕГО-технологія цікава тим, що, спираючись на принцип інтеграції, вона дозволяє забезпечити єдність корекційно-освітніх, корекційно-виховних, корекційно-розвивальних цілей і завдань. ЛЕГО-конструювання – це не тільки практична творча діяльність, але і розвиток розумових здібностей, що проявляється в інших видах діяльності: розумовій, мовленнєвій, ігровій, образотворчій, конструктивній. Це також виховання соціально активної особистості з високим ступенем свободи мислення, розвиток самостійності, здатності дітей вирішувати будь-які завдання творчо.

ЛЕГО-технологія є інтерактивною педагогічною технологією, що передбачає організацію і розвиток логічного мислення, сенсомоторних функцій організму, діалогового спілкування і інше. Використання в корекційній роботі конструкторів ЛЕГО сприяє розвитку дрібної моторики рук, активізує різні відділи кори великих півкуль головного мозку, тим самим сприяє розвитку уваги, сприймання, пам'яті і мислення, мовлення, що становить психологічну базу для розвитку інтелекту дитини [6, с. 52].

Термін «конструювання» означає виконання певного взаєморозташування різних предметів, частин, елементів. Конструктивна діяльність – це практична діяльність, спрямована на отримання певного реального продукту, відповідного його функціонального призначення. Характерною особливістю процесу конструювання є відтворення і перетворення просторових уявлень, що сприяє практичному пізнанню властивостей геометричних тіл та просторових відношень [5, с. 6].

Основи ЛЕГО-конструювання допомагають досягти дитині високого рівня сприймання, просторового мислення, планувальної функції мовлення. У грі з конструктором, при виконанні завдання, дошкільнята виконують завдання, що вимагають виділення і використання зв'язків і відношень між предметами, явищами, діями. Діти не просто виконують завчені дії, вони видозмінюють їх, отримуючи нові результати. Мислення, що розвивається дає можливість заздалегідь передбачати результати своїх дій, планувати їх [1, с. 56].

Перспективність застосування ЛЕГО конструювання зумовлені його високими освітніми можливостями: багатофункціональністю, технічними та естетичними характеристиками, використанням у різних ігрових та освітніх цілях [7, с. 33]. Цей технологічний засіб дійсно універсальний: з його елементів-деталей можна будувати міста, створити театральну сцену – і на сцені кожному грати свою роль тощо [9, с. 16]. Це дає дітям дошкільного віку повну свободу дій. Робота є жвавою, цікавою і відкриває абсолютно нові перспективи, де немає меж дитячої фантазії. Діти вчаться придумувати моделі, відчуваючи себе при цьому маленькими дизайнерами.

Отже, важливим завданням дорослих (батьків та педагогів) є створення сприятливих умов для розвитку психомоторики дітей раннього віку, а також постійний контроль щодо відповідності розвитку даної сфери віковим нормативам.

Через специфіку структури дефекту дітей раннього віку з помірними порушеннями інтелекту особливо важливим є комплекс заходів раннього втручання, що повинен чинити вплив як на первинне (ядерне) порушення, так і на вторинно порушені складові психофізичної сфери дитини, в тому числі й на руховий її компонент. Елементом такого комплексного впливу може бути ЛЕГО-конструювання, оскільки, дана технологія, як вид моделюючої творчо-продуктивної діяльності, потужно сприяє активізації пізнавальної активності, удосконалює сенсорно-тактильну та рухову сферу, формує і коригує поведінку, розвиває комунікативну функцію й інтерес до корекційних занять дітей вищезазначеної категорії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бедфорд А. Большая книга ЛЕГО. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2014. 256 с.

2. Висоцька А.М. Реалізація завдань соціального розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю. Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології: Концепція дошкільної освіти дітей з розумовою відсталістю: Зб. наукових праць: Вип.8 / За ред. Т.В. Сак. Київ, 2013. С.132-139.

3. Галигузова Л. Н. Педагогика детей раннего возраста. Москва: Гуманитар. изд. Центр ВЛАДОС, 2007. 301 с.

4. Гладченко И.В. Корекційно-педагогічні технології формування соціально-адаптаційних навичок у дітей раннього переддошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку альтеративними реабілітація: зб. ст. / РОО «Білоруська Асоціація клубів ЮНЕСКО». Мінськ: РІВШ, 2012. С. 196-202.

5. Комарова Л. Г. Будуємо з LEGO (моделювання логічних відносин і об'єктів реального світу засобами конструктора LEGO). Москва: Лінк-ПРЕС, 2001. 80 с.
6. Кузьміна Т. Наш ЛЕГО ЛЕНД. Дошкільне виховання. 2006. № 1. С. 52-54.
7. Лего-энциклопедия: практическое пособие / авт.-сост.: Губанова Н.В., Пятница И.А., Котова Л.Н. и др. Донецк: Истоки, 2017. 98 с.
8. Лусс Т. В. Формирование навыков конструктивно-игровой деятельности у детей с помощью лего. Москва: ВЛАДОС, 2009. 133 с.
9. Немерещенко О.Д. Использование Лего-технологий в развитии способностей у детей дошкольного возраста. Т., 2014. 138 с.
10. Фешина Е.В. Лего-конструирование в детском саду. Москва: ТЦ Сфера, 2012. 143 с.

УДК 376

Інна Лисенко
(Ізмаїл)

ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ (F 71, F 72)

У статті розкрита психолого-педагогічна характеристика та особливості формування комунікативних навичок у дітей з порушеннями розумового розвитку. З'ясовані специфічні особливості мовлення у дітей з розумовою відсталістю.

Ключові слова: *комунікативні навички, комунікація, розумова відсталість, порушення вимови, інтелектуальний дефект, емоції.*

The article reveals the psychological and pedagogical characteristics and features of the formation of communication skills in children with intellectual disabilities. Specific features of speech in children with mental retardation have been clarified.

Key words: *communication skills, communication, mental retardation, pronunciation disorders, intellectual defect, emotions.*

Комунікативні навички є складним психологічним утворенням, яке розвивається на основі комунікативних задатків, що включають такі структурні компоненти, як когнітивний, емоційний, комунікативно-діяльнісний компонент. Ці компоненти знаходяться в тісному зв'язку між собою і забезпечують успішність здійснення комунікативної діяльності.

Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін вважають, що комунікативна діяльність дитини обумовлена розвитком мотиваційної та операційно-технічної сфер дитячої психіки. Цей процес проходить кілька етапів розвитку. Кожен з етапів розвитку характерний багатьма новоутвореннями.

Сформованість комунікативних умінь досягає свого максимального значення до моменту початку навчання в школі, в молодшому шкільному віці. Недостатня сформованість елементарних комунікативних умінь призводить до утруднення спілкування дитини з однолітками і дорослими, до зростання рівня її тривожності.

Мета роботи – вивчити особливості комунікативної поведінки дітей з порушеннями розумового розвитку (F 71, F 72).

Синонімами розумової відсталості є такі поняття як «загальне психічне недорозвинення», «психічне недорозвинення», «олігофренія». На думку деяких сучасних авторів, поняття «розумова відсталість» більш широке, ніж раніше вживаний термін «олігофренія». Під «олігофренію» розуміють дефект, обмежений в першу чергу сферою інтелекту. Термін «розумова відсталість» став все більш загальноприйнятим у світовій психіатрії протягом останніх двох десятиліть, поступово замінивши термін «олігофренія».

Різні форми ПРР значно відрізняються одна від одної за своїми патогенетичними механізмами. Однак є і загальні ланки патогенезу. Близько 75% розумової відсталості обумовлено ураженням головного мозку у внутрішньоутробному періоді. Порушення формування органів і систем найчастіше відбувається під час критичних етапів їх розвитку [6, с. 32].

У більшості класифікацій в якості основного критерію групування розумової відсталості використовується ступінь глибини інтелектуального дефекту. В загальноприйнятій практиці виділяється ПРР легкого ступеня (F 70), помірна (F71), важка (F 72) і глибока (F 73).

Характерна для розумової відсталості нездатність до абстрактного мислення відбивається в особливостях уваги, сприйняття, пам'яті. Увага у дітей з розумовою відсталістю важко привертається, погано фіксується, відзначається швидке її відволікання. Сприйняття дітей примітивне і недостатньо повно відображає оточуюче. Пам'ять таких дітей також недостатня: все нове засвоюється вкрай повільно і лише після багаторазового повторення. Якщо при деяких варіантах розумової відсталості механічна пам'ять буває цілком задовільною, то пам'ять смислова страждає завжди. Так, при відтворенні прочитаного тексту розумово відстала дитина не може передати своїми словами основний зміст, а прагне розповісти все дослівно.

У тісному зв'язку з недорозвиненням вищих форм пізнавальної діяльності знаходиться недорозвинення мови дітей з ПРР, що проявляється в першу чергу в запізненні етапів її розвитку. Ступінь недорозвинення мови в більшості випадків корелює з тяжкістю інтелектуального дефекту. У дітей і підлітків з олігофренією страждає як розвиток активної мови, так і її розуміння. Протягом тривалого часу діти поступово починають розуміти звернені до них слова, але ще не говорять. Надалі відзначається обмежений запас слів, пасивний словник значно більший за активний, мова часто маловиразна, фрази короткі, досить часто аграматична, для них характерне неправильне вживання слів за змістом. Порушення вимови, яке у здорової дитини є фізіологічним і зазвичай ліквідується до кінця дошкільного віку, у розумово відсталої дитини залишається тривалим, а нерідко і постійним симптомом [4, с. 275].

Діти з помірною розумовою відсталістю (легка імбецильність) здатні накопичити деякий запас відомостей, механічна пам'ять у багатьох з них достатня розвинена. Такі діти опановують також і мову, хоча запас слів у них невеликий, мова аграматична, а розуміння і використання мови обмежене. При легкій імбецильності свідомість свого «Я» більш-менш розвинена. Діти егоцентричні, вимагають до себе підвищеної уваги, виявляють радість при позитивній оцінці їх дій і образу. При бесіді з такими дітьми можна помітити, що на питання, що вимагають напруги, вони відповідають «не можу», «не знаю», «не хочу». Спеціальні освітні програми можуть дати можливість дітям з помірною розумовою відсталістю певні можливості для набуття ряду основних навичок і вмінь, однак обсяг засвоюваного матеріалу вкрай низький. При достатньому моторному розвитку діти з помірною розумовою відсталістю здатні опанувати прості види праці, але їх робота носить механічний характер, вони не в змозі змінити свою діяльність відповідно до нової ситуації. До самостійного життя такі діти, як правило, не пристосовані і потребують постійної опіки і догляду за ними.

Клінічна картина важкої розумової відсталості (виражена імбецильність) подібна за симптоматологією до легкої імбецильності. Відзначається низький рівень соціального функціонування, що проявляється в практично повній неможливості засвоїти елементарні шкільні знання, побутові вміння і навички. Зазвичай такі діти виводяться з системи навчання і в подальшому на протязі всього життя потребують опіки і постійного догляду за ними. На відміну від дітей з помірною розумовою відсталістю, в них спостерігаються виражені розлади моторної сфери, що також ускладнює навіть їх просту соціальну адаптацію [5, с. 88].

Безсумнівно, комунікація відіграє важливу роль в психічному розвитку дітей, в тому числі що мають інтелектуальні порушення. В дітей з ПРР спостерігається затримка розвитку монологічної і діалогічної мови, власної міміки, вони погано розуміють жести, емоції та інтонації інших людей, не вступають в діалог з однолітками і дорослими за своєю

ініціативою, їх відповіді характеризуються стислістю, неповнотою, через що страждає розвиток комунікативних навичок і міжособистісного спілкування [1, с. 34].

Проблемою розвитку комунікативних навичок в учнів з ПРР займалися такі вітчизняні психологи і педагоги, як Л. С. Виготський, О. В. Запорожець, О. М. Леонтьєв, М. І. Лісіна, В С. Мухіна, С. Л. Рубінштейн, Д. Б. Ельконін та ін.

Окремі дошкільнята навіть в 5 років користуються неповними словами, вимовляють лише перший склад потрібного слова. Значне відставання відзначається в учнів з ПРР у появі фразової мови. При цьому часовий інтервал між першими словами і фразовою вимовою у них більш тривалий, ніж у здорових дітей. [7, с. 467].

Для успішної соціальної адаптації дитини дуже важливе спілкування з іншими людьми, уміння вступати в бесіду і підтримувати її.

Вперше проаналізувала мову дітей вищевказаної категорії В. Г. Петрова, з позиції виконуваних мовою комунікативних функцій, яка відзначала, що такі діти з ПРР мало розмовляють між собою та зі здоровими однолітками. Спостерігаються недоліки в розвитку мовної діяльності. Основні причини порушення мови це слабкість замикальних функції кори, повільне вироблення нових умовних зв'язків у всіх аналізаторів або переважно в будь-якому одному, загальне порушення динаміки нервових процесів, що утрудняє встановлення динамічних стереотипів – зв'язків між аналізаторами. Страждають усі сторони мови: фонетична, лексична і граматична. Мова бідна і неправильна, такі діти довго не диференціюють звуків мови оточуючих людей, довго не засвоюють нові слова і словосполучення, дуже рідко використовують прикметники, дієслова. Фрази в таких дітей односкладові, мова ситуативна, в них спостерігається широке використання займенників, замість позначення дійових осіб, місць і подій, присутнє порушення узгодження в реченнях [2, с. 132].

Знаючи, що розмовляють не так, як всі, діти намагаються менше користуватися мовою. Це негативно позначається на розвитку навичок спілкування. Їм погано вдається взаємодія з дорослими та іншими дітьми. Вони недостатньо розуміють те, що говорять оточуючі і, відповідно, ведуть себе не так, як слід. Їх спілкування проходить в умовах обмежених, життєвих, багаторазово повторюваних ситуацій.

Спілкуючись один з одним, діти з ПРР недостатньо користуються мовою, замінюючи обговорення та бесіди вимовою окремих слів. У деяких випадках діти замінюють словесну відповідь кивком голови або іншим рухом. Спілкування протікає без належної активності, мляво.

Обмеженість форм спілкування (вербальних і невербальних) веде до того, що діти з ПРР стають ображеними, озлобленими і можуть вести себе жорстоко по відношенню інших, в них може розвинутися комплекс власної неповноцінності в середовищі однолітків. У поведінці переважають імпульсивні дії [3, с. 88].

Бідний життєвий досвід ускладнює розуміння та адекватну оцінку ситуацій, в яких опиняються такі діти. Одні в незнайомій обстановці бігають, кричать, беруть без дозволу все, що потрапляє їм на очі, кривляються. Інші, навпаки, мовчать, злякано дивляться на всі боки, ховаються за батьків, не вступають в контакт з лікарем чи педагогом.

При порушенні психічного, розумового, фізичного розвитку, діти відчувають труднощі у засвоєнні комунікативних навичок, набагато довше засвоюють правила спілкування. Діти з ПРР відчувають потребу в пізнанні менше, ніж здорові однолітки. На всіх етапах процесу пізнання мають місце елементи недорозвинення, а в деяких випадках атиповий розвиток психічних функцій. В результаті навчання вони отримують спотворені уявлення про навколишній світ [7, с. 562].

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що через порушення всіх вищих психічних функцій в дітей з ПРР страждає не тільки комунікативна сфера, але інші сфери життя. Девіантна поведінка, проблеми соціалізації, порушення самооцінки – всі ці наслідки можуть спостерігатися, якщо не здійснюється своєчасна профілактика, корекція і психолого-педагогічна допомога.

В ході висвітлення теми ми з'ясували, що в дітей з ПРР є недорозвинення комунікативних навичок і міжособистісного спілкування, що призводить до недоліків у формуванні уявлень про оточуючих людей і у встановленні повноцінних контактів з ними. Специфіка порушень спілкування обумовлена труднощами поведінки, особливостями їх самосприйняття і самооцінки, особливостями розуміння особистісних особливостей інших людей, недорозвиненням смислової сторони мови, що є основним засобом спілкування. Найважливішими умовами для розвитку комунікативних навичок у дітей з ПРР є соціальне спілкування і пізнання навколишнього світу, аналіз і відтворення звернень і вміння адекватно користуватися своєю мовою.

Підводячи підсумки аналізу психолого-педагогічної літератури, можна зробити наступні висновки:

1. Комунікативні навички – складне психологічне утворення, яке розвивається на основі комунікативних задатків, що включають такі структурні компоненти, як когнітивний, емоційний та комунікативно-діяльнісний.

2. Психолого-педагогічна характеристика дітей з розумовою відсталістю дозволяє говорити, що через порушення всіх вищих психічних функцій страждає не тільки комунікативна сфера, але і всі сфери життєдіяльності. В результаті такі діти отримують неповні, а часом спотворені уявлення про навколишній світ.

3. Найважливішими умовами для розвитку комунікативних навичок у розумово відсталих дітей є комунікації і пізнання навколишнього світу через спілкування.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Базисний компонент мовленнєвої освіти дошкільника / за ред. О. Л. Кононко. *Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років.* Київ: Видавничий дім «Слово», 2001. С. 5–57.

2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика / за ред. А. М. Богуш. Київ: Вища школа, 2007. 542 с.

3. Богуш А. М. Мовленнєве спілкування як лінгводидактична проблема: навч.-метод. посібник. Одеса, 2006. 176 с.

4. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук. Київ: Просвіта, 2001. 416 с.

5. Горбунова Н. В. Методика формування діалогічних умінь старших дошкільників. Ялта: РВВ КГУ, 2006. 200 с.

6. Дмитриева Е. Е. Коммуникативно-личностное развитие детей дошкольного и младшего школьного возраста с легкими формами психического недоразвития. Москва, 2005. 56 с.

7. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологи. Санкт-Петербург, 2002. 720 с.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, старший викладач Мондич О. В.

Тетяна Лисенко
(Умань)

МОТИВАЦІЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто особливості впливу мотиваційних чинників на навчально-професійну діяльність здобувачів освіти. Характеризуються складові, які лежать в основі формування позитивної мотивації до отримання фахових знань здобувачів освіти.

Ключові слова: *мотивація, позитивна мотивація, мотив, навчальна діяльність, досвідчений викладач.*

Ми всі прибуваємо у світ із природною цікавістю та мотивацією вчитися, проте деякі втрачають ці здібності у міру дорослішання. Багато факторів формують наші індивідуальні нахили до процесу навчання, і освіта є критичним контекстом, який може вплинути на наше подальше ставлення до здобуття знань та зростання.

Справжнє навчання – це процес на все життя. Але для постійного досягнення воно повинно бути приємним і корисним, щоб могли здобувачі освіти виробити стійкий рівень мотивації, необхідний для довгострокових досягнень.

Мотивація безпосередньо впливає на те, як людина навчається. Вплив мотивації, як правило, далекосяжний, оскільки він підвищує енергетичний рівень людини, визначає наполегливість у досягненні конкретної мети, впливає на типи використовуваних прийомів навчання та процеси мислення людини.

Допитливість та мотивація до навчання – це сила, яка дозволяє здобувачам освіти шукати інтелектуальні та досвідчені новинки та заохочує підходити до незнайомих та часто складних обставин з очікуванням зростання та сподівання на успіх.

Високомотивовані здобувачі освіти, як правило, активно та спонтанно беруть участь у діяльності, і вважають процес навчання приємним, не очікуючи ніяких зовнішніх винагород. З іншого боку, здобувачі освіти, які виявляють низький рівень мотивації до навчання, часто залежатимуть від винагороди, яка заохочуватиме їх брати участь у заходах, які вони можуть вважати не зовсім цікавими.

Відсутність мотивації, значний бар'єр для успіху в навчанні, який проявляється через почуття розчарування та досади, які переживають здобувачі освіти, заважає продуктивності в довгостроковій перспективі.

Щоб бути мотивованими для досягнення конкретних цілей, здобувачі освіти повинні мати позитивні очікувані результати. Очікувані результати відображають віру в те, що конкретні дії дадуть бажаний результат. Що визначає очікування на успіх? Одним із важливих впливів є попередній досвід. Якщо здобувач освіти переживав успіх у певній діяльності в минулому, він частіше очікує успіху в подібній діяльності в майбутньому, і навпаки. Більше того, коли здобувачі освіти успішно досягають мети та приписують свій успіх внутрішнім причинам (наприклад, власним талантам чи здібностям) або контрольованим причинам (наприклад, власним зусиллям чи наполегливістю), вони частіше очікують майбутнього успіху. Якщо, однак, вони пояснюють свій успіх зовнішніми причинами (наприклад, легкі завдання) або некеровані причини (наприклад, удача), вони рідше очікують успіху в майбутньому.

В основі мотивації лежить комплекс мотивів. Мотив – усвідомлена потреба, яка викликає активність людини й визначає спрямованість цієї активності. У ролі мотивів можуть виступати потреби, інтереси, установки, цінності. Серед потреб здобувачів освіти визначають: потреба навчитися чомусь, щоб виконати певне завдання чи діяльність, потреба у пошуку нового досвіду, потреба у вдосконаленні навичок, потреба стати компетентним, потреба в успіху, потреба відчувати свою причетність та взаємодіяти з іншими членами колективу. Структура мотивів здобувача освіти, сформована під час навчання, стає основою особистості майбутнього фахівця і саме розвиток позитивних навчальних мотивів є невід’ємною складовою частиною у процесі навчання здобувача освіти як особистості.

До навчально-професійної діяльності здобувача освіти спонукає не один мотив, а ряд мотивів. Кожний з них виступає у взаємодії з іншими, можна стверджувати, що навчально-професійна діяльність здобувача освіти полімотивована. Чим більше мотивів спонукають здобувача освіти до навчально-професійної діяльності, тим більше зусиль він здатний докласти до неї, тим кращий буде результат цієї діяльності, при цьому здібності та знання стають на другий план. Досить часто можна спостерігати, що менш здібні, але більш мотивовані здобувачі освіти досягають кращих результатів у навчанні, ніж їх здібні одногрупники.

При внутрішній мотивації навчально-професійної діяльності у здобувачів освіти на першому місці – професійні та пізнавальні інтереси. При зовнішній мотивації – виявляється

споживацьке ставлення до навчання, і навчальний матеріал запам'ятовується для близької цілі (відповісти на занятті, скласти залік чи екзамен) і після відтворення матеріалу швидко забувається. Між внутрішньою і зовнішньою мотивацією є певний зв'язок: зовнішня мотивація в цілому підсилює кількість здійснюваних дій, вчинків, отриманих результатів, а внутрішня – їх якість.

На думку вчених, основними причинами низької навчально-професійної діяльності здобувачів освіти є:

1) невідповідність навчальної діяльності у навчальному закладі професійним інтересам; 2) низька навчальна мотивація; 3) рівень педагогічної майстерності викладачів.

Для формування у здобувачі освіти потреби в знаннях та інтересу до оволодіння ними досвідчені викладачі застосовують численні методи позитивної мотивації та стратегії: новизна навчального матеріалу; використання яскравих прикладів і фактів у процесі подання нового матеріалу; викладання, що захоплює; застосування інноваційних форм навчання та інтерактивних комп'ютерних технологій. Значну роль відіграє й особистість викладача, стиль викладання, майстерність, його ерудиція, почуття гумору. Досвідчений педагог процес навчання будує доступно, чітко, логічно, оперуючи при цьому науковими і разом з тим цікавими фактами. Підвищений інтерес до вивчення навчального матеріалу стимулюється також застосуванням цілого комплексу методичних прийомів. Основними з них є: чітке формулювання теми кожного заняття; роз'яснення важливості й необхідності знання даного навчального матеріалу для подальшої професійної діяльності; виділення в досліджуваному матеріалі головного і повторення найбільш важливих думок; з'ясування тісного зв'язку теорії з практикою; створення на заняттях сприятливої емоційної атмосфери; проведення аналогій і порівнянь.

Як результат, здобувачі освіти можуть отримати відчуття задоволення від успіхів на занятті, матимуть особистий інтерес до вивчення того, що їм представляють або вони можуть отримати низькі оцінки, оскільки вони демотивовані.

Отже в основі формування позитивної мотивації до отримання фахових знань здобувачів освіти є дві складові – мотивація здобувача освіти до оволодіння знаннями та мотивація педагогічної діяльності викладача. У гармонійному поєднанні всіх мотивів можливий позитивний результат. Співпраця здобувача освіти і викладача в аудиторній та позааудиторній роботі, високий фаховий рівень викладання з використанням інноваційних методів навчання відграють велику роль для підвищення мотивації здобувачів освіти до навчання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн..2: Особистісно орієнтований підхід: науковопрактичні засади. Київ: Либідь, 2003. 344 с.

2. Власова О. І. Педагогічна психологія: навч. посібник. Київ: Либідь, 2005. 400 с.

3. Гавриленко О. Формування мотивації до професійної діяльності з застосуванням ІКТ. *Витоки педагогічної майстерності.* Полтава, 2012. Вип. 10. 370 с.

4. Іллін Є. П. Мотивація і мотиви / переклад з рос. мови, передмова та примітки Т. В. Тадеєвої. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. 512 с.

5. Максименко С. Д., Філоненко М. М. Педагогіка вищої медичної освіти : підруч. Київ: Центр учбової літератури, 2014. С. 109–116.

6. Фіцула М.М. Педагогіка. Київ: Академія, 2002. 527 с.

УДК 373.2.011.3-052:[502:005.336.2]

Наталія Ніколайчук
(Київ)

ЗМІСТОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті аргументовано значення формування екологічної компетентності для розвитку особистості дитини; розкрито механізми використання якими слід керуватися в цій діяльності,принципи, що оптимізують роботу, напрями діяльності та безпосередній інструментарій вихователя – форми і методи. З'ясовано особливості емоційноціннісного ставлення до природи та визначено рівні екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: *діти дошкільного віку, екологічна освіта, екологічна компетентність, природодоцільна поведінка, змістовно-методичне забезпечення, напрями роботи, форми, методи екологічної роботи.*

The article argues the importance of the formation of environmental competence for the development of the child's personality; the mechanisms of use which should be guided in this activity, the principles optimizing work, directions of activity and direct tools of the educator – forms and methods are opened. The peculiarities of emotionally valuable attitude to nature are clarified and the levels of ecological competence of older preschool children are determined.

Key words: *preschool children, ecological education, ecological competence, nature-appropriate behavior, content-methodical providing, directions of work, forms, methods of ecological work.*

На сьогоднішній день XX століття екологічна освіта і виховання – одне з найважливіших завдань суспільства. Дошкільний вік – це головний етап у формуванні екологічного світогляду людини, який передбачає створення передумов гуманної взаємодії з природним довкіллям. Саме тому так важливо здійснювати формування основ екологічної компетентності у дітей дошкільного віку, формувати особистість, яка вміє жити в гармонії з природою, відчувати себе її часткою, для якої нормою життя є дбайливим ставленням до неї, починаючи з раннього дитинства.

Ефективність екологічного виховання дошкільників цілком залежить від створення і правильного використання розвиваючого екологічного середовища, а також від систематичної роботи з дітьми. Їх розвиток і підвищення рівня екологічної компетентності можливі у результаті розробки змістово-методичного забезпечення і впровадження його в освітній процес закладу дошкільної освіти.

Над питаннямформування екологічної культури особистості працювали такі вченні: Г. Бєлєнька, О. Борейко, В. Вербицький, Н. Лисенко, В. Маршицька, З. Плохій, О. Половіна, Н. Пустовіт, Г. Тарасенко та ін.Результати аналізу сучасних наукових досліджень (Г. Бєлєнька, Н. Глухова, Н. Горопаха, Н. Лисенко, С. Ніколаєва, З. Плохій, О. Половіна, Н. Яришева та ін.) переконливо свідчать, що становлення екологічного світогляду відбувається поступово протягом життя людини. Початок цього процесу припадає на період дошкільного дитинства, коли у процесі освітньої діяльності закладаються основи світорозуміння, екологічної свідомості і практичної взаємодії з природою.

Завданням нашої статті є висвітлити змістовно-методичне забезпечення формування екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку, проаналізувати його складові.

Ми розуміємо, що під змістовно-методичним забезпеченням формування екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку є змістовне наповнення даного процесу та його методичне застосування для досягнення щонайкращих результатів.

Основними змістовими напрямами екологічного виховання старших дошкільників нами визначено:

- збагачення знань дітей про природу;
- розвиток емоційного переживання від споглядання та діяльності у природі;
- закладення природи як пріоритетної цінності у світогляд дитини;
- формування екологічно спрямованої мотивації поведінки;
- формування стереотипів природо доцільної поведінки дітей.

У формуванні екологічної компетентності дошкільника необхідно також враховувати морально-етичні принципи екологічної освіти:

- принцип гармонії, який реалізується на всіх рівнях буття духу, душі і принцип любові, який реалізується в поведінці дорослих. Якщо дитина в своєму найближчому оточенні бачитиме високоморальні приклади, то набувши певних знань та вмінь шляхом наслідування, гри, пізнавальної діяльності, а далі освіти, вона зможе скорегувати свої потреби. Розкриваючи дошкільникам світ природи, педагог може розкрити та зміцнити в кожній дитині такі високі моральні якості, як правдивість, любов до інших, терпіння, милосердя, ініціативність, мужність, турботливість, чуйність;
- принцип оптимізму, який реалізується через пріоритетність позитивних ідей, фактів і дій у процесі розв'язання проблем довкілля, а також через усвідомлення кожною особистістю можливості збереження природного середовища й активній участі у природоохоронній діяльності;
- принцип золотої середини „працює" на цілісність системи.

Цей принцип допомагає розвивати дитину духовно, морально й інтелектуально, не принижуючи її індивідуальності.

Напрями діяльності екологічної компетентності є :

- орієнтування на широке використання безпосереднього природного оточення дошкільнят;
- організація регулярної і різноманітної діяльності дітей у зеленій зоні установи;
- широке використання спеціально підібраної дитячої художньо-пізнавальної літератури;
- спільна творча діяльність вихователя з дітьми;
- систематичне ознайомлення дітей із сезонними явищами природи;
- регулярне включення ігрової діяльності, ігрових навчальних ситуацій у систему еколого-педагогічних заходів;
- оптимальне співвідношення і поєднання педагогічних заходів у повсякденному житті.

У дітей старшого дошкільного віку потрібно цілеспрямовано формувати ціннісні естетичні критерії. Розвивати дитячу спостережливість, яка тісно пов'язана з багатьма якостями особистості. Вона поєднує у собі допитливість, цікавість. Увагу, вміння, бачити взаємозв'язки і в той же час народжує ці якості в людині, робить їх більш досконалими. Тому слід спрямовувати всі зусилля на те, щоб усе живе на землі розвивалося і приносило радість. і треба виховувати дитину так, щоб вона вміла бачити позитивний результат своєї діяльності, щоб милування природою, її захист стало для неї життєвою потребою, а відчуття відповідальності – життєвою необхідністю.

На думку С. Шмалей необхідно створювати умови для екологічного розвитку дошкільників. Педагогу необхідно акцентувати увагу дитини на навколишні природні об'єкти. Створювати умови для щоденного догляду дошкільнятами за живими об'єктами. Створювати ситуації для виховання почуття власної відповідальності за стан навколишнього середовища. Створювати умови для самостійних ігор з використанням природних матеріалів.

Базові програми орієнтують вихователя на потреби прав та власний вибір, прояв творчості та усвідомлення цінності екологічної компетентності дитини.

Існують різні форми організації пізнавальної діяльності дошкільника, що забезпечують якісну екологічну компетентність: індивідуальні, групові, масові.

- Індивідуальні форми: спостереження за тваринами і рослинами; виготовлення виробів, образотворча діяльність, ліплення.
- Групові форми: проектна діяльність, екскурсії, дослідження і спостереження.
- Масові форми: озеленення території дошкільної освітньої організації, природоохоронні свята, конференції; екологічні фестивалі, роботи на грядці чи в саду.

Екологічна освіта має охоплювати як раціональну, так і емоційну сферу дитини. Досвід переконує, що гасла і навіть найкращі книги і фільми недостатні для формування активного екологічної свідомості. Свідомість формується в процесі діяльності.

Результативність та успішність процесу екологічної освіти дітей залежить від ряду педагогічних умов. Під педагогічними умовами розуміють ті, які свідомо створюються в навчально-виховному процесі та які повиннізабезпечити найбільшу ефективне формування і протікання необхідного процесу.

В сучасних умовах екологічна освіта тісно пов'язується з розвитком особистості дитини, його діяльності, зі способами освоєння дитиною різнихсторін дійсності, в тому числі і природи; створенням умов, які враховують особливості розвитку, інтереси дітей, особливості освітнього процесу вдошкільному навчальному закладі. Цільовими орієнтирами екологічної освіти стають формування ініціативного, активного і самостійного дитини; відмовавід копіювання шкільних технологій і форм організації навчання; організації дитячих еколого-субкультурних практик.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бєлєнька Г. В. Науменко Т. С., Половіна О. В. Дошкільнятам про світ природи: методичний посібник для вихователів дітей дошкільного віку. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. 115 с.

2. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник для ВНЗ. Київ : Слово, 2008. С. 150-159.

3. Глухова Н. Емоційне спілкування дитини з природою як умова творчого осягнення світу. *Дошкільне виховання.* 2008. №10. С. 16-19.

4. Маршицька В. В. Виховання емоційно-ціннісногоставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». Інститут проблем виховання АПН України, Київ, 2003. 22 с.

5. Половіна О. А., Гаращенко Л. В. Формування еколого-природничої компетенції дітей дошкільного віку: здоров'язбережувальний підхід. *Молодий вчений.* №8.1 (60.1). 2018. С. 47-52.

УДК 37.372.882

Антоніна Сергієнко
(Дніпро)

ВАЖЛИВІСТЬ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Автор статті привертає увагу педагогів до питання візуалізації навчального матеріалу на уроках літератури, наголошуючи на відмінності цього поняття від простого унаочнення. Пропонується ціла низка прийомів і засобів, які допоможуть візуалізувати літературний матеріал, сформувати в учнів необхідні читацькі та ключові компетентності, зацікавити їх світом мистецтва і творчості. Наведені приклади спонукають учителя бути мобільним, активним, креативним, інноваційним, компетентним; прагнути до оновлення власного методичного інструментарію.

Ключові слова: *візуалізація, мультимедійні продукти, колажі, презентації, відеоролики, буктрейлери, скрайбінги.*

The author of the article draws teachers' attention to the issue of visualization of educational material on the lessons of literature, emphasizing the differences of the concept from simple visual aids. A number of techniques and tools are proposed in order to help visualize literary material, to form students' reading and necessary key competencies and to interest them in the world of art and creativity. The given examples encourage teachers to be mobile, active, creative, innovative and competent; seek to upgrade their own methodological tools.

Key words: *visualization, multimedia products, collages, presentations, videos, book trailers, scribing.*

Сучасним педагогам важливо розуміти, що між самореалізацією вчителя і учнів існує тісний взаємозв'язок. Учитель-філолог ставить перед собою завдання: прищепити кожному учневі навички читацької культури, навчити дітей отримувати естетичну насолоду від зустрічі з мистецтвом, розвинути прагнення до «навчання впродовж життя», сформувати духовно-ціннісні орієнтири особистості, здатної до повноцінного сприймання, розуміння, осмислення тексту художнього твору, його проблематики та шляхів вирішення конфлікту. Результатом реалізації учительських цілей будуть уміння учнів самостійно інтерпретувати літературний твір, давати оцінку думкам, висловленим у творі автором чи героями, знаходити власні зацікавлення і враження, пізнавати себе і світ через читання, рефлексувати, оцінюючи авторську позицію і формуючи власну.

«Візуалізація інформації – це інтерактивне вивчення візуального представлення абстрактних даних для посилення людського пізнання» [1, с. 1]. Сьогодні багато філософів, психологів, культурологів, педагогів констатують, що візуалізація стає своєрідною характеристикою нашого часу, певним його знаком. Адже неможливо запам'ятовувати всю інформацію, яка з'являється в мас-медійному просторі, тому й виникла необхідність її структурування, зміни способу сприймання з метою виокремлення найсуттєвішого. Так, Г. Ільїна зазначає: «Візуальне сприйняття надає можливості активно вибирати з безлічі об'єктів те, що відповідає цілям життєдіяльності або завданням навчання і пізнання» [3, с. 319]. Такий процес створює нові, специфічні умови для навчання та творчості. У цій ситуації завдання освіти полягає в тому, щоб «вийти» із традиційного ставлення до використання «наочних засобів» і ввійти у реальність «візуального повороту» [3, с. 318]. «Формування візуальних компетенцій для пошуку, інтерпретації, оцінки, творення знання в цифровій реальності стає необхідною складовою освіти XXI століття», – вважають провідні вчені-педагоги сучасності [5, с. 8]. А професор Ісаєва О. О. вводить у методику моделювання сучасного уроку термін «креолізований текст». «Це складне текстове утворення, у якому вербальні та невербальні елементи утворюють одну візуальну структурну цілісність». Серед невербальних елементів називаються буктрейлер, комікс (манга), мотиватор / демотиватор, постер, буклет (брошура), фотоколаж, логотип та інше [4, с. 4]. Розуміємо, що це новітні прийоми навчальної діяльності, які використовуються під час вивчення художнього твору не тільки для того, щоб зацікавити учнів творчістю письменника, а й щоб захопити самим процесом читання. Отже, учителеві, навіть тому, який надає перевагу класичним методам навчання, потрібно опановувати новими технологіями, засобами, сервісами, платформами тощо. Уміло поєднати слово та інтерактивну візуалізацію, коли будуть задіяні і слух, і зір учнів, і їхнє образне уявлення, і абстрактне мислення, зможе учитель, який постійно удосконалює свою професійну майстерність.

Метою статті є акцентування уваги педагогів на необхідності урізноманітнення візуальних засобів та прийомів подання навчального матеріалу, на готовності відповідати на виклики часу, оволодівати методикою медіаосвітньої діяльності та цифрової грамотності. Наголошуємо не стільки на комп'ютерних технологіях створення медіаосвітніх продуктів, скільки на їхній методичній доцільності використання на певному етапі уроку, під час певного навчального процесу задля вирішення освітніх цілей.

Варто прийняти без спротиву і протистояння факт, що ефективність діяльності всіх учасників освітнього процесу залежить зокрема і від візуальної грамотності. За допомогою

різноманітних засобів і прийомів візуалізації вдається вирішити низку важливих педагогічних завдань: вмотивувати учнів на вивчення матеріалу, зацікавити інтригуючою інформацією, поданою в оригінальному форматі, зосередити увагу на найголовнішому і подати його певними блоками, забезпечити інтенсивність та активність навчання, розвивати критичне і візуальне мислення, реалізовувати творчі й комунікативні компетентності тощо.

Щорічно на першому уроці літератури ведеться розмова про цінність мистецтва, про його роль в житті кожної людини, про місце книги в нашому житті, і навіть про роль і місце літератури в житті нації. Під час цієї розмови доречно використати постер, який розкриває і поглиблює візуально тему читання. Можливо, такий плакат підготують учні, можливо, сам учитель, але можна скористатися й інтернет-ресурсами, наприклад продукцією видавництва «Основа» [2, с. 5] (Рис. 1):

Рис. 1. Постер-плакат «Навіщо читати книги»

Використання візуалізованих матеріалів на уроці не може бути самоціллю. Це допоміжний засіб, який сприяє цікавому, усвідомленому, активному, швидкому досягненню головної мети. Тож, щоб зацікавити учнів художнім твором, слід практикувати підготовку рекламних роликів та літературних білбордів, буктрейлерів та презентацій, колажів та лепбуків, пазлів і ментальних карт, анімацій та коміксів; створювати віртуальні сторінки письменників у соціальних мережах, акаунти літературних персонажів, інтерактивні стрічки часу, відеолисти, слайд-шоу, скрайбінги тощо. Звичайно, нас не може не турбувати засилля в методиці іншомовних слів, термінів, визначень, іноді навіть не завжди виправданих і доречних, але тішимося, що коли буде опанована технологічна сторона процесу запровадження інноваційних прийомів, методів, технологій, то з'являться і українські відповідники.

Так, лепбук – це саморобна інтерактивна папка, де збираються і яскраво оформлюються різноманітні пізнавальні матеріали з певної теми, наприклад, про незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії за твором Галини Малик (5 клас). Головна перевага лепбука в тому, що він створюється власноруч з додаванням різноманітних рухливих деталей, кишеньок, конвертиків, мінікнижечок чи інших елементів. Це дозволяє структурувати інформацію, активно долучатися до навчального процесу і виявляти творчі здібності школярів [6, с. 6].

Сьогодні вже звичайним явищем стало створення мультимедійних презентацій у програмі PowerPoint для цікавого висвітлення біографії письменника, проведення порівняльної характеристики літературних героїв, компаративного аналізу художніх засобів, особливостей стилів письменників, проблематики творів тощо (Рис. 2).

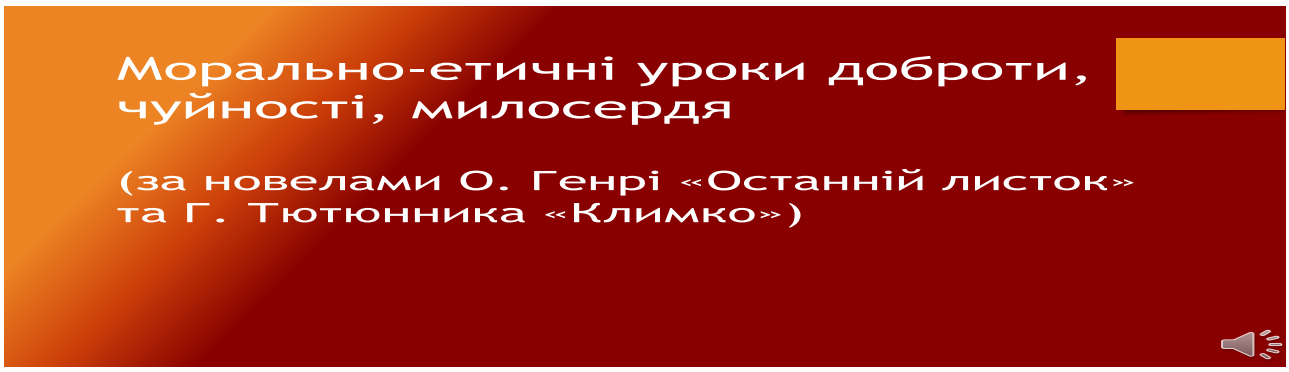

Рис. 2. Перший слайд відеопрезентації з компаративістики

Для систематизації інформації варто використовувати прийом створення хмари слів на певну тему. Так, Криворотенко О. Г., заслужений учитель з Дніпропетровщини, повсякчас послуговується асоціативними кущами:

Рис. 3. Асоціативні слова у хмарах (автор О. Г. Криворотенко)

Вивчаючи у 10 класі твір Ольги Кобилянської «Меланхолійний вальс», учитель української мови і літератури з Дніпропетровщини Маловичко В. П. пропонує створити і розширити хмарку понять до слова *емансипація,* щоб переконатися, що старшокласники розуміють його значення, а отже, зможуть сприйняти і охарактеризувати вчинки, характер, поведінку, життєвий вибір героїнь оповідання (Рис. 4).

Рис. 4. Хмара асоціативних понять до твору О. Кобилянської «Меланхолійний вальс»

А щоб переконатися, що учні добре уявляють героїнь оповідання, учитель пропонує домалювати їхні обличчя та зобразити їхні емоції, дібравши цитати з твору (Рис 5).

Рис. 5. Домалювати обличчя героїнь з оповідання «Меланхолійний вальс» Ольги Кобилянської

Допомагають уявити героїв, їхні характери та поведінку такі слайди, на яких зображено фрагменти із кінострічки, бо такими їх уже уявив режисер фільму. Супровід ілюстрацій сенканом підсилить ефект візуалізації, оскільки учні зможуть змінити зміст чи замінити власним віршем (Рис.6).

Рис. 6 Слайд до характеристики Андрія і Остапа з твору Миколи Гоголя «Тарас Бульба» з прикладами сенканів

Особливо великий ефект сьогодні мають короткі відеоролики – буктрейлери. У них подається інформація про певний твір, щоб зацікавити текстом, заінтригувати цікавими моментами, підвищити інтерес до прочитання, викликавши насамперед бажання прочитати. Важливо, що буктрейлер може створювати і вчитель, і учні чи група учнів, наприклад, проєктна або творча. Такі буктрейлери можна використовувати і на етапі вивчення нового матеріалу, і як елемент узагальнення. Цікавими для учнів є буктрейлери до таких творів: «Місце для дракона» Юрія Винничука, «Тигролови» Івана Багряного, «Джури козака Швайки» Володимира Рутківського, «Говорюща риба» Емми Андієвської, «Таємне Товариство боягузів» Лесі Вороніної тощо.

Рис. 7. Лайфхак про буктрейлер

На основі підготовлених картинок-узагальнень (лайфхаків) діти швидко запам'ятовуть зміст, суть, значення нововведення (Рис. 7).

Не менш цікавою є техніка скрайбінгу, за допомогою якої можна аналізувати твір (наприклад, «Дума про Марусю Богуславку») і супроводжувати розповідь паралельним створенням схематичних малюнків, які відтворюватимуть ключовий зміст сказаного, візуалізуватимуть інформацію мовою символів. Так, учитель з м. Нікополя Марценко Г. О., запропонувала за технікою скрайбінгу охарактеризувати образ Марусі Богуславки. Хто вона: милосердна патріотка чи зрадниця? А потім, за методом інтерактивного прийому «Займи позицію», учні зробили свій вибір.

Безумовно, використання мультимедійних матеріалів на уроках літератури вимагає від учителя особистої зацікавленості в оволодінні сучасними комп'ютерними технологіями, ознайомленні з різноманітними медіаресурсами, медійними засобами, сервісами тощо. Отже, щоб підвищити інтерес сучасних учнів до читання, зацікавити школярів літературою як навчальним предметом, сформувати у них читацькі компетентності й культуру читання, варто надати урокам літератури візуальної спрямованості, а ефект візуального сприйняття інформації використати для досягнення освітніх цілей. А учні сказали своє слово про візуальні прийоми, бо вони, на відміну від звичайної наочності, надають дітям можливість працювати на уроці спільно, творчо, цікаво, у комфорті, у спілкуванні:

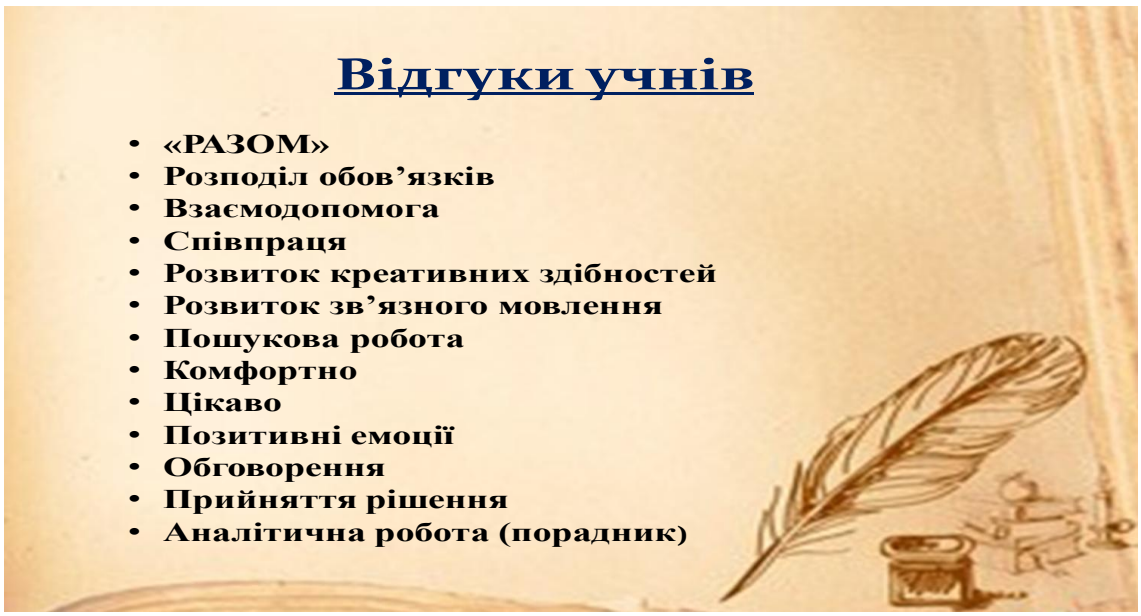

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Візуалізація інформації. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/ (дата звернення: 05.12.2020).
2. Візуальні засоби навчання як засіб формування й розвитку ключових компетентностей учнів. URL: http://osnova.com.ua/news/973 (дата звернення: 14.11.2020).
3. Ільїна Г. В. Генеза культури мислення: логос, раціо, візіо: монографія. Київ, Ніжин: Видавець П.П. Лисенко М.М., 2018. 368 с.
4. Ісаєва О. О. Креолізований текст на уроках літератури як засіб активізації читацької діяльності учнів. URL: http://www.isaieva.kiev.ua/downl-f/prez-2-3-kreoltext.pdf (дата звернення: 05.12.2020).
5. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Презентація візуальної грамотності в освітньому процесі та її експлікація в культурі мислення. URL: https://www.researchgate.net/publication/339589190 (дата звернення: 04.12.2020)
6. Освітній проєкт журналу «На урок». URL: https://naurok.com.ua/post/9-priyomiv-vizualizaci-dlya-vikoristannya-na-urosi (дата звернення: 03.12.2020)

Катерина Халецька
(Одеса)

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ

У статті розглянуто питання покращення освітньої діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах. Вплив вивчення математики на процес формування ключових компетентностей учнів.

Ключові слова: *формування ключових компетентностей, математична підготовка, освітня діяльність, математична компетентність, інноваційні підходи.*

This article describes issue of developing educational activity in comprehensive schools. Influence of learning mathematics on developing key competences.

Key words: *developing key competences, mathematical training, educational activity, mathematical competence, innovative approaches.*

Тенденції розвитку сучасної освіти передбачають підготовку учнів за новими вимогами компетентнісного підходу, а саме, майбутній випускник має бути патріотом своєї країни, вільно володіти державною й іноземною мовами, бути комунікабельним і креативним, вміти застосовувати набуті знання у різних життєвих обставинах. Тому, дуже важливо набути ключових компетентностей у закладах середньої освіти.

Для формування ключових компетентностей учнів ефективним засобом є сучасні педагогічні інноваційні технології. Актуальним вважаємо набуття математичної компетентності, так як сьогодні все більше спеціальностей потребують високого рівня належної математичної підготовки. Для реалізації поставленої мети сприятливим середовищем є освітній процес та уроки математики за інноваційним підходом.

Теоретичний аналіз методичної літератури показує, що компетентнісний підхід дає змогу виховати особистість, здатну до професійної діяльності, це визначено на основі праць: А. Маркова, А. Мерзляк, І. Бех, В. Полонський, І. Ісаєв, Н. Кузьміна, Г. Бевз та ін.

Основною метою закладів загальної середньої освіти є розвиток і виховання всебічно розвиненої особистості, у якої є бажання вчитися.

Компетентність – це оволодіння не тільки знаннями, навичками та уміннями, а й здатність застосувати набутий досвід у майбутній професійній діяльності та життєвих ситуаціях.

За концепцією Нової української школи виділено 10 ключових компетентностей (рис. 1) [1].

Рис. 1. Компетентності учня Нової української школи

Для того, щоб досягти бажаного результату наприкінці освітнього процесу потрібно вміло застосовувати різноманітну інформацію, яка дуже швидко змінюється; впроваджувати різноманітні інноваційні методи для здобуття цих знань; набути вміння застосовувати отриманні знання на практиці та правильно навчитись оцінювати свої досягнення.

Завдання вчителя на уроках математики, зацікавити учня не тільки процесом отримання нових знань, а й бажанням самостійно вчитися та вдосконалюватися. Уроки математики сприяють формування ключових компетентностей.

Оволодіти вміння вільно спілкуватися державною мовою допомагає міркування та аналізування графіків, діаграм, таблиць; вживання математичної термінології та оперування вмінням правильно доводити теореми.

Більшість математичних термінів мають іншомовне походження, тому застосування цих термінів та понять сприяють оволодінню іноземною мовою.

Розв’язування математичних задач, дослідження моделей, об’єктів та явищ моделюють реальні життєві ситуації. Побудова геометричних фігур та об’єктів позитивно впливають на розвиток просторової уяви. Інтерпретація і прогнозування отриманих результатів сприяють успішному оперуванню математичною інформацією та використанню її при вивченні інших предметів.

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій розвивають алгоритмічне і критичне мислення, що ефективно впливає на розв’язування математичних задач.

Дослідницька діяльність допомагає розвити ініціативність та підприємливість, відповідальність та вміння працювати у команді.

Набуття базових математичних компетентностей відбувається на основі диференційованого підходу. Один із ефективних засобів формування вмінь і навичок при навчанні математики є розв’язування прикладних задач.

Ці задачі найчастіше відповідають життєвим та їх розв’язок демонструє практичне застосування математичних знань у різних сферах; усі дані реальні та за допомогою набутих знань можна перейти до метода математичного моделювання, оперуючи вже абстрактними поняттями.

Інтегровані уроки сприяють більш глибокому засвоєнню знань не тільки з математики, а й з іншого предмета, дають можливість дослідити практичне застосування цих задача у посяг денному житті. На інтегрованих уроках математики і хімії, економіки, учням потрібно вміти знаходити відсотки від числа чи навпаки.

Наприклад:

1.Математика і хімія:

Скільки взяти грамів 3 % і скільки грамів 9 % розчину солі, щоб отримати 200 г 6 % розчину?

2.Математика і економіка:

Вкладник поклав до банку на два різні рахунки загальну суму 15 000 грн. За першим із них банк виплачує 6% річних, а за другим – 8 % річних. Через рік вкладник отримує 1000 грн. відсоткових грошей. Скільки гривень він поклав на кожен рахунок?

Як можемо побачити із наведених прикладів, що задачі із реального життя і застосування математичних знань вкрай необхідне.

Для формування ключових компетентностей під час навчання математики, вчителю потрібно доцільно підбирати методи навчання та методичні засоби, формувати різні завдання.

Наприклад, перелічимо деякі складові характеристики, які варто застосовувати у освітній діяльності:

– на уроках пропонувати завдання для пошуку самостійного розв'язання чи вибору оптимально варіанту рішення задачі;
– використовувати для наочності інформаційно-комунікаційні технології;
– знайомити з історією математичних відкриттів та видатними математиками;
– використовувати методи проблемної задачі для розвитку креативного мислення;
– залучати до вирішення задач підвищеної складності;
– залучати до участі у математичних конкурсах і олімпіадах;
– проводи інтегровані уроки з різних предметів тощо.

Усі ці засоби сприяють формуванню ключових компетентностей. Але задача вчителя виховати самостійну та всебічно розвинуту особистість, розкрити її здібності і прищепити духовні цінності.

Окрім базових знань та умінь, потрібно сформувати у учнів психологічні та соціальні навички:

– змогу приймати рішення самостійно;
– вирішувати складні проблемні ситуації;
– розвити критичне та креативне мислення;
– навчити не тільки вільно спілкуватися, але й вміти слухати, проводити переговори;
– розвинути співчуття (емпатію) тощо [6, с. 19].

Отже, формування ключових компетентностей відбувається під час освітнього процесу. На уроках математики дуже важливо не тільки оволодіти математичними знаннями, навичками та уміннями, а й навчити учнів моделюванню життєвих ситуацій, вирішенню проблем, навчити застосовувати ці знання на практиці. Учитель повинен знайти шлях до особистості учня через зацікавленість своїм предметом, творчою енергією та нестандартними методами навчання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція Нової української школи: сайт. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkolacompressed.pdf

2. Оновлені навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Математика. 5-9 класи: сайт. URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas

3. Раков С. А. Математична освіта: компетентнісний підхід з використанням ІКТ: Монографія: *Факт*, 2005. 360 с.

4. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід як чинник модернізації початкової освіти. *Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру НАПН України. Серія «Педагогіка»,* 2011. Вип. 4. С. 120-127.

5. Панішева О. В. Виховні можливості персоніфікації математики. *Математика в школах України*. 2008. Вип. 28. С. 33-38.

6. Кухар С.Л. Застосовуємо компетентність на уроках математики. Сайт. URL: http://navigator.rv.ua/wp-content/uploads/2018/10/Zastosovuyemo-kompetentnist-na-urokah-matematyky-converted.pdf

Науковий керівник: кандидат фізико-математичних наук, старший викладач Олефір О. І.

УДК 37.013.43

Ольга Чернишенко
(Харків)

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПОНЯТТЯ «ДІЛОВЕ СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАРМАЦЕВТІВ»

У статті здійснено аналіз теоретичних положень поняття «ділове спілкування майбутніх фармацевтів». У результаті аналізу визначено поняття «ділове спілкування майбутніх фармацевтів».

Ключові слова: *поняття, ділове спілкування, майбутній фармацевт, фахівець.*

The article has been analyzed the theoretical provisions of the term "future pharmacists business communication". As a result of the analysis the term "future pharmacists business communication" has been defined.

Key words: *term, business communication, future pharmacist, specialist.*

У зв’язку зі змінами в економічній і соціальній сферах суспільства, інтеграцією України у світовий простір і можливостями здійснювати комунікацію на міжнародному рівні, суттєво зростають вимоги до професійної компетентності, ділових якостей і загальної культури фахівця, суттєвим компонентом якої є культура ділового спілкування.

Професійна діяльність, до якої майбутні фахівці фармацевтичних спеціальностей готуються, навчаючись у ВЗН, вимагає практично постійного спілкування. Помилки, допущені у діловому спілкуванні, мають істотний вплив на діяльність, службову кар’єру і психічний стан майбутнього фармацевта. Причиною цього, найчастіше, є низька культура спілкування, пов’язана з нестачею спеціальних знань про спілкування і відтак, з відсутністю основи для розвитку необхідних комунікативних умінь і навичок. Отже, ділове спілкування відіграє величезну роль у розвитку культурних якостей фахівця.

Термін «ділове спілкування» як один із видів спілкування поряд з побутовим, рольовим, етикетним та іншими з’являється у науковому обігу з кінця 80-х років XX ст. Не зважаючи на те, що проблема ділового спілкування розглядається у багатьох наукових дослідженнях, вона продовжує викликати багато суперечок. Неоднозначним залишається поняття «ділове спілкування», по-різному розкривається зміст його основних характеристик. На думку більшості авторів, ділове спілкування характеризується низкою специфічних властивостей та особливостей, які краще визначати у порівнянні з іншими видами спілкування.

Ми вважаємо, що ділове спілкування виникає між людьми у процесі виконання професійної діяльності, яка в свою чергу відображається у спілкуванні, накладає на нього певні відбитки. Тому розглядати поняття «ділове спілкування» доцільно у контексті конкретної професійної діяльності. Для визначення сутності ділового спілкування майбутніх фахівців фармацевтичних спеціальностей звернемося до поглядів тих авторів, які з’ясовували загальні ознаки ділового спілкування.

Дослідник І.І. Амінов вважав, що «ділове спілкування – процес встановлення і розвитку контактів між людьми, який породжується потребами їх спільної діяльності. Змістом

ділового спілкування є обмін інформацією і досвідом, який передбачає досягнення певної мети і вирішення конкретної проблеми» [1, с. 12]. Г.В. Бороздіна наголошує, що «ділове спілкування – це процес взаємозв'язку і взаємодії, в якому відбувається обмін діяльністю, інформацією, досвідом, який передбачає досягнення певного результату, вирішення конкретних проблем чи реалізацію певної мети» [2, с. 56]. Вчена А.П. Панфілова вважає, що «ділове спілкування – це процес взаємодії ділових партнерів, спрямований на організацію та оптимізацію того чи іншого виду предметної діяльності. Предметом спілкування є діяльність (справа), і партнер по спілкуванню завжди виступає як особистість, значуща для іншого. Основне завдання – продуктивна співпраця, намагання зблизити цілі, покращення партнерських взаємин» [3, с. 15].

Дослідники Г.В. Троцко, І.М. Трубавіна розуміють ділове спілкування як взаємодію між людьми з метою обміну інформацією, яка може стосуватися самої людини, навколишнього світу, людської діяльності. Завдання ділового спілкування полягають також у тому, щоб: 1) розпізнати наміри та індивідуальність партнера; 2) організувати діяльність; 3) забезпечити зворотний зв'язок (інформацію про результати цієї діяльності) [6].

Мова ділового спілкування виступає як сукупність прийомів, технік і законів, що використовуються у професійній діяльності для ефективного впливу на підлеглих, під дією якого вони можуть змінити своє ставлення до дій керівника, відмовитися від стереотипів мислення і практики, чітко виконувати доведене до них завдання. Ділове спілкування – це процес взаємодії його учасників, спрямований на зміну їх діяльності, – підкреслює А.А.Романов [4].

Ділове спілкування, на думку Ю.В. Суховершина, завжди має цільову спрямованість, служить способом організації наочної діяльності. «Ділове спілкування – це вид міжособистісного спілкування, спрямованого на досягнення певної домовленості» [5, с. 3–5]. Ділове спілкування обслуговує спільну діяльність; воно властиве не тільки політичним, економічним, культурним сферам, а й сумісній взаємодії в побутових питаннях.

Таким чином, ділове спілкування належить до формального виду спілкування, обумовленого соціальними функціями людини, регламентованого за формою, спрямованого на розв'язання конкретних завдань, встановлення контактів між представниками різних взаємозацікавлених у спільній діяльності суб'єктів. Ділове спілкування здійснюється відповідно до встановлених правил і норм, ґрунтується на загальних соціально-психологічних закономірностях і орієнтується на успішне й ефективне виконання професійних обов'язків, включає обмін пропозиціями, вимогами, поглядами з метою вирішення конкретних проблем, підписання угод чи встановлення інших відносин між попередню підготовку, планування, визначення мети, змісту, прогнозування можливих наслідків.

Цілі ділового спілкування спрямовані на вирішення міжнародних, соціальних, професійних завдань. Якщо у діловому спілкуванні не виникає взаєморозуміння, то його не можна вважати ефективним. У яких би формах не виявлялося спілкування, воно є діловим, якщо його визначальним змістом є професійна діяльність. Істотною ознакою ділового спілкування є його включення в спільну професійну діяльність (економічну, політичну, правову, фармацевтичну, педагогічну тощо).

Важливою ознакою ділового спілкування можна вважати той факт, що зміст спілкування визначається самим предметом спілкування і стає головною метою спілкування суб'єктів, завдяки якій реалізується інструментальна спрямованість ділового спілкування на розв'язання професійно значущої проблеми.

На підставі проведеного аналізу різних визначень поняття «ділове спілкування», можна дійти висновку про те, що ділове спілкування майбутніх фармацевтів завжди пов'язане з певною професійною діяльністю фахівців і поза цією діяльністю не існує. Як багатоаспектне явище, ділове спілкування майбутніх фармацевтів відзначається багатогранністю та поліфункціональністю.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Аминов И.И. Психология делового общения. Москва : Омега-Л., 2005. 304 с.
2. Бороздина Г.В. Психология делового общения: учебное пособие. Москва : ИНФРА – М., 1999. 224 с.
3. Панфилова А.П. Деловая коммуникация в профессиональной деятельности. ИВЭСЭП: Знание, 2005. 495 с.
4. Романов А.А. Грамматика деловых бесед. Тверь : Фамилия; Печатное дело, 1995. 240 с.
5. Суховершина Ю.В. Тренинг делового (профессионального) общения. Москва : Акад. проект, 2006. 126 с.
6. Троцко А.В., Трубавина И.Н. Теория и методика делового общения. Харьков : ХГПУ им. Г.С. Сковороды, 1999. 110 с.

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159/9–051:378.016

Ольга Артемова, Володимир Романюк
(Рівне)

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЄВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті окреслено суть поняття «професійно-мовленнєві компетенції», «професійно-мовленнєва компетентність майбутніх практичних психологів», проаналізовано стан сформованостіпрофесійно-мовленнєвої компетенції майбутніх практичних психологів під час фахової підготовки, а також умови її розвитку.

Ключові слова: *компетентність, компетенції, професійно-мовленнєві компетенції, майбутніпрактичні психологи.*

The article outlines the essence of the concept of «professional speech competence», «professional speech competency of future practical psychologists»; it also analyzes the state of formation of professional speech competence of future practical psychologists during professional training, as well as conditions of its development.

Keywords: *competence, competencies, professional speech competencies, future practical psychologists.*

Актуальність дослідження. Кожна людина повинна володіти комплексом професійно зорієнтованих знань, умінь і навичок, які необхідні для успішного виконання професійних обов'язків та самореалізації. У контексті досліджуваної проблеми зазначимо, що зростають вимоги й до мовно-мовленнєвої підготовки спеціаліста, адже оволодіння основами будь-якої професії розпочинається із засвоєння певної суми загальних і професійних знань, а також оволодіння основними засобами розв'язання професійних завдань, що й передбачає належний рівень сформованості професійно зумовленого мовлення. Це є важливою складовою фахової підготовки спеціалістів усіх напрямків.Особливо це стосується підготовки спеціалістів, які безпосередньо будуть працювати з людьми із формуванням відповідних функціональних систем, у т.ч. функціональна система «людина – невербальна комунікація – людина» та функціональна система «людина – вербальна комунікація – людина».

У зв'язку з цим, професія психолога – особлива професія в сфері людського спілкування, яка немислима без розвитку професійно-мовленнєвої компетенції майбутніх фахівців,виступає в формі міжособистісних відносин та включає взаємодію, взаєморозуміння та обмін вербальною і невербальною інформацією.

Проблематика формування мовної та мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців різного профілю знайшла своє відображення у працях таких вітчизняних дослідників, як К. Балабанова, Н. Бідюк, В. Борисенко, Т. Ганніченко, Т. Гороховська, А. Загнітко, Л. Зосімова, Г. Кацавець, К. Климова, О. Коваленко, О. Ковтун, О. Копусь, М. Криськів, Л. Мацько, Г. Онкович, О. Семеног, Л. Сікорська, Н. Тоцька, Н. Формановська, Т. Хоменко, С. Шевчук, І. Ющук.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, проблема формування професійно-мовленнєвих компетенцій майбутніх психологів не слугувала предметом спеціальних досліджень та потребує оновленого підходу і наукового

обґрунтування психолого-педагогічних умов, які уможливили б забезпечення ефективності освітнього процесу у контексті розвитку професійно-мовленнєвих компетенцій майбутніх психологів під час фахової підготовки.

Мета статті полягає у визначенні та теоретичному обґрунтуванні ефективності психолого-педагогічних умов розвитку професійно-мовленнєвих компетенцій майбутніх практичних психологів.

Результати теоретичних і практичних досліджень. Під час професійної підготовки практичних психологів важливо звернути увагу на питання, які пов'язані з мовною компетенцією особистості. Якщо розглядати мовну компетенцію як узагальнене поняття інтегрованої властивості особистості, то структура цієї компетенції включає три основні (специфічно предметні) блоки: власне мовні, мовленнєві та комунікативні компетенції. Зрозуміло, що під час навчання студенти набувають ще соціокультурні компетенції, які, по суті, пов'язані з особливостями не лише мовної освіти. Комунікативна компетенція – це здатність і вміння вести бесіду, отримувати зі спілкування максимум корисної інформації; здатність розуміти і проникати у внутрішній світ особистості; вміння толерантно підводити до прийняття правильних рішень, змінювати точку зору; вміння викласти власну позицію, здатність володіти всіма прийомами мовної комунікації.

У цілому професійно-мовленнєва компетенціямайбутнього психолога включає: вміння встановити і підтримати психологічний контакт з будь-яким учасником спілкування та долати психологічно-комунікативні бар'єри; вміння вільно володіти вербальними і невербальними засобами комунікативного впливу; вміння зрозуміти невербальну поведінку особистості, його внутрішній світ, диференціювати його психологічні особливості; володіння культурою міжособистісного спілкування і культурою мовлення; здатність до критичного самоаналізу і самооцінки.

Для майбутніх практичних психологів дуже важливими є вміння швидко сприймати будь-яку форму мовлення, засвоювати необхідну інформацію, реалізовувати її у діалогічній взаємодії, керувати системою мовленнєвих комунікацій у межах професійної компетентності. Від багатства словникового запасу, рівня культури мовлення та техніки певною мірою залежать професійна майстерність і досягнення успіху в майбутній професії та й в особистому житті.

Наукова розвідка виконана із використанням теоретичного методу, методів психолого-педагогічного спостереження, дослідницької бесіди, опитувальників та констатувального експерименту. За результатами проведених досліджень виявлено суперечності між потребою українського суспільства у психологах із високим рівнем професійно-мовленнєвої компетенції, яка так важлива у щоденній роботі, й недостатньою розробкою теоретико-методичних засад її формування. За допомогою психодіагностичних методик виділяємо той факт, що професійне мовлення студентів-психологів бажає бути кращим.

Розвиток професійно-мовленнєвих компетенцій майбутніх психологів буде сформованою на основі реалізації визначених психолого-педагогічних умов: проектування змісту мовної освіти на основі інтеграції та індивідуальної мотивації навчання майбутніх психологів; засвоєння сучасної психологічної термінології; використання комплексу інтерактивних технологій навчання, спрямованих на освітню активність студентів. Окремо слід вказати на удосконалення навчально-методичного забезпечення щодо розвитку професійно-мовленнєвих компетенцій майбутніх психологів засобом упровадження авторського спецкурсу «Розвиток професійно-мовленнєвих компетенцій майбутніх практичних психологів».

Майстерне володіння словом є важливим засобом успішного впливу психолога на особистість. Для дослідження поняття професійно-мовленнєвої компетенції практичного психолога необхідний теоретичний аналіз змісту професійної діяльності в якості орієнтира формування досліджуваної мовленнєвої компетентності як професійної якості. Оволодіння майбутнім практичним психологом професійною діяльністю і свідомою професійною поведінкою відбувається через думку й мову, що її виражає.

Аналіз змісту професійної діяльності психолога допоможе направити формування професійно-мовленнєвої компетенції та наповнити цей процес професійним змістом. У цьому випадку інтеграція позицій суб'єкта навчання й суб'єкта професійної діяльності

відбувається через формування в студентів мовленнєвої компетентності суб'єкта професійного спілкування. У свою чергу, будь-яка професія, як рід заняття й будь-яка спеціальність, як вид діяльності, пред'являють до людини певні вимоги, які накладають специфічний відбиток на весь спосіб життя фахівця, увесь його світогляд.

Розглядаючи словосполучення «професійно-мовленнєва компетенція», необхідно проаналізувати терміни«компетенція» та «компетентність» для того, щоб наповнити змістом досліджувані поняття й дати їм визначення. В Академічному словнику української мови міститься таке тлумачення слів, зокрема: «компетенція» (лат., від взаємно прагну, відповідаю, підходжу) – добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи; коло питань, в яких дана особа має певні повноваження, знання, досвід і т. ін.; «компетентність» – поінформованість, обізнаність, авторитетність. В обох словах йдеться про добру обізнаність. У деяких наукових працях терміни «компетенція» і «компетентність» вживаються як синоніми (Дж. Равен), в інших вони чітко розмежовуються (В.В. Краєвський, А.В. Хуторський).

Проаналізувавширізноманітні праці, зокрема й академічні видання, вважаємо, що під компетенцією слід розуміти певну сферу і коло діяльності, наперед визначену систему питань, щодо яких особистість повинна бути добре обізнана, тобто володіти певною системою знань, умінь, навичок, а також власного до них ставлення. Компетентність – якість особистості, її певне надбання, що ґрунтується на знаннях, досвіді, моральних засадах та проявляється в критичний момент за рахунок вміння знаходити зв'язок між ситуацією та знаннями, у прийнятті адекватних рішень нагальної проблеми. При цьому компетентність – це сукупність компетенцій та результат щодо ефективності набуття компетенцій.

Компетентність має складовий елемент готовності до виконання поставленої задачі, а також включає в своє поняття елементи особистісних характеристик людини (мобільності, ініціативності тощо.) Слід розрізняти поняття «компетенція» і «компетентність», оскільки компетентність, на відміну від компетенції (що містить в собі ключові поняття «знання», «уміння» та «навички»), які передбачають дію людини за стандартною ситуацією, має в собі елемент готовності до ситуації через особистісну характеристику людини, через перехід від якості знання до якості діяльності, яка може бути нестандартною. Саме тому за своєю суттю поняття «компетентність» є значно ширшим від поняття «компетенція».

Закон України «Про вищу освіту» визначає компетентність як «...динамічну комбінацію знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [2].

Дослідниця І. Зимня виділяє три основні групи компетентностей: 1) компетентності, що відносяться до самого себе як особистості, як суб'єкту життєдіяльності; 2) компетентності, що відносяться до взаємодії людини з іншими людьми; 3) компетентності, що відносяться до діяльності людини, які проявляються в усіх її типах і формах [3].

Зауважимо, що всі три групи компетентностей базуються на мовленнєвій компетентності, що дає змогу виділити загальні риси: 1) розуміння компетентності як рівня розвитку здатності особистості встановлювати та підтримувати контакти; 2) вказівка на зв'язок цієї здатності з глибинними властивостями особистості, необхідними для виконання конкретної дії; 3) виділення навичок і умінь, з одного боку, й індивідуально-психологічних характеристик особистості – з іншого, які сприяють міжособистісній взаємодії в різноманітних ситуаціях; 4) трактування компетентності як компонента професійної майстерності, як сукупності професійних, комунікативних та особистісних властивостей.

Як результат, компетентність розуміється дослідниками як ціннісно обумовлена характеристика особистості тапрофесійно важлива якість успішної ділової і міжособистісної взаємодії; як багаторівнева сукупність когнітивних, афективних і поведінкових особливостей особистості, які виступають як внутрішні засобиорієнтування та регулювання дій зметою

встановлення, підтримки тарозвитку ефективних контактів з людьми в різноманітних ситуаціях міжособистісної взаємодії.

Під час фахової підготовки майбутніх психологів дуже важливим є розвиток професійно-мовленнєвих компетенцій, що розуміється як зростаннярівня володіння основними вміннями й навичками усіх видів мовленнєвої діяльності в життєво важливих сферах спілкування. Розвивати професійно-мовленнєві компетенції – це оволодіти професійною мовою, насиченою психологічною термінологією, уміння говорити правильно й динамічно як в діалозі, так і у вигляді монологу, добре розуміючи мовлення, яке чуєш і читаєш.Мовленнєва компетенція обумовлюється мовною компетенцією, широкою мовленнєвою практикою спілкування та в цілому обумовлює комунікативну компетенцію [4]. Відзначимо, що, на відміну від мовної та комунікативної, професійно-мовленнєва компетенція має дискурсивну природу йвідображає якість поведінки студентів, орієнтованих на вимоги професії.У дискурсах особистість реалізує накопичений суб'єктивний зміст, транслює результати рефлексії і самоаналізу, упорядковує себе та свій індивідуальний досвід.

У зв'язку з цим під поняттям «професійно-мовленнєва компетенція практичного психолога» розуміється не тільки високий рівень спеціальної психологічної підготовки і культури, а й соціально-психологічні аспекти особистості психолога, ціннісні орієнтації та комунікативна грамотність.

На основі проаналізованих праць виділимо чотири типи професійно-мовленнєвих компетенцій: 1) функціональна (характеризується професійними знаннями й умінням їх застосовувати); 2) інтелектуальна (характеризується здатністю аналітично мислити й здійснювати комплексний підхід до виконання завдань і обов'язків); 3) ситуативна (характеризується вмінням діяти залежно від ситуації); 4) соціальна (характеризується наявністю комунікативних та інтегративних здібностей).

Перш ніж перейти до аналізу професійно-мовленнєвої компетентності як професійної якості психолога, розглянемо сферу діяльності фахівця, для якої формування досліджуваної якості є необхідним, а саме –професійне мовлення психолога. Професійно-мовленнєва компетентність передбачає оволодіння не лише професійними знаннями. Фахівцеві мають бути притаманні гуманітарна культура,а також уміння й навички спілкування.

Формування професійно-мовленнєвої компетентності передбачає: 1) ґрунтовне оволодіння професійними знаннями, понятійно-категоріальним апаратом відповідної професійної сфери та належною термінологічною системою; 2) майстерне професійне застосування мовних стилів залежно від місця, часу, обставин і статусно-рольових характеристик партнерів; 3) знання й уміння застосовувати етикетні мовні правила в професійній діяльності; 4) уміння знаходити, обирати, сприймати, аналізувати та використовувати інформацію профільного спрямування; 5) володіння інтерактивним спілкуванням, головною рисою якого є необхідність швидкої реакції на повідомлення чи інформацію, що знаходиться в контексті раніше отриманих; 6) уміння миттєво аналізувати наявну комунікативну ситуацію; 7) уміння планувати та вирішувати професійні комунікативні задачі на високому рівні [4].

Професійне мовлення за своєю функціональною та структурною спрямованістю подається як особливий вид професійно-мовленнєвої діяльності фахівців, який вимагає володіння понятійно-категоріальним апаратом і відповідною йому системою термінів. У цілому мова як інструмент спілкування залишається тією же літературною мовою, але в конкретних професійних умовах вона змістовно репродукується та стає, залежно від області знання і предмета спілкування, монотематичною, а також насичується спеціальними словами й виразами та використання яких передбачає необхідний професіоналізм.

Професійно-мовленнєва компетенція також визначається як комплекс знань про спілкування за різних обставин. Оволодіння мовленнєвими уміннями й навичками, які потрібні для спілкування, мовленнєвої діяльності, знання про норми й правила ведення комунікації є ознаками сформованості мовленнєвої компетентності. Мовленнєва компетентність майбутнього практичного психолога – це професійна якість, що регулює

професійне мовлення,спрямованість, адекватність вживання мовленнєвих засобів і індивідуальну своєрідність.

Професійно-мовленнєва компетентність майбутнього психолога –це якість особистості, що інтегрує в собі особистісні комунікативні якості, знання про систему мови, володіння мовними поняттями йзасобами, культурою спілкування як в соціальному житті, так і в професійній сфері, усвідомлення особистістю потреб, ціннісних орієнтацій і мотивів комунікації і розвитку. Ґрунтуючись на даному визначенні професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх психологів, можна говорити про її індивідуальність, тобто досліджуванакомпетентність так само неповторна як і людина, яка володіє нею. Професійно-мовленнєва компетентність набувається людиноюне тільки під впливом системи психолого-педагогічних технологій і умов, а й істотно залежить від особистісних характеристик людини, що одержує професійну психологічну освіту. Тому, будучи продуктом освітньоїдіяльності, професійно-мовленнєва компетентність майбутніх психологів може виступати критерієм рівня освіченості фахівців.

Розглянемо структуру досліджуваної компетентності. Спроби визначити структуру професійно-мовленнєвої компетентності здійснювалися неодноразово, але ще й нині не існує єдиної усталеної структури. Науковець О. Балим вважає, що складовими професійно-мовленнєвої компетентності є: мовленнєві здібності, мовленнєві вміння та мовленнєві знання [1]. При цьому І. Серьогіна наголошує, що складовими професійно-мовленнєвої компетентності необхідно вважати: «по-перше – вміння вступати в комунікацію з іншими людьми (комунікабельність), постійно підтримуючи з ними необхідні контакти, а по-друге – володіння вміннями оперувати смисловою інформацією, яка характеризує як загальну, так і професійну ерудицію, не залежно від сфери діяльності» [6].

Таким чином, структуру професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх психологів будемо розглядати як сукупність мовленнєвих здібностей, мовленнєвих умінь і знань, що є адекватними мовленнєвим завданням і достатніми для їх вирішення.

Головною ознакою професійно-мовленнєвої компетенції особистості визначеновміння спілкуватися. Дослідник Ф. Шарков розуміє це як здатність встановлювати та підтримувати необхідні контакти з людьми, готовність особистості до спілкування, подальший розвиток відповідних цінностей, установок та адекватних умінь [7]. Структуру професійно-мовленнєвої компетенції майбутніх психологів, що випливає з визначення, зображеноях суму наступних компонентів: 1) ціннісно-мотиваційного, пов’язаного з соціально-практичною спрямованістю діяльності; 2) змістового, що характеризується наявністю комплексу знань і умінь, орієнтованого на дискурс певної діяльності; 3) особистісного, що визначається потенціалом професійно значущих психологічних якостей суб’єкта.

Формування та розвиток професійно-мовленнєвої компетенції характеризується не тільки оволодінням фахівцем стратегічними, тактичними й оперативними вміннями, а й наданням їм значущості за професійним спрямуванням щодо відношення до себе як до діяча, до об’єкта та предмету професійної діяльності. Так, уміння проектувати й утілювати перспективу свого професійного становлення стає однією з основ формування досліджуваної компетентності.

Професійно-мовленнєва компетентність формується на основі актуалізації мовної здатності особистості, з однієї сторони, а з іншої, одне з провідних місць у діяльності психолога займає авторитет, який грунтується на глибоких знаннях, інтелектуальних, емоційно-моральних, духовних і професійних якостях, що презентуються через мовлення.

Отже, в роботі практичного психолога домінуючу роль відіграють комунікативні відносини. Чинником, що визначає успішність цих відносин, виступає професійно-мовленнєва компетентність, яку виділено як професійну якість, засновану на ціннісному підході до кожної конкретної людини й виражену в слові як функціональній одиниці мови.

Структуру професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх психологів зображено як суму наступних компонентів: ціннісно-мотиваційного, змістового, особистісного. Ці компоненти наповнюють змістом і визначають специфіку професійного мовлення. З’ясовано,

що професійно-мовленнєва компетентність майбутнього психолога – це якість особистості, що інтегрує в собі особистісні комунікативні якості, знання про систему мови, володіння мовними поняттями й засобами, культурою спілкування як в соціальному житті, так і в професійній сфері, усвідомлення особистістю потреб, ціннісних орієнтацій і мотивів комунікації і розвитку. Професійне мовлення психолога є засобом впливу на особистість, що коректує його поведінку та емоції у певному, необхідному для досягнення передбачуваного результату, напрямку; дає змогу виконувати свої функції на високому рівні майстерності; встановлювати конструктивні і доброзичливі стосунки, реалізовувати владу свого авторитету.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сьогоднішній етап розвитку вищої освіти вказує на необхідність міждисциплінарних теоретичних і практичних досліджень щодо професійного становлення як системного процесу, що має у своєму складі формування, з одного боку, знань, умінь і навичок, а з іншого, розвиток професійно важливих особистісних якостей, зокрема професійно-мовленнєвих компетенцій, що дають змогу майстерно виконувати свою роботу й отримувати бажані результати. Етап професійно спрямованого навчання студентів у вищих навчальних закладах є етапом формування необхідних професійно значущих якостей практичного психолога та індивідуального характеру професійної діяльності, яке реалізується через мовлення.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розробці теоретичних і практичних засад щодо індивідуально-типологічних складових професійно-мовленнєвих компетенцій особистості в умовах навчального процесу та інших форм діяльності, у т.ч. особливості нервової системи і темпераменту, співвідношення сигнальних систем, специфіки функціональної (когнітивної) асиметрії мозку, особливості здібностей і характеру, а також навики і потреби (звички) читання художніх і наукових текстів та відповідний словниковий запас.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Балим О.І. Комунікативна компетентність вчителя: зміст, складові частини. *Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти:* Матеріали міжнародної науково-методичної конференції, НПУ ім. М. П. Драгоманова (1-2 квітня 2004 р.). Київ: НПУ, 2004. С. 89.

2. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. за № 1556-VII // Голос України. 2014. № 148 (06.08.2014 р.).

3. Зимняя И.А. Педагогическая психология: Учебник для вузов. Изд. второе, доп., испр. и перераб. Москва: Логос, 2000. 384 с.

4. Коваленко О. Формування мовних компетенцій у процесі вивчення предмету «Українська мова професійного спрямування». *Молодь і ринок.* № 6 (89). 2012. С. 53-55.

5. Романова Н.Н., Филиппов А.В. Словарь. Культура речового общения: этика, прагматика, психология. Москва: Флинта, 2016. 305 с.

6. Серегина И.И. О соціально значимых аспектах коммуникативной компетентности менеджеров (к постановкепроблемы). *Мир психологии.* Москва, 2000. № 2. С. 31.

7. Шарков Ф.И. Коммуникативная личность. *Основы теории коммуникации: Словарь-справочник.* Москва, 2002. С. 30.

УДК 159.9

Вікторія Саковська
(Миколаїв)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПСИХОЛОГІЧНИХ МАРКЕРІВ ХІКІКОМОРІ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ В УМОВАХ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ

У статті узагальнено положення щодо визначення терміну «хікікоморі», представлено аналіз особливостей впливу умов карантинних обмежень на осіб юнацького віку, їх наслідки. Визначено причини набуття маркерів хікікоморі, особливості їх прояву та наслідки.

Ключові слова: *карантинні обмеження, хікікоморі, юнацький вік.*

The article summarizes the provisions for defining the term «hikikomori», presents an analysis of the impact of quarantine restrictions on young people, their consequences. Determined reasons for acquiring hikikomori markers, features of their manifestation and consequences.

Key words: *quarantine restrictions, hikikomori, adolescence.*

Актуальність обраної проблематики пов’язана, насамперед, з новою епідеміологічною ситуацією та карантинними обмеженнями, що проявляються в усіх сферах життєдіяльності. Особливої значущості вона набула саме в юнацькому віці: основними факторами, що сприяють набуттю маркерів хікікоморі виступає зміна соціальної ситуації розвитку, труднощі адаптаційного періоду в новому соціальному оточенні, емоційна нестабільність – такий вектор розвитку призводить до нівелювання соціальних цінностей, в результаті чого інтенсифікуються переживання відчуженості, ізольованості, самотності, що негативно впливає на самореалізацію особистості. Тому, на сьогодні виникає гостра необхідність у ґрунтовному та змістовному дослідженні даного феномену задля його ефективної профілактики та корекції.

Однією з умов карантинних обмежень є вимушена самоізоляція, котра для осіб юнацького віку має типові ознаки (порушення усталеного режиму дня, недостатність зовнішніх подразників, порушення усталеної структури, фізичні обмеження, дефіцит часу, інформаційне перевантаження) [1; 2], які призводять до певних наслідків (емоційна забарвленість яких визначається самим юнаком) [1; 2; 4], одним з яких є добровільне тривале усамітнення, що, в деяких випадках, до вподоби самій особистості, а тому призводить до набуття маркерів хікікоморі.

Теоретичне підґрунтя дослідження терміну «хікікоморі» належить японському вченому-психіатру Томакі Сайто, котрий розкриває його через поведінку осіб, що характеризується довготривалим (від шести місяців) добровільним знаходженням в усамітненні. У сучасному науковому соціономічному просторі терміном «хікікоморі» (від яп. 引きこもり, «той, хто замкнувся») позначається особистість, котра нівелює соціальні норми, сторониться контактів з суспільством, прагне повного усамітнення, відмовляється залишати батьківський дім [9; 11; 12].

О.І. Франкова термін «хікікоморі» розкриває через соціальний та психопатологічний феномен, пояснюючи його через: соціальну ізоляцію (без участі в житті суспільства) та соціальне відчуження (без взаємодії навіть в колі родини). Вчена додає, що тяжка форма добровільної соціальної самоізоляції є проявом низки психічних розладів, перерахованих у Міжнародній класифікації хвороб 10-го перегляду і потребує терапевтичної допомоги [9]. Усамітнення Л.В. Калашникова розглядала як обмежений в часі акт добровільного фізичного відсторонення особистості від суспільства [4]. В.О.Тимченко виділяє дві тенденції усамітнення: позитивну, яка формує повноцінну достатню особистість та дезадаптивну, яка дезадаптує особистість, призводячи до почуття відчуженності [8]. Е. Фромм ізоляцію розкриває через почуття, первинне джерело тривоги, що супроводжується переживанням безпорадності та фундаментальної відокремленості особистості [10].

Відчуження Т.Ю. Довбій пояснює через психічний стан, який характеризується втратою почуття власної суб'єктності, пов'язуючи його з аномією (психічним станом індивідуальної депривації, який характеризується відсутністю мети, самоідентичності або етичних цінностей та супроводжується професійною деградацією, апатією, розчаруванням та відсутністю зацікавленості у діяльності) та депресією (психічний стан та психоемоційний розлад, що характеризується почуттям пригніченості, безпорадності, безнадійності, провини, самокритики, зниженням інтересу до зовнішнього світу) [3]. Відчуження через стан особистості, який проявляється в егоцентризмі, егоїзмі та негативізмі, розглядала і С.Г. Корчагіна [6].

Є.П. Крупник [7] та В.В. Кізімба [5] термін «відчуження» розкривають через патологічний процес (психологічне відхилення емпатії), при якому продукти діяльності суб'єкта, він сам і соціальні групи усвідомлюються ним як протилежні, що створює між ним і об'єктами сприймання психологічну дистанцію, яка робить ці об'єкти емоційно-незначущими.

Австралійський соціальний антрополог James Robertson вказує, що хікікоморі є психологічним механізмом захисту, а саме – опором соціальному тиску: невдачі різного типу призводять до соціальної ізоляції, якої можливо уникнути, добровільно відсторонившись від світу. Крім того, акцентуючи увагу на гендерний аспект наукового дослідження даного феномену, вчений додає, що частота її прояву переважає у чоловіків, пояснюючи це тиском з боку суспільства, стандарти якого вимагають від чоловіків соціального, особистого і професійного успіху на високому рівні [12].

Продовжуючи вищезазначене та враховуючи соціальну ситуацію розвитку юнака, варто наголосити, що захисні механізми можуть проявлятись у повній самоізоляції, що має різні варіації прояву. До ознаків, притаманних соціально-відчуженій особистості, у своїх науково-психологічних дослідженнях зверталась сучасна українська вчена, О.І. Франкова, яка виокремила наступну класифікацію такого типу: надзалежні (частина юнаків, яка надмірно залежить від гіперопікаючих батьків, дезадаптивні взаємозалежні (тип поведінки, що характерний для конформної молоді, котра розуміє важливість взаємозалежності і негативні наслідки незалежності: юнаки надмірно інформовані про власні недоліки, але розуміють, що самостійно з ними впоратись не можуть) та контрзалежні (юнаки, що відмовляються від формування близьких стосунків, чинять опір соціальному пристосуванню своєю протестною самоізоляцією, вважаючи, що соціальна відчуженість може звільнити від тиску часу, соціальних обов'язків та рольових очікувань) [9].

Alex Furlong, досліджуючи питання добровільного усамітнення та відчуження молоді від соціального середовища, виокремив типові причини такої поведінки: егоїзм, бездіяльність, невпевненість, гіперопікаючий стиль виховання [11]. M. Nishida, S. Kikuchi, K. Fukuda, S. Kato ще додають: відсутність самостійності, низький фінансовий стан, аскетичність, соціальна дезорієнтація. Науковці зазначають, що особи з маркерами хікікоморі підводять свою поведінку філософії ескапізму (прагнення втечі від реальності у світ фантазій). Також, вчені додає, що однією з важливих умов для виникнення хікікоморі є безумовна любов матері до дитини, яка виражається у вседозволеності, в результаті чого, у юнака формується бажання відповідати очікуванням соціуму – у випадку, коли це не вдається (негативні переживання, фрустрації, стреси, невирішені проблеми), психіка починає захищатись шляхом відчуження, усамітнення та уникнення [13].

І.О. Франкова, досліджуючи обрану проблематику, виокремила такі параметри соціального відчуження і типи соціальної взаємодії: 1) асоціальне усамітнення вдома (такі люди не залишають власні будинки взагалі, постійно перебуваючи у своїй кімнаті, розважаються наодинці, усамітнюються у власних кімнатах з метою більшого дистанціювання від соціуму); 2) асоціальність із виходом із дому (молодь виходить з дому: у випадку необхідності, уникаючи будь-яких зустрічей зі знайомими, та, регулярно виходячи з дому, коли в ньому перебувають рідні, повертаючись вже за їх відсутності); вибіркова соціальність (юнацтво може витримувати спілкування з людьми, що не пов'язані з їхнім

навчанням чи роботою, взаємодіючи при цьому виключно з рідними). Вчена додає, що таким параметрам взаємодії може сприяти ситуація, яка посилює ізоляцію: виключення з інституту, звільнення з роботи, карантинні обмеження тощо [9].

Аналіз наукових досліджень сучасної української [3; 4; 8; 9;] та зарубіжної [11; 12; 13] літератури дозволив виокремити типові ознаки хікікоморі: реверсія режиму «день-ніч» (коли юнацтво не через фізичні особливості змінює режим сну, а занадто сильне захоплення мережею Інтрнет, віртуальними «подібними друзями» тощо), нехтування базовими потребами (задовольняються паралельно з Інтернет-зайнятістю), прояв агресії (без реальної причини) наявність сильного психологічного напруження в колі оточуючих людей; низька самооцінка, невпевненість у собі, відсутність сепарації.

Alex Furlong, лікар-психотерапевт у методі КПТ, досліджуючи питання соціальної психології, виокремив наслідки такого ефекту: адиктивна (залежна) поведінка, депресивний стан та суїцидальні наміри [11]. В.О. Тимченко до наслідків даного феномену додає ще: пригніченість, депресію, алкоголізацію, наркотизацію, життєву кризу, відчуження, аутодеструктивна поведінка, спроби самогубства [8]. Т.Ю. Довбій до причин усамітнення, відчуженності, аномії та депресії відносить низький соціально-економічний статус, падіння мобільності і низький рівень соціальної участі [3]. В.В. Кізімба додає, що усамітнення та відчуження особистості може відбуватись: через особисті акцентуації характеру та зниження культуральних факторів [5]. На основі вищезазначеного варто наголосити, до дані характеристики, з одного боку, є наслідками хікікоморі, а з іншого – можуть виступати і причинами, що призводить до набуття маркерів хікікоморі.

Отже, однією з умов карантинних обмежень є вимушена самоізоляція, що має типові для юнацтва ознаки, які, впливаючи на юнаків з різною типологією особистості, призводять до певних наслідків, серед яких– набуття особами юнацького віку маркерів хікікоморі. Терміном «хікікоморі» позначається поведінка осіб, що характеризується довготривалим добровільним соціальним відчуженням та усамітненням, що має причини, характерні особливості прояву та, відповідно, наслідки поведінки такого характеру. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у дослідженні маркерів хікікоморі серед осіб різних вікових категорій в умовах карантинних обмежень та розробці тренінгової програми, спрямованої на профілактику та корекцію досліджуваної проблеми.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бугайова Н.М. Аналіз впливу довготривалої соціальної ізоляції на психіку людини. *Збірник тез за матеріалами круглого столу (on-line, 24 квітня 2020 р.).* Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2020.100 с.

2. Вернік О.Л. Соціально-психологічні ознаки ситуації сумісної вимушеної соціальної ізоляції. *Збірник тез за матеріалами круглого столу (on-line, 24 квітня 2020 р.).* Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2020.100 с.

3. Довбій Т.Ю. Проблема диференціації споріднених до феномену самотності понять у сучасній психологічній науці. *Вісник Національного університету оборони України 4 (23). Питання психології.* Київ: НУОУ, 2011. Вип.23. С.115-122.

4. Калашникова Л.В. Усамітнення та самотність в житті особистості. *Збірник тез за матеріалами круглого столу (on-line, 24 квітня 2020 р.).* Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2020.100 с.

5. Кізімба В.В. Самотність як соціально-психологічна категорія. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки.* Київ, 2014. Вип. 43. С. 359-364.

6. Корчагина, С.Г. Генезис, виды и проявления одиночества. Москва, 2005.196 с.

7. Крупник, Е. П. Проблема психологической устойчивости. *Психологические аспекты социальной нестабильности.* Москва, 1995. С. 87-91.

8. Тимченко О.В. Самотність як соціально-психологічне явище: основні моделі та сучасні тенденції. *Теорія і практика сучасної психології.* Краматорськ, 2018. Вип.2. С.70-73.

9. Франкова О.І. Психологічна корекція соціальної самоізоляції. *Медична психологія.* Харків, 2018. С. 17-23.

10. Фромм Э. Человек одинок, М.: Иностранная литература, 1966. №1. С.230-233.
11. Furlong A. The Japanese hikikomori phenomenan: Acute social withdrawal among young people. *The Sociological Review*. 2008. № 56. P. 309–325.
12. Robertson J. Men and masculinity in modern Japan. Australian & New Zealand, 2015. 236p.
13. Jogging Therapy for Hikikomori Social Withdrawal and Increased Cerebral Hemodynamics: A Case Report / M. Nishida, S. Kikuchi, K. Fukuda, S. Kato. *Clinical Practice & Epidemiology in Mental Health*. 2016. №12. P. 38–42.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент Чугуєва І. Є.

УДК 159.9:371.134

Юлія Шалатонова
(Суми)

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОБРАЗУ «ПСИХОЛОГА» У СТУДЕНТІВ РІЗНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Дослідницька робота включає в себе аналіз репрезентацій образу «Психолога» у студентів різних спеціальностей. Вибірка складає по 10 осіб спеціальності «Психологія» 1 та 3 курсів й 10 студентів інших спеціальностей. Основним завданням роботи було дослідити спільне та відмінне в роботах трьох груп. Також, аналізувалася динаміка розуміння та уявлення студентами-психологами заданого образу.
Ключові слова: *образ психолога, студенти, проективний тест, психологія.*

Research work includes the analysis of representations of the image of the "Psychologist" in students of different specialties. The sample consists of 10 people majoring in "Psychology" 1 and 3 courses and 10 students of other specialties. The main task of the work was to explore the common and different works of the three groups. Also, the dynamics of understanding and representation of students-psychologists of a given image was analyzed.
Key words: *image of a psychologist, students, projective test, psychology.*

Формування образу професії залежить від багатьох складових, зокрема, від досвіду взаємодії з представниками різних спеціальностей. Досить цікавим представляється порівняльне вивчення формування образу психолога у студентів різних спеціальностей.

Вступивши до університету на спеціальність «Психологія» та поглибившись у вивчення цієї непростої та дуже цікавої науки, значна кількість студентів починає помічати зміни свого ставлення до професії в цілому, до майбутньої діяльності, емоційного стану, об'єму роботи та іншого. Таким чином цікавим є не тільки вивчення особливостей сприйняття образу професіонала майбутніми психологами але й зміна цього образа у процесі навчання. Слід зазначити, що вивчення структурних компонентів та динаміки формування образу професіонала у студентів психологічних спеціальностей неодноразово було об'єктом наукового дослідження [1], [2]. Але слід зазначити, що для вивчення образу «Психолога» дослідники, як правило, використовували вербальні методики [3], в той час як проективні методи, незважаючи на їх певну складність у використанні та інтерпретації, могли б надати додаткову інформацію щодо явища, що вивчається.

Виходячи з вище зазначеного, було проведено дослідження уявлення про психолога серед студентів 1 та 3 курсів, що навчаються за спеціальністю Психологія, а також серед студенів інших спеціальностей.

Вибірка склала 10 студентів спеціальності Психологія 3 курсу, 10 студентів спеціальності Психологія 1 курсу, 10 студентів непсихологічних спеціальностей.

Перед досліджуваними було поставлено завдання: «Намалювати психолога». При цьому, ніяких додаткових умов, обмежень та пояснень не використовувалось.

У таблиці 1 наведені результати порівняльного аналізу досліджуваних груп.

Таблиця 1

Структурні компоненти образу «Психолога»

Характеристика	**Психологи 1 курс**	**Психологи 3 курс**	**Не психологи**	**Вся вибірка**
Метафора «думки-заплутані нитки»	30%	10%	20%	20%
Психолог-чоловік	30%	50%	40%	40%
Психолог-жінка	60%	30%	50%	46,6%
Психолог не у вигляді людини	10%	20%	10%	13,3%
Психолог на прийомі з пацієнтом	40%	10%	60%	36,6%
Психолог на робочому місці без пацієнта	40%	40%	10%	30%
Психолог з усмішкою	10%	20%	50%	26,6%
Психолог серйозний/похмурий/ сумний	70%	60%	50%	60%
Психолог в окулярах	50%	20%	30%	33,3%
Зобразили додаткові атрибути психолога	70%	70%	40%	60%
Кольоровий малюнок	60%	30%	20%	36,6%
Чорно-білий малюнок	40%	70%	80%	63,3%

Отже, 20% опитуваних, зображуючи психолога, використали доволі поширену метафору, яку можна назвати «думки – заплутані нитки». Цим вони показали, що особа, яка працює за спеціальністю «Психологія», допомагає клієнтам зрозуміти їхні проблеми та життєві ускладнення, адже в таких випадках вона є нейтральною, тож може раціонально та неемоційно оцінити ситуацію.

Уявлення про фізичний образ психолога розподілився наступним чином: 40% опитаних представили психолога як чоловіка, а 46,6% - як жінку. Можна зауважити, що перший варіант найчастіше зустрічався серед студентів 3 курсу спеціальності психологія, а другий – серед студентів 1 курсу спеціальності психологія.

13,3% респондентів представили образ психолога не у вигляді людини, а з використанням певної символіки, зокрема, зустрічались зображення склянки з водою, серветок та записника з ручкою.

Наступними взаємно протилежними малюнками стали зображення психолога на прийомі з пацієнтом та без нього, а отже наодинці на робочому місці. Стосовно цього, результати аналізу показали також досить близькі значення. До першого випадку звернулися 36,6% респондентів. Це може означати, що в їхньому уявленні, домінуючою роботою психолога є саме контакт з клієнтами та вербальна взаємодія. У цей час осіб, які намалювали лише спеціаліста, виявилось трохи менше, а саме 30%. Їхня точка зору полягає в тому, що основою діяльністю психолога є аналіз отриманих даних, тому він виступає більше як науковець, що працює з інформацією, а не консультант, який тільки спілкується з людьми.

Аналіз емоційного компонента у образі психолога показав наступне. 60% опитаних зображають психолога як серйозну, стриману та неемоційну персону, яка не проявляє жалість, не хвалить та не сварить клієнта. Набагато менший відсоток опитуваних, а саме

26,6%, зобразили його радісним та усміхненим, можливо, керуючись думкою, що він несе в життя позитив та добро, допомагає іншим стати щасливішими й допомогти вирішити їхні проблеми.

Близько 33,3% студентів намалювала психолога в окулярах, можливо, у даному випадкові відобразився стереотип щодо людини в окулярах як більш розумної, серйозної та відповідальної.

На 60% малюнків образ психолога підкріплювався певними атрибутами, зокрема, це могли бути записник з ручкою, склянка води та серветки. Необхідно зазначити, що ніхто з респондентів не зобразив ніяких ліків, навіть просто заспокійливого, адже, як всім відомо, психолог не має права прописувати та давати клієнту будь-які медикаменти, це не в його компетенції.

Ще однією характеристикою, яка включалась у процес аналізу, була характеристика кольору малюнків: 63,3% студентів використали у своїй роботі різноманітні відтінки, в той час як 36,7% опитуваних зупинилися на одному лише олівці або ручці.

Окремо було порівняно роботи студентів-психологів 1 та 3 курсів. Як виявилось, студенти старшого курсу частіше зображали психолога в образі чоловіка, в той час як першокурсники – жінки. Крім того, у студентів старших курсів образ психолога вже частіше асоціювався не з людиною, а з окремими сферами професійної діяльності. У якості прикладу можна навести малюнок, на якому для образу психолога було використане стилізоване зображення одного з малюнків тесту Роршаха. З іншого боку, студенти психологічної спеціальності першого курсу частіше зображали психолога як надмірно серйозну та розумну людину (відсутність посмішки, окуляри тощо).

Таким чином, проведене дослідження показало наявність певної динаміки у формуванні професійної свідомості студентів психологічних спеціальностей. По мірі вивчення психології, розширення та поглиблення професійних контактів, образ психолога стає більш конкретним, структурованим, водночас набуваючи ознак індивідуальності та особистісної специфічності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вачков И. Введение в профессию психолог: учеб. пособие. Москва: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО "МОДЭК", 2007. 464 с.

2. Ксенда О. Г. Образ психолога в представлении студентов-психологов. *Психологический журнал.* 2010. №2. С. 55-60.

3. Самкова О. М. Дослідження професійних стереотипів психолога. *Проблеми сучасної психології :* зб. наук. праць Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. Вип. 31. С. 407–417.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент Іванова Т. В.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 004.42

Олексій Кузьменко, Віталій Булатецький
(Луцьк)

РОЗРОБКА МУЛЬТИМЕДІЙНОГО ОНЛАЙН ДОВІДНИКА З ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛЕЙ MS WINDOWS SERVER

У роботі розглянуто поняття і функціонал мультимедійного онлайн довідника, вибрано середовище для його розробки та вибрано модель розробки програмного забезпечення, вибрано засіб для подальшого дослідження ролей Ms Windows Server у вигляді реалізації демонстрації розгортання цих ролей. Також висвітлені функціональні можливості системи у вигляді діаграми послідовності для кращого розуміння роботи системи мультимедійного онлайн довідника.

Ключові слова: *операційні системи, мультимедійний онлайн довідник, контроль знань, веб програмування, тестування ПЗ.*

The work considers the concept and the functionality of a multimedia online handbook, an environment for its development and a software development model have been selected, a tool for further study of Ms Windows Server roles in the form of the demonstration of these roles deployment has been chosen. The functionality of the system is highlighted in the form of a sequence diagram for the better understanding of the multimedia online handbook system workflows.

Key words: *operating systems, multimedia online handbook, knowledge control, web programming, software testing.*

Постановка проблеми. Вивчення адміністрування, в тому числі адміністрування мереж, суттєво полегшується при використанні демонстрацій виконання поставлених завдань, а також тестуванні після самостійного виконання цих завдань. Реалізувати таку демонстрацію та тестування найоптимальніше у вигляді доступного мережевого ресурсу. Саме через це виникає потреба у створенні мультимедійного онлайн довідника для можливості детального вивчення тем з усіма поясненнями [3, 6]. Цей довідник допоможе в роботі не тільки студентам але й викладачу у перевірці засвоєного матеріалу тестами, які будуть включені у цей довідник.

Мета дослідження. Метою роботи є створення мультимедійного онлайн довідника з курсу адміністрування мереж із підтримкою тестів. У мету входить реалізація таких задач: вибір середовища реалізації, визначення структури проекту, реалізація мультимедійного онлайн довідника в одному з середовищ та його наповнення шляхом виконання усіх завдань та фіксація ходу роботи та основних завдань з метою подальшої демонстрації; розробки тестових завдань та їх ефективного компонування та реалізації.

Результати дослідження. Виходячи з вище сказаного нам необхідний мультимедійний онлайн довідник, який зможе забезпечити створення тем із відповідним наповненням для демонстрації виконаних завдань, розмежування прав користувачів, контролю доступу до тем в онлайн-довіднику.

Найбільш придатним середовищем реалізації для розробки даного онлайн довідника будуть засоби веб програмування із використанням мови розмітки HTML, мови скриптів JavaScript з використанням JQuery, мови стилів CSS, та мова для розробки веб-сервера – PHP[4].

При розробці інтерфейсу програми було вирішено вибрати бібліотеку стилів Bootsrap, саме завдяки цій бібліотеці реалізовується адаптація онлайн довідника до телефонних пристроїв.

Bootstrap має модульну структуру і складається переважно з наборів таблиць стилів LESS, які реалізують різні компоненти цього набору інструментів. Розробники можуть самостійно налаштовувати файли Bootstrap, обираючи компоненти для свого проекту [1].

Для створення матеріалу наповнення онлайн довідника було використано такі інструментальні засоби: Oracle Virtual Box(програмний продукт віртуалізації для операційних систем Microsoft Windows, Linux, FreeBSD, macOS, Solaris / OpenSolaris, ReactOS, DOS і інших [2]), bandicam (для запису відео з екрану), операційні системи Windows Server 2003 та Windows XP.

При розробці даної системи буде використана еволюційна модель розробки ПЗ. Суть цієї моделі така: Розробляється первинна версія програмного продукту, яка передається на випробування користувачам, потім вона допрацьовується з урахуванням думки користувачів, виходить проміжна версія продукту, яка також проходить "випробування користувачем", знову допрацьовується і так кілька разів, поки не буде отриманий необхідний програмний продукт.

Дана модель розробки була вибрана через ряд своїх переваг для розробки моєї системи, які я перерахую: Основними перевагою є просте внесення змін до продукту, швидка реалізація функцій проекту.

Основною причиною вибору даної моделі розробки є постійний контроль усіх розроблених функцій користувачами, оскільки функції будуть в ході розробки постійно змінюватись(дороблятись), і їх планується немало. Робота даної системи можлива навіть при відсутності або неповній розробці деяких функцій, що дозволить швидко надати користувачам систему для виправлення багів і помилок.

Для того, щоб зрозуміти як може використовуватись дана система користувачем розглянемо діаграму взаємодії(UML діаграма послідовності):

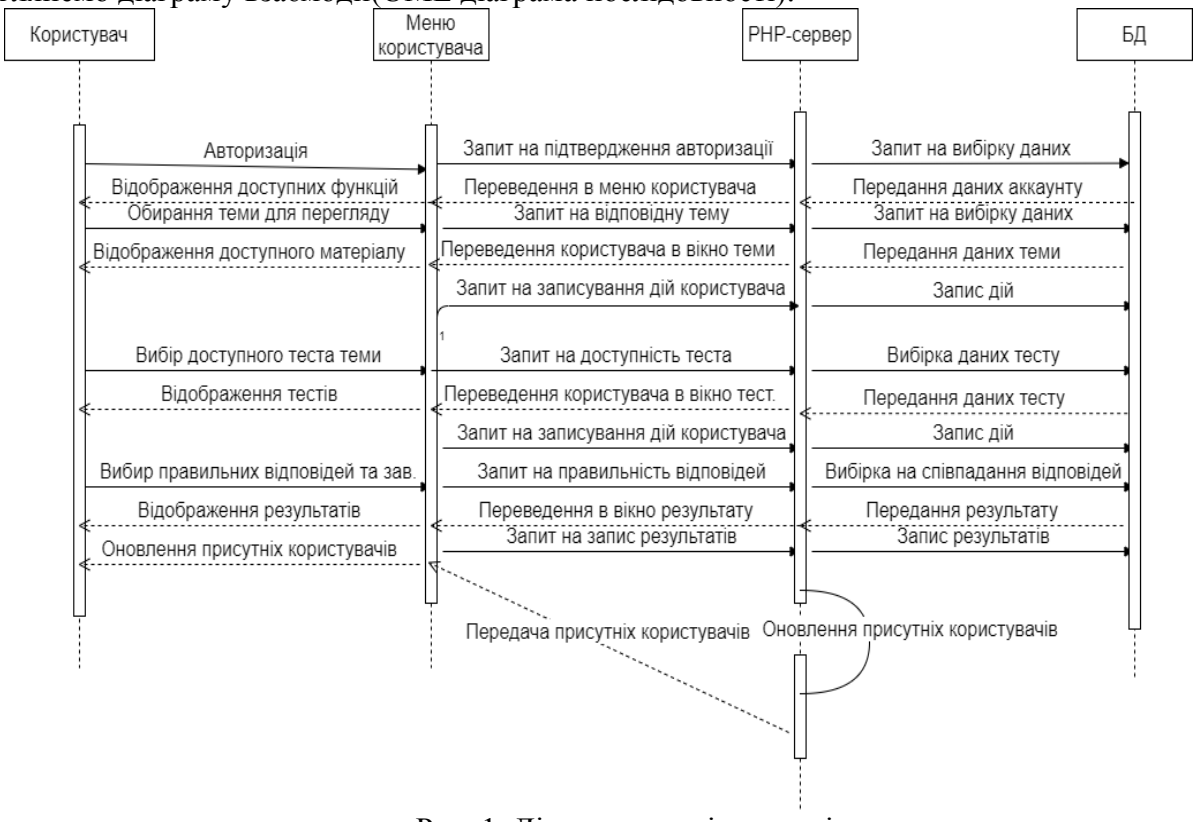

Рис. 1. Діаграма послідовності

Діаграма розглядає роботу системи з боку користувача системи, не з боку адміністратора!

Діаграма взаємодії складається з 4 об’єктів: Користувач, Меню користувача, PHP-сервера і бази даних. Першою дією користувача буде авторизація, саме під час цієї дії користувач вводить свій логін та пароль в клієнті. Після цієї дії Меню користувача посилає

запит серверу з вказаними логіном та паролем на підтвердження, сервер робить запит в базу даних на вибірку по вказаним даним і звіряє їх. Якщо дані правдиві, сервер звіряє стан аккаунта (адміністратор, користувач) та передає наказ Меню користувача на переведення користувача в відповідне меню системи. Меню користувача формує панель та виводить всі доступні функції користувачу. Після цих дій користувач може вибрати тему для перегляду, після обрання теми Меню користувача робить запит на відповідну тему до сервера, той в свою чергу робить вибір усіх матеріалів теми з бази даних і передає меню користувача уже готову інформацію для відображення. Після її обробки меню користувача відкриває вікно теми і вносить туди відповідну інформацію (матеріали теми). Третьою дією користувача може бути вибір тестів для проходження із теми. Після цієї дії Меню користувача робить запит до сервера на доступність тесту, який в свою чергу перевіряє відмітку доступності тесту і права на проходження тесту в користувача, якщо всі критерії для відкриття задовольняються – робить відповідь для меню користувача на переведення користувача в вікно тестування. В вікні тестування користувач може вибирати відповіді до відповідного завдання, які відразу заносяться сервером в базу даних. Після завершення тесту меню користувача робить запит до сервера на правильність відповідей, який в свою чергу робить вибірку на співпадіння відповідей у базі даних і робить наказ меню користувача на переведення в вікно результатів, в вікні результатів користувач може ознайомитись із своєю оцінко. Разом з цим результати записуються до бази даних.

Протягом усіх дій користувача виконується запит на записування дій користувача до сервера, який в свою чергу записує дії користувача до бази даних.

Також протягом усього часу сервер оновлює інформацію про присутніх на сайті користувачів і передає відповідь з присутніми користувачами до меню користувача, який в свою чергу оновлю цю інформацію у відповідному місці сайту.

Висновки. В усьому вище сказаному було розглянуто функціонал мультимедійного онлайн довідника з дослідження ролей MS Windows Server та обрано засоби реалізації проекту.

Також зважаючи на громіздкість системи до неї було застосовано такий вид тестування: тестування «Білої скриньки» яке засноване на тестуванні керуючої структури програми. Перевіряється коректність побудови всіх елементів програми та правильність взаємодії їх один з одним. Це тестування виявило найбільше помилок у системі, тому що у цьому тестуванню формуються тестові варіанти в яких: гарантується перевірка всіх незалежних маршрутів програми, перевірка всіх гілок «Правда», «Неправда» логічних рішень програми, виконуються всі цикли і перевіряються на зацикленість, аналізується правильність внутрішніх структур даних. [5]

Виходячи з моделі розробки ПЗ протягом усієї розробки до системи та її наповнення застосовувалось інтуїтивне тестування системи на можливість неправильної роботи або помилок в матеріалах на людях, які ні разу не бачили цієї системи. При цьому було виявлено багато помилок в логіці системи, а також прийняті зауваження про незручності роботи з системою та помилки в матеріалах.

Протягом експлуатації системи сформувались такі рекомендації по використанню системи: При авторизації старайтесь не використовувати літери великого регістру в адресі пошти, оскільки в програми йде жорстка прив’язка до регістру символів. Не натискайте кнопку увійти декілька раз, це не прискорить вхід, а лише сповільнить роботу вашої системи через виконання декількох запитів підряд. Не спамте одинакові повідомлення про помилку в матеріалі, це може призвести до засмічення повідомлень про помилки в темі і подальшого блокування вас. При написанні повідомлення про помилку дочекайтесь рішення адміністратора системи по ній, замість її дублювання. При виконанні тестів теми не закривайте вікно з тестами, це призведе до автоматичної здачі тестів із зазначеними до закриття відповідями. Перед виконанням тестів теми пройдіться по її матеріалам. Адміністраторам системи слід слідкувати за параметрами відображення матеріалів теми, це може призвести до відсутності набраної вами інформації в темі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Bootstrap - новини й статті // tokar.ua – 2015. URL: https://tokar.ua/tag/bootstrap (Дата відвідування: 03.12.2020)
2. Oracle VM Virtual Box // virtualbox.org – 2015. URL: https://www.virtualbox.org/ (Дата відвідування: 03.12.2020)
3. Дементієвська Н.П., Морзе Н.В. Як можна комп'ютерні технології використати для розвитку учнів та вчителів. *Актуальні проблеми психології: психологічна теорія і технологія навчання.* Київ : Міленіум, 2005. Т. 8, Вип. 1. 238 с.
4. Веб-програмування // apeps.kpi.ua – 2018. URL: http://apeps.kpi.ua/web-programuvania (Дата відвідування: 11.12.2020)
5. Дідковська В.М., Тимошенко Ю.О. Тестування: Основні визначення, аксіоми та принципи. Москва, 2010. 62 с.
6. Інформаційні технології в навчанні / [за ред. Морзе Н. В.]. Київ : Видавнича група BHV, 2006. 240 с.

Катерина Оксінчук, Леся Булатецька
(Луцьк)

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ ДЛЯ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ З ВИКОРИСТАННЯМ АДАПТИВНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

Стаття присвячена інноваційному навчанню з використанням адаптивної технології. Індивідуалізація навчання сприяє підвищенню мотивації до навчання, покращує якість знань, оскільки кожен має можливість витратити стільки часу для вивчення матеріалу, скільки потребує, враховуючи індивідуальні особливості.

Ключові слова: *інноваційне навчання, адаптивні технології, комп'ютерні технології, інформатизація суспільства, ІКТ в освіті.*

The article is devoted to innovative learning using adaptive technology. Individualization of learning helps to increase motivation to learn, improves the quality of knowledge, because everyone has the opportunity to spend as much time to study the material as needed, taking into account individual characteristics.

Key words: *innovative learning, adaptive technologies, computer technologies, informatization of society, ICT in education.*

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми обумовлена соціально-економічними умовами, які ставлять нові вимоги до системи освіти та підготовки майбутніх спеціалістів, здатних ефективно діяти й адаптуватися до суспільства, що динамічно змінюється. Зважаючи на ці вимоги, система освіти змушена постійно перебувати в режимі безперервного оновлення та удосконалення змісту, методик, методів і структур організації освітнього процесу.

Найгострішою проблемою сучасної освіти є індивідуальна адаптація учнів до змінюючого, ускладненого, соціокультурного і освітнього середовища та адаптація процесу навчання до індивідуальних особливостей учнів, що пропонує удосконалення системи педагогічного контролю, як найважливішого компонента навчального процесу.

Практично всі батьки хочуть, щоб вчителі знайшли до їхньої дитини індивідуальний підхід, допомогли не просто засвоїти знання, а й розкрити закладений потенціал особистісного і творчого розвитку. Індивідуальний підхід в індивідуальній роботі з учнем або в роботі з невеликою групою учнів – це зрозуміло і досить просто. Але як реалізувати індивідуальний підхід на уроці, працюючи з цілим класом? Вирішити цю проблему покликана технологія адаптивного навчання.

Мета дослідження – дослідження засобів вивчення математики для учнів молодших класів з використанням адаптивної технології.

Результати дослідження. Дослідивши проблеми сучасної освіти щодо адаптації навчального процесу стало зрозуміло, що використання адаптивних технологій створює найбільш сприятливе середовище для побудови дидактичної системи розвитку потенціалу, наявного в кожній людині, зокрема враховує вікові та індивідуальні особливості.

Використання сучасних інформаційних технологій у навчальному процесі дає можливість [1], [3]:

- підвищити якість знань;
- дозволяє зменшити непродуктивні витрати живої праці вчителя, оскільки, в навчальному процесі провідна роль приділяється не стільки навчальній діяльності педагога, скільки навчанню самих учнів;
- діти самостійно вирішують, чи виконувати практичні завдання, чи варто повторити теоретичний матеріал ще, якщо є певні недоліки при виконанні;
- дає широкі можливості вільного вибору власної траєкторії навчання в процесі набуття знань;
- підвищує мотивацію навчання;
- сприяє розвитку продуктивних, творчих функцій мислення, росту інтелектуальних здібностей.

При побудові адаптивних навчальних середовищ виділяють два найважливіші компоненти – модель учня та база знань (БЗ). Модель учня – спосіб подання та зберігання сукупності особистісних властивостей користувача адаптивного курсу, включаючи данні про поточні результати навчання та особистісні характеристики.

Модель БЗ навчального курсу – це спосіб подання та зберігання знань предметної області у комп'ютерному вигляді.

Важливим напрямком розвитку інформаційних технологій в освітньому процесі є нові комп'ютерні технології. Помітними перевагами цих технологій, що зумовили необхідність їх застосування у різних галузях діяльності людей (в першу чергу у тих, які зв'язані з освітою та професійною підготовкою) вважають: зворотний зв'язок, інтенсифікація процесу навчання, інтерактивність. На даний час значно збільшилася кількість досліджень, предметом яких стало використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі.

Вважається, що інформатизація суспільства стала глобальним соціальним процесом, в основі якого знаходяться такі види діяльності у сфері суспільного виробництва: збирання, нагромадження, оброблення, зберігання, передавання та використання інформації. Дані процеси відбуваються на основі засобів процесорної та обчислювальної техніки, а також на базі різноманітних засобів інформаційного обміну.

За даними сучасної літератури, інформатизація суспільства забезпечує:

- активне використання інтелектуального потенціалу, що постійно розширюється;
- інтеграцію інформаційних технологій з науковим, виробничим, ініціюючим розвитком усіх сфер суспільного виробництва, інтелектуалізацію трудової діяльності;
- високий рівень інформаційного обслуговування, доступність будь-якого члена суспільства до джерел достовірної інформації, візуалізацію представленої інформації, правдивість використання даних.

Поява та стрімкий розвиток інформаційного суспільства сприяє широкому застосуванню ІКТ в освіті, що визначається багатьма чинниками, а саме:

- використання ІКТ у сучасній освіті значно прискорює передачу знань і накопиченого соціального та технологічного досвіду людей;
- використання сучасних ІКТ підвищує якість навчання та освіти, дає можливість людині швидше адаптуватися у навколишньому середовищі, до соціальних змін, одержати необхідні знання не лише сьогодні, а й в постіндустріальному суспільстві;

- основним чинником для створення нової системи освіти, яка буде відповідати вимогам інформаційного суспільства та процесу модернізації звичної системи освіти є активне впровадження ІКТ в освіту.

Про важливість та необхідність впровадження і використання ІКТ у навчанні обґрунтовують міжнародні експерти та вчені. Інформаційно-комунікативні технології торкаються різних сфер діяльності людей. Проте, існує думка, що вони впливають на освіту найбільш позитивно, бо створюють можливості для впровадження абсолютно нових методів навчання.

Від розвитку комп'ютерної техніки, ПЗ, глобальних мереж та інших технологій залежить інформатизація суспільства. Важливе місце посідають мультимедійні засоби, оскільки комплекс апаратних та програмних засобів дає змогу користувачеві спілкуватися з комп'ютером з використанням різні середовища, а саме: графіку, гіпертексти, звук, анімацію, відео.

Існують різні способи застосування цих засобів у навчальному процесі:

- використання електронних лекторів, тренажерів, підручників, енциклопедій;
- розробка ситуаційно-рольових та інтелектуальних ігор з використанням штучного інтелекту;
- моделювання процесів і явищ;
- забезпечення дистанційної форми навчання;
- проведення інтерактивних освітніх телеконференцій;
- побудова систем контролю й перевірки знань і умінь (використання контролюючих програм-тестів);
- створення і підтримка сайтів навчальних закладів;
- створення презентацій навчального матеріалу;
- здійснення проективної і дослідницької діяльності тощо.

Потрібно підкреслити, що використання засобів мультимедіа в освітньому процесі сприяє:

- підвищенню мотивації до навчання;
- реалізації соціальної мети, а саме – інформатизації суспільства;
- інтенсифікації процесу навчання;
- розвитку особистості;
- розвитку навичок самостійної роботи з навчальним матеріалом;
- підвищенню ефективності навчання за рахунок його індивідуалізації.

Висновки. Використання адаптивних технологій навчання дають можливість кожному учневі ефективніше опановувати навчальний матеріал. Системи адаптивного навчання і контролю є одними з дієвих інструментів у формуванні основних компетентностей.

Застосування технологій адаптивного навчання і контролю дозволяє доповнити класичні підходи до навчання і модернізувати освітні процеси з урахуванням спрямованості розвитку сучасних інформаційних технологій, а використання адаптивного тестування дозволяє ефективно визначати рівень знань тих, хто тестується.

Адаптивні технології дозволяють кожному учаснику працювати індивідуально, адаптуються до рівня знань кожного учня, містять підказки у вигляді теоретичного матеріалу, мають посилання на детальнішу інформацію з певного питання. Дають можливість учням засвоїти навчальний матеріал, виконуючи аналогічні завдання. Якщо допущено багато помилок, учень повертається на початок, до теоретичного матеріалу. Опрацювавши теорію, можна повторити виконання практичної частини. Оскільки, завдання змінюються, то учень не зможе методом спроб дібрати правильну відповідь.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Адаптивна система навчання з використанням інформаційних технологій. URL: https://studfile.net/preview/5258305/page:3/

2. Принципи адаптивного навчання. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vznu_ped_2015_1_29.pdf

3. Роль інформаційних технологій в освіті. URL: http://intkonf.org/muts-lb-rol-informatsiynih-tehnologiy-v-osviti/

УДК 004.9

Павло Сахнюк
(Луцьк)

АВТОМАТИЗАЦІЯ РОБОЧОГО ПРОЦЕСУ ВИКЛАДАЧА ВНЗ

В роботі розглянуто основні особливості організації роботи викладача, виявлено її основні складові. Запропоновано набір підходів до реалізації автоматизації цих процесів за допомогу інформаційних технологій та, зокрема, веб-технологій.

Ключові слова: *автоматизоване робоче місце, освітній процес, синтезована навчальна програма, концептуальна модель знань, модель студента.*

The main features of the organization of the teacher's work are considered in the work, its main components are revealed. A set of approaches is introduced to the implementation of automation of these processes with the help of information technology and, in particular, web technologies.

Key words: *automated workplace, educational process, synthesized curriculum, conceptual knowledge model, student profile.*

В даний час мережеві технології все глибше впроваджуються в навчальний процес. Якість освіти – поняття складне і його рівень безпосередньо пов'язаний з якістю діяльності викладача, яка сьогодні повинна відповідати багатьом вимогам. Необхідно здійснювати облік успішності, відвідуваності, дотримуватися термінів здачі робіт, формувати нові екзаменаційні квитки і питання. Важливою проблемою є також те, що всі відомості про оцінки і відвідуваності студентів містяться в індивідуальному журналі викладача або на аркуші і, крім того, такі дані часто зберігаються з використанням системи позначень повністю зрозумілих тільки самому викладачу – це значно ускладнює роботу. Необхідно створити централізоване сховище для такого роду інформації.

Завдання підвищення якості підготовки фахівців тісно пов'язане з розширенням кордонів освітнього простору, забезпеченням вільного доступу до знань. Додання системі освіти якостей відкритої системи створює кардинальну зміну її властивостей і властивостей її компонентів [1, с. 3]. Зокрема, нова роль викладача в сучасних умовах обумовлюється покладанням на нього функцій координування пізнавального процесу, коригування змісту дисципліни, консультування при складанні індивідуального навчального плану, складання нових квитків для контролю отриманих знань студентом, керування навчальними проектами за допомогою комп'ютерних і мережевих технологій і т.д. При цьому підвищення інтенсивності праці викладача ВНЗ, особливо викладача інформаційних спеціальностей, обумовлюється також необхідністю забезпечення навчального процесу певної якості в заданий час в умовах постійно зростаючого обсягу інформації. Для вирішення цих завдань створюються комп'ютерні засоби підтримки навчального процесу відомі як «автоматизовані робочі місця», призначені для спрощення роботи. Вони активно створюються і впроваджуються на виробництві, в освіті і т.д. [3, с. 6].

АРМ викладача найчастіше призначене для активної участі викладача у створенні нових квитків і питань, а також у веденні електронного журналу відвідуваності і успішності по своїй дисципліні.

Висока динаміка змін зовнішнього соціально-економічного середовища, яка диктувала вимоги до майбутнього фахівця, визначає необхідність створення засобів інформаційної підтримки викладача на основі принципів адаптивного управління, використання різноманітних освітніх технологій, можливості швидкого зміни цілей і змісту навчання, індивідуального підходу до окремих студентів.

Метою статті є виявлення першочергових завдань викладача, їх взаємозв'язків, побудова функціональної схеми інформаційного та програмного забезпечення АРМ викладача як комплексної системи, яка передбачає наявність інструментальних засобів для інформаційної підтримки діяльності викладача. Відповідно до цього, необхідно досліджувати сучасні освітні технології, проаналізувати і формалізувати складові компоненти викладацької діяльності з точки зору її автоматизації.

Необхідно також представити концептуальну модель знань, яка повинна включати в себе предметні і організаційно-методичні знання викладача і модель студента [4, с. 4]. На основі всього вищесказаного, слід зазначити, що АРМ викладача повинне бути саме тим інструментом, який дозволить автоматизувати рутинні процеси в його навчальної діяльності.

Іншою важливою особливістю є можливість синтезу навчальної програмі на основі усталених стандартів та з урахуванням індивідуальних особливостей сприйняття та успішності студентів.

У роботі кожного викладача з різних освітніх областей можна виділити загальні процеси, які веде кожен викладач (для прикладу – ведення журналу успішності студентів, журналу відвідуваності, структури курсу). виділивши всі ці спільні обов’язки, можна побудувати автоматизоване робоче місце, яке не тільки автоматизує діяльність викладача, але також може бути тим інструментом, який полегшить документообіг, як в межах кафедри, так і в межах вузу, дозволивши тим самим керівникам кафедри і вузу мати повні звіти про діяльність викладачів і студентів [2, с. 2].

Таким чином, можна виділити три основних глобальних модуля цієї системи:

– модуль збору та надання інформації;

– модуль навчання і перевірки знань;

– модуль оцінки знань.

Ці модулі можуть комбінуватися з іншими модулями, в тому числі і розробленими сторонніми організаціями. Таким чином, ці модулі покривають такі області освітнього процесу: статистичну, що здійснює ведення різноманітної звітності та журналів; пізнавальну, представлену самонавчальним модулем, який формує моделі учня, а також навчальний матеріал і контрольні завдання з метою їх подальшої перевірки; а також оцінний модуль, який по введеним критеріям здатний певною мірою оцінити отримані знання.

Вихідний рівень знань абітурієнта повинен порівнюватися з еталонним рівнем знань, необхідним для здобуття бажаної спеціальності, та найкращим чином задовольняє цілі, мотивації, можливості (економічні, соціальні і ін.). Повинен також враховуватися соціальний статус професії на даний період часу суспільно-економічного розвитку регіону або країни в цілому (затребуваність, значимість, популярність, можливість працевлаштування та ін.).

Очевидно, що еталонні програми навчання повинні зберігатися в базі даних і базі знань. Результат порівняння вихідного рівня знань з еталонним рівнем може бути використаний для синтезу оптимальної навчальної програми. Для такого синтезу необхідно ввести в систему критерії якості навчання, а також набір обмежень на параметри процесу навчання, наприклад час, вартість і ін. [4, с. 3]

Синтезована навчальна програма фактично являє дидактичну основу для реалізації процесу навчання і контролю знань. Процес навчання, виходячи з сучасного рівня досягнень педагогічної науки, тестології та інформаційних технологій, повинен бути адаптивним, тобто мати можливість підлаштовуватися під індивідуальні особливості студента. Такий підхід можна реалізувати, спираючись на модель студента, що формується з інформації про рівень базових знань, про те, яких бракує знань, психоемоційного стану та цілей учня.

Модель учня, еталонні знання, інформація про те, яких бракує знання і дидактична навчальна програма використовуються для формування концепту, який пред'являється тому, кого навчають у вигляді відповідних інтерфейсних форм. Заключний етап навчання – контроль знань. Для його реалізації система повинна вміти генерувати різні типи тестових завдань, пред'являти їх тому, кого навчають і аналізувати його відповіді. Залежно від результату контролю знань система повинна вміти приймати рішення про сертифікацію студента, тобто перевіряти рівень засвоєння знань. Залежно від цього рівня необхідно за відповідними сигналами зворотного зв'язку уточнювати модель учня та змінювати набір тестових завдань і коригувати інтерфейс пред'явлення концепту для повторного навчання окремих, як правило, елементів навчання.

Певною перевагою запропонованого підходу є те, що модулі можуть працювати незалежно один від одного. Це буде сприяти розширюваності і гнучкості написання як додаткових модулів, так і програмного інтерфейсу для різний випадків.

Завдяки автентифікації користувача, на одній і тій же базі даних можна створити АРМ для безлічі викладачів, а також забезпечувати перегляд результатів навчальної діяльності вищим керівництвом.

В результаті створення і впровадження систем автоматизації робочого процесу викладача підвищиться ефективність їх роботи, пов'язана з розрахунком рейтингу знань студентів, формуванням журналу викладача, атестаційної та екзаменаційної – залікової відомостей. Крім того, з'явиться можливість оперативного отримання інформації про успішність і відвідуваність студентів як для завідувача кафедрою і кураторів груп, так і для самих студентів та їхніх батьків. Це підвищить прозорість і достовірність оцінки діяльності студентів викладачами і полегшить роботу кураторів і завідувача кафедри.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ганашок А. І. Створення автоматизованого робочого місця вчителя інформатики засобами офісних програм. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2012. №32. С. 70–82.

2. Застосування інформаційних технологій для автоматизації діяльності викладача вишу / П. М. Гроза, С. В. Сомов, О. П. Гроза, Т. С. Сайко. *Системи обробки інформації.* 2016. №139. С. 209–211.

3. Кантар І. Л. Автоматизовані робочі місця управлінського апарату. URL: http://pulib.if.ua/referat/view/5160 (дата звернення 01.12.2020).

4. Киселев А.М. Автоматизация оценки деятельности преподавателей и кафедр как инструмент управления качеством в ВУЗе. URL: http://edu.znate.ru/docs/14/index-187435.html (дата звернення 02.12.2020).

Мар'яна Світлик
(Ужгород)

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ WEBKBECT В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

У статті висвітлено перспективи розвитку технологій webквест в освітньому процесі. Зокрема, акцентовано увагу на поняттях методу та використанні методики в навчальній діяльності.

Ключові слова: *методика webквест, webквест, перспективи використання, основні елементи, освітній процес.*

Широке й ефективне впровадження інноваційних технологій в освітній процес сприяє підвищенню його якості, зацікавленості здобувачів освіти, є важливою стадією процесу реформування традиційної системи освіти в контексті глобалізації.

Однією з таких технологій, яка вчить знаходити потрібну інформацію, аналізувати, систематизувати і вирішувати поставлені задачі є технологія webквестів.

Вперше модель webквесту була представлена викладачем університету Сан-Дієго Берні Доджем у 1995 р. Сьогодні ця технологія використовується як найбільш вдалий спосіб використання мережі Internet на заняттях.За допомогою технологій Webквесту здобувачі освіти мають можливість ефективно використовувати інформацію, яку вони знаходять у мережі.

Webквест – це технологія орієнтована на здобувачів освіти, занурених у процес навчання, яка розвиває їх критичне мислення.

Завдяки конструктивному підходу до навчання, здобувачі освіти не лише підбирають і упорядковують інформацію, отриману з мережі Internet, а також скеровують свою діяльність на поставлене перед ними завдання.

Мета даної технології полягає у розгляді інтерактивної методики навчання webквестів у інтеграції з традиційною методикою навчання, активного використання мережі Internet та аналізі дидактичного потенціалу технології webквест.

Існує багато означень webквестів, але найдоцільнішим на мою думку є означення російського педагога А. Хуторського: «Webквести – це web-сторінки з певної тематики на освітніх сайтах, що з'єднані гіперпосиланнями із сторінками інших сайтів «Всесвітньої павутини WWW».

Методика webквест активізує освітній процес, сприяє підвищенню індивідуалізації навчання і його якості.

Webквест – це дидактична структура, в рамках якої вчитель удосконалює пошукову діяльність здобувачів освіти, задає їм параметри цієї діяльності і визначає її час. Вчитель перестає бути джерелом знань, але створює необхідні умови для пошуку і обробки інформації.

Така діяльність трансформує здобувачів освіти на активних учасників освітнього процесу, підвищуючи не лише мотивацію до процесу здобуття знань, але і відповідальність за результати цієї діяльності і їх презентацію. Ця технологія є сучасною та перспективною, має ряд переваг, заслуговує на широке впровадження в освітній процес.

По суті, webквест – це інтерактивний процес, під час якого здобувачі освіти самостійно здобувають необхідні знання. Технологію webквест можна використовувати скрізь, де є вихід в Internet, і незалежно від дисципліни, що вивчається.

Науковці виділили три критерії класифікації webквестів:

1. За тривалістю виконання: короткострокові та довгострокові.
2. За предметним змістом: монопроекти, міжпредметні webквести.
3. За типом завдань, які виконують учні: переказ, компіляційні загадки, журналістські, конструкторські, творчі, переконуючі, розв'язок спірних проблем, самопізнавальні, аналітичні, оцінні, наукові.

Розвиток та модернізація webквестів, впровадження нових структурних елементів привели до зникнення чітких меж між видами webквестів, тобто різні їх види можуть поєднувати в собі схожі елементи і завдання.

Webквест містить такі основні елементи:

1. вступ, у якому обов'язково вказуються терміни проведення роботи і надається вихідна ситуація або завдання;
2. посилання на ресурси мережі, у яких міститься необхідний для webквесту матеріал: електронні адреси, тематичні форуми, книги або методичні посібники з бібліотечних фондів;
3. поетапний опис процесу виконання завдання з поясненням принципів обробки інформації, додатковими питаннями, причинно-наслідковими схемами, таблицями, діаграмами, графіками та інше;
4. висновки, які мають містити приклад оформлення результатів виконання завдання або їх презентації, шляхи подальшої самостійної роботи із зазначеної теми і галузі практичного застосування отриманих результатів і навичок.

На першому етапі вчитель проводить підготовчу роботу, знайомить здобувачів освіти із темою, формулює основну проблему. Це найбільш відповідальний момент, оскільки необхідно досить чітко і доступно визначити ролі учасників. Наприклад, вчитель апріорі задає ролі здобувачам освіти або сценарій webквеста, пропонує попередній план роботи й здійснює огляд усього webквеста.

Завдання webквеста є окремими блоками питань і переліками адрес в мережі Internet, де можна отримати необхідну інформацію. Питання сформульовані так, щоб при відкритті сайту здобувач освіти розумів принципи для відбору матеріалу, виділення головного з усієї інформації, яку він знаходить.

При цьому вчитель чітко визначає підсумковий результат самостійної роботи здобувачів освіти, задає серію запитань, на які треба надати відповіді, прописує проблему, яку треба вирішити, визначає позицію, яка має бути захищеною, і вказує іншу діяльність, що спрямована на оброблення і представлення результатів, виходячи із зібраної інформації. Цей етап webквесту має найбільший розвивальний потенціал: при пошуку відповідей на поставлені питання розвивається критичне мислення, уміння порівнювати і аналізувати, класифікувати об'єкти і явища, мислити абстрактно.

Певне керування процесом з боку вчителя може проводитися через надання списку запитань, поширення прикладів, схем.

Наступним є етап оформлення результатів, у межах якого відбувається усвідомлення проведеного дослідження. Робота передбачає відбір значимої інформації і представлення її у вигляді слайд-шоу, буклету, анімації, постеру або фоторепортажу. Результати webквеста для звіту можуть мати різноманітні форми: база даних, діалог, історія або приклад для вивчення, он-лайн документ, який містить аналіз неоднозначної ситуації, повідомляє основні тези і спонукає користувачів додати власні коментарі або не погодитися з авторами, проведення псевдо-інтерв'ю з експертом протягом заняття або публікація його у мережі Internet.

На цьому етапі розвиваються такі риси особистості, як відповідальність за виконану роботу, самокритика, взаємопідтримка, комунікабельність і уміння виступати перед аудиторією.

Завершальним етапом є оцінювання, однак обов'язковим для webквесту є попереднє (до початку роботи) оголошення його принципів. Критерії оцінки можуть бути різними (за часом презентації, оригінальністю, новаторством та інше). В оцінці підсумовується досвід, який був отриманий здобувачем освіти при виконанні самостійної роботи за допомогою технології webквест. У завданнях із деяких тем логічним є включення до заключної частини риторичних питань, які стимулюватимуть активність пошукової роботи.

На переконання багатьох учених та практиків, використання технологій webквест у навчанні будь-якої навчальної дисципліни поєднує в собі дидактичні переваги методу проектів і нові можливості, які відкриває для її інтенсифікації та модернізації Internet.

Я вважаю, що webквест є одним один з найбільш ефективних засобів у формуванні професіоналізму майбутніх спеціалістів, адже:

1. webквест робить процес навчання набагато цікавіше як для здобувача освіти, так і для вчителя;
2. здобувач освіти навчається критично мислити, вирішувати складні проблеми, зважувати альтернативні думки, самостійно приймати продумані рішення, брати на себе відповідальність за їх реалізацію;
3. webквест дозволяє робити відкриття, а не просто засвоювати стандартну інформацію, так як в процесі творчої роботи здобувачі освіти отримують не «готові до вживання» знання, а самі залучені в пошукову діяльність;
4. у здобувачів освіти формується стійка мотивація до вивчення спеціальних дисциплін;
5. при виконанні ролі в webквесті здобувачі освіти вчаться дивитися на проблему з різних точок зору, досліджуючи її більш-менш глибоко;

На мій погляд, webквести, включені в освітній процес, здатні в значній мірі підвищити ефективність навчання майбутнього спеціаліста медіа компетентності завдяки цікавим, творчим завданням.

На мою думку, webквест доцільно розглядати як педагогічну технологію, яка є системою функціонування всіх компонентів педагогічного процесу, побудованою на науковій основі, запрограмованою в часі і яка веде до намічених результатів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гуревич Р.С., Кадемія М.Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі і наукових дослідженнях: навч. посібник. Київ: Освіта, 2006. 366 с.

2. Кадемія М. Ю. та ін. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: словник-глосарій. Львів: Сполом, 2011. 327 с.

Ірина Семенюта, Анастасія Федько (Боярка)

ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА ТА СУЧАСНЕ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

В публікації охарактеризовано особливості інформатизації в різних сферах життя. Висвітлено вплив інформаційних технологій на людину.

Ключові слова: *комп'ютер, гаджет, інформаційні технології.*

The publication describes the features of informatization in various spheres of life. The influence of information technologies on a person is highlighted.

Key words: *computer, gadget, information technology.*

Активне життя людини, особливо його ділова і повсякденна складова, не можлива без використання комп'ютерної техніки, майже всі підприємства працюють з допомоги комп'ютерів та техніки, щоденно операції зберігання даних, введення документів обліку, оформлення документів, штатних розписів, створення рекламної та друкованої продукції вимагає використання комп'ютера.

Сучасний ПК може виконувати практично будь-які дії з обробки інформації, однак для цього слід скласти на програмній мові точну та докладну послідовну інструкцію (власне програму), яка й показує, як саме слід обробляти інформацію.

Завжди комп'ютерна грамотність є і буде невід'ємною частиною повсякденного життя і необхідною умовою працевлаштування та успішної кар'єри. Навіть не можливо уявити професії в яких не використовується комп'ютер та новітні ІТ-технології.

Фундаментальною межею цивілізації є зростання виробництва, споживання і накопичення інформації у всіх галузях діяльності. Формуючи комп'ютерні програми, можна перетворити будь-яку професію на робоче місце музиканта, вчителя, лікаря, художника чи інженера, редагувати на ньому документи тощо.

Для чого використовую комп'ютер музикант, вчитель, лікар, художник, інженер, бібліотекар?

Музикант використовує комп'ютер для зберігання та створення аудіо записів; для аранжування музики; для створення штучних замінників музичних інструментів.

Вчитель за допомогою комп'ютера демонструє учням навчальні матеріали, створює мультимедійні файли, опрацьовує певні документи тощо.

Лікар обстежує пацієнтів, і для тощо, щоб занести дані про хворого він використовує комп'ютер, окрім цього, комп'ютер потрібен для того, щоб в кожну історію хвороби додавати шляхи та методи лікування та спостерігати за тим, як змінюється стан хворого.

Навіть важко уявити всі існуючі аналітичні медичні комплекси, які здатні самостійно виконувати цілий ряд вимірювань в автоматичному режимі та інтерпретувати дані вимірювань без втручання лікаря, використовуючи бази даних. Звичний для нас аналіз крові не можливий без використання медичних програм.

Художники використовують комп‘ютери для того, щоб створити певний дизайн та проекцію малюнка.

Інженер використовує комп‘ютер для підготовки до роботи з документацією та дослідницькими матеріалами.

Бібліотекар – веде облік книг, зберігає та поширює інформацію для читачів про документи. Комп‘ютер для бібліотекара слугує засобом швидкого, точного та повного отримання інформації.

Отже, комп’ютер сьогодні використовують представники всіх професій, навіть працівники пошти та продавці в супермаркетах використовують цей прилад кожного дня.

Звичне отримання пошти після відправлення листа, можливе для пересування завдяки інформації з навігаційних пристроїв, віртуальні засоби інформації, соціальні мережі для спілкування, дистанційна освіта, віддалена робота в мережі Інтернет, все це можливо з використання ресурсів мережевих бібліотек. Близько 20-30 років назад всі ІТ-технології були майже недоступні та технічно не можливі.

На сьогоднішній час набирають практичності безготівкові розрахунки. Платежі стали доступні через інтернет-банкінг з рахунків кредитних та розрахункових карт.

Особливо важливим є використання комп'ютерних програмних продуктів у навчальному процесі з тих предметів, де велике значення має наочність зображення матеріалу.

В педагогіці наочність завжди вважалась найголовнішим принципом – навчання, фундаментом для здійснення всебічно розвинутої особистості. Слід відмітити, що наочність використання навчальних матеріалів є важливим елементом будь-якого навчального процесу з будь-якої навчальної дисципліни. З появою комп'ютерів навчання стало більш наочним. З'явилась унікальна можливість за допомогою комп'ютерів інтенсифікувати, активізувати, оптимізувати багатоскладовий процес засвоєння знань, вмінь, навичок, способів творчої діяльності.

Автоматизована система керування виробничим об'єднанням або підприємством базується на застосуванні електронних обчислювальних машин, периферійної й організаційної техніки, а також економіко-математичних методів для вирішення основних завдань керування виробничо-господарською й іншою діяльністю на всіх рівнях: ділянці, цеху, відділі і службі, виробничій одиниці і керівництві в цілому, тобто директораті.

Практика застосування роботів військового призначення у сучасних військових операціях, що проводяться провідними країнами світу, яскраво засвідчила можливість їх використання для виконання широкого спектру різноманітних завдань.

В повсякденному житті активно використовується електронні гаджети, які змінили наше життя докорінно. Щорічно з’являються і розробляються технологічні новинки, що поліпшують якість роботи. З появою таких технологій робота стало набагато комфортнішою. Розвивається тенденція збільшення багатофункціональності речей, що оточують людину. Існують пристрої, які здійснюють контроль у режимі реального часу за фізіологічними показниками людини. Гаджети одночасно підтримують і порушують духовний і емоційний зв’язок між людьми.

Розвиток або регрес людської цивілізації за допомогою інформаційних технологій залежить від кількості позитивних чи негативних форм впливу цих технологій на життєдіяльність суспільства.

Виділяють два різновиди комп'ютерного забезпечення: програмне і апаратне, програмне забезпечення поділяється на: системне і прикладне. Системне програмне забезпечення призначено для функціонування самого комп'ютера. До системного програмного забезпечення входить мережевий інтерфейс, який забезпечує доступ до даних у серверних

мережах. Дані, введені в комп'ютер, організовані в базу даних, яка, у свою чергу, управляється прикладною програмою управління базою даних і може містити різні дані.

Прикладне забезпечення являє собою власне програми, для яких і призначений комп'ютер, це обчислення, обробка результатів досліджень, різноманітні розрахунки, обмін інформацією між комп'ютерами тощо.

Важливу роль в розробці ІТ відіграє програмний інструментарій загального призначення. За допомогою систем, які працюють у відповідних програмних середовищах, вдається в десятки разів швидше і з меншими витратами розробити програмне забезпечення важливих ІТ.

Кількість інформації, яка обробляється при дослідженнях, має значний об’єм, що без комп'ютера людина була б не здатна її сприйняти і обробити. Дуже важливим є використання комп'ютерів, з'єднаних в комп'ютерні мережі. Такі комп'ютерні мережі дозволяють дуже ефективно проводити обмін даними між видаленими один від одного комп'ютерами. Крім того, ця мережа дозволяє передавати будь-які дані між робочими місцями.

Попри всіляку користь новітніх технологій присутній навіть негативний фактор технологічної революції – людина все більш залежна від техніки і технологій та не може фізично і психологічно відмовитися від спокус науково-технічного прогресу. Вчені висувають припущення, що збільшення обсягу інформації і прискорення її обробки людиною може згубно вплинути на розвиток розумових здібностей людини. На даний момент є небезпека того, що людина поступово переходить на підтримання мозкової активності технологічними засобами прогресу опрацьовуючи інформацію. Людина від величезної кількості інформації і дефіциту часу на обробку її гігантських обсягів, перевантажена і перестає логічно мислити в результаті чого настає так званий інформаційний невроз.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Брукшір Дж. Введення в комп'ютерні науки. Москва: Вільямс, 2001. 688 с.
2. Грошев А. С. Інформатика. Підручник для вузів. Архангельськ: Арханг. держ. техн. ун-т, 2010. 470 с.
3. Інформатика. Комп’ютерна техніка. Комп’ютерні технології: Підручник. 2-ге вид. Київ: Каравела, 2008. 640 с.

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

Максим Дончук
(Одеса)

ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Не дивлячись на те, що про переваги дистанційного навчання можна казати багато, важко знайти універсальний засіб щодо його організації. Метою даної статті є огляд сучасних програмних засобів для ефективного навчання математиці в умовах дистанційного навчання.

Ключові слова: *дистанційне навчання, викладання математики, навчальні програмні забезпечення, освітня діяльність.*

Although a lot is told about distance learning, it is hard to find versatile program to organize it. The purpose of this article is to overlook modern programs for effective learning of mathematics in terms of distance learning.

Key words: *distance learning, teaching mathematics, educational software, educational activity.*

Як визначено в наказі Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 No 466 “Про затвердження Положення про дистанційне навчання”, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 30 квітня 2013 р. за No 703/23235, дистанційне навчання – це індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [1].

Дистанційне навчання передбачає наявність доступу до мережі Інтернет, наявність комунікаційного пристрою та програмний засіб для зв’язку вчителя з учнями. Можливість навчатися у зручний час, індивідуальний підхід, мобільність та доступність навчальних матеріалів є неодмінними перевагами дистанційного навчання. Проте велика кількість вчителів не знає з чого розпочати підготовку до такої форми навчання, а почати треба саме з вибору правильного програмного забезпечення для набуття учнями знань, розвитку вмінь та відпрацюванню навичок. Викладання математики у такому випадку не є винятком, а, навпаки, потребує великої кількості наочних матеріалів. Саме тому у цій статті ми розглянемо сучасні онлайн платформи, а також їх переваги і недоліки для ефективного навчання математики.

На практиці, підтвердженої експериментами і достатнім досвідом роботи, структура і якість дисциплін і курсів дистанційної форми освіти в Україні значно вище, ніж у інших форм навчання. Сучасні технології і техніка забезпечують активну участь учнів у процесі навчання, дозволяють управляти темпами і стилем даного процесу. За рахунок використання новітніх інтерактивних технологій і програм здійснюється стабільний зворотний зв'язок, що дозволяє обопільний діалог і підтримку взаємодіючих сторін, навіть більш інтенсивну, ніж в традиційних формах навчання [2].

Використовуючи дистанційні технології з математики педагоги застосовують різноманітні форми роботи з учнями, серед яких Skype-заняття, веб-заняття, де учні самостійно вивчають освітній ресурс, виконують завдання, а вчитель його перевіряє і дає обов'язкову рецензію виконаному завданню при особистій зустрічі або онлайн. Учні постійно виступають в активній ролі. Форми навчання кожного уроку відповідають особливостям сприйняття і розумової діяльності дітей, цілям і задачам конкретних уроків.

На дистанційних курсах з математики передбачені можливості для спілкування, такі, як форум і внутрішня пошта. Вони дозволяють учням отримувати консультації вчителя і спілкуватися з однолітками, обговорюючи домашні завдання, самостійні і тестові роботи. Організований таким чином діалог дозволяє перейти від нудної форми поглинання інформації до жвавої, і принципово відрізняє дистанційні курси з математики від інших дистанційних курсів, які складаються, зазвичай, з відсканованих сторінок навчальних посібників [3].

Необхідно відмітити, що вибір програмного середовища для дистанційного навчання має бути зроблений на підставі деяких характеристик, а саме включати в себе текст основного змісту уроку, наявність ілюстративних прикладів, тести або завдання для перевірки засвоєного матеріалу. Від самого початку, деякі програмні засоби не були розроблені саме для викладання математики, а тому іноді для досягнення кращого результату доцільне буде поєднання декількох програмних засобів послідовно. З одного боку, використання першого програмного засобу для викладання теоретичного та ілюстративного матеріалу, а з іншого – використання другого, для закріплення практичних навичок та перевірки набутих знань.

Надалі ми досліджуватимемо онлайн платформи на такі характеристики, як наявність демо-версії у випадку платних платформ, можливість використання на різних електронних пристроях, можливість фіксування результатів пройдених перевірок.

Отже, першим розглянутим засобом навчання є цифрова математична платформа під назвою Matific (рис.1) [4].

Matific – це сучасна онлайн платформа, що пропонує навчання математиці у дистанційному режимі без прив'язки до часу. Перевагами даного засобу є цікавий для учнів інтерфейс, наявність різноманітних завдань у виді ігор, можливість використання на різних пристроях.

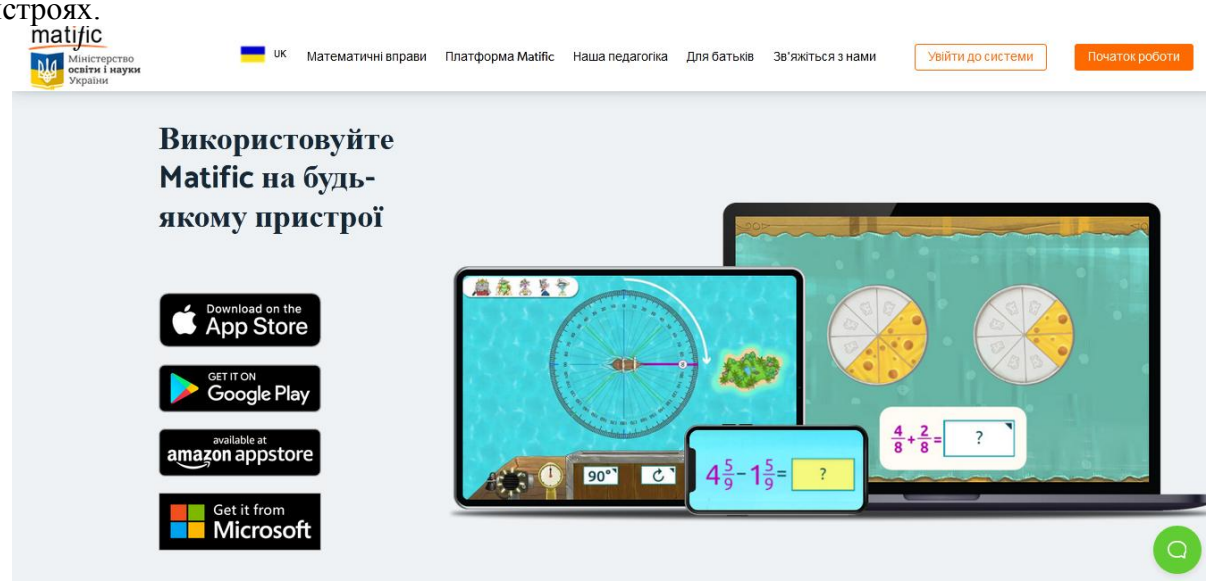

Рис. 1. Платформа «Matific»

На вебсайті «Matific» представлена велика кількість текстових задач, що супроводжуються ілюстративно-анімаційними зображеннями, що сприяють розвитку просторової уяви та усвідомленню практичного значення математики. Серед недоліків цієї платформи можна виділити обмеженість у навчанні лише початкової школи.

Наступною є платформа «GIOS» (рис.2) [5]. «GIOS» позиціонує себе як інтерактивна онлайн-школа, що містить багато матеріалів для навчання математики у 5-9 класах, а згодом матиме і для старшої школи. Платформа містить уроки з окремих класів по кожній темі, відповідні завдання для перевірки набутих знань. Навчання на цій платформа є платним, проте є можливість отримати безкоштовний пробний урок для ознайомлення із сайтом. Платформа користується реферальною програмою, що передбачає можливість придбання електронних посібників та матеріалів за набрані бали під час проходження тестування з

окремої теми. Така програма не тільки підвищує мотивацію учнів, а й сприяє підвищенню зацікавленості предметом. Інтерфейс вебсайту є чітким, зрозумілим та логічно-структурованим.

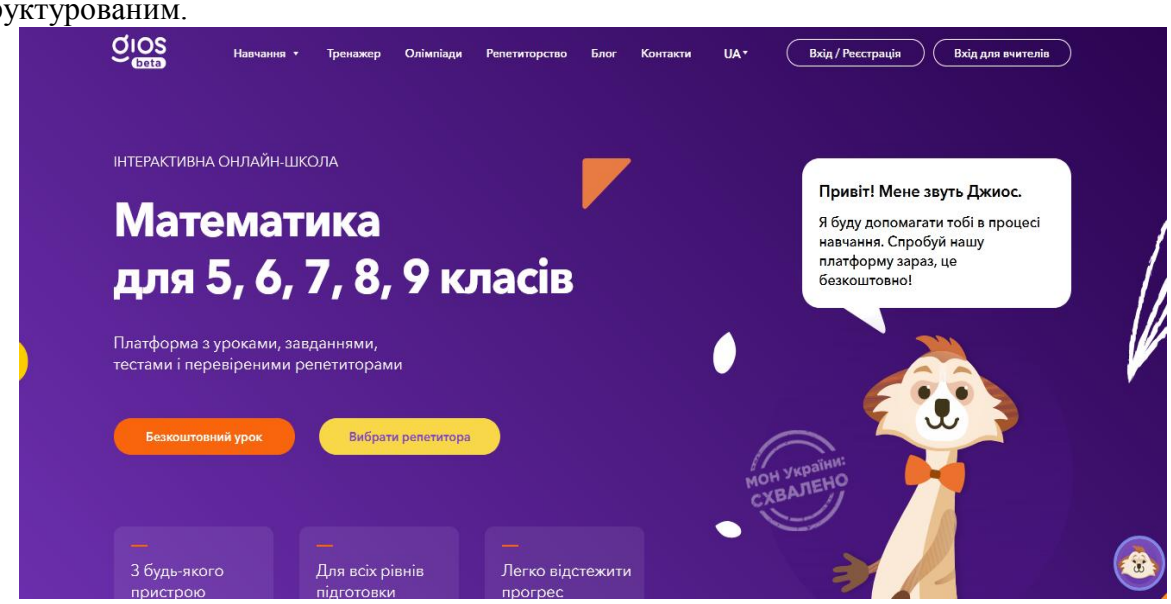

Рис. 2. Онлайн-школа з математики «GIOS»

Недоліком такої платформи є те, що сайт знаходиться у розробці, а тому навчальні матеріали для 10-11 класів поки що недоступні.

Google Classroom є додатком від Google, що дозволяє створювати та додавати навчальні матеріали з будь-якого предмета, зокрема з математики. Перевагами цієї платформи є її універсальність, можливість опрацьовувати вже створені раніше документи, а також створювати нові текстові документи, мультимедійні файли, презентації, тощо (рис.3) [6]. Користування додатком є безкоштовним, також додаток дозволяє створювати самостійно завдання для перевірки та ведення журналу для відстеження проміжних оцінок.

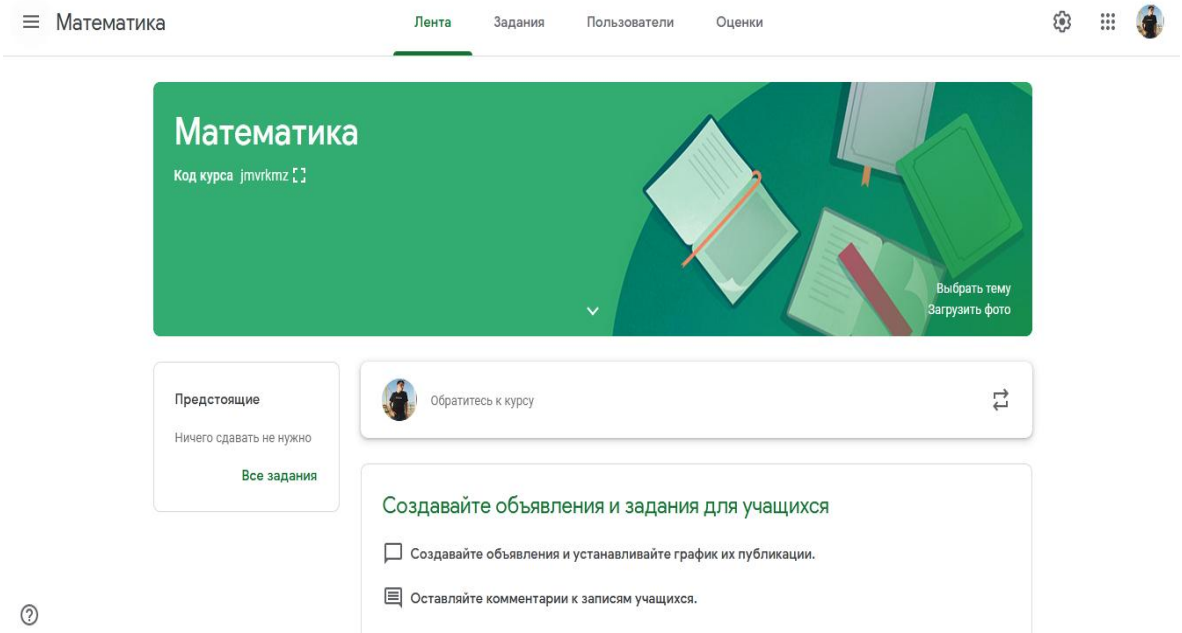

Рис. 3. Google Classroom

Відсутність готових елементів пояснення теми є безперечним недоліком цього додатку, проте він надає можливість створити їх у будь-якому зручному для вас вигляді.

Microsoft Teams – безкоштовний додаток, що дозволяє проводити уроки дистанційно. Відвідування можливе з будь-якого пристрою, також у додатку наявне хмарне середовище, в якому можливе зберігання та поширення текстових документів для представлення інформації (рис.4) [7].

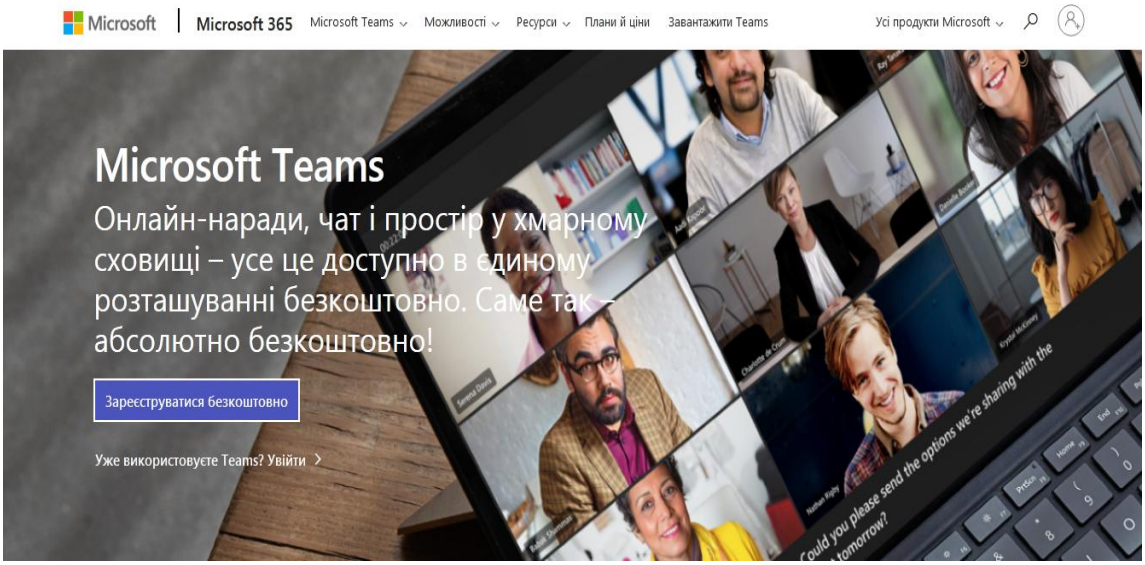

Рис. 4. Microsoft Teams

Під час уроку є можливість використання онлайн-дошки, що майже унеможливлює знаходження різниці у представленні інформації від традиційної форми. Недоліків нами виявлено не було.

Отже, для того, щоб правильно обрати програмний засіб для навчання математики в умовах дистанційного навчання необхідно звернути увагу важливі для засобу характеристики. Існує ще багато додатків та платформ, які тільки починають свій розвиток як навчальне середовище. Однією з таких є віртуальна дошка linoit, що збирає посилання на навчальні матеріали з математики різних класів. [8] Інколи, для розвитку пошукової діяльності, доцільним є залучення учнів до самостійного пошуку матеріалів з відповідного питання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Наказ про затвердження положення про дистанційну освіту: сайт URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13
2. Стефаненко П.В. Дистанційне навчання. Донецьк, 2002. 400 с.
3. Чернобай А. І. Запровадження дистанційних курсів з математики в Україні. 2018. 63 с.
4. Онлайн платформа Matific: сайт. URL: https://www.matific.com/ua/uk/home/
5. Онлайн платформа GIOS: сайт. URL: https://gioschool.com/
6. Google Classroom. Сайт. URL: https://classroom.google.com
7. Microsoft Teams. Сайт. URL: https://www.microsoft.com/uk-ua/microsoft-365/microsoft-teams/free
8. Онлайн-дошка для пошуку матеріалів linoit. Сайт. URL: http://linoit.com/users/Hrynchuk_lv/canvases/Математика-дистанційне%20%20

Науковий керівник: кандидат фізико-математичних наук, старший викладач Олефір О. І.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

УДК 796.417:796.01:159.9]-055.2

Галина Артем'єва, Єлизавета Герасименко
(Харків)

ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙНИХ ПРІОРИТЕТІВ СПОРТСМЕНОК ЗРІЛОГО ВІКУ ДО ЗАНЯТЬ ЧЕРЛІДИНГОМ

У статті визначені провідні мотиви спортсменок зрілого віку до занять черлідингом.
Ключові слова: *мотив, команда спортсменок зрілого віку, черлідинг.*

The article identifies the leading motives of mature athletes to cheerleading.
Key words: *motif, team of adult mature athletes, cheeleading.*

Вступ. Останнім часом у всьому світі отримала широкий розвиток група танцювальних видів спорту, серед яких знаходиться і черлідинг. На світовій арені серед спортсменів зростає конкуренція. У зв'язку з цим, висуваються все нові завдання при підготовці спортсменів. Одним з пріоритетних напрямків розвитку черлідингу стає вдосконалення змагальних програм спортивних команд.

За встановлений термін виконання танцювальної композиції спортсмени повинні продемонструвати на високому якісному рівні стабільність і надійність виконання елементів програми в умовах змагань. При цьому першість завойовують спортсмени, які зможуть об'єднати в своїх виступах різноманітну складність сучасної хореографії черлідингу і бездоганну техніку виконання оригінальних акробатичних і танцювальних елементів. Також перевагу матимуть спортсмени, які в цілісній змагальній композиції зможуть продемонструвати виразність, артистизм і вміння взаємодіяти з публікою [3].

Одним з компонентів надійності змагальної діяльності, як стверджують фахівці у сфері спорту, є психологічна підготовленість і висока мотивація до досягнення успіху в заняттях видом спортом [1, 3, 4, 5].

Мотив – спонукання до певної активності, до задоволення потреби певним способом. Мотив дозволяє зрозуміти, чому саме ставляться ті чи інші цілі, розвивається незгасиме прагнення до його досягнення. Для сучасної спортивної діяльності характерна велика різноманітність мотивів [1, 2, 4, 6]. Діючим спортсменам постійно доводиться існувати в умовах жорсткої конкуренції, що і стимулює їх підвищувати свою спортивну майстерність[5].

Успішність процесу підготовки спортсменів у черлідингу залежить від системного підходу до побудови тренувань, від регулювання фізичних і психічних навантажень. А сучасна спортивна діяльність пред'являє високі вимоги до процесів отримання і переробки інформації, пам'яті, уваги, до вольових дій і стабільності емоційного стану [5].

Черлідинг є командним видом спорту, де кожен спортсмен стає членом групи, об'єднаних спільними фізкультурними і спортивними інтересами та цілями діяльності. Така спільність інтересів і цілей учасників групи сприяє міжособистісному об'єднанню і згуртуванню колективу, тому кожен член спортивної команди несе відповідальність за досягнення загальних цілей. Як результат – створюється середовище, що забезпечує формування особистісно та соціально значущих якостей спортсменів [5, 7].

Важливо підкреслити, що знання особливостей мотиваційної сфери особистості дозволяє цілеспрямовано підготувати спортсменів до досягнення високих результатів. Саме у зв'язку з цим практичне застосування принципів мотивації спортивної діяльності є тим резервом, за рахунок якого можна зробити якісний стрибок в підготовці спортсменів [4].

Незважаючи на велике значення мотивів для росту кваліфікації спортсменів та тривалості їх спортивного довголіття питання мотивації занять у черлідингу зі спортсменками зрілого віку залишається нерозкритим.

Мета. Дослідити особливості мотиваційної сфери спортсменок зрілого віку у черлідингу. **Завдання дослідження**. 1. Провести аналіз літератури з питань дослідження мотивів до занять черлідингом. 2. Визначити домінуючі мотиви спортсменок зрілого віку для подальшого використання в процесі спортивної підготовки до змагань та спортивного вдосконалення у черлідингу.

Матеріал і методи дослідження. Дослідження проводилось на базі спортивного клубу «Пантера». У дослідженні приймали участь спортсменки команди «Nice Ladies» віком від 49-74 років, у кількості 12 осіб. Для рішення завдань нами були застосовані методи теоретичного аналізу науково-методичної літератури, анкетування, методи математичної статистики.

Результати дослідження та їх обговорення. За допомогою методики «Вивчення мотивів занять спортом» авторів В.І. Тропнікова та Є.П. Ільїна [2] в групі досліджуваної нами команди спортсменок, були виявлені мотиви, які спонукають займатися черлідингом, розвиватися фізично, досягати спортивних результатів, а також задовольняти потребу в руховій активності.

Дана методика складається з переліку причин (ситуацій, обставин), які спонукають досліджуваних спортсменів займатися цим видом спорту.

Потрібно розглянути весь список пропонованих причин мотивів занять черлідингом та оцінити від 5 до 1 за ступенем їх значимості і важливості. Причини, які не мають ніякого значення, оцінюються в 1 бал.

Далі порівнюється ступінь вираженості того чи іншого мотиву або потреби в спілкуванні, як пізнанні, матеріальних благ, розвитку характеру, психологічних якостей, фізичної досконалості і багато іншого.

Оскільки кількість пунктів для кожного мотиву в методиці різна, порівняння вираженості цих мотивів можливо у тому випадку, якщо набрану суму балів розділити на кількість пунктів, що відноситься до кожного мотиву, тобто вирахувати середню арифметичну величину вираженості кожного мотиву.

Результати відповідей респонденток на питання анкети представлені на рис. 1.

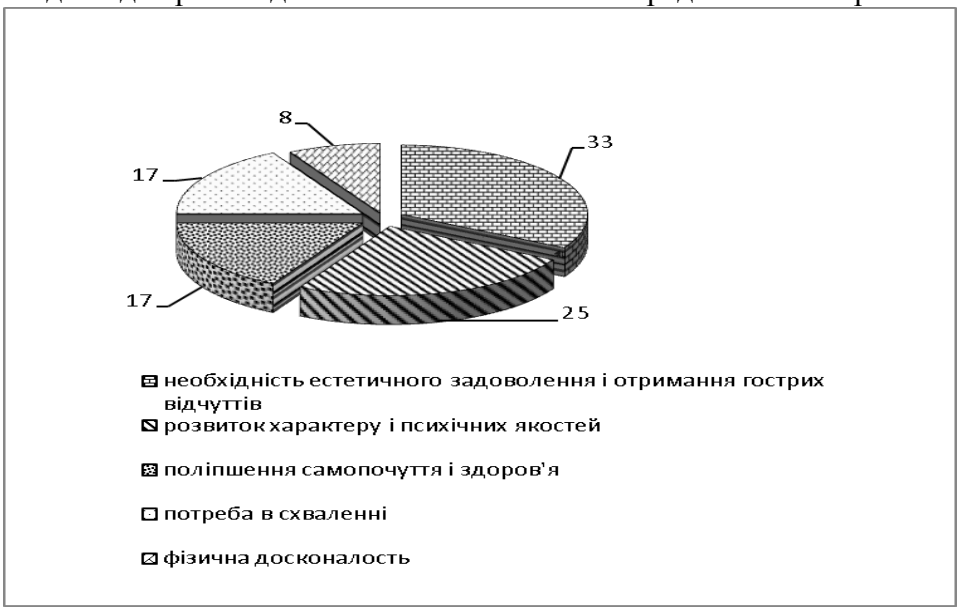

Рис. 1. Дослідження мотивів занять черлідингом спортсменок зрілого віку, у %.

У результаті обробки відповідей досліджуваних спортсменок нами були отримані наступні результати: на перше місце з результатом 33% спортсменки поставили мотив необхідності естетичного задоволення і отримання гострих відчуттів від занять черлідингом;

на друге місце з результатом 25% жінками був поставлений мотив розвитку характеру і психічних якостей; на третє та четверте місце з рівною кількістю відсотків по 17% спортсменками були поставлені мотиви поліпшення самопочуття і здоров'я та мотив потреби у схваленні. І на п'ятому місці з результатом 8% спортсменки поставили мотив фізичної досконалості.

Висновки. 1. Аналіз літератури дав змогу з'ясувати, що у черлідингу на сьогодні відсутні дослідження мотиваційної сфери жінок зрілого віку, що значно сповільнює процес спортивної підготовки. 2. Результати анкетування дорослих спортсменок дали змогу визначити провідні мотиви до занять черлідингом, що можна у подальшому використовувати в процесі їх оздоровчого тренування.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Проаналізувати фізичну та технічну підготовленість спортсменок зрілого віку команди черлідингу «Nice Ladies».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бурцев В.А., Бурцева Е.В., Евграфов И.Е. исследование спортивной мотивации студентов физкультурно-спортивного вуза в процессе формирования спортивной культуры личности. *Фундаментальные исследования.* 2015. № 2-11. С. 2450-2454.

2. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург: Питер, 2000. С.512.

3. Крикун Ю. Ю. Характеристика змагальної діяльності спортсменів черлідінгу. *Слобожанський науково-спортивний вісник.* Харків: ХДАФК, 2009. № 2. С. 72-75.

4. Мальгин В. Е. Изучение мотивов занятий спортом воспитанников спортивных школ. *Молодой ученый.* 2013. № 10 (57). С. 557-561.

5. Тихомирова Е.В., Уманская М.А. Мотивы занятия спортом, как психологический ресурс успешной спортивной деятельности. *Вестник КГУ им. Н А. Некрасова,* 2016. Т. 22.

6. Тимофеева О. В. Чирлидинг в системе физического воспитания студенток. *Теория и практика физической культуры.* 2008. № 11. С. 36–38.

7. Шушпанова Ю.В. Черлідинг як дієва форма підвищення рухової активності студентів у період навчання у ВНЗ, 2017. С.76.

УДК [796.412:796.035+796.01:159.9/378.018:004]-055.2

Галина Артем'єва, Ірина Латвинська
(Харків)

МОТИВИ ЗАНЯТЬ ОЗДОРОВЧИМ ФІТНЕСОМ ЖІНОК 30-35 РОКІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Проведене дослідження представлено результатами обробки інформації, щодо мотивів занять оздоровчим фітнесом жінок 30-35 років з використання дистанційних технологій навчання та на базі фітнес клубів.

Ключові слова: *оздоровчий фітнес, жінки першого зрілого віку, дистанційне навчання.*

The conducted research is presented by the results of information processing on the motives of women aged 30-35 years to engage in health-improving fitness using distance learning technologies and on the basis of fitness clubs.

Key words*: Wellness fitness, women of the first period of adulthood, distance learning.*

Вступ. Сьогодні у світі склалась дуже критична ситуація стосовно підтримки здоров'я всього населення планети. І ця ситуація виникла у зв'язку з карантинними обмеженнями, пов'язаними з розповсюдженою вірусної інфекції COVID-19 [1, 6].

Оскільки в Європейському регіоні ВООЗ підтверджуються нові випадки вірусу COVID-19, громадянам пропонують обмежити соціальні контакти та по можливості залишатися вдома. Це у свою чергу перешкоджає у повній мірі підтримувати руховий режим [1].

У ряді країн фітнес-центри та інші місця, де передбачається активна рухова діяльність, тимчасово закриті або працюють з обмеженням кількості тих, хто займається. Отже, не кожний клієнт може долучитися до систематичний занять в певним проміжок часу [4, 5].

З приводу цього перед фахівцями виникло питання, яким чином можна задовольнити потреби клієнтів та не порушити карантинні обмеження.

У сьогоднішній вік діджиталізації суспільства людям пропонується безліч можливостей для отримання інформації з різних сфер діяльності. Сфера фітнесу широко представлена онлайн контентом [2, 3]. Однак, використання такої інформації без наукового підходу, в якому спочатку визначаються індивідуальні показники здоров'я та пріоритети у заняттях фізичними вправами, є неефективним, а у деяких випадках навіть може негативно позначитись на здоров'ї людини. Отже, сказане вище підкреслює актуальність дослідження.

Мета. З'ясувати шляхи побудови занять оздоровчим фітнесом з використанням технологій дистанційного навчання. **Завдання дослідження**. 1. Провести аналіз джерел інформації стосовно використання технологій дистанційного навчання у оздоровчих заняттях фітнесом. 2. Виявити пріоритетні мотиви жінок у заняттях оздоровчим фітнесом та на цій основі визначити шляхи побудови занять з використанням технологій дистанційного навчання.

Матеріал і методи дослідження. У дослідженні приймали участь 200 жінок, віком від 30 до 35 років. Дослідження проводилось на базі мережі фітнес клубів «Территорія Fitness» м. Харків та м. Павлоград (Дніпропетровська обл.). Нами використовувались методи: теоретичного аналізу науково-методичної літератури, метод соціологічного дослідження (анкетування), методи математичної статистики.

Результати дослідження та їх обговорення. На перше питання, яке стосується мотивів для початку занять фітнесом ми отримали відповіді, які розподілились наступним чином: 8% - прагнуть покращити здоров'я, 2% - бажають зняти втому, 17% - удосконалити фігуру, 4% - зняти психоемоційну втому, 7% - цікаво проводити дозвілля, 41% - позбутися зайвої маси тіла, 8% - прогнуть покращити настрій та самопочуття, 6% - бажають спілкуватися з однодумцями, 3% - слідують прикладу друзів та знайомих, 4% прийшли займатися за порадою лікарів (див. Рис 1).

На друге питання, чи підходить вам розклад занять жінки дали наступні відповіді: «так» сказали 49% жінок, «ні» - 37%, «частково» - 14% (див. Рис 2).

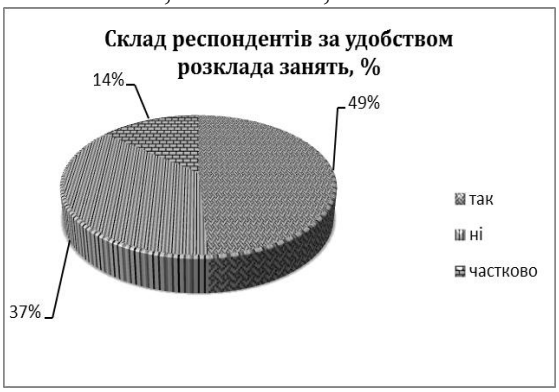

Рис. 1

Рис. 2

На третє питання, які групові заняття ви відвідуєте респонденти відповіли: 36% жінок - обрали програму фітнес мікс, 13% - програму Пілатес, 44% - програму TRX, 7% - виявили бажання займатися йогою (див. Рис 3).

На четверте питання, скільки разів на тиждень ви відвідуєте заняття у фітнес клубі жінки сказали: 2% жінок – відвідують заняття менше 2 разів на тиждень, 68% жінок відвідують 2-3 рази, 17% - 4-5 разів, 13% більше 5 разів (див. Рис 4).

Рис. 3

Рис. 4

На п’яте питання, який час ви вважаєте найбільш зручним для відвідування занять, ми отримали наступні відповіді: у 24% жінок - найбільш зручний час з 7.00 – 10.00 ранку, у 9% жінок - з 9.00-15.00, у 36% жінок - з 15.00-19.00, у 31% жінок - з 19.00-22.00 (див. Рис 5).

На шосте питання запитання, які зміни відбулись в організмі за період занять оздоровчим фітнесом, жінки відповіли наступним чином: 15% жінок покращили загальне самопочуття, сон, підвищили працездатність, у 10% жодних змін не відбулось, 2% вважають, що у них погіршилось загальне самопочуття та з’явились неприємні відчуття, у 31% - покращились параметри фігури, 39% - зменшили масу тіла, 3 % - збільшили масу тіла (див. Рис 6).

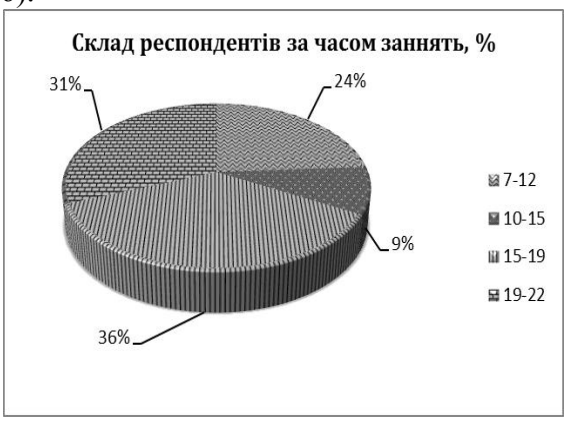

Рис. 5

Рис. 6

На сьоме питання, чи займались ви фізичними вправами в період весняного локдауну: 43% відповіли, що займались, 57% - що не займались (див. Рис 7).

На восьме запитання, які чинники заважають вам регулярно займатись у фітнес клубі: 36% жінок відповіли - місце розташування клубу, 17% - не зручний розклад занять, 39% - недостатня кількість вільного часу, 8% - проблеми зі здоров’ям (див. Рис 8).

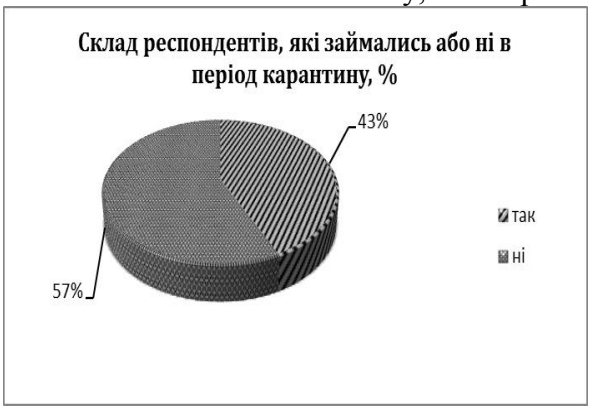

Рис. 7

Рис. 8

На дев’яте запитання, у якому форматі ви бачите своє подальше тренування після зняття карантинних обмежень: 41% жінок відповіли, що хочуть продовжувати заняття у фітнес

клубі, 7% - хочуть займатись самостійно, 32% - під керівництвом тренера он-лайн, 20% - змішаний формат (див. Рис 9).

Рис. 9

Висновки. 1. Аналіз джерел інформації виявив, що сьогодні науковцями приділяється недостатньо уваги рішенню питання проведення оздоровчих занять фітнесом з використанням технологій дистанційного навчання. 2. У результаті обробки відповідей респондентів нами були виявлені пріоритетні мотиви жінок у заняттях оздоровчим фітнесом та визначені шляхи для побудови занять з використанням технологій дистанційного навчання. Для розробки програми обов'язково буде враховуватись кількість занять, час тренувань, види програм та засоби тренування.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Створити програму занять оздоровчим фітнесом з використанням технологій дистанційного навчання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Всемирная Организация Здравоохранения. URL: https://www.who.int/ru (дата звернення 29.11.2020)

2. Здоровье в приложении. URL: https://sostav.ua/publication/zdorove-v-prilozhenii-85759.html (дата звернення 02.12.2020).

3. Онлайн-контент в спорте и ЗОЖ: за и против. URL : https://www.oprf.ru/press/news/2617/newsitem/54349 (дата звернення 02.12.2020).

4. Рекомендации по физической активности в период карантина. URL: https://www.sportlife.ua/ru/press-center/press/31779 (дата звернення 02.12.2020).

5. Постанова Кабінету Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/641-2020-%D0%BF#n185 (дата звернення 29.11.2020).

6. Эволюция фитнеса из-за коронавируса и самоизоляции. URL: https://www.gazeta.ru/lifestyle/style/2020/05/a_13075087.shtml (дата звернення 29.11.2020).

УДК 796.42:796.015.2:796.422 «12.20»

Марія Бобошко
(Дніпро)

СПЕЦІАЛЬНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА БІГУНІВ НА СЕРЕДНІ ДИСТАНЦІЇ

В даній статті розглянуті найбільш ефективні методи тренувань для бігунів на середні дистанції. Нижчезазначені рекомендації допоможуть не лише підібрати варіанти правильних тренувань на розвиток різних якостей, які необхідні професійному бігуну, а й відповісти на питання: Яким повинен бути ідеальний бігун? Чи мають значення вроджені якості?

Ключові слова: *біг, середні дистанції, підготовка, тренування, витривалість.*

This article discusses the most effective training methods for middle distance runners. The following recommendations will help not only to choose the right training options for the development of various qualities that are necessary for a professional runner, but also to answer the question: What should be the ideal runner? Do innate qualities matter?

Keywords: *running, middle distances, training, training, endurance.*

Біг на середні і довгі дистанції користується величезною популярністю у любителів легкої атлетики в усьому світі. Інтерес до питань підготовки висококваліфікованих спортсменів з боку тренерів, вчених, спортивних керівників цілком закономірний, тому що в цих видах на Олімпійських іграх розігрується 10 комплектів медалей. Зі збільшенням кількості факторів, що впливають на спортивні результати, зросли і труднощі їх повного обліку.

На етапі поглибленого тренування одним з основних завдань є оптимальне досягнення різнобічної фізичної та функціональної підготовленості спортсменів. Фізична підготовленість є необхідною умовою успішного виступу в бігу на середні дистанції.

Одним з основних шляхів підвищення якості підготовки юних спортсменів є кваліфіковане управління підготовкою на етапах тренування в обраному виді спорту. Ефективність цієї роботи залежить від багатьох факторів, в тому числі і від побудови тренувальних навантажень [5, с. 70-73].

Родоначальниця сучасної легкої атлетики Англія протягом тривалого часу була «законодавицею мод» в області методів бігових тренувань. Це зрозуміло, якщо врахувати, що англійські середники багато років були одними з найсильніших у світі. Головна особливість англійської школи бігу полягала у великій питомій вазі кросової підготовки, бігу на місцевості, чому значною мірою сприяє чудовий трав'яний покрив в парках і на луках Англії. Кросовий сезон в країні триває не менше 4 місяців. Крос там користується великою популярністю [2, с. 464].

Тренери багатьох європейський країн прийшли до висновку, що обмежуватися в підготовці бігуна використанням тільки тривалого рівномірного бігу не можна і що повторне пробігання тренувальних відрізків дистанції з паузами відпочинку між ними найкращим чином виробляє у спортсмена якості швидкості і спеціальної витривалості. Німецькі тренери правильно помітили, що недолік системи підготовки фінських бігунів – відсутність необхідної роботи над швидкістю і спеціальною витривалістю. Гершлер і Райндел розробили систему інтервального тренування [7, с. 163-167].

Успіхи австралійських і новозеландських бігунів пов'язані з іменами П. Черрутті і А. Лидьярда. У роботі цих тренерів багато спільного: це перш за все великий обсяг тренувальних навантажень, виконуваних у вигляді бігу по пересіченій місцевості, потім вироблення витривалості шляхом тривалого бігу в природних умовах і, нарешті, різні форми бігу в гору, по піску і піщаних дюнах. Система тренувань Лидьярда і Черрутті, по суті, шведський «фартлек», застосований до місцевих умов.

Успіх сучасних бігунів Африки, скоріше, феномен середньогір'я, ніж будь-якої нової системи тренування.

Кожна з перерахованих систем тренувань мала свої позитивні сторони і недоліки, кожна в тій і чи іншою мірою сприяла підвищенню рівня результатів в бігу. Однак протягом багатьох років тренери і спортсмени діяли багато в чому наосліп, виходячи при виборі тренувальних засобів зі своїх смаків, традиції, інтуїції. Нерідко спортсмену доводилося затратити кілька років, для того щоб знайти напрямки тренування і визначити їх оптимальне поєднання відповідно до своїх індивідуальних особливостей. Відсутність об'єктивних критеріїв для оцінки методів тренування в бігу приводило і до різноманіття систем і поглядів.

В кінці минулого століття з'явилися об'єктивні методи оцінки тих чи інших тренувальних засобів. Були з'ясовані фізіологічні основи тренування в бігу, умови, необхідні для вдосконалення аеробного і анаеробної можливостей бігуна [8, с. 319].

У вітчизняній практиці в розумінні фізіологічних процесів, що протікають під час тренування бігунів, лежали відкриття вчених С. Гальперіна, Н. Зімкина, що «у людей м'язи розрізняються переважно за швидкістю і повільності рухів. У повільних м'язових волокнах виникає збудження пізніше, в кілька разів більше час досягнення максимального скорочення і значно менше швидкість проведення збудження».

«Існує пряма залежність між частотою імпульсів і рівнем її (м'язи) скорочення, а також між силою роздратування і величиною скорочення скелетного м'яза. Чим більше частота і сила імпульсів, тим до певної межі більше тонус". "Основа скорочення м'язи - біохімічні процеси, які відбуваються в 2 фази: першу, анаеробну, і другу, аеробну. У кожній з цих фаз відбувається розщеплення речовин зі звільненням енергії і їх відновлення» [6, с. 9-10].

Тренери радянської школи фізичного виховання були щиро переконані, що будь-яке тренування (біг з будь-якою швидкістю) розвиває потрібні м'язи, що кількість з часом переходить в якість, що після необхідного обсягу тренувального навантаження відбувається якісний стрибок.

У своїй тренерській роботі вони часто копіювали систему тренувань чемпіона, трохи пристосувавши її до місцевих умов, проте останні дослідження біологів і фізіологів змушують змінити погляди на тренувальний процес.

Важливо правильно зрозуміти й інтерпретувати сучасне бачення механізму м'язового скорочення і застосовувати на практиці досягнення біології і фізіології. Наприклад, якщо середняк бігає зі швидкістю нижче змагальної, він тренує зовсім не ті м'язові волокна, які будуть задіяні під час змагань, і поступово рухові одиниці перехідного типу перетворюються в повільні оксидативні [4, с. 28-29].

Фізична підготовка бігуна підрозділяється на загальну і спеціальну. Спеціальна підготовка – це підготовка безпосередньо до змагань на одну або кілька суміжних дистанцій. Вона полягає у розвитку високого рівня витривалості і швидкості.

Крестовніков А. Н. вважав, що витривалість – це здатність до тривалого виконання роботи, здатність боротися з втомою, перемагати почуття втоми, зберігати працездатність незважаючи на втому. Витривалістю в бігу є здатність тривало бігати. Однак змагання в бігу проводяться не на тривалість, а на швидкість. Оскільки схильності бігунів різні, вони, як правило, готуються до змагань на будь-якої однієї дистанції. Це веде до вузької спеціалізації і розвитку певної витривалості, що відповідає специфіці даної дистанції [3, с. 24-26].

Спеціальна витривалість у бігу на середні дистанції це здатність пробігати всю дистанцію в максимально високому середньому темпі, незалежно від того, чи буде він рівномірним або змінним. Бігун повинен бути готовий до бігу не тільки з високою рівномірною швидкістю, але і до зміни її в залежності від обставин, швидкого прискорення зі старту, ривків на дистанції, бурхливому фінішу. Готовність бігуна до ривків і прискорень досягається наближенням тренування до умов змагання – включенням змінного бігу, прискорень і ривків різної тривалості та інтенсивності в будь-якій частині дистанції.

Домагаючись високого рівня спеціальної витривалості, бігун в той же час повинен розвивати здатність відчувати темп бігу, визначати швидкість бігу окремих відрізків дистанції з точністю до десятої частки секунди, незалежно від характеру бігу.

Володіючи високим рівнем спеціальної витривалості і почуттям темпу бігун зможе не тільки успішно протистояти тактичних прийомів суперників, але і нав'язувати їм свою техніку, яка багато в чому визначає результат змагань.

Нами розглянуті основні вправи:

- чергування ходьби з бігом;
- тривалий біг переважно в рівномірному темпі для розвитку загальної витривалості;
- біг на швидкість на короткі відстані;
- гімнастичні вправи без снарядів;
- вправи з обтяженнями, зі штангою і т. п.;
- вправи на снарядах (канаті, перекладині і т. п.);

- стрибки в довжину, висоту, потрійні і т. п.;
- метання і штовхання легкоатлетичних снарядів;
- спортивні ігри [1, с. 99-100].

Добре фізично розвинений бігун повинен підтягуватися на перекладині не менше 10-12 разів, стрибати в довжину з місця 270-280 см, потрійним з місця на 8,25-8,50 м, вичавлювати штангу вагою, рівним 75-80% від власної ваги.

Для повного розквіту можливостей бігуна потрібно від 6 до 10 років цілеспрямованої підготовки. Отже, першою і головною умовою успіху є багаторічне планування. Тільки воно забезпечує дотримання принципу поступовості, гармонійний розвиток і зміцнення здоров'я, досягнення і перевищення рівнів обсягу та інтенсивності тренувальної роботи найсильніших сучасних бігунів, тривалість і стабільність виступів в змаганнях з високими показниками.

Багаторічне планування включає в себе три основних етапи: початкової підготовки, спеціальної та спортивного вдосконалення.

Початкова підготовка триває 8-10 до 15 років, тобто до того часу, коли починається спеціальна підготовка з регулярною участю в змаганнях. Головною метою тренування є різнобічна фізична підготовка на основі навчальних планів легкоатлетичних секцій і відділень ДСШ. З метою розвитку витривалості використовується футбол, баскетбол, гандбол і ін. Мета занять: вироблення звички до бігу, розвиток здатності долати великі відстані, розглядаючи це як звичайну, природну і необхідну діяльність.

Спеціальна підготовка починається у віці 15-16 років і триває до 18-19 років. Відрізняється від початкової більш яскраво вираженим характером біговій тренування, регулярному участь у змаганнях, постановкою більш конкретних завдань у фізичному розвитку, включаючи досягнення результатів в бігу на короткі і середні, а в окремих випадках і на довгі дистанції, на рівні другого і першого розряду дорослих і вище.

Тренування проводиться відповідно до прийнятої у нас в країні періодизацією на основі річного циклу. Інтенсивність занять також підвищується. Тривалість основних тренувальних занять становить від 90 до 120 хв.

До 19 років в більшості випадків вже стає зрозумілим, хто з юних спортсменів буде бігати середні дистанції. Критерієм є витривалістні якості спортсмена.

Спортивне вдосконалення юніорів здійснюється за рахунок подальшого збільшення обсягу тренувальної роботи і паралельно підвищенням її інтенсивності.

Багаторічна планування тренування зрілих спортсменів, як правило, здійснюється на чотири роки. У цей період повторюються найбільші міжнародні змагання. Основою багаторічного планування в даний час є річний цикл тренування. Він дозволяє спортсменам знайти спортивну форму, потрібну для участі в перших змаганнях, а для зрілих спортсменів знайти спортивну форму, потрібну для участі в перших змаганнях, а для зрілих спортсменів - відновити і поліпшити базу для досягнення нового, підвищеного рівня спортивної форми і утримувати її протягом усього періоду найбільш відповідальних змагань [3, с. 86].

Аналіз літературних джерел та спілкування з тренерами легкої атлетики допомогли нам зробити висновки, що бігуном ніхто не народжується. Успіхи бігуна як правило, результат правильно і своєчасно розпочатого навчання. Але краще за все сказати, що рухова обдарованість – це сплав вроджених і набутих якостей, сильно розвиваються в процесі тренування. Дуже важливо, по-перше щоб у спортсмена були повноцінна нервова система і система залоз внутрішньої секреції, по-друге, щоб моторно обдаровані діти, які люблять спорт, були помічені своєчасно ще в школі і, по-третє, щоб основна увага приділялася правильній методиці навчання і тренування.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Білецька А. О. Розвиток спеціально витривалості у бігунів на середні дистанції. *Матеріали XXXI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії»:* Збірник наукових праць. Переяслав, 2020. С. 99-100.

2. Жилкін А.І., Кузьмін В.С., Сидорчук О.В. Легка атлетика: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. Москва: Видавничий центр «Академія», 2007. 464 с.

3. Індиченко Л. С. Тренування задля повноцінного життя: як успішно скласти державні нормативи з фізичної підготовленості: Навч.-метод. посібник / заг. ред. В. І. Саричев; авт.-упор. І. М. Головійчук, В. А. Ніколенко. Д., Акцент ПП, 2017. С.24-26, 86.

4. Лебедєв Н.А. Використання різних засобів підвищення витривалості при підготовці юних бігунів на середні і довгі дистанції. *Фізична культура.* 2001. №2. С. 28-29.

5. Підвищення рівня фізичної підготовленості здобувачів вищої освіти методом самостійних занять: навчально-методичний посібник / Саричев В.І., Черевко С.В., Індиченко Л.С., Черевко А.Д. Д.: Вид-во ТВО ВКФ «Візіон», 2019. С. 70-73.

6. Кейно А.Ю., Афанасьев В.А., Загузова С.А Методика специальной физической подготовки начинающих бегунов на среднии дистанции. *Физическая культура.* 2004. №1. С. 9-10.

7. Криворученко О. Структура фізичної підготовленості кваліфікованих спортсменів, які спеціалізуються у бігу на короткі та середні дистанції. *Спортивний вісник Придніпров'я: науково-практичний журнал Дніпропетровського державного інституту фізичної культури і спорту:* ДДІФКС, 2008. №3-4. С.163–167.

8. Платонов В.М., Булатова М.М. Фізична підготовка спортсмена. Київ: «Олімпійська література», 1995. 319 с.

Науковий керівник: Індиченко Л. С.

Дмитро Боронін, Наталія Шкарлат
(Харків)

РОЗВИТОК СПЕЦІАЛЬНОЇ ВИТРИВАЛОСТІ ЄДИНОБОРЦІВ НА БАЗІ КРОСФІТУ

Систематичні заняття фізичною культурою чи обраними видами спорту, в умовах вишів покращують стан здоров'я та працездатність студентів, внаслідок розвитку фізичних якостей.

За показниками основних фізичних якостей можна конкретно оцінювати рівень загальної фізичної підготовленості людини. Серед спортсменів, на прикладі єдиноборців, визначними чинниками досягнення високих спортивних результатів є рівень функціональної підготовки та стійкості організму до витримування тривалих тренувальних навантажень.

Одним із сучасних направлень в підготовці єдиноборців є використання тренувальних програм з кросфіту. За рахунок планування та опанування комплексу вправ на базі кросфіту, можна досягнути значного прогресу показників усіх видів фізичних якостей, особливо витривалості. Можна стверджувати, що високий рівень спеціальної витривалості є запорукою вдосконалення технічної майстерності єдиноборців. Також, студенти, які на заняттях з фізичного виховання використовують кросфіт-комплекси значно підвищують рівень фізичної підготовленості та розширюють діапазон професійно-прикладної підготовки.

Ці методичні вказівки, на нашу думку, будуть корисні, як спортсменам з різних видів спорту, так і студентам, особливо для організації самостійних позанавчальних занять.

В теорії та методиці фізичної культури витривалість визначають, як здатність підтримувати необхідну для забезпечення професійної діяльності потужність навантаження та протидіяти втомленню, яке виникає в процесі виконання роботи. І тому, витривалість проявляється у двох основних формах:

1) в тривалості роботи на заданому рівні потужності до появлення перших ознак виявленого втомлення;

2) в швидкості зниження працездатності при наступанні фази втомлення.

Розрізняють загальну та спеціальну витривалість.

Під загальною витривалістю розуміють здатність тривало виконувати різні м'язові зусилля, порівняно малої та невисокої інтенсивності (крос, ходьба, плавання, спортивні ігри в невеликому темпі).

Спеціальна витривалість – це здатність до тривалого перенесення навантажень, характерних для конкретного виду професійної діяльності або виду спорту.

Змінюючи параметри вправ, що виконуються, можна вибірково та індивідуально підбирати навантаження для розвитку і вдосконалення окремих компонентів. Варто відмітити, що рівень спеціальної витривалості залежить від багатьох чинників: загальної витривалості, силових та швидкісних якостей, техніко-тактичної підготовки та вольових здібностей спортсмена.

Спортивні фахівці виділяють різні види спеціальної витривалості, основні з них: силова, швидкісна, швидкісна-силова, координаційна та інші.

Окремі види спеціальної витривалості ми проаналізуємо, так як їх розвиток є головною метою даної методичної роботи.

Під силовою витривалістю розуміється здатність долати задану силову напругу впродовж тривалого часу. В свою чергу, силову витривалість, залежно від режиму роботи м'язів розподіляють на статичну та динамічну.

Статична силова витривалість характеризується максимальним або лімітованим часом збереження певної специфічної робочої пози або позиції. У боротьбі робоча поза може бути, у виді утримання суперника на спині для проведення больового прийому. Для розвитку статичної витривалості борці використовують різноманітні ізометричні вправи.

Динамічна силова витривалість визначається кількістю певних спеціальних вправ та рухів у фіксований час. Наприклад, для вдосконалення вміння виведення суперника із рівноваги варто застосовувати вправи із гумовими амортизаторами та канатами.

Одним із головних видів спеціальної витривалості є швидкісна, яка характерна для виконання вправ тривалістю від 0,30 сек. до 1 хвилини. Запорукою рівня швидкісної витривалості є фізіологічний чинник – анаеробні можливості організму. Тривалість терміну збереження високого рівня працездатності залежить, насамперед від спортсмена, як він може протистояти втомленню при виникненні кисневого боргу, що постійно збільшується. Відомо, що величина кисневого боргу є показником анаеробних можливостей організму спортсмена. Для розвитку швидкісної витривалості використовуються, як загальнорозвиваючі, так і спеціальні вправи із снарядами та партнерами.

Різні види спеціальної витривалості є незалежними або мало залежними один від одного, та й у кожного окремого спортсмена вони мають різні індивідуальні показники. Але взаємозв'язок між показниками швидкісної та силової витривалості, для забезпечення високого спортивного результату очевидне. Тому багато фахівців для розвитку швидкісно-силових якостей, виділяють швидкісно-силову витривалість. Цей вид спеціальної витривалості потребує одночасного розвитку, як аеробних, так і анаеробних можливостей організму спортсмена.

Особливості спеціальної витривалості єдиноборців

Для розвитку витривалості використовуються різноманітні методи тренування, які варто розподілити на декілька груп: безперервні (рівномірний та змінний) та інтервальні, також контрольний або змагальний методи.

Кожний із методів має свої особливості і використовується для вдосконалення тих чи інших компонентів спеціальної витривалості, в залежності від параметрів вправ, що виконуються.

Однією із специфічних форм інтервального методу являється колове тренування, зміст якого полягає у повторенні серій нециклічних, швидкісно-силових вправ з фіксованими параметрами інтенсивності, часом роботи та інтервалами відпочинку. Організаційні особливості методу полягають у виконанні спортсменом або одночасно групою спортсменів

комплексу спеціально підібраних вправ по «колу», де кожна вправа виконується на окремому місці («станції»). Виконуючий переходить від однієї станції до другої по колу до закінчення виконання усього комплексу вправ. Цей метод широко застосовується, як для організації занять з фізичного виховання, так і у багатьох видах спорту, особливо для розвитку спеціальної витривалості.

На прикладі єдиноборств колове тренування є одним із оптимальних методів підготовки до змагань. Підбір вправ належно здійснювати таким чином, щоб, по-перше, наблизити їх виконання до змагальних дій, по-друге, підвищити рівень різних видів спеціальної витривалості.

Потрібно відмітити, що сам по собі тренувальний процес єдиноборців розвиває витривалість. Вдосконалення технічної підготовки, тактичні завдання, тренувальні та змагальні сутички, інші засоби тренувань підвищують рівень, як силової, так і швидкісної витривалості.

Кросфіт – як система вправ розвитку витривалості

Широке застосування методу «колового» тренування серед єдиноборців для розвитку спеціальної витривалості стало більш розвиненим з виникненням та популяризацією нового напрямку фізичного виховання під назвою «кросфіт». Кросфіт позіціонується і як система фізичних вправ, і як загальний вид спорту.

Кросфіт – це програма направлена на розвиток сили та витривалості, складена в основному із аеробних вправ з елементами гімнастики, пауерліфтингу, гирьового спорту та інших.

Одна із найважливіших особливостей кросфіту – відсутність вузької спеціалізації, у ньому силові вправи перетинаються з аеробними; також характерна висока варіативність навантажень. Постійно змінюючи вправи, задіються різні групи м’язів, концентруючи навантаження, не на певній зоні, а розподіляючи її по всьому кістково-м’язовому апарату спортсмена.

Серед єдиноборців кросфіт набув поширення, як чітко оптимізована програма виконання спеціалізованих вправ з атлетичних видів спорту: вправи зі снарядами (жим, тяга, присідання), легкої атлетики (біг, прискорення, стрибки), гімнастики (вправи на перекладені, брусах, кільцях).

Головне, дотримуватись принципів кросфіту: доступності виконання вправ комплексу та поступовості, що характеризується систематичним, послідовним підвищенням рівня навантажень.

Кросфіт-тренування можна організувати в двох варіантах:

3) спортсмен виконує певну кількість повторень кожної вправи й переходить до виконання наступної вправи;

4) спортсмени змагаються між собою – вони повинні виконати певну кількість кіл за мінімальний час.

Якщо вправи виконують декілька спортсменів одночасно, їх варто розташувати по окремих «станціях» та встановити інтервал часу, наприклад 15-20 с.

Важливий принцип побудови усіх кросфіт-програм, особливо з виконанням силових вправ – чергування навантажень на різні м’язові групи. Вправи підбираються, в залежності від їх впливу на м’язи рук, ніг, шиї та тулуба.

Методика кросфіт-тренувань силової витривалості

Як ми помічали, силова витривалість характеризується здатністю тривало виконувати силову роботу без зниження її ефективності. В свою чергу, силову роботу можна поділити на статичну та динамічну. Силове кросфіт-тренування для розвитку показників витривалості повинно дотримуватись основних правил:

- задіяння максимальної кількості м’язових груп;
- кожна наступна вправа повинна впливати на іншу м’язову групу;
- підбір ваги снарядів повинен бути в залежності від можливостей спортсмена.

Взагалі, у силовому кросфіт-тренуванні єдиноборців потрібно застосовувати вправи, найбільш подібних за структурою виконання до змагальних дій.

Також, доцільно поєднувати різні рухи у єдину комплексну вправу. Наприклад, вправа зі штангою по рухам:

1) тяга штанги на груди;
2) присідання;
3) жим штанги угору.

Методика кросфіт-тренувань швидкісної витривалості

Швидкісна витривалість проявляється в діяльності, що пред'являє підвищені вимоги до швидкісних параметрів рухів у зонах субмаксимальної та максимальної потужності роботи.

Виконання вправ колового тренування для розвитку швидкості, а на далі швидкісної витривалості здійснюється спочатку у зоні невеликих, середніх навантажень. В залежності від рівня та розвитку показників тренованості навантаження підвищують до великих субмаксимальних потужностей роботи.

Швидкісна витривалість в зоні субмаксимальних навантажень забезпечується за рахунок, спочатку анаеробно-гліколітичного механізму енергозабезпечення і далі часто аеробного, тому можна стверджувати, що робота здійснюється в аеробно-анаеробному режимі.

В кросфіт-комплексі єдиноборців для розвитку, насамперед, швидкісних, а також швидкісно-силових якостей, передбачається застосування ускладнених загальнорозвиваючих вправ, вправ приближенних до змагальних дій, а також самих технічних прийомів та елементів борцівського поєдинку.

Для початківців в кросфіт-програму включають: зміни положення тіла у вертикальному та горизонтальному рівнях, стрибки через перешкоди, імітаційні вправи кидкової техніки зі снарядами (канати, мішки, гумові амортизатори). В кросфіт-програму кваліфікованих єдиноборців застосовують спеціалізовані вправи зі снарядами, виконання технічних прийомів з партнером у високому темпі. Та сама боротьба на фіксований час.

Бажано будувати кросфіт-комплекс з вправами, в яких задіяна максимальна кількість м'язових груп спортсменів. Виконання вправ йде на фоні чіткого та поступового максимального споживання кисню (МСК). Також, необхідно дотримуватись економічності рухів спортсмена за рахунок вдосконалення технічних дій обраного виду єдиноборства.

При виконанні вправ спеціальної витривалості треба враховувати емоційний стан спортсменів; з метою досягнення максимального навантаження застосовується елемент змагальності. Спортсмени поділяються на пари або дві команди, корисно проводити цей розділ тренування у виді естафети.

Також, для побудови комплексу використовується виконання кидків чи інших технічних прийомів з партнерами, тому тривалість роботи не повинна перевищувати 2,5-3 хвилин, з поступовим зниженням часу проходження кола, або з підвищенням вимог, для виконуючого комплекс.

Основними критеріями розвитку швидкісної витривалості є час, впродовж якого підтримується задана швидкість або темп рухів.

Фахівці з різних видів фізичної діяльності признали позитивний вплив музичного супроводу під час тренувань. Використання окремих музичних композицій налаштовують спортсмена на позитивний емоційний стан тренувального самопочуття, що сприяє досягненню більш високих результатів.

Контроль при виконанні вправ спеціальної витривалості

Впродовж виконання кросфіт-комплексу на розвиток, як силової, так і швидкісної спеціальної витривалості, з боку викладача повинен бути постійний котроль за станом спортсменів.

Перед початком тренувального завдання спортсмени повинні знати про:

- зміст та кількість вправ у комплексі;
- кількість повторень вправи або чіткий час її виконання.

Після закінчення виконання комплексу, контроль рівня втомлення здійснюється за візуальним оцінюванням, показниками пульсу та артеріального тиску (АТ), а також особистої оцінкою самопочуття самого спортсмена.

В залежності, від цих показників, можна змінювати зміст, час та кількість вправ на тренуванні, так й планувати їх на наступні заняття.

Головним принципом застосування вправ є ступінь їх засвоєння та доступність самих вправ.

Також потрібно враховувати наступні чинники, які визначають рівень спеціальної витривалості:

- силові та швидкісні можливості спортсмена;
- технічна майстерність в обраному виді єдиноборства;
- аеробні та енергетичні можливості спортсмена;
- стійкість фізіологічних функцій під час виконання м'язової роботи в стані втомлення.

Оптимально проводити кросфіт-тренування на фоні невеликого емоційного збудження спортсмена, бажанням показати максимальний результат чи досягти перемоги над партнерами. І навпаки, не допускати до тренування на «результат» борців, після перенесених хвороб, травм чи поганого емоційного стану та інших причин.

Висновки

Аналізуючи, досвід провідних фахівців та тренерів, результатів практичних занять та тренувань з єдиноборств можна зробити декілька висновків:

1) рівень розвитку загальної та спеціальної витривалості студентів, які займаються фізичним вихованням та спортом на прикладі єдиноборців є показником здатності долати значне фізичне навантаження, що в цілому, визначає стан здоров'я та працездатність організму людини;

2) для розвитку та вдосконалення спеціальної витривалості оптимально підбирати та об'єднувати загальні та спеціальні вправи в окремі програми та комплекси на базі кросфіт-тренувань;

3) використання у тренувальному процесі кросфіт-комплексів підвищує рівень розвитку фізичних якостей, а також сприяє вдосконаленню технічної майстерності єдиноборців;

4) оцінювання результатів виконання кросфіт-комплексів є показником функціональної підготовки та чинником емоційного стану спортсмена;

5) застосування комплексу вправ «колового тренування» на базі кросфіту доцільно, як форма організації індивідуальних та самостійних занять.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бокс. Підручник для закладів фізичної культури. Москва, 1979.
2. Дембо А. П. Лікарський контроль у спорті. Москва: Медицина, 1988.
3. Каганов Л. С. Розвиваємо витривалість. *Нове у житті, науці, техніці. Серія ФіС.* Москва, 1990.
4. Матвєєв Л. П. Основи спортивного тренування. Навчальний посібник для інститутів фізичної культури. Москва, ФіС, 1987.
5. Платонов В. М. Теорія та методика спортивного тренування. Київ: Вища школа, 1984.
6. Роумовський Б. А. Як стати сильним та витривалим. *Нове у житті, науці, техніці. Серія ФіС.* Москва, 1984.
7. Рудман Д. Л. Самбо. Москва, 1985.
8. Спортивна боротьба. Навчальний посібник для технікумів та інститутів фізичної культури / Під ред. Туманяна Г. С. Москва, ФіС, 1985.
9. Харлампиев А. А. Система самбо. Москва, 2002.
10. Юшков О. П. Використання показника ЧСС для контроля за рівнем тренувальних навантажень. Москва, ФіС, 1986.

УДК 796.032.2

Ганна Буренко
(Дніпро)

ПАРАЛІМПІЙСЬКИЙ СПОРТ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

У даній статті нами розглянуто формування спортивного руху інвалідів в Україні, проведений аналіз актуального розвитку параолімпійського спорту в Україні. Ході дослідження перевірена актуальність дано галузі спорту та його соціального значення.

Ключові слова:*спортивний рух,інваліди, спортсмени, паралімпійський рух, паралімпійці.*

У сучасному суспільстві соціальна інтеграція людей з ОМЗ є однією з пріоритетних сфер соціальної політики держави. Соціальна інтеграція даної категорії населення в суспільство складний і багатоступінчастий процес. Проходячи цим шляхом, така людина навчається функціонувати в суспільстві нарівні з іншими людьми. Досліджуючи дану проблему, необхідно приділити особливу увагу такому інструменту соціальної інтеграції людей з ОМЗ як Паралімпійський рух.

Теоретичний аналіз показав, що розвиток спорту інвалідів має більш ніж столітню історію. Ще в XVIII і XIX століттях було встановлено, що рухова активність є одним з основних факторів реабілітації інвалідів. Перші спроби залучення інвалідів до спорту були здійснені в 1888 році, тоді в Берліні сформували перший спортивний клуб для глухих. А батьківщиною найперших «Олімпійських ігор для глухих» став Париж: в серпні 1924 роки там зібралися спортсмени – представники офіційних національних федерацій Бельгії, Великобританії, Голландії, Польщі, Франції та Чехословаччини. Але на Ігри прибули також спортсмени з Італії, Румунії та Угорщини – країн, які не мали таких федерацій. Програма Ігор включала змагання з легкої атлетики, велоспорту, футболу, стрільби та плавання. 16 серпня 1924 року утворено Міжнародний спортивний комітет глухих (МСКГ) [3].

Дослідження актуальної наукової літератури з теми показало, що стосується безпосередньо України, то формування спортивного руху інвалідів в Україні веде початок з 90-х років. Саме в цей час почали створюватись українські фізкультурно-спортивні та оздоровчі клуби інвалідів. В подальшому ці громадські об’єднання стали основою для створення Національних Федерацій спорту інвалідів різних нозологічних груп – Всеукраїнської спортивної федерації інвалідів з порушеннями опорно-рухового апарату, Всеукраїнської спортивної федерації глухих, Всеукраїнської спортивної федерації незрячих (всі створені у 1992 р.), Всеукраїнської спортивної федерації інвалідів з вадами розумового та фізичного розвитку (створена у 1993 р.) [4].

На прикладі Паралімпійського руху можна охарактеризувати ті функціональні можливості, які надає спорт в цілому для соціальної інтеграції людей з ОМЗ. Беззаперечно, паралімпійський рух, сьогодні, це не лише спортивний захід, в якому беруть участь особи з обмеженими можливостями здоров'я, але і конкретне соціальне явище, яке має власну специфіку суспільних відносин, результатів діяльності громадських організацій, спрямованих на реалізацію завдань щодо розв'язання соціальних проблем таких людей, в тому числі на їх соціальну інтеграцію. [2].

Ми вважаємо такий підхід до осмислення ролі Паралімпійського руху в соціальній інтеграції інвалідів, є найбільш ефективним, щоб представити його як умову реалізації людьми з ОМЗ своїх можливостей повною мірою не тільки в якості спортсменів, але і поза участю у змаганнях.

Дослідивши актуальний стан розвитку параолімпійського спорту в Україні ми виявили, що сьогодні, Паралімпійський спорт може бути розглянутий в соціальний площині з декількох базових позицій: позиція спортсменів, які приймають участь в даному виді спорту; з позиції людей з обмеженими можливостями здоров’я; з позиції здорових людей.

З позиції учасників паралімпійського руху його потенціал важливий для розвитку соціальної інтеграції таких людей і полягає в тому, що завдяки параолімпійському спорту суспільство приділяє все більшу увагу особам з обмеженими можливостями здоров'я. В даному розрізі здійснюється перехід від ігнорування соціальної проблеми інвалідності до формування в суспільстві стандартів толерантного і шанобливого ставлення до інвалідів, тим самим реалізується принцип рівності прав і можливостей інвалідів. Створюються необхідні умови для ліквідації соціальної нерівності та дискримінації по відношенню до осіб з обмеженими можливостями здоров'я, тим самим суспільство стає відкритим для інтеграції інвалідів [2].

Досліджуючи заявлену проблему з позиції людей з обмеженнями здоров’я, варто вказати, що відбувається залучення інвалідів до занять паралімпійським спортом, що дозволяє відновити їх ослаблений або втрачений контакт з навколишнім світом. Більше того, участь у спортивних змаганнях можна розглядати як форму соціальної активності, яка дозволяє інвалідам сформувати важливі навички: емоційної саморегуляції, самоорганізації, вміння приймати себе, цілепокладання.[5].

Крім того, поряд з безпосередньою участю в спортивних змаганнях, люди з ОМЗ отримують можливість набути досвіду в адміністративній та організаційнійдіяльності через участь в підготовці різних заходів, зборі документів, спілкуванні зі спонсорами, менеджерами, учасниками заходів і т. п. Завдяки роботі в даній сфері відбувається формування компетентності людини з обмеженими можливостями здоров’я в сфері ділової комунікації, придбання професійно-ділових навичок, реалізується організаторський і творчий потенціал. Як правило, у такої людини з'являється можливість завести знайомства і встановити корисні зв'язки, в тому числі і з іноземними спортсменами. Це дозволяє людям з ОМЗ отримати необхідні знання та досвід для подальшого життя і роботи після закінчення спортивної кар'єри, можливість зробити кар'єру в сфері Паралімпійського руху [5].

Для категорії людей з ОМЗ, які не є спортсменами паралімпійцями, даний рух може переслідувати відразу кілька цілей: мотивування і максимально можливого залучення людей з обмеженими можливостями до заняття фізкультурою і спортом, розвитку зовнішнього середовища такої людини – створення в процесі будівництва і реконструкції будівель і споруд, забудови міст та інших населених пунктів умов, які забезпечують таких людей рівними з усіма громадянами можливостями користування спортивними та іншими спорудами, транспортними послугами тощо.[6].

Розглянутий теоретичний матеріал свідчить про те, щоПаралімпійський рух сприяє соціальній інтеграції людей з ОМЗ за допомогою тих досягнень, які демонструють спортсмени-паралімпійці для всього суспільства, що також може служити засобом згуртування окремих людей даної категорії, які в силу своїх фізичних або розумових здібностей повністю або частково ізольовані від суспільства [4].

З точки зору здорового населення, Паралімпійський рух відіграє значну роль в становленні загального психологічного портрета інваліда в суспільстві. На Паралімпійських іграх інваліди часто виступають на межі людських можливостей, демонструючи тим самим такі фізичні показники, яким може позаздрити навіть абсолютно здорова людина. Тим самим в суспільстві виробляється почуття поваги і толерантності по відношенню до інвалідів, що робить суспільство більш відкритим для їхньої соціальної інтеграції. Адже сутність інвалідності полягає в тих соціальних бар'єрах, які стан здоров'я споруджує між інвалідом та суспільством, це означає, що найважливішою умовою досягнення соціальної інтеграції є впровадження в суспільну свідомість ідеї рівних прав і можливостей для людей з ОМЗ.

Нажаль, в цьому році з-за пандемії параолімпійські ігри не проводилися. Однак,розглядаючи параолімпійський спорт на прикладі збірної України попередніх років необхідно відзначити її неабиякі досягнення та популярність.

Паралімпійский спорт має дуже багато видів змагань, а саме: стрільба з лука, параолімпійська атлетика, бочча, велосипедний спорт, кінний спорт, футбол, голбол, дзюдо, парабадміньон, параканое, паратріатлон, пауерліфтинг, гребля, стрільба, плавання,

настільний теніс, волейбол, баскетбол на візках, фехтування на візках, регбі на візках, великий теніс на візках, гірські лижі, парасноубординг, следж хокей, біатлон, бігові лижи та керлінг на візках.

Соціальні функції паралімпійского спорту. Паралімпійському спорту, як соціальному явищу, властиві важливі загальні та специфічні функції соціального значення. Серед загальних виділяються:

– гуманістична.Свобода,рівність,відповідальність – одні з найголовніших гуманістичних чинників. Паралімпійський спорт надає необхідні можливості для розвитку даних якостей у людини з обмеженими можливостями.Також передбачає визнання, розуміння та допомогу особам з особливими потребами не лише з боку спеціалізованих установ та фахівців,але й з боку суспільства,формування адекватних соціальних настанов щодо інвалідів як членів суспільства.

– соціалізуюча та комунікативна – інтеграція людини у життя суспільства,можливість позиціонувати себе як повноправного члена суспільства,забезпечення фундаментальної підготовки до самостійності у житті та навичок праці(тут можемо навіть пов’язати дану функцію з економічною рентабельністю,активізацією суспільної та професійної діяльності людей з обмеженими можливостями.

– виховна та видовищна – полягає у вихованні у людини та суспільства в цілому гуманістичних та морально-етичних вартостей,видатні досягнення спортсменів-інвалідів у Паралімпійських іграх демонструватимуть іншим інвалідам та суспільству в цілому можливості перемоги над фатальними наслідками долі,слугуватимуть прикладом та надихатимуть на спортивно-реабілітаційні заняття.

До специфічних належать:

– корекційно-компенсаторна – основа спортивної діяльності особи з обмеженими можливостями,оскільки основна задача параолімпійського спорту- сприяння максимально можливій корекції вад сенсорних функцій – тобто функцій відчуття, сприйняття, психічних функцій, оматичних та моторних.

– рекраційно-оздоровча – оскільки потреба в активному відпочинку відновленню фізичних і духовних сил властива кожній людині,спорт надає усі необхідні можливості для задоволення даних потреб. У Паралімпійськомі спорті заняття можуть бути засобом відновлення,дозвілля та стимулом комунікації.[1].

Розглядаючи більш локально заявлену тему, вкажемо, що параолімпійський спорт є популярним і на нашій малій Батьківщині. Так, директор Дніпропетровського регіонального центру фізичної культури і спорту людей з особливими потребами «Інваспорт» Олена Зайцева, в інтерв’ю, вказує, що Дніпропетровщина по праву є одним з лідерів України з розвитку паралімпійського та дефлімпійського руху. Плавання – це один з найбільш масових популярних видів спорту, як за кількістю досягнень, так і за кількістю залучених дітей, спортсменів-інвалідів. Це найбільш реабілітаційний вид спорту.

Директор комунального позашкільного навчального закладу «Дніпропетровська обласна спеціалізована дитячо-юнацька спортивна школа для дітей-інвалідів Дніпропетровської обласної ради» В'ячеслав Хриченко, відзначив, що спортивна школа для дітей-інвалідів в Дніпропетровській області була відкрита в 1996 році. Це була перша спортивна школа для дітей-інвалідів, де вони займаються такими видами спорту: плавання, легка атлетика, баскетбол. Наймасовіше відділення – діти з порушенням слуху. У складі Національної збірної України сьогодні 32 вихованця даної школи.

Очевидно, що за часи незалежності України наша команда спортсменів з особливими потребами перетворилася з дебютантів на одного з лідерів міжнародного спортивного товариства паралімпійського та дефлімпійського руху. Таким чином, паралімпійський рух отримав всесвітнє значення, є важливою складовою міжнародного спорту та важливим фактором забезпечення соціальної адаптації інвалідів у суспільстві. Фактично не залишилось відомих видів спорту, в яких не брали участь спортсмени-інваліди. Неухильно розширюється кількість паралімпійських дисциплін. Паралімпійський спорт спонукає оптимізації

фізичного, психічного, морального стану інвалідів. Досягнення спортсменів з фізичними недоліками, їхня надзвичайна сила духу та воля до перемог, мають історичне та виховне значення, спонукають до подальшого підвищення престижу, популярності та розвитку спорту. Систематизована інформація має виразний багатогранний аспект, є актуальним педагогічним та історичним завданням і буде корисна для морального виховання молодого покоління, більш широкого залучення його до сфери олімпійського руху.

Висновки. В результаті нашого теоретичного дослідження ми встановили, що паралімпійський рух є свого роду соціальним ліфтом, який сприяє соціальній інтеграції людей з особливими потребами у суспільство через сприяння подоланню соціальних бар'єрів, що виникають перед ними. Крім своєї спортивної складової, Паралімпійський рух виступає свого роду провідником в громадські маси ідеї рівності прав і можливостей людей з ОП. Безпосередньо самим інвалідом вирішується цілий ряд завдань соціальної інтеграції, починаючи від отримання лікувальної користі, закінчуючи налагодженням соціальних зв'язків і виробленням у здорової частини населення толерантного ставлення до всіх інвалідів взагалі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Брискин Ю.А. Адаптивний спорт. *Советский спорт.* 2010. 316 с.
2. Брискин Ю. А. Вступ до теорії спорту інвалідів: навч. посіб. для студ. ВНЗ фіз. вих. і сп. Москва: «Апріорі», 2008. 68 с.
3. Брискин Ю. А. Спорт інвалідів: підруч. для студ. ВНЗ фіз. виховання і спорту. Київ: Олімпійська література, 2006. 263 с.
4. История паралимпийского спорта: события, факты, цифры. *Паралимпийский спорт: нормативное, правовое и методическое регулирование* / авт.-сост. А.В. Царик;подобщ. ред. П.А. Рожкова. Москва: Советский спорт, 2010. 1267 с.
5. Кадушина В.А. Социальное пространство реабилитациии нвалидов: развитие и информационное освещение Паралимпийского движения. *Вестник ПАГС.* 2009. 95 с.
6. Сунагатова Л.В., Марченкова У.А. Влияние адаптивного спорта на социальную адаптацию инвалидов. *Молодой ученый.* 2012. №12. С. 603-607.

Науковий керівник: Індиченко Л. С.

УДК 615.825

Олександр Волох
(Київ)

МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ ПОДАГРІ У ЧОЛОВІКІВ

Актуальність проблеми. Згідно з різними джерелами в країнах з розвиненою економікою, подагрою страждає від 1 до 2% населення, наприклад, у США, згідно зі статистикою, захворювання діагностували у 2,5 мільйона людей, у Західній Європі показник трохи вище. В Україні рівень виявлених випадків подагри значно нижчий і становить близько 0,1% від загальної кількості населення, що обумовлено менталітетом наших співгромадян та низькою культурою самообслуговування, яка не йде до лікаря та займається самолікуванням. У крові сечова кислота або гіперурикемія, що свідчить про підвищений ризик подагри, властива більшому відсотку населення, за статистикою 12-14% від загальної кількості населення. В даний час взаємозв'язок між гіперурикемією та подагрою не зовсім зрозумілий, оскільки у багатьох пацієнтів з гіперурикемією не розвивається подагра, а у деяких пацієнтів з гострими нападами подагри нормальний або низький рівень сечової кислоти в крові. при подагрі в 20 разів частіше, ніж у жінок. Максимальна частота

захворювання – 40-50 років у чоловіків, 60 років і більше у жінок. До менопаузи подагра у жінок майже не зустрічається через вплив естрогену на виведення сечової кислоти. Гострі напади подагри у підлітків та молодих людей також надзвичайно рідкісні.

Мета дослідження: проаналізувати інформацію (літературні джерела) стовно подагри, її розвитку у чоловіків та існуючі методи боротьби з нею. На основі даного матеріалу спроектувати свою програму або оптимізувати існуючу.

Результати наукового дослідження. Лікування та реабілітація хворих на подагру є повноцінною і включає: дієту з обмеженим споживанням тваринного білка та продуктів, багатих пуринами, регулярні фізичні вправи, масаж, фізіотерапію. Вправи в комплексній терапії допомагають активізувати і нормалізувати обмін речовин, посилити діурез, виділити з організму сечову кислоту, стимулювати кровообіг уражених суглобів, запобігти обмеженню рухливості в них, відновити обсяг рухів у суглобах, в регуляції ЦНС та ендокринної системи [6].

Для постановки діагнозу подагри використовуються критерії, розроблені та затверджені ВООЗ в 2000 р [1].

Класифікаційні критерії гострого подагричного артриту:

1. Виявлення характерних кристалів у суглобовій рідині.
2. Наявність тофус, що містить кристали.
3. Наявність 6 з 12 прикладів, перелічених нижче:

- не одна історія гострого артриту,
- моноартрит
- підкіркові кісти без ерозій;
- максимальне запалення суглоба в перший день захворювання.
- почервоніння шкіри в зоні ураження.
- набряк, біль у першому плюснефаланговому суглобі.
- підозра на тофус;
- гіперурикемія
- одностороннє пошкодження першого плюснефалангового суглоба;
- одностороннє пошкодження суглобів ніг.
- асиметричний набряк суглобів.
- уегативні результати при посіві синовіальної рідини [8].

Рентгенологічні стадії ураження суглобів:

I - великі кісти в субхондральної кістки і в більш глибоких шарах, іноді ущільнення м'яких тканин;

II - великі кісти поблизу суглоба і дрібні ерозії суглобових поверхонь, постійне ущільнення навколосуглобових м'яких тканин, іноді з кальцифікатами;

III - великі ерозії не менше ніж на 1/2 суглобової поверхні, остеоліз епіфіза, значне ущільнення м`яких тканин з відкладенням вапна [9].

Основними елементами програми фізичної терапії можна виділити:

лікувальну гімнастику, лікувальний масаж, електропроцедури, механотерапію [7].

Коли суглоби сильно дратують, не рекомендується робити значні фізичні навантаження. Можна лікувати погіршення стану, але не хворобливі відчуття в м’язах. Якщо ваші руки і ноги травмовані після фізичних вправ, то там накопичується молочна кислота. А це перешкоджає виведенню сечової кислоти, що викликає надмірний тиск на суглоби [5].

Необхідно робити вправи при подагрі, можливо з поступовим збільшенням навантаження. В домашніх умовах лікувальна фізкультура проводиться в провітрюваному теплому приміщенні ~ 3 рази на день. Місія масажу - сприяти виведенню сечової кислоти, покращувати циркуляцію лімфи та крові в уражених кінцівках. Масаж відбувається між нападами. При захворюваннях верхніх кінцівок масаж починають з області комірця в розділі D51, C7-2. Потім масажувати плечовий суглоб, плече, лікоть, передпліччя, зап’ястя, кисть, пальці [4].

Висновки. Основними (моторними) проявами хвороби є сповільненість рухів, скованность м'язів, постуральна нестійкість. Не менш істотний вплив на якість життя пацієнтів надають немоторні розлади: тривога, апатія, ангедонія, стомлюваність, порушення сну, розлад вегетативної регуляції, біль.

Фізіотерапевтичний комплекс подагри повинен складатися з масажу, механічної терапії та фізичних вправ. Необхідно перевірити, чи є у пацієнта протипоказання до цих методів лікування.

Значну роль у реабілітації відіграє ЛФК, завдяки чому рухливість суглобів покращується, що може свідчіти про прискорене призупинення прогресування подагри.

Завданнями масажу є сприяння виведенню сечової кислоти, поліпшення циркуляції лімфи та крові в ураженій кінцівці. Масаж відбувається між нападами. Рекомендована мінімальна кількість масажної терапії - 15 сеансів.

Механічна терапія спрямована на поліпшення рухливості ураженого суглоба та збільшення м’язової сили суглоба та тіла в цілому. Для досягнення максимальних результатів слід поєднувати вправи на пасивних та активних пристроях, а також тренування на кардіотренажерах.

Фізичні вправи є найбільш неагресивним методом природного лікування подагри, тому їх слід додати до реабілітаційної програми. Завдання ЛФК - збільшити рухливість ураженого суглоба, особливо на ранніх стадіях, коли біль дуже сильний і необхідно якомога обережніше працювати з ураженою ділянкою.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Анцупова И.И. Анималотерапия. Москва, "Вокруг света": журнал "Вокруг света" №12 (2795) декабрь, 2006.
2. Большой справочник по массажу. Санкт-Петербург: Невская книга, Москва: Изд-во Эксмо, 2004. 448 с.
3. Барскова В. Г. Диагностика и лечение подагры. «Гринвуд» 2009. 24 с.
4. Беллион Д. Сенсорная инвалидность и реабилитация верховой ездой / Исследовательский центр Бобиньи, Франция, 2004, 24 с.
5. Барскова В. Г. Диагностика и лечение подагры. «Гринвуд» 2009. 24 с.
6. Внутренние болезни. В 10 книгах. Книга 8. Пер. с англ. / Под ред. Е. Браунвальда, К. Дж. Иссельбахера, Р. Г. Пересдорфа и др. Москва: Медицина, 2000. 320 с.
7. Внутренние болезни. Распознавание, семиотика, диагностика. Серия «Мир медицины» / Оформление обложки С. Л. Шапиро, А. А. Олексенко. Санкт-Петербург: Издательство «Лань», 2001. 384 с.
8. Гуревич Д.А. Лечебная реабилитация. *Физ. реабилитация при подагре.* №5. 2017. С.27-28.
9. Денисов И. Н. и др. Новый терапевтический справочник. Санкт-Петербург: ЛитРес, 2005. 604 с.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор Вихляєв Ю. М.

УДК [793.38/796.012.62:796.012.265]

Олена Горбенко, Альберт Лисенко
(Харків)

СУЧАСНІ ЗАСОБИ І МЕТОДИ ПІДГОТОВКИ У СПОРТИВНИХ ТАНЦЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРОГРАМИ

У науковому дослідженні розглядається питання сучасних засобів і методів підготовки у спортивних танцях європейської програми. Саме від удосконалення даного напрямку залежать результати танцювальних дуетів.

Ключові слова: *європейська програма, спортивні танці, спортсмени-танцюристи, суддівство.*

The research examines the issue of modern means and methods of training in sports dances of the European program. The results of dance duets depend on the improvement of this direction.

Key words: *european program, dance sport, dancers, judging.*

Постановка проблеми. Сьогодні ми приймаємо перехід бального танцю у спортивний танець як незаперечний факт. Але де інститути підготовки професіоналів – тренерів, суддів, менеджерів, лікарів? Сьогодні одна людина виступає в ролі тренера, судді, психолога, менеджера, спортивного лікаря. До сих пір загальновизнаним залишається необ'єктивний принцип суддівства в спортивних танцях.

Бальний танець – це, перш за все, частина культури. У навчанні основам бальної хореографії закладені наступні критерії: вдосконалення пластики тіла; музичне виховання; осягнення етичних норм поведінки і спілкування (гендерних і соціальних); виховання прийняття зовнішності людини в суспільстві: костюма, макіяжу, аксесуарів, що відбивають тимчасові і вікові рамки; володіння культурою мовлення.

Глибоке або, навіть, виняткове знання техніки і механіки руху – це ще не все в хореографічному мистецтві, в діяльності сучасного тренера, балетмейстера, вчителя танців. На жаль, у різних сферах нашого життя, можна зустріти напівпрофесіоналів з дипломами та іншими знаками вищої кваліфікації. Необхідно твердо розуміти, що необхідно зробити для того, щоб зупинити цей процес. Необхідно, перш за все, усвідомити, що будь-якою справою повинні займатися професіонали, перш за все менеджери-професіонали, здатні на державному рівні вирішувати відповідні проблеми, наприклад міжвідомчі, які гальмують включення вивчення основ бальної хореографічної культури в загальну освітню систему [2,5,6].

Мета та завдання дослідження – теоретично обґрунтувати особливості сучасних засобів і методів підготовки у спортивних танцях європейської програми.

Матеріал і методи дослідження: теоретичний аналіз, систематизація і узагальнення наукової літератури; педагогічне спостереження, опитування.

Результати дослідження та їх обговорення. Проведений аналіз літературних джерел [1,2,3,7] показав тенденції розвитку європейського танцю.

Сьогодні існують дві основні організації, в яких і розвивається спортивний танець, – це Всесвітня федерація танцювального спорту (далі - WDSF) і Всесвітня танцювальна Рада (далі - WDC).

Сьогодні спостерігається симбіоз «oldschool» англійскої якості, фундаментальних, базових принципів і сучасних тенденцій (корпусної роботи, сучасної механіки), причому не в парах, які танцюють в розряді професіоналів і аматорів, а в парах, які виступають в групі до 21 років і в розряді юніорів.

У WDSF спостерігається надмірний розвиток європейської програми. Більшість пар прагне до того, щоб зробити більше кроків на один такт музики, втілити більше ідей і дій в одиницю часу, показати вище швидкість і більше амплітуди. І найголовніше – все це

відбувається, незважаючи на рівень майстерності пари. Є пари, які з усім справляються і виглядають пристойно, але більшість пар не можуть цього, але змушені робити, щоб бути в тренді.

Сьогодні в рамках WDSF в хореографії пар практично неможливо побачити базових фігур в класичному виконанні, так само як і базового підготовчого кроку.

Підводячи підсумок тенденціям розвитку європейського танцю, слід сказати, що в системі WDSF багато пар намагаються бути оригінальними, придумувати щось нове. Відбувається перенасичення танцю модними інноваціями в збиток фундаментальній якості. Захоплення корпусною роботою нагорі призводить до втрати якості в нижній частині корпусу, ногах. Рівень складності хореографії нерідко значно перевищує рівень самих виконавців.

Фахівці WDC розуміють, що відбувається в WDSF, і намагаються виділитися. Іншого шляху, як слідувати консервативним тенденціям, у них немає. Інновацій в корпусній роботі, використовуваної і пропагованої WDSF, вони протиставляють пропаганду вертикального корпусу, елементи «old fashion».

Як показали дослідження, на даний момент спортивні танці і танцювальний спорт у всьому світі, особливо в країнах Східної Європи, активно розвиваються. Проте існує багато проблем. Продовжимо розглядати актуальну для всіх учасників змагань (починаючи з батьків і закінчуючи апаратом головних суддівських колегій) проблему - обмеження по фігурах, які виконуються в класах, і їх недотримання - на досвіді двох провідних танцювальних організацій: WDSF і WDC [4,5,6].

Виконання танцюристом рухів і фігур під час змагань, які не передбачені переліком допустимих для його віку і рівня, означає тільки одне - його основний педагог недостатньо розуміє, для чого ці обмеження взагалі існують. В іншому випадку такої проблеми не виникло б.

Основою дидактики є навчання від простого до складного. Отже, на початкових етапах навчання і змагального досвіду танцюрист повинен бути огороджений від технічних елементів і фігур, які порушують логіку його навчання і виявляють, наскільки він не володіє своїм тілом. У двох згаданих організаціях існують різні підходи до цієї ситуації.

У національних організаціях під егідою WDSF формальний рівень і можливості танцюриста визначаються системою змагань. У національних організаціях під егідою WDC формальний рівень і можливості танцюриста у виконанні хореографії визначаються виключно викладачем.

Якщо педагог дійсно зацікавлений у розвитку свого учня і довгостроковій роботі з ним, то він, безсумнівно, побачить в цих обмеженнях взаємні (для себе і вихованця) можливості. Якщо ж тренера цікавить швидкий результат, він не орієнтується в базових фігурах і не може скласти хореографію відповідно до програми складності, наївно вважаючи, що більш складна фігура виділить (в кращу сторону) його танцюриста на турнірі, то перевищення складності програми виникає природним чином.

Розглянемо, як все це впливає на танцюриста. У європейській програмі танцюристам спочатку необхідно освоїти фігури з мінімальною кількістю кроків в такті, без зміни позиції в парі (або з мінімальною зміною), з базовим ритмом, який максимально відображає музичну структуру танцю, і характерними підйомами та спусками. Це дозволить сфокусуватися на фундаментальні речі: створенні правильної постановки корпусу (Posture), збереженні цієї постави над передньою частиною ступні на початку і кінці ходу або кроку (Poise), збереженні парної рівноваги (Balance) і позиції рук (Hold), роботі ступні (Foot Work), перекаті ваги по ступні (Movement), розподілі руху в часі (Timing) і просторі (Direction and Alignment). Танець з дотриманням зазначених характеристик буде зрозумілий як самим танцюристам, так і суддям. Зрозуміло, збільшення кількості кроків в такті, найчастіша зміна позицій, що характерно для більш просунутих фігур, завдає шкоди рівновазі, позиції рук і таймінгу виконавців, робить роботу ступні «брудною», а переміщення пари – уривчастим, що негативно позначиться на їх танцювальному досвіді і внаслідок на змаганнях.

Висновки. Виходячи з теоретичного аналізу та узагальнення даних, можна стверджувати, що спортивні танці, як і будь-який інший вид хореографії, – це історія про почуття і відчуття. У новій системі суддівства почуттям і відчуттям приділяється вкрай мало уваги.

Можливо, коли нова система суддівства буде підкоригована і замість 3.0 буде діяти інша система, вона почне працювати краще стосовно до нашого виду хореографії.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Подальші дослідження планується присвятити виявленню інших, не менш важливих, проблем для визначення ціннісних пріоритетів сучасних засобів і методів підготовки у спортивних танцях латиноамериканської програми.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кеба М.Є. Сучасна система оцінювання змагань з бальних танців (танцювальний спорт). *Молодий вчений.* Київ, 2017, №12 (52). С.168-170.

2. Лисенко А.О., Горбенко О.В. Спортивні танці (європейська програма): навч. посіб. Харків: ФОП Бровін О.В., 2020. 344 с.

3. Мур Алекс. Бальные танцы : пер. с англ. С.Ю. Бардиной. Москва: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Издательство Астрель», 2004. 319 с.

4. Осадців Т.П. Спортивні танці: Навч. посіб. Львів: ЗУКЦ, 2001. 340 с.

5. Матвеев В.В Многообразие форм бальной хореографии как часть современной хореографической культуры. *Танец в диалоге культур и традиций:* IX Межвузовская научно-практическая конференция, 27 февраля 2019 г. Санкт-Петербург: СПбГУП, 2019. С.19-21

6. Танец в диалоге культур и традиций: IX Межвузовская научно-практическая конференция, 27.02. 2019 г. Санкт-Петербург: СПбГУП, 2019. 116 с.

7. Ховард Гай. Техника исполнения европейских танцев. Основные принципы. Лондон, 2014. С. 10-11.

УДК 796.011.3:37.091.32:796.325

Віктор Гузар, Олег Шалар, Євгеній Стрикаленко
(Херсон)

ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ НА УРОКАХ ВОЛЕЙБОЛУ З УЧНЯМИ 7-Х КЛАСІВ

У статті проаналізовано ефективність методики індивідуального підходу у навчанні учнів елементам волейболу. Доведено успішне зростання показників технічної та фізичної підготовленості учнів завдяки врахуванню індивідуальних особливостей та залученню до навчання більш підготовлених учнів.

Ключові слова: *волейбол, техніка, передача, прийом, подача м'яча, фізичні якості.*

The article analyzes the effectiveness of the methodology of an individual approach in teaching students the elements of volleyball. The successful growth of indicators of technical and physical readiness of students has been proved due to taking into account individual characteristics and attracting more prepared students to teaching.

Key words: *volleyball, technique, transfer, reception, ball serving, physical qualities.*

Постановка проблеми. Провідними задачами школи є забезпечення умов для злагодженого розвитку учнів та навчити використовувати всі знання в майбутньому житті. Саме фізична культура, як один із основних шкільних предметів, який є незалежною сферою діяльності у соціальному житті країни й проводиться в навчальних закладах як окремий

предмет, на якому зосереджується увага на гармонійному фізичному розвитку кожного учня та вирішуються основні завдання [10].

Фізичне виховання в школі є основою введення фізичної культури і є основною частиною загального виховання, яка зосереджена на розвиток фізичних, морально-вольових, розумових здібностей та професійно-прикладних навичок людини [2, 7, 9].

В процесі фізичного виховання кожен учень повинен мати змогу виразити себе, у цьому зацікавленні не тільки діти а й учитель який проводить урок. За допомогою використання індивідуального підходу на уроках фізичної культури маємо змогу досягти ліпшого результату в освітніх, оздоровчих та виховних завданнях [6, 8]. Саме використання індивідуального підходу до учнів на уроках волейболу є актуальною темою нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про необхідність здійснення індивідуального підходу до фізичного виховання зазначається в працях В. Ареф'єва та Г. Єдинак 2002; Ж. Козиної, 2009; Т. Круцевич, 2011; О. Митчик, 2002; Б. Шияна, 2007 та ін. [1, 3, 4, 5, 10].

Індивідуальний підхід не завжди характеризується в проведенні окремого заняття з учнем. Цей метод використовує взаємний зв'язок усіх способів організації роботи учнів на уроці фронтального, групового та індивідуального. Індивідуальний підхід до учнів на сучасному уроці фізичного виховання - це провідний принцип. Його змістом є виявлення особливостей учнів та розробка методів навчання та виховання під силу кожній дитині на уроці [5, с. 9].

Розподіл учнів за станом здоров'я, фізичним розвитком психологічним та руховою підготовленістю дає змогу розробити індивідуальний підхід специфічний для волейболу. Тобто зробити диференціацію учнів. Крім того, слід звертати увагу на особливості характерні для учнів середнього шкільного віку. Приріст фізичного розвитку хлопчиків починаючи з 13 років та до 15-17 досягає найвищих показників, а у дівчат цей процес починається на два три роки раніше відповідно закінчується теж раніше. Щодо психологічного стану учнів, то гальмівні процеси стають досконалішими, але водночас вони надміру збудливі, а їх поведінка не стійка та не завжди керована [3, 4].

Як вважає Ж. Козіна, в спортивних іграх та естафетах групи слід цілеспрямовано робити змішаними, таким чином кожен учасник групи буде вносити свій вклад для перемоги. Тоді більш слабкі діти будуть намагатися досягнути більш високих результатів [3, с. 137].

Отже, метод індивідуального підходу добре впливає не тільки на фізичний стан організму учнів, а й на психологічний, діти стають більш зацікавленими до уроку та активнішими.

Мета дослідження: визначити ефективність методики індивідуального підходу на уроках волейболу з учнями 7-х класів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження було проведено на базі Херсонської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів № 30 протягом 2019-2020 навчального року. У дослідженні приймали участь 17 учнів 7-А класу та 17 учнів 7-Г класу.

Сутність методики індивідуального підходу полягала в тому, що технічні дії, які мали засвоїти учні (передача м'яча двома руками зверху, прийом м'яча знизу та нижня пряма подача), умовно поділили на модулі.

Для кращого засвоєння вище зазначених технічних модуль поділили на три частини. Наприклад, у першій частині модуля діти вивчали таку технічну дію, як передача м'яча зверху двома руками. Після вивчення цієї дії учні вдосконалювали її в ігрових та змагальних методах навчання, де велося спостереження за виконанням передачі зверху та наперед прогнозувати рівень досягнення учнів.

У другій частині модуля діти освоювати прийом м'яча знизу. Методом індивідуального підходу учнів розподіляли на пари, де один із учнів краще засвоїв технічну дію, а інший гірше. Допомагаючи один одному та прислухаючись до вказівок вчителя діти швидше долали труднощі. Таким чином у дітей з'явилося бажання бути активними і плідно працювати на уроках.

В третій частині модуля діти вивчили та закріпили нижню пряму подачу. Працюючи в парах та трійках учні швидше засвоювали технічну дію та навчилися прийомам взаємодопомоги. Таким чином, більш сильно підготовлені учні залучалися вчителем в якості помічника у роботі з менш підготовленими учнями. А із зовсім слабкими учнями вчитель використовував навчальні картки, в яких розписані вправи, кількість повторень та темп їх виконання.

В наслідок такого підходу у дітей покращувалися рівні не тільки фізичної і технічної підготовленості а й психічний стан, адже працюючи в парах учні ставали більш доброзичливими, спокійнішими та сфокусованими на якісному виконанні певній вправі.

Результати дослідження. По завершенні дослідження під час виконання тестових нормативів учнями 7-х класів з елементів волейболу були отримані наступні результати (таблиці 1, 2)

Таблиця 1.

Рівень засвоєння технічних елементів учнями 7-А класу (%)

Рівень навчальних досягнень	Передача м'яча двома руками зверху в парах	Прийом м'яча двома руками знизу	Нижня пряма подача
Високий рівень	100	94	35
Достатній рівень		6	41
Середній рівень			24
Низький рівень			

Як бачимо, учням обох класів добре даються вправи на передачу м'яча зверху та знизу, однак не дуже добре виходить здійснювати нижню подачу. На нашу думку це зумовлено тим, що діти недостатньо багато часу приділяли розвитку техніки виконання подачі м'яча через сітку. Окрім того, у цьому віці у дітей ще недостатньо розвинута мускулатура верхньої частини тіла і в них мало сили для здійснення нижньої подачі.

Таблиця 2.

Рівень засвоєння технічних елементів учнями 7-Г класу (%)

Рівень навчальних досягнень	Передача м'яча двома руками зверху в парах	Прийом м'яча двома руками знизу	Нижня пряма подача
Високий рівень	88	82	6
Достатній рівень	12	18	82
Середній рівень			12
Низький рівень			

Отже, при проведенні уроку фізичного виховання модуль «Волейбол» методом індивідуального підходу до учнів 7-х класів маємо гарні результати. Діти швидше та якісніше засвоїли навчальний матеріал та досягли більш високих показників. Але більш високий рівень засвоєння техніки волейболу учнями 7-А класу можна пояснити тим, помічники вчителя Віктор Б., Артем З. та Ілля С. регулярно займаються в шкільній секції волейболу. Саме вони власним прикладом та підказками спрямовували інших учнів активніше працювати на уроках.

Для оцінки рівня фізичної підготовленості використовувалися навчальні нормативи шкільної програми. Тестування рівня фізичної підготовленості учнів було розпочато в жовтні 2019 року і тривало до січня 2020 року. Швидкість вимірювалася бігом на 60 м, гнучкість – нахилом тулуба з положення сидячи, сила – згинанням та розгинанням рук в

упорі лежачи, спритність – човниковим бігом 4х9 м, швидкісно-силові якості – стрибком у довжину з місця.

Проводячи оцінювання фізичних якостей учнів були отримані наступні результати (таблиця 3)

Таблиця 3.

Рівень фізичної підготовленості учнів 7-х класів (%)

учні 7-А класу					
Рівень фізичної підготовленості учнів	Показники фізичних якостей				
	Швидкість	Гнучкість	Сила	Спритність	Швидкісно-силова
Високий рівень	71	53	59	59	53
Достатній рівень	29	35	41	41	47
Середній рівень					
Низький рівень		12			
учні 7-Г класу					
Високий рівень	53	53	82	59	47
Достатній рівень	47	35	18	41	41
Середній рівень		12			12
Низький рівень					

Порівнявши отриманні результати можна відмітити, що учні 7-х класів фізично розвинені досить добре. Цьому сприяє відмінна матеріальна база школи та кваліфікований склад вчителів фізичної культури, які всі уроки та позаурочні спортивно-масові заходи проводять на високому науково-методичному рівні. Але в деяких учнів із дисгармонійним фізичним розвитком був виявлений невисокий рівень гнучкості (хлопці) та швидкісно-силових якостей (дівчата).

Висновки. Основне завдання індивідуального підходу на уроці – забезпечення максимально-продуктивної роботи кожного учня з урахуванням здоров'я, всіх видів і рівнів підготовленості та психологічного стану дитини. Впровадження та використання методу індивідуального підходу дає можливість краще взаємодіяти учителю з учнем, змінюється на позитивне ставлення до уроків фізичного виховання.

Індивідуальний підхід при навчанні дітей 7-х класів на уроках волейболу продемонстрував прояв високих показників учнів у виконанні верхньої передачі м'яча двома руками зверху та прийому м'яча знизу при активному залученні помічників вчителя з тих, хто займається у секції з волейболу.

Перспективою подальших досліджень має бути вправ інтегральної спрямованості з тими учнями, які добре та відмінно володіють елементами волейболу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Арєф'єв В.Г., Єдинак Г.А. Фізична культура в школі (молодому спеціалісту). Навчальний посібник для студентів навчальних закладів II-IV рівнів акредитації. 2-е вид. Кам'янець-Подільський: Абетка – НОВА, 2002. 384 с.

2. Грінченко А.Е., Шалар О.Г., Шалар А.П. Эффективность использования интегральных упражнений на занятиях по волейболу. *Физическое воспитание студентов творческих специальностей*. Харьков: ХГАДИ (ХХПИ), №3, 2003. С. 95-103.

3. Козина Ж. Л. Индивидуализация подготовки спортсменов в игровых видах спорта: монография. Харьков, 2009. 396 с.

4. Круцевич Т.Ю. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді: нав. посіб. Київ: Олімпійська література, 2011. 224 с.

5. Митчик О.П. Індивідуалізація фізичного виховання підлітків у загальноосвітній школі: Автореф. дис. ... канд. наук. з фіз. вих. Луцьк, 2002. 24 с.

6. Могилевський О.О., Шалар О.Г. Серія уроків волейболу освітньо-рефлекторної спрямованості. 7 клас. *Фізичне виховання в школах України*. №2(14), 2010. С. 4-13.

7. Рогачов Ю.В., Шалар О.Г. Урок волейболу. 5-й клас. *Фізичне виховання в школах України*. №7 (115), 2018. С. 4-8

8. Шалар О. Г., Гузар В. М., Решотка Н.О Спортивна підготовка учнів ліцею на заняттях з волейболу. *Спортивные игры. Научный журнал*. Харьков, ХГАФК, №1 (11), 2019. 89 с.

9. Шалар О.Г.,З Мартиненко Є.Є. Організація освітньо-рефлекторної діяльності учнів на уроках волейболу. *Теорія та методика фізичного виховання*. №3, 2011. С.19-23.

10. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Ч.2. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2007. 248 с.

11. Strykalenko, Y., Shalar, O., Huzar, V., Andrieieva, R., Zhosan, I., & Bazylyev, S. (2019) Influence of the maximum force indicators on the efficiency of the passing the distance in academic rowing. Journal of Physical Education and Sport, 19(3), 1507-1512. http://dx.doi.org/10.7752/jpes.2019.03218

12. Strykalenko Yevhenii, Shalar Oleh, Huzar Viktor, & Yuskiv Serhii, Silvestrova Hanna, Holenco Nina. (2020). The correlation between intelligence and competitive activities of elite female handball players. *Journal of Physical Education and Sport*, 20(1), 63-70, DOI:10.7752/jpes.2020.01008

13. Shalar Oleh, Strykalenko Yevhenii, Huzar Viktor, & Homenko Yladislav, Popovich Tatyna. (2019) Psychological readiness of handball players for the competition. *Sport science international scientific journal of kinesiology*, 12, issue 1, 95-102.

14. Shalar, O., Huzar, V., Strykalenko, Y., Yuskiv S., Homenko, Y., & Novokshanova, A. (2019). Psycho-pedagogical aspects of interaction between personality traits and physical qualities of the young gymnasts of the variety and circus studio. Journal of Physical Education and Sport, 19(Supplement issue 6), 2283-2288. http://dx.doi.org/10.7752/jpes.2019.s6344

УДК 796.012.1

Максим Жуковін
(Дніпро)

МЕТОДИ РОЗВИТКУ СИЛОВИХ ЯКОСТЕЙ, ВИТРИВАЛОСТІ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ

Розглянуте питання розвитку витривалості та силових якостей різними методами, їх особливості, недоліки та переваги.

Ключові слова: *силові якості, методи, вправи, підхід, темп, кількість повторів.*

The question of the development of strength qualities by different methods, their features, disadvantages and advantages.

Key words: *strength qualities, methods, exercises, approach, pace, number of repetitions.*

Актуальність. Одна з основних здібностей людини, поряд зі швидкістю, гнучкістю, та витривалістю, є сила. Завдяки силі наших м’язів ми можемо переносити предмети, долати різні перешкоди, чинити опір зовнішнім факторам, зберігати певне положення і виконувати силові дії. В роботі описані методи поліпшення силових можливостей та витривалості людини, а також їх особливості.

Постановка проблеми. На даний момент силові навантаження на людину достатньо великі. Навіть якщо людина не працює переважно фізично, в повсякденному житті періодично виникає необхідність в фізичних навантаженнях. Тому варто розвивати різні групи м'язів, їх силу і витривалість. Існують різні методи розвитку різних якостей м'язів. Використовуючи їх, можна поліпшити свої показники і здібності. Це дозволить подолати щоденні навантаження на організм і поліпшити самопочуття кожного, хто застосовує ці методи.

Мета роботи. Дослідити теоретичні засади методів розвитку силових якостей, витривалості та їх особливості.

Викладення основного матеріалу. Як правило вправи можна розділити на три головні групи за своїм характером: загального, регіонального і локального впливу на м'язові групи [3].

Спрямованість впливу силових вправ часто визначається певними компонентами, а саме:

– швидкість виконання;

– темп виконання вправи;

– вид і характер виконуваної вправи;

– величина опору та обваженя;

– кількість повторень та підходів;

– інтервали між підходами.

Доведено, що максимальні можливі силові здібності людини не тільки взаємопов'язані з «віддачею», але і визначають можливість до роботи на витривалість. Якщо запас сил високий людина може працювати в більш високому темпі і може виконувати динамічну роботу зі стандартними обваженнями в діапазоні від 50 - 90% від тих зусиль які здатні показати м'язи. У спортивній практиці для покращення максимального зусилля можна використати кілька методів [5]: метод максимальних зусиль [4], метод повторних зусиль [8], ізометричний метод [6], ізокінетичний метод [3].

Результати дослідження та їх обговорення. Для того, щоб зрозуміти який з методів найбільш ефективний для розвитку силових якостей було розглянуто результати двох експериментів, в яких використовують різні підходи.

Контрольна група тренувалася за загальноприйнятою методикою, а в зміст тренувальних занять експериментальної групи було включено комплекс вправ, спрямований на розвиток швидкісних та силових здібностей боксерів, також були включені спеціальні вправи для розвитку спеціальних фізичних якостей, які характерні для боксу [1].

При розвитку швидкісних та силових здібностей боксерів використовувалися метод ненасичених зусиль з нормуванням кількості повторень, метод динамічних зусиль, ударний метод. Спеціальна фізична підготовка здійснювалася також під час вправ в рукавичках з партнером і на снарядах. Вправи проводились в середньому, розміреному темпі, їх інтенсивність була середньої. Відсутність великих і утомливих навантажень, дає можливість боксеру в спокійних умовах вдосконалюватися в техніці і тактиці і розвивати швидкість і спритність [1].

Також в зміст занять експериментальної групи включалися спеціальні вправи, використовувалися «метод динамічних зусиль», метод ненасичених зусиль з нормованим кількістю раз, ударний метод; вносилася коригування в зміст навчально-тренувальних занять. Оцінюючи отримані дані розвитку швидкісних та силових здібностей у боксерів експериментальної і контрольної груп (табл. 1) при порівнянні показників початку і кінця педагогічного експерименту, спостерігається підвищення результатів за всіма показниками [1].

Таблиця 1

Результати тестування експериментальної і контрольної групи на початку і в кінці експерименту (M ± m) [1]

Тести	Експериментальна група		Контрольна група	
	до	після	до	після
Стрибок вверх з махом рук, см	48,1±0,34	*56,4±0,15*	47,5±0,19	51,4±0,21*
Стрибок в довжину з місця, см	217,5±0,25	*228,4±0,24*	217,3±0,25	220,3±0,25*
Кидок м'яча з-за голови, м	8,25±0,12	9,01±0,11*	8,05±0,13	8,8±0,11*
Метання малого м'яча, м	31,65±0,18	*33,45±0,12*	29,85±0,13	31,95±0,16
Згинання, розгинання рук в упорі лежачи	69±0,26	*72,6±0,19*	67,8±0,29	71±0,16*

Зірочкою * справа - відзначені достовірні відмінності показників в кожній групі відносно вересня; * Зліва - між групами в кінці експерименту. * - p <0,05

Розглянемо ще один експеримент.

Перша група (експериментальна) займалася за методом повторних ненасичених зусиль, а друга (контрольна) група займалася за методом динамічних зусиль. Представники від обох груп (контрольної та експериментальної) займалися протягом чотирьох місяців за різними методиками. Тренувальний процес у учасників обох груп, крім трьох основних вправ, (жим штанги лежачи, присідання, станова тяга) включав в себе наступні спеціальні вправи: жим ногами на тренажері, тяга штанги з підставок, згинання рук зі штангою (сидячи), розгинання рук на 25 вертикальному блоці (стоячи), підйом тулуба на похилій лаві, підтягування на перекладині, згинання та розгинання рук в упорі лежачи [2].

Приріст силових якостей у випробовуваних обох груп представлених в таблиці 2 визначають наступні показники: у вправі підтягування на перекладині приріст склав в КГ 45%, в ЕГ 64%, це на 19% краще; показники в тесті вистрибування з присідаючи в КГ виросли на 21%, в ЕГ на 50,6%, що на 29,6% більше; у контрольному вправі човниковий біг приріст показників в КГ склав 4%, в ЕГ 5%; вправа згинання ніг у висі на перекладині так

Таблиця 2

Динаміка розвитку внутрішньо-групових показників силових якостей у випробовуваних ЕГ і КГ після формуючого експерименту [2]

Вправи	Контрольна група			Експериментальна група		
	до	після	p	до	після	p
Підтягування, разів	8,6±1,6	12,5±1,5	<0,05	8,6±1,6	14,4±1,1	<0,05
Згинання і розгинання рук на брусах, разів	15,8±1,8	20,2±2,2	<0,05	16,7±2,4	24,1±2,1	<0,05
Вистрибування з положення сидячи, см	25,7±3,7	31,1±4,1	<0,05	24,7±2,7	37,2±2,2	<0,05
Підйом ніг в висі на перекладині, разів	17,9±2,9	23,5±4,5	<0,05	15,5±1,5	24,8±2,8	<0,05
Жим штанги лежачи, кг	68,4±6,4	74,7±4,7	<0,05	66,4±6,4	85±3	<0,05
Вис на перекладині на зігнутих руках, с	15±2	20±3	<0,05	16±5	22±2	<0,05

само дозволило виявити значущі відмінності у випробовуваних досліджуваних груп; так приріст результатів КГ склав 31,1%, ЕГ – 60%, що на 28,9% більше; показники у вправі жим лежачи, так само зросли; у КГ приріст склав 9%, в ЕГ 15%, що на 6% краще; у висі на перекладині на зігнутих руках приріст у випробовуваних КГ склав 33%, у випробовуваних ЕГ 62,5%, що на 29,5% більше [2].

Таким чином, більш значний приріст силових якостей за час експерименту був відзначений в експериментальній групі [2].

Висновки. Сила і силові здатності людського організму великі. Вони допомагають долати навантаження: і ті, з якими людина стикається кожен день, навантаження можуть виникнути в надзвичайних обставинах (при пожежах, ДТП і т.д.). Для того, щоб успішно вирішити всі ці проблеми і не підірвати здоров'я, необхідно тренувати і розширювати силові можливості організму. В цьому і полягає, актуальність даної роботи.

Для тренувань же існує безліч методик, які висвітлені в дослідженні, і кожен може вибрати методику для себе, враховуючи свої можливості та цілі. Крім того, всі перераховані вище способи розвитку силових здібностей можна, а часто рекомендується поєднувати, що дозволить натренувати організм і зробити його несприйнятливим до навантажень і негативних факторів зовнішнього середовища.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Власов Є.А. Випускна кваліфікаційна робота «Методика развития силовых способностей у боксеров». URL: https://core.ac.uk/download/pdf/196277075.pdf
2. Пищальников П.К. Кваліфікаційна робота: «Выявление динамики силовых способностей юношей, использующих в тренировке методы повторных непредельных усилий и динамических усилий». URL: https://dspace.susu.ru/xmlui/bitstream/handle/0001.74/23552/2018_431_pishchalnikovpk.pdf?sequence=1
3. Матеріали сайту «Українські реферати». Розвиток силових здібностей людини. URL: https://refs.co.ua/74730-Razvitie_silovyh_sposobnosteiy_cheloveka.html
4. Матеріали сайту «Bukvar.su». Форма й ті види прояви силових здібностей. URL: http://bukvar.su/fizkultura-i-sport/60822-Razvitie-silovyh-sposobnosteiy-cheloveka.html
5. Матеріали сайту «naurok.com.ua». Методика розвитку сили. URL: https://naurok.com.ua/naukova-robota-metodika-rozvitku-sili-u-uchniv-starshogo-viku-na-urokah-fizichnogo-vihovannya-144746.html
6. Матеріали сайту «refdb.ru». Фактори, що зумовлюють силові можливості людини. URL: https://refdb.ru/look/2949551-p2.html
7. Матеріали сайту «sportoutdoorgames.blogspot.com». Методи розвитку силових здібностей. URL: https://sportoutdoorgames.blogspot.com/2012/11/blog-post_764.html

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Мартинова Н. П.

УДК 796.03

Анна Михайленко, Валерій Ніколенко
(Дніпро)

МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ ІНТЕРЕСУ ШКОЛЯРІВ ДО ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ

У статті досліджено формування мотивації школярів до рухової активності, розглянуто їхнє ставлення до фізичної культури і рівень їх фізкультурно-спортивної активності, наведенні шляхи формування інтересу та мотивації до занять фізичним вихованням школярів, розкрито проблему формування мотивації під час занять з фізичного виховання.

Ключові слова: *мотивація, потреби, фізична культура.*

The article examines the formation of students' motivation for physical activity, considers the attitude of students to physical culture and the level of their physical activity, gives ways to form interest and motivation for physical education, reveals the problem of motivating students during physical education.

Key words: *motivation, needs, physical culture.*

Упродовж останніх років в Україні склалася тривожна ситуація – погіршилося здоров'я й фізична підготовленість дітей, учнівської та студентської молоді, що негативно позначається на показниках їхнього фізичного стану, у зв'язку із чим особливої соціальної значущості набувають питання формування, збереження та зміцнення здоров'я учнівської молоді. Істотну роль в оптимізації цієї ситуації відіграє підвищення мотивації до використання засобів фізичної культури в повсякденному житті, у тому числі до занять з фізичного виховання.

За період навчання у школі кількість хворих дітей зростає у 2-3 рази, а кількість дітей, які мають порушення постави, досягає 80-90% від загальної кількості школярів. Протидією негативним наслідкам обмеження рухового режиму дітей та підлітків є фізична культура та спорт, які можуть бути важливим чинником збереження і зміцнення здоров'я, всебічного розвитку, покращення працездатності та зниження втомлюваності, підвищення опірності організму до різних захворювань у період навчання. Але уроки фізичної культури у школі не зацікавлюють, а навпаки - викликають негативні емоції в учнів.

Встановлено причини негативного ставлення школярів до уроків з фізичної культури:

- недоліки матеріально-технічного забезпечення;
- недостатня вимогливість до відвідування занять;
- брак часу;
- недостатній методичний рівень проведення занять;
- відсутній інтерес до занять;
- особиста недисциплінованість і відсутність взаєморозуміння з учителем.

З метою виправлення такого негативного ставлення, необхідний новий методичний підхід до фізичної культури в школі, спрямований не тільки на розвиток рухових здібностей, вмінь і навичок, але і на надання спеціальних теоретичних знань, формування у школярів мотивації до фізкультурної діяльності, виховання у них потреби до фізичного самовдосконалення.

Існують різні способи мотивувати молодь до занять фізичними вправами:

- демонстрація позитивних впливів від фізичних навантажень;
- інтерес до нової справи;
- можливість самоствердитись в оточенні та у змаганні з іншими;
- можливість мати красиве тіло;
- бути здоровим і зовнішньо привабливим;
- для розвитку кар'єрних можливостей;
- наслідування кумира;
- можливість проведення, спільно з друзями, цікавого і корисного дозвілля тощо.

У формуванні мотивації школярів до фізичного вдосконалення визначальне місце займає фахівець з фізичної культури. Багатство його особистості, професійної культури і педагогічної майстерності повинно забезпечувати такі прийоми й способи педагогічного впливу, які збагачують емоційний досвід молодої людини, розвивають уяву, інтерес, формують у них ціннісне ставлення до занять фізичними вправами. Залучаючи молодь до занять і підтримуючи інтерес до них протягом тривалого часу, фахівець має постійно спостерігати за поведінкою і, залежно від цього, використовувати необхідні мотиваційно-психологічні чинники.

Урок фізичної культури є головною формою роботи з фізичного виховання, на яких учні оволодівають програмним матеріалом і здобувають мінімум потрібних знань, умінь та

навичок, що повинно забезпечувати їм найкращий розвиток, зміцнення здоров`я. Опановуючи під керівництвом учителя різноманітні рухові дії, діти відчувають як збільшується їх сила, зростає швидкість і витривалість під час виконання дедалі складніших фізичних вправ. Головним компонентом у структурі навчальної діяльності з фізичного виховання є мотивація. Мотивація – система спонукань які зумовлюють активність організму і визначають її спрямованість. Навчальна мотивація ґрунтується на потребі, яка стимулює пізнавальну активність дитини, її готовність до засвоєння знань. Важливою умовою учіння є наявність пізнавальної потреби і мотиву самовдосконалення, самореалізації та самовираження.

Уміння вчителя всіх бачити, його дотепність і веселість посилюють задоволення від спілкування з ним. Так, школярі закохуються передусім у вчителя, а потім – у його предмет.

Отже, можна сказати, що поведінка учнів, їхній інтерес до занять, активність і дисципліна значно залежать від ставлення до вчителя. На мою думку, вчителю необхідно працювати так, щоб дитина знаходила задоволення від навчання, зростала як особистість з дня в день. Є необхідність ретельно продумувати кожен урок, детально аналізувати його, виходячи з поставленої мети та результатів, одержаних учнями – ось завдання, які щодня повинен ставити перед собою педагог. Тому праця з дітьми повинна приносить задоволення, щоб з'являлися нові ідеї, нові підходи, нові форми роботи, надбання досвіду, який з часом вимальовується у власний творчий стиль, переростає в чітку педагогічну систему роботи. Потрібно завжди пам'ятати, що головне завдання педагогіки – «не загубити» жодної дитини, дати можливість розкрити все краще, закладене природою, сім'єю, школою. Для цього потрібно вивчати, чим живиться дитяча думка, щиро цікавитися кожним учнем як особистістю. Робота з фізичного виховання є багатогранною і потребує вихованню в дитини самостійності, ініціативи, організованості, активності та кмітливості.

До кожної дитини у класі потрібно виявляти щирість, чуйність, не виділяти надмірною увагою обдарованих і не принижувати слабших. Тому потрібно намагатися організувати роботу так, щоб допомогти кожному учневі відчути себе здібним, потрібним, цікавим для вчителя і товаришів, адже це – надійний стимул для майбутнього навчання, занять фізкультурою із захопленням, відчуттям власної гідності. Для того, щоб достеменно знати, що потрібно дітям, що їх турбує стан здоров'я, що вони чекають від занять фізкультурою, які мають спортивні захоплення, потрібно проводити на початку навчального року анкетування учнів, аналізувати відповіді, шукати шляхи вирішення тих проблем, які виникають, намагатися попередити їх. В сучасних умовах у навчальний процес необхідно впроваджувати сучасні ефективні методи організації навчання учнів, підвищувати емоційність викладання шляхом використання музичного супроводу, ігрових та змагальних елементів, мультимедійних засобів навчання.

Висновки. Урок фізичної культури є головною формою роботи з фізичного виховання, на яких учні оволодівають програмним матеріалом і здобувають мінімум потрібних знань, умінь та навичок, що повинно забезпечувати їм найкращий розвиток, зміцнення здоров`я. Головним компонентом у структурі навчальної діяльності з фізичного виховання є мотивація. Її можна визначити як складну багаторівневу систему збудників, що включає потреби, мотиви, інтереси, ідеали, прагнення, установки, емоції, цінності, тощо. У загальному розумінні мотив – це те, що стимулює людину до певної дії.

Практика показує що навчання як процес засвоєння знань, навичок і умінь протікає успішно лише при досить високій пізнавальній активності дітей – прагненні до навчання, до оволодіння більш повними і глибокими знаннями.

Позакласна спортивно-масова робота в загальноосвітній школі є одним з головних ланок фізичного виховання. Будують її на широкій основі самодіяльності учнів. Це організація й проведення фізкультурно-оздоровчих заходів, що включаються в режим дня школярів, спортивних змагань, туристичних походів, заняття в спортивних секціях, гуртках, забезпечення активної діяльності колективу фізичної культури школи.

Пріоритетною формою набуття позитивної мотивації до занять фізичними вправами, збереження і зміцнення здоров'я школярів є система фізкультурно-оздоровчих і спортивно-масових заходів у школі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Арєф'єв В.Г., Єдинак Г.А. Фізична культура в школі (молодому спеціалісту): Навчальний посібник для студентів навчальних закладів ІІ-ІУ рівнів акредитації. 3-є вид. перероб. і доп. Камянець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2007. С. 248.

2. Бахчанян Г.С. Мотивація інтересу до занять фізичною культурою і спортом. *Педагогіка і психологія.* 1998. № 4. С.41-47.

3. Лозова В.І. Пізнавальна активність школярів. Харків: Основа, 1990. С. 348.

4. Остапенко О. Виховання в учнів 8-9 класів інтересу до занять фізичною культурою. *Фізичне виховання в школі.* 2002. № 2. С. 19-23.

5. Островерхова Н.М. Аналіз уроку: концепції, методики, технології. Київ: Фірма "ІНКОС", 2003. С. 352.

6. Сущенко Л.П. Соціальні технології культивування здорового способу життя людини. Запоріжжя, 1999. С. 308.

7. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. В 2-х ч.: Навч. посібник. Тернопіль, 2001.

УДК 796.01

Іван Сомов
(Луцьк)

РУХЛИВІ ІГРИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ШКОЛЯРІВ ДО СКЛАДАННЯ НОРМ КОМПЛЕКСУ ГПО

У статті подана характеристика комплексу ГПО, який був основою радянської системи фізичного виховання. Вказуються нормативи, які мали здати, які мали здати школярі СРСР.

Ключові слова: *ГПО, нормативи, школярі, СРСР, рухливі ігри.*

The article describes the GPO complex, which was the basis of the Soviet system of physical education. The standards that were to be passed by the students of the USSR are indicated.

Key words: *GPO, standards, schoolchildren, the USSR, physical education.*

Всесоюзний фізкультурний комплекс ГПО був основою радянської системи фізичного виховання. Планом роботи по даному комплексу, затвердженим Спорткомітетом СРСР, визначено, що у загальноосвітніх школах до закінчення кожного з парних класів (4, 6, 8, 10-й) всі учні, включені в основну медичну групу, повинні повністю здати норми і вимоги комплексу ГПО, з них на золотий значок – не менше 25%.

Всесоюзний комплекс ГПО вимагає від учнів всебічної фізичної підготовленості, рівномірного, комплексного розвитку фізичних якостей. Саме такий підхід приводить до сприятливих зрушень у фізичній підготовленості школярів, збільшення сили та витривалості, підвищення швидкості рухів, що позитивно позначається на виконанні відповідних нормативів [1, с. 99].

Період вікового розвитку дітей, що здають норми фізкультурного комплексу (7-15 років), характеризується активним формування процесів, що мають важливе значення для становлення та вдосконалення морфофункціональних систем і рухової функції. Протягом цього періоду рекомендується інтенсивно використовувати найрізноманітніші форми і

методи фізичного виховання для успішного розвитку фізичних якостей школярів, формування їх рухових навичок.

Одним з найбільш дієвих засобів, що використовуються для вирішення цих завдань у роботі з дітьми, є рухливі ігри. Емоційний фон ігровий обстановки стимулює рухову активність, підвищує щільність занять, висуває особливі вимоги до ефективних систем, сприяє максимальному вдосконаленню функціональних можливостей. Застосування рухливих ігор та ігрового методу для освоєння низки вправ, що входять в комплекс, дуже важливо для підвищення інтересу дітей до занять по ГПО, які нерідко проходять одноманітно. Ігровий метод освоєння вправ як не можна краще відповідає запитам дитячої психології, сприяє формуванню дитячого колективу. Недарма початкова ступінь комплексу для дітей 7-9 років – «До стартів готовий» наполовину складається з ігрових вправ. Підготовка до здачі норм ГПО, проведена на емоційному фоні, стимулює рухову активність, менше стомлює дітей. Організм хлопців готується до значних функціональних навантажень, що допомагає успішно складати норми комплексу ГПО і брати участь у змаганнях.

Суттєвою особливістю багатьох рухливих ігор є їх виборчий вплив на розвиток тих чи інших рухових якостей. Це робить можливим застосування рухливих ігор для спрямованого розвитку якостей, залежно від того, до здачі якого нормативу комплексу ГПО готуються школярі. Так, ігри, які характеризуються переважним проявом швидкості, можуть бути використані для оволодіння нормативами комплекса ГПО у бігу на 30 і 60 м; швидкісно-силових якостей – в стрибках і в метаннях; витривалості – в кросі, лижах, плаванні; силі – в підтягуванні на перекладині, лазіння по канату, в згинанні та розгинанні рук в упорі лежачи; спритності – в подоланні смуги перешкод.

Зміст шкільної програми дозволяє вести планомірну підготовку дітей до здачі норм майже по всім вправам комплексу ГПО на уроках фізичної культури. Проте, для підготовки учнів до виконання норм з легкої атлетики, гімнастики, лижам та інших видів спорту 2 уроків на тиждень було недостатньо. На допомогу прийшла позакласна робота з ГПО, яка була організована зазвичай у вигляді секцій загальної фізичної підготовки, секцій з видів спорту, а також на «продльонку», де тільки на прогулянки та ігри відводиться до 7 і більше годин на тиждень.

При підготовці до здачі певних нормативів комплексу ГПО представляється можливість використовувати ті ігри, в яких рухова активність дітей є найбільш адекватною з відповідними вправами комплексу ГПО. У зв'язку з цим можна оцінювати і систематизувати ігри за двома напрямками – переважної спрямованості на розвиток фізичних якостей і вдосконалення рухових навичок, необхідних для здачі нормативів комплексу.

Ігри високої інтенсивності характеризуються частотою серцевих скорочень, що перевищує більш ніж на 90% середні показники в спокої, збільшення ЧСС на 70-90% характеризує рухливі ігри середньої інтенсивності, а менш ніж на 70% – низької інтенсивності. Оптимальними варіантами ігрових занять, спрямованих на вдосконалення рухових навичок і фізичних якостей, необхідних для оволодіння нормативами Всесоюзного комплексу ГПО, слід вважати ігрові заняття високої та середньої інтенсивності з тривалістю 60 хв.

Ігрові засоби підбираються з урахуванням поступового збільшення фізичного навантаження від початку до середини і зниження до закінчення занять. При цьому інтервали відпочинку між рухливими іграми повинні бути достатньо короткими (2-3 хв.). Це час слід використовувати на підведення підсумків і підготовку до наступної гри [2, с. 84].

Ігрове заняття варто будувати за наступною схемою:

– розминка тривалістю 5-7 хв. або рухлива гра невеликої інтенсивності;

– 3-4 рухливі гри (1-2 високої та 2-3 середньої інтенсивності);

– в заключній частині заняття використовується гра низької інтенсивності.

Інтервали відпочинку між іграми – 2-3 хв.

Методика застосування рухливих ігор у роботі по ГПО залишається загальноприйнятою. Учні, які відносяться за станом здоров'я до основної та підготовчої медичної групи,

допускаються до занять всіма видами ігор без обмежень. Для ослаблених дітей важливий підбір індивідуальних навантажень при організації ігор. Наприклад, при проведенні сюжетних ігор або близьких до спортивних можна давати школярам (в залежності від рівня їх підготовленості і працездатності) різні; але конкретні завдання:

– грати тільки в захисті або тільки в нападі;

– перестрибувати умовну перешкоду в самій його вузький або широкий частини;

– метати м'ячі з далекої чи близької позначки;

– збільшити або зменшити довжину дистанції, число повторень вправ при грі. При проведенні спільних ігор для більш слабкої команди слід спростити умови гри (зменшити кількість повторень, кількість перешкод, довжину дистанції і т. п.).

Інші методичні вимоги до організації ігор з метою підготовки школярів до здачі норм ГПО полягають у наступному:

– ігри, що включають елементи техніки окремих видів спорту, доцільно застосовувати в тому випадку, якщо ці елементи попередньо розучені. Спочатку в грі даються завдання «хто правильніше і точніше виконає вправу», «хто менше виконає помилок». Це важливо для усвідомленого сприйняття рухів. Лише після цього ігри пов'язують із завданнями «хто швидше», «хто далі», «хто більше» і т. п.;

– можливе об'єднання для занять дітей різних класів (1 – 3, 4 – 5, 6 – 7, 8 – 10-й). Учні цих класів приблизно однакового ступеня фізичного і психічного розвитку, мають несуттєві відмінності в розвитку фізичної та розумової працездатності. Такий віковий поділ зручний і тому, що відповідає віковій структурі комплексу ГПО;

– контрольні відстані в іграх типу естафет (пов'язаних з бігом, плаванням, ковзанами, подоланням смуги перешкод) повинні відповідати нормам комплексу або дещо перевищувати їх;

– при організації занять в школі, таборі важливо застосовувати помітний, яскравий інвентар, що особливо важливо для молодших школярів;

– повинна здійснюватись якісна оцінка виконання рухових дій. Важливо намагатися, щоб елементи техніки можливо більш точно здійснювали учасники в процесі естафетних ігор (подолання дистанцій) і в іграх з ациклічною структурою (ігри з обтяженнями, стрибки);

– при підведенні підсумків ігор (система оцінки за очками) головним критерієм слід вважати наближеність їх змісту до нормам ГПО;

– підготовка до виконання норм (як і здача норм комплексу ГПО) повинна вестися цілий рік. Тому організація занять фізичними вправами та іграми повинна вестися також цілий рік, щоб не спостерігалося зниження фізичної працездатності учнів;

– для вирішення завдань спортивної підготовки в режимі запланованих занять з ГПО важливо орієнтуватися не на окремі ігри, а на використання комплексу рухливих ігор [3, с. 16].

Для молодших школярів (7 – 9 років) таке багатоборство, де потрібно набрати кращий результат по сумі 3 – 4 вправ, саме по собі нагадує гру.

Вправи комплексу для різних вікових груп багато в чому схожі. Тому ігрова методика підготовки до здачі нормативів виправдовує себе в роботі не тільки з дітьми, але і з дорослими.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вовк В. М. Пути совершенствования физического воспитания студентов. Луганск : Изд-во ВУГУ, 2000. 176 с.

2. Нестеров В. Н. Нормативные основы физического воспитания молодежи. Минск : Выш. шк., 1980. 95 с.

3. Сабіров О. Здоров'я студента як національно-культурна цінність в освітньому євро інтеграційному просторі. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві :* зб. наук. пр. Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. № 2(6). С. 16 – 21.

УДК 612.22:612.66

Алла Стрикаленко, Євгеній Стрикаленко, Олег Шалар
(Херсон)

КОЛОВОВЕ ТРЕНУВАННЯ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розкрити зміст та побудова уроків фізичної культури в НВК «Школа гуманітарної праці» ХОР та експериментально доведена ефективність використання колового методу на уроках фізичної культури з учнями молодших класів.

Ключові слова: *урок фізичної культури, коловий метод, молодші школярі.*

The article reveals the content and construction of physical education lessons at the «School of Liberal Arts» and has experimentally proved the effectiveness of using the circular training method in physical education lessons with elementary school students.

Key words: *physical education, circular training, primary school student.*

Постановка проблеми. Значення фізичного розвитку, формування необхідних вмінь й навичок та розвиток фізичних якостей молодших школярів в умовах Нової Української школи не знижується, а навпаки постійно зростає [1, 3, 5]. В той час коли, на жаль, використання комп'ютерів, телефонів та різних гаджетів міцно входить до повсякденного життя, відбувається суттєве зменшення рухової активності суспільства в тому числі й молодших школярів [1, 3]. Вимоги сучасного освітнього процесу вимагають від учнів надмірного розумового навантаження, яке не дозволяє повноцінно розвиватись. Зменшення рухової активності негативно впливає на гармонійний розвиток дітей, а особливо і молодшому шкільному віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість провідних фахівців галузі вважають, що молодший шкільний вік э важливим періодом у житті дитини, коли закладається фундамент її дальшого фізичного розвитку, активно розвиваються інтереси і звички, формується характер [4, 6].

Значна кількість фахівців-практиків, що постійно працюють з молодшими школярами, відмічають високу енергійність, емоційність та рухливості дітей. Під час спроби дорослої людини відтворити всі рухи в такому самому режимі, як це робить дитина, результат виявився негативним. Без розвинених фізичних якостей, без фізичного здоров′я і можливості повноцінно здійснювати основні функції організму людина часто відчуває себе неповноцінною [1, 3].

На думку Б.М. Шияна, С.Ф. Цвека, І.А. Чаленко виховання фізичних здібностей – сили, швидкості, витривалості, гнучкості й навчання рухам є одним з основних завдань освітнього процесу з фізичного виховання в сучасній українській школі [5, 6, 11].

Вчителю фізичної культури відводиться особлива роль в організації фізичного виховання, від його досвіду, вмінь та знань залежить успіх або невдача в реалізації освітньої програми з фізичної культури та розвитку гармонійно розвиненої людини [6, 7, 8, 9, 11].

Вирішення проблем розвитку провідних фізичних якостей у молодших школярів потребує від фахівців застосування найбільш досконалих форм, методів та засобів проведення уроків фізичної культури. Значну перспективу в підвищенні ефективності процесу фізичного виховання молодших школярів відкриває використання на заняттях колового методу. Саме тому дослідження даної теми безперечно є актуальним.

Мета дослідження полягає в вивченні ефективності використання колового методу під час проведення уроків фізичної культури з учнями молодших класів.

Для досягнення поставленої мети перед нами були сформовані наступні **завдання:**

1) Розробити та впровадити, в освітній процес з фізичної культури, для учнів молодших класів, комплекси спеціальних вправ, які виконувались з використанням колового методу.

2) Експериментально визначити ефективність застосовування колового методу для підвищення рівня фізичної підготовленості школярів молодшої школи.

Організація та методи дослідження. Для проведення дослідження в ми визначились з контингентом дослідження. Відповідно до поставних завдань його склали учні молодших класів, які навчаються в НВК «Школа гуманітарної праці» ХОР. Так як на сьогодні діти починають навчання з 6 річного віку, то в нашому дослідження ми застосовували запропонований підхід з школярами, які навчаються в 3 та 4 класах і їм виповнилось по 8-9 років. Всі діти були поділені на дві групи контрольну та експериментальну, які складались з 12 школярів, що відносили до основної медичної групи. Так як в молодшому шкільному віці суттєвої різниці в рівні фізичної підготовленості між хлопчиками та дівчатами не існує, тому в нашому дослідженні ми не розподіляли дітей за тендерним принципом і всі школярі займались за однаковою програмою. Загальна тривалість педагогічного експерименту складала два місяці.

На думку багатьох вчених, молодший шкільний вік є найбільш сприятливий для розвитку різних видів координаційних, швидкісних, швидкісно-силових якостей та гнучкості.

Використання педагогічного контролю завжди дає інформацію про ступінь розвитку у індивіда тієї або іншої фізичної якості. Проте застосування складних та невідомих тестів в молодшому шкільному віці, не дозволяє об’єктивно оцінити рівень підготовленості. Саме тому в нашому дослідженні ми обрали тести, які входять до нормативних форм оцінювання рівня фізичної підготовленості: піднімання тулубу в сід за 30 секунд; нахил тулуба вперед з положення сидячи; стрибок у довжину з місця; згинання та розгинання рук в упорі лежачи, а також тести, які є відносно простими й не вимагають надмірних зусиль: тест “фламінго”; біг на місці з оплиском під коліном за 10 с. [2]

Відповідно до мети та завдань дослідження ми впровадили на уроках фізичної культури коловий метод, який передбачав використання спеціальних вправ за відповідними станціями поточним способом без жорсткого лімітування часу на виконання певної дії. Робота з учнями молодшого шкільного віку була розрахована наступним чином: протягом тижня на кожному уроці застосовувався окремий комплекс з використанням колового методу. Так як навчальний процес передбачає проведення трьох уроків фізичної культури, то нами були розроблені три комплекси вправ, які відрізнялись за змістом і не повторювались протягом тижня. Наступний тиждень починався з першого комплексу вправ. Під час уроку, в основній його частині, діти повинні виконували по три кола. Орієнтовні комплекси вправ представлені нижче:

Комплекс вправ № 1.

- підтягування тулуба двома руками лежачи на гімнастичній лаві двома руками одночасно;
- стрибки в повному присіді зі зміною напрямку оминаючи встановлені фішки;
- повзання на гімнастичному маті способом «спецназ»;
- проходження через спеціальний тунель;
- ходьба на гімнастичній лаві спиною вперед;
- переміщення навколо фішок способом «тюлень»;
- піднімання в сід 20 разів.

Комплекс вправ № 2.

- підтягування тулуба двома руками лежачи на гімнастичній лаві почергово правої та лівої рукою;
- стрибки через бар’єри висотою 25 сантиметрів (6 стрибків);
- повзання на гімнастичному маті способом «черв’ячок»;
- ходьба на гімнастичній лаві стоячи на колінах;
- переміщення навколо фішок способом «павучок»;
- проходження через спеціальний тунель;
- стрибки з використання координаційної дробини (кожне коло іншим способом);

- піднімання ніг з положення лежачи до кута 90 градусів (15 раз).

Комплекс вправ № 3.

- підтягування тулуба двома руками лежачи на гімнастичній лаві способом «силач»;
- біг з високим піднімання стегна з використання координаційної дробини;
- повзання на гімнастичному маті способом «крокодил»;
- проходження через спеціальний тунель;
- подолання смуги перешкод (до склад якої входять гімнастичний міст, гімнастичний кінь та гімнастичний козел) який діти повинні перелізти;
- виконання вправи «кріс крос» (10-15 разів);
- стрибки з обруча в обруч;

Виконання даних комплексів позитивно сприймалось учнями на уроках фізичної культури й діти з нетерпінням чекали наступного уроку.

Робота школярів в контрольній групі не відрізнялась застосуванням спеціальних методів та відбувалась за загальноприйнятою методикою.

Результати дослідження. Для визначення ефективності використання колового методу під час уроків фізичної культури в роботі з молодшими школярами ми визначили вихідні результати фізичної підготовленості та порівняли їх з кінцевими даними. В результаті даного порівняння ми визначили зміни середніх показників по кожному тесту та розрахували рівень приросту, як абсолютний так і відсотковий. Результати змін показників представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Зміни показників фізичної підготовленості молодших школярів протягом експерименту

Тести	В.Д.		К.Д.		Абсолютний приріст		Відносний приріст	
	К.Г.	Е.Г.	К.Г.	Е.Г.	К.Г.	Е.Г.	К.Г.	Е.Г.
Піднімання в сід за 30 с., раз	18	16	22	27	+ 4	+ 11	20	51,2
Нахил тулуба вперед, см	2	3	4	8	+ 2	+ 5	66,7	90,9
Стрибок у довжину з місця, см	134	130	142	148	+ 8	+ 18	5,8	12,9
Згинання та розгинання рук в упорі лежачи, раз	6	5	8	13	+ 2	+ 8	28,6	88,9
Тест «Фламінго», с	23	17	27	28	+ 4	+ 11	16	48,9
Біг на місці, раз	10	8	14	18	+ 4	+ 10	33,3	76,9

Аналізуючи отримані результати зазначимо, що в ході дослідження результати в обох групах покращили проте не рівномірно. Практично за всіма тестами спостерігається чітка перевага школярів з експериментальної групи.

Розглядаючи результати по кожному окремому тесту видно, що сила м’язів черевного пресу в К.Г. збільшилась на 20 %, а в Е.Г. на 51,2 %, що в абсолютних показниках становить 4 та 11 раз відповідно.

Прояв швидкісно-силових якостей за тестом стрибок у довжину з місця в Е.Г збільшився на 18 сантиметрів, а в К.Г. на 8 сантиметрів, що складатиме 12,9 % та 5,8 % відповідно.

Рівень розвитку гнучкості в обох групах змінився нерівномірно. За показниками тесту нахил тулуба вперед з положення сидячи рівень приросту в Е.Г. дорівнював 90,9 %, а в К.Г. – 66,7%.

Суттєво більші розходження встановлені при порівнянні результатів тесту згинання та розгинання рук в упорі лежачи (К.Г. – 28,6 %, а в Е.Г. – 88,9 % відповідно), що, на нашу думку, обумовлено значною кількістю різноманітних лазінь та перелазінь, як в упорі на руках так і по гімнастичній лаві.

Подібна тенденція спостерігається і при визначення здатності до збереження рівноваги. За тестом «Фламінго» більшість дітей Е.Г. покращили власне досягнення майже на 11 секунд, а в К.Г. всього на 4 секунди, що в відсотковому порівнянні становить 48,9 % проти 16 % відповідно.

Нарешті прояв швидкості рухів за тестом біг на місці за 10 секунд з оплиском під ногою в Е.Г. підвищився на 76,9 %, а в К.Г. лише на 33,3 %.

Отримані в ході дослідження переконливо доводять про те, що практично за всіма контрольними тестовими випробуваннями найбільші зрушення встановлені в експериментальній групі. Однак необхідно зауважити, що зміни результатів контрольної групи також відбувались. Все вище зазначене говорить про те, що не зважаючи на природній приріст середніх значень К.Г. використання колового методу дозволяє більш ефективно розвивати основні фізичні якості на уроках фізичної культури з учнями молодших класів.

Висновки. 1. Підвищення рівня фізичної підготовленості школярів є актуальною проблемою для сучасного процесу фізичного виховання в закладах середньої освіти. Одним з інноваційних, цікавих та ефективних напрямків є використання на уроках колового методу, який дозволяє підвищити моторну щільність заняття, якість оволодіння необхідними руховими вміннями та навичками та прищепити дітям інтерес до уроку фізичної культури.

2. В ході дослідження експериментально встановлено, що завдяки використанню колового методу учні експериментальної групи підвищили власні досягнення за всіма запропонованими тестами. Найбільші зміни встановлені за тестом стрибок у довжину з місця – 12,9 %, а найбільші за тестом нахил вперед з положення сидячи – 90,9 %. Зміни результатів в контрольній групі були значно меншими і коливались в межах від 66,7 % до 5,8 %. Все вище зазначене переконливо доводить доцільність застосування на уроках фізичної культури колового методу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Глазирін І.Д. Основи диференційованого фізичного виховання. Черкаси: Відлуння-Плюс, 2003. 352 с.

2. Сергієнко Л.П. Тестування рухових здібностей школярів. Київ: Олімпійська література, 2001. 438 с.

3. Стрикаленко А.Ю. Використання рухливих ігор у фізичній підготовці молодших школярів. *XVI Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасної біології та здоров'я людини». Збірник наукових праць*. №16, 2016. С. 123-127.

4. Стрикаленко Е.А., Шалар О.Г. Методические аспекты развития мышечной массы старшеклассников. *Культура физическая и здоровье. Ежеквартальный научно-методический журнал*. Воронеж. 2008 (2/16). С. 53-58.

5. Чаленко И.А. Современные уроки физического воспитания в начальной школе. Ростов на Дону: Феникс, 2003. 116 с.

6. Цвек С.Ф. Фізичне виховання молодших школярів. Київ: Радянська школа, 1985. 125 с.

7. Шалар О.Г. Педагогічне керівництво самостійними заняттями школярів фізичною культурою. Монографія. Харьків: Нове слово, 2004. 194 с.

8. Шалар О.Г. Фізична культура у 1-4 класах: модульно-блочне навчання (програмно-методичне забезпечення уроків фізичної культури в початковій школі): метод. посіб. Миколаїв: МОІППО, 2007. 112с.

9. Шалар О.Г. Освітньо-рефлекторна організація уроків фізичної культури. *Вересень. Науково-методичний інформаційно-освітній журнал*. Миколаїв: МОІППО, №3-4 (44-45), 2008. С. 111-124

10. Шалар О.Г., Стрикаленко Є.А., Новокшанова А.О. Психологічні особливості юних гімнасток 10-12 років. *Український журнал медицини, біології та спорту.* Миколаїв, №5 (7) 2017. С. 195-197.

11. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2004. 272 с.

12. Strykalenko Yevhenii, Shalar Oleh, Huzar Viktor, & Yuskiv Serhii, Silvestrova Hanna, Holenco Nina. (2020). The correlation between intelligence and competitive activities of elite female handball players. *Journal of Physical Education and Sport*, 20(1), 63-70, DOI:10.7752/jpes.2020.01008

13. Shalar Oleh, Strykalenko Yevhenii, Huzar Viktor, & Homenko Yladislav, Popovich Tatyna. (2019) Psychological readiness of handball players for the competition. *Sport science international scientific journal of kinesiology*, 12, issue 1, 95-102.

14. Shalar, O., Huzar, V., Strykalenko, Y., Yuskiv S., Homenko, Y., & Novokshanova, A. (2019). Psycho-pedagogical aspects of interaction between personality traits and physical qualities of the young gymnasts of the variety and circus studio. Journal of Physical Education and Sport, 19 (Supplement issue 6), 2283-2288. http://dx.doi.org/10.7752/jpes.2019.s6344

УДК 615.825:612

Іван Фурса
(Київ)

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЖІНОК СЕРЕДНЬОГО ВІКУ ПІСЛЯ МАСТЕКТОМІЇ У ТРЕНУЮЧОМУ ПЕРІОДІ

У статті проведено огляд фізіотерапевтичних підходів до відновлення жінок після мастектомії. Наведені сучасні фізіотерапевтичні процедури та прилади для них, які застосовуються у фізичній терапії жінок після мастектомії. Розглянуто механізми впливу наведених методик на організм жінки після мастектомії у тренуючому періоді фізичної реабілітації.

Ключові слова: *мастектомія, DENS-терапія, кінезіотейпування, динамічна електронейростимуляція, лімфодренаж, фізична терапія, пневметична компрессія.*

The article reviews physiotherapeutic approaches to the recovery of women after mastectomy. Modern physiotherapeutic procedures and devices for them, which are used in physical therapy of women after mastectomy, are given. The mechanisms of influence of the given techniques on a woman's body after mastectomy in the training period of physical rehabilitation are considered.

Key words: *mastectomy, DENS-therapy, kinesiotaping, dynamic electroneurostimulation, lymphatic drainage, physical therapy, pneumatic compression.*

Наслідком зростання випадків діагностування раку молочної є те, що значно збільшується попит на лікування. Провідний метод в усуненні раку молочної залози без рецидиву вважають мастектомію – це повне видалення враженої раковою пухлиною молочної залози. Мастектомія, хоч і радикальний метод вирішення проблеми, у більшості випадків застосування є необхідим, уникати його в деяких випадках дуже небезпечно. Окрім операції, необхідно також враховувати зростання попиту на фізичну реабілітацію після такої операції , яка здатна прибрати низку побічних ефектів [1].

Інша проблема, яка також важлива та збільшує попит на правильний підхід до фізичної реабілітації – ускладнення психічного стану. За даними того ж канцер реєстру, більша частина погано відновлених пацієнтів придбали шкідливі звички (паління, надміне споживанняя алкоголю, вживання антидепресантів без необхідності). З цією проблемою зустрічається 1/5 жінок в Україні, яким була проведена ця операція [1].

Із цієї інформації можна вивести цілком послідовну закономірність: в Україні стрімко зростає кількість випадків виявлення раку молочної залози, збільшується кількість жінок, яким необхідна медична допомога (у тому числі і тих, яким потрібна мастектомія), зростає

кількість жінок, яким необхідна психо-фізична реабілітація після мастектомії – закономірність потребує аналізу, проведення аналізу сучасного підходу до фізичної реабілітації після мастектомії та його складові (використання ЛФК, фізіотерапії, масажу, використання технічних засобів, корекція раціону харчування) та спроектувати програму фізичної реабілітації, відштовхуючись від проаналізованого матеріалу та практичних знань.

Нині існує багато методик фізичної терапії для жінок після мастектомії. Всі вони направлені на різні ланки післяопераційних ускладнень, але своєю метою мають покращення адаптації пацієнта, що значною мірою залежить від рівня відновлення лімфатичної та судинної систем.

Найбільш відомими засобами роботи з ускладненнями є лімфодринажне кінезіотейпування, DENS-терапія (Динамічна електронейростимуляція), пневматична компресія.

Лімфодренажне кінезіотейпування – це використання еластичної, натуральної стрічки, що наноситься особливим способом на ділянку тіла, вага та еластичність стрічки наближена до властивостей людської шкіри, тому у пацієнта не виникає дискомфорту. На відміну від звичайного лейкопластиру кінезіотейпи розтягується, має клейову основу повторює структуру шкіри (у вигляді хвиль) яка дозволяє створювати різницю тиску всередині шкіри і рефлекторно послаблювати м'яз. Тейп підтягує і піднімає шкіру і за рахунок цього не дає всім внутрішнім тканинам (м'язам, фасції, зв'язкам) тиснути на судини. Тейп зберігає судини і кровопостачання. Головне завдання кінезіотейпування після мастектомії – покращення току лімфи [2].

Динамічна електронейростимуляція (DENS) – це новий загальнодоступний метод рефлексотерапії, який має абсолютно нешкідливий вплив на проекцію шкіри хворого органу – ділянки, що відповідають спинному мозку, активні та приховані рефлекторні зони, класичні та «нові» точки акупунктури. Терапевтичний ефект реалізується приладами сімейства DENS: Diadence-T, Diadens-DT, які створюють спеціальні електричні імпульси, які динамічно змінюють свої характеристики залежно від результатів моніторингу поверхневого імпедансу шкіри (біологічний зворотний зв’язок) [3]

Суть методу. Терапевтичний засіб у апаратах сімейства DENS – це нервові імпульси енергетичної інформації, які є нормальним (природним) стимулом для нервових закінчень на поверхні шкіри і не проникають через шкіру в організм. Параметри терапевтичних імпульсів змінюються відповідно до змін стану шкіри в області, що відображає захворювання певного органу, і це призводить до швидкого терапевтичного ефекту. Технологічні особливості приладів сімейства DENS та спеціально розроблена спрощена техніка лікування дозволяють ефективно використовувати пристрій у житті людей будь-якого віку з мінімальними протипоказаннями та повною відсутністю побічних ефектів [1, с. 331]. Тривалість сеансу індивідуальна і визначається тяжкістю клінічних змін та загальновизнаними критеріями ефективності (зазвичай 30 - 45 хвилин). Інтервал між сеансами за потребою або при лікуванні дорослих - 1,5 години, при лікуванні дітей – 30 хвилин. Знеболюючий ефект пристрою проявляється раніше за інших. У зв'язку з цим використання пристрою показано при болях будь-якого походження (травми, захворювання, запалення, онкологія). Механізм усунення болю складний, одним з його елементів є вироблення специфічних ендорфінів в організмі людини [4].

Пневматична компресія Одним із сучасних підходів до профілактики виникнення післяопераційного набряку верхньої кінцівки після операцій на молочній залозі є застосування пневматичної компресії. Основою відновного ефекту цього засобу є поліпшення лімфотоку та кровообігу. На думку авторів, ефективність цього засобу пов’язана з 50-100% прискоренням кровотоку, а також зменшенням кровоносних та лімфатичних судин за рахунок духовного стискання тканин верхньої кінцівки. На сьогодні компресія верхніх кінцівок вважається найефективнішим засобом реабілітації у жінок після операції. Методики проведення пневматичної компресії дуже різні, тривалість однієї компресії може складати від однієї до шести годин, а курс реабілітації – від 3-х днів до 2-3 тижнів. Ефективно

використовувати для цього стаціонарний апарат для пресотерапії – Pressomed 2700 – 2900 [5].

Завдяки такому ефекту пристрій використовується для набряків кінцівок, пов'язаних з порушеннями роботи лімфатичної системи після ракової операції. Позитивний результат з'явиться через 5-10 хвилин після початку сеансу [5].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Аксель Е.М. Актуальні аспекти клінічної мамології: Статистика раку молочної залози в Україні. Москва: Авторська академія, 2016. С. 7-12.
2. Вельшер Л.З., Габуния З.Р., Праздников Э.Н. Сторожевые лимфоузлы: их поиск и значение при раке молочной железы.*Современная онкология.* Москва: Лепта Книга, 2016. С. 117-118.
3. Воротников И.К., Богатырев В.Л., Корженкова Г.П. Листовидные опухоли и саркомы молочных желез: клиника, диагностика, лечение. Москва: Маммология, 2017. С. 29–33.
4. Грушина Т.И. Осложнения комплексного лечения рака молочной железы. *Актуальные аспекты клинической маммологии*. Москва: Авторская академия, 2015. С. 423.
5. Слінчак С.М. Сучасні технічні засоби для фізіотерапії. *Онкологія* / За ред. П.В. Шелешко. Тернопіль, 2015. С.313.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор Вихляєв Ю. М.

УДК 796:004.9

Богдан Царан
(Дніпро)

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИТКУ СТУДЕНТСЬКОГО КІБЕРСПОРТУ В УКРАЇНІ ТА АМЕРИЦІ

У статті проведено порівняльну характеристику розвитку студентського кіберспорту в Україні та Америці.

Ключові слова: *студенти, кіберспорт, мотивація, ігри, допомога.*

The article compares the development of student e-sports in Ukraine and America.

Key words: *students, esports, motivation, games, help.*

Актуальність. Комп'ютерні ігри були з нами з самого початку існування комп'ютерів. Від ігри з декількох полігонів та найпримітивнішої логікі ми дійшли до ігор, де фотореалістична графіка та складні і заплутані механіки та ігровий процес. В багатьох іграх змагальний елемент не поступається футболу та баскетболу, тому не дивно що по іграм теж проводять турніри. Бути кращим поміж усіх – одне з найдавніших бажань людини, в іграх воно досягається безперервними тренуваннями та детальним вивченням всіх аспектів обраної дисципліни. Гроші та слава – це те, що сьогодні можуть отримати професійні гравці в відеоігри. Багато кіберспортсменів стають мілінерами у дуже ранньому віці, підліток з Пакістана Сумаїл Хассан став мілінером у свої 16 років, отримавши перемогу на найбільшому турнірі з Dota 2 – The International [5].

Постановка проблеми. Молодь складає велику долю гравців в відеоігри, а тому не дивно що більшість студентів грає хоча б в одну дисципліну, але університет не заохочує студенів до персонального росту та не мотивує використовувати їх хист до ігор. У студентів завжди мало часу для покращення індивідуальних навичок через навчання в університеті, тому вони або добре навчаються, або добре грають. В цьому полягає головна проблема – університет не допомагає студенту розвиватися у обидва боки.

Мета статті – проаналізувати сьогоднішню ситуацію зі студентським кіберспортом, а також зробити порівняльну характеристику розвитку в Україні та Америці.

Сьогодні студентський кіберспорт активно розвивається по всій території України. Кожен день організовуються різні турніри для студентів, а інколи навіть турніри від студентів для студентів. Але залишається велика проблема – університети не бачать важливості кіберспорту для студентів, а саме тому підтримка талановитих студентів або мінімальна, або зовсім відсутня. Адміністрація ЗВО лише інколи фінансово допомагає з організацією турнірів для студентів, але не заохочує самих студентів до розвитку.

Американські ЗВО цієї проблеми не мають, вони дуже часто допомагають студентам безпосередньо тренуваннями. Наприклад, приватний університет Ешленд пропонує своїм студентам не тільки стипендію до $4 тис. на рік, але і тренування на території університету в спеціально обладнаному центрі [2]. На даний момент університет має збірні по Overwatch, Fortnite, Super Smash Bros, та Counter Strike: Global Offensive. Грають ці команди під назвою Ashland Eagles на різних турнірах, у тому числі і у студентських лігах, де приймають участь інші збірні університетів. Така підтримка надає змогу студентам не тільки отримувати добру стипендію та базу для тренувань, але і показати себе у кіберспорті з подальшою можливістю потрапляння у велику кіберспортивну організацію.

На одному університеті Ешленд це не обмежується, найкращим для кіберспорту за умовами вважається Університет Меріленд, що знаходиться у Сент-Луїсі. Склалося так через перемогу команди цього університету на студентському турніру по League of Legends у 2016 році з рекордною статистикою по перемогам. Також вони виграли і наступні 2 турніри, чим закріпили свій статус чемпіонів. Звичайно після цього університет дав команду сфокусуватися на League of Legends, адже команда вже була надзвичайна у цій грі, треба було підтримувати їх у гарній формі. Кімнати для практики обладнані найсучаснішими комп'ютерами, надшвидким інтернетом та найкомфортнішими стільцями для комфорту гравців [4].

Іншим прикладом може бути університет Маямі, вихованці якого здобули першість на змаганнях з Overwatch. На першому поверсі їх бібліотеки влаштована арена, яка збудована спеціально для тренувань команд. На цій арені всього 16 комп'ютерів та декілька телевізорів для перегляду та аналізу своїх минулих ігор.

Україна дійсно розвивається у правильному напрямку. І хоча у нас ще нема збірних університету та стипендії для них, не кажучи вже і про базу тренувань, але є показові випадки відкриття кафедр кіберспорту на базі університетів. Так, ЧНУ імені Петра Могили влітку відкрив нову спеціалізацію кіберспорт, на базі спеціальності «Фізична культура і спорт». Навчання проводять на контрактній основі, а для вступу вимагають ЗВО з української мови і літератури, біології або історії України [1]. Також проводиться творчій конкурс, під час якого перевіряють швидкість реакції, пам'ять та фізичну підготовку. Це не одиничний випадок, до цього таку саму спеціалізацію відкрили Національний університет фізичного виховання у Києві та у Державній академії спорту у Харкові. Але, це все окремі спеціальності, університет повинен заохочувати студентів до саморозвитку шляхом створення та відбору у збірні університету. І нехай на базах багатьох ЗВО вже створені студентські органи, які займаються організацією студентських змагань (Наприклад, DNU Esports з ДНУ ім. Олеся Гончара), але адміністрація повинна допомагати їм з підготовкою збірних, адже це корисно не тільки студентам, а й безпосередньо ЗВО, адже такі студенти матимуть змогу захищати честь університету на всеукраїнських змаганнях.

А виходить так, що студентів не заохочують до самовдосконалення. А це погано, адже в Україні багато змагань з кіберспорту, саме для студентів. Українська федерація кіберспорту дуже часто проводить змагання з Dota 2 та Cs Go на базі різних локацій. Інколи це може бути український університет, але у такому випадку більшу частину підготувань робить сама федерація, а не адміністрація університетів. Але найчастіше за все змагання проводять на базі локальних арен. Прикладом такої арени є Windigo Arena у ТЦ Мост Сіті, що у Дніпрі. Там дуже часто проводили змагання. Зупинилися не через непопулярність, а через пандемію.

Зараз більшість змагань намагаються проводити Онлайн для забезпечення потрібної безпеки студентів. А прикладом безпосередньо змагань є студентський кубок Рівненської області з дисципліни Dota 2, який провидиться федерацією зараз [3].

Висновки. Отже, на сьогоднішній день ЗВО слабо мотивують студентів до самореалізації у сфері кіберспорту, але Україна робить дуже вірні кроки до подолання цієї проблеми. В першу чергу, слід показати адміністрації ЗВО, що студенти дійсно потребують допомоги у реалізації своїх здібностей, адже відеоігри це вже давно не тільки хобі, а й у перспективі – високооплачувана професія, про яку мріють багато студентів України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Матеріали сайту Чорноморського національного університету. URL: https://chmnu.edu.ua/

2. Матеріали сайту «Cybersport.ru». От стипендии до призовых. Как высшие учебные заведения выходят в киберспорт. URL: https://www.cybersport.ru/other/articles/ot-stipendii-do-prizovykh-kak-vysshie-uchebnye-zavedeniya-vykhodyat-v-kibersport

3. Перший офіційний студентський кубок Рівненської області з дисципліни Dota 2. URL: https://www.uesf.org.ua/news/188.

4. Top 10 University eSports Programs & Facilities in the US. URL: https://www.lineups.com/esports/top-10-university-esports-facilities-and-programs-in-the-us/.

5. The 17-year-old esports millionaire. URL: https://abc7news.com/sports/the-17-year-old-esports-millionaire/1466548/

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Мартинова Н. П.

УДК 796.4:159.923-053.6

Олег Шалар, Віктор Гузар, Євгеній Стрикаленко
(Херсон)

ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ ГНУЧКОСТІ У ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ ХОРЕОГРАФІЧНОГО ГУРТКА

У статті представлені результати дослідження методики розвитку гнучкості у дітей і підлітків хореографічного гуртка. Доведено ефективність проведення тренувальних занять за певною структурою та наявності в змісті комплексу вправ спрямованих на розвиток активної та пасивної гнучкості.

Ключові слова: *юні танцюристи, гнучкість, тестування., вправи, методика.*

The article presents the results of a study of the methodology for the development of flexibility in children and adolescents of the choreographic circle. The effectiveness of training sessions according to a certain structure and the presence in the content of a set of exercises aimed at developing active and passive flexibility has been proved.

Key words: *young dancers, flexibility, testing, exercises, methodology.*

Постановка проблеми. Розвиток гнучкості та засвоєння техніки рухів – дві тісно взаємозв'язані ланки єдиного процесу навчання дітей у хореографічному гуртку. Гнучкість – це фізична, якість яка може бути як вродженою, так і набутою. Головна задача тренера покращувати вроджені навики дитині та стимулювати її, щоб не перегоріла. Щодо набутої гнучкості, або розтягування дітей, які зовсім не схильні до цієї фізичної якості, то тут потрібне регулярне та систематичне тренування. Таких дітей треба надихати та стимулювати до результату [4, 7, 8].

Період 11-14 років відзначається, як найкращий для початку занять багатьма видами рухової діяльності. Саме в цей період створюються сприятливі умови для розвитку рухових здібностей, сукупність яких обумовлює можливість дитини досягнути успіхів у певному виді рухової діяльності. Але такий період, щодо початку розвитку гнучкості для майбутніх професійних танцюристів не зовсім сприятливий [1, 2, 3].

Високі темпи її природного приросту у дівчат спостерігаються від 7 до 8 від 10 до 11 та з 12 до 14 років, а в хлопців від 9 до 11 та від 14 до 15 років. Якщо не застосовувати вправи з розвитку, то уже в юнацькому віці амплітуда рухів практично в усіх суглобах починає поступово зменшуватись [1].

Вище зазначене свідчить про необхідність удосконалення методики використання вправ, які сприяють розвитку гнучкості у дітей та підлітків хореографічного гуртка «Оазис», та визначення факторів та проблем які гальмують розвиток гнучкості.

Мета дослідження: обґрунтувати методику розвитку гнучкості у дітей та підлітків хореографічного гуртка

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилось під час тренування хореографічного гуртка «Оазис», в Інгулецькій ЗОШ Херсонської області. В період з грудня 2019 року по березень 2020 року. Дослідження проводилось з двома групами: 3 група – 1-2 класи (11 хлопчиків,14 дівчат), та 6 група – 7-9 класи (12 дівчат).

Показники гнучкості оцінювали у дітей та підлітків за наступними тестовими вправами: «міст», «скріпка» (нахил тулуба із положення сидячи, ноги разом), «шпагат поперечний».

У ході проведення розробленої методики для розвитку гнучкості у дітей танцюристів були проведені заняття 2 рази на тиждень, тривалістю - 120 хв. Структура тренувального заняття складалася з чотирьох частин :

- Розігрів: екзерсиз біля опори (20 хв.)
- Вправи загальної фізичної підготовки (15\20 хв.)
- Основна частина: акробатика та гімнастика (20\30 хв.); постановка номерів та повторення вивченого матеріалу (15 хв.)
- Заключна частина: підсумки та домашні завдання (5 хв.)

У змісті тренувань були передбачені активні та пасивні вправи на гнучкість. З активних вправ найбільш ефективними виявилися пружні і махові рухи, особливо активні статичні вправи, при яких спортсмен зберігає максимальне розтягування протягом невеликого проміжку часу (приблизно 30с). Вправи на розтягання вимагають великого числа повторень, при одноразовому виконанні вправи ефект буде незначним. Тому вправи на розтягання виконувалися серіями, по декілька повторень в кожній, з постійним збільшенням амплітуди рухів.

Пасивні вправи дозволяють трохи швидше добитися бажаної рухливості в суглобах, але ефект від їх виконання менш стійкий, чим від активних вправ, тому на заняттях їх краще застосовувати у поєднанні з активними вправами. Пасивні вправи виконувалися з партнерами і різними обтяжуваннями з використанням при цьому і власних зусиль. Наприклад, при виконанні нахилу вперед юні танцюристи притягали себе руками до ніг, застосовуючи при цьому силу власних рук.

Після розігріву діти виконували систематично одні і ті самі вправи, які були однакові для дітей 1-2 класів (3 група) та 7-9 класів (6 група). Єдина відмінність у частині уроку де застосовувалися вправи ЗФП. Для 3 групи була передбачена зменшена кількість підходів. Вправи на гнучкість на одному занятті рекомендувалося виконувати в такій послідовності: спочатку вправи для суглобів верхніх кінцівок, потім для тулуба і нижніх кінцівок. При серійному виконанні цих вправ в проміжках відпочинку давалися вправи на розслаблення.

Протягом дослідження було проведено тестування юних танцюристів, щодо визначення рівня розвитку гнучкості. У зв’язку з карантином друге тестування було проведено дистанційно, вдома з батьками. Результати були надані у фото та відео відгуках. На жаль, результати надали не всі батьки (таблиця 1).

Таблиця 1

Показники розвитку гнучкості учнів 3 групи (7-8 років) грудень – березень 2019-2020 років (середній бал)

№	Тести / Учні	Міст		Шпагат		Скрепка	
		грудень	березень	грудень	березень	грудень	березень
1.	Дівчата	1,6	2,6	1,6	2,7	1,7	2,4
2	Хлопці	1,4	2	1,6	2,5	1,5	2,3

За результатами тестів з розвитку гнучкості у дітей 3 групи, згідно з таблиці 1, ми бачимо, що динаміка розвитку гнучкості у дівчат краща за динаміку розвитку гнучкості хлопців. Результати свідчать про те, що гнучкість у дівчат молодшого шкільного віку розвинута краще, ніж у хлопців. У хлопців за тестом «шпагат» виявилися кращі результати, ніж за тестом «міст». Це позв'язано з тим, що найвищий темп приросту амплітуди у кульшових суглобах спостерігається з 7 до 8 та з 11 до 13 років. А найвища динаміка приросту рухливості хребта припадає на вік від 13 до15 років.

Показники тесту «шпагат» Дар'ї К. мають високий рівень розвитку гнучкості кульшових суглобів. На почату тесту у дитини був низький рівень гнучкості, вже через місяць тренувань була помітна динаміка розвитку гнучкості, незважаючи на те, що дитина початківець. На початку березня Дар'я К. повністю сиділа на поперечному шпагаті. Такі показники свідчать про наполегливість і велике бажання дитини стати кращою у групі. Тим часом, показники тесту «міст» залишились майже на початковому рівні. Впливом на такі показники є вікова особливість природного розвитку гнучкості.

За результатами тестування юних танцюристів 6 групи з розвитку гнучкості, виявлено більш кращі показники та динаміка розвитку за тестом «шпагат» (таблиця 2).

Таблиця 2

Рівні розвитку гнучкості 6 групи (13-15 років) грудень – березень 2019-2020 років (%)

№		Міст		Шпагат		Скрепка	
		грудень	березень	грудень	березень	грудень	березень
1	Високий	-	41,7	8,3	66,6	8,3	41,7
2	Середній	50	50	41,7	33,4	41,7	50
3	Низький	50	8,3	50	–	50	8,3

Рівень гнучкості дівчат значно виріс. Цьому сприяли систематичні тренування, та виконання домашнього завдання.

Розвиток гнучкості хребта у Євгенії В. в грудні був на низькому рівні. В неї був один з найгірших показників у положенні «міст». В дівчини добра фізична підготовленість та сильний характер. За рахунок своєї наполегливості тест Євгенія В. склала на відмінно.

У ході дослідження виявилося, що дітям (7-8років) легше вдається розвити гнучкість, ніж підліткам (13-15 років). Дівчата 3 групи за тестами «шпагат», «міст» та «скрепка» показали кращі результати ніж хлопці. Але 8 дітей не склали тест, у зв'язку з пропусками і незацікавленістю з боку батьків щодо організації самостійних занять. У 6 групи динаміка розвитку гнучкості виявилася не така інтенсивна, але стабільна.

Спостереження та отримані результати надають нам підставу вважати, що використання під час тренувальних занять та спеціально підібраних комплексів для розвитку гнучкості та рухливості в суглобах сприяє поліпшенню показників, що характеризують ступінь розвитку цих якостей у дітей та підлітків.

Висновки. Дослідженням підтверджено ефективність запропонованої методики розвитку гнучкості у дітей та підлітків, що замаються хореографією. Результати показників розвитку гнучкості у 3 та 6 групах отримані в ході дослідження виявили наступне: розвиток гнучкості у дітей 3 групи (7-8 років) набагато стрімкіший за підлітків. Показники дівчат

3 групи (13-15 років) кращі за показники хлопців. Використання комплексу вправ на вдосконалення гнучкості дітей та підлітків сприяло збільшенню еластичності м'язів, що підвищило міцність м'язового апарату.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Волков Л.В. Теория и методика детского и юношеского спорта. Киев. Олимпийская литература. 2002. 295 с.

2. Гурман Л.Д. Теорія і методика дитячого і юнацького спорту: курс лекцій. Кам'янець-Подільський, 2008. 368 с.

3. Платонов, В. Двигательные качества и физическая подготовка спортсменов, *Litres*, 2019. 656 с.: ил.

4. Шалар О.Г., Стрикаленко Є.А., Новокшанова А.О. Психологічні особливості юних гімнасток 10-12 років. *Український журнал медицини, біології та спорту*. №5 (7). Миколаїв, 2017. С. 195-197.

5. Шалар О.Г. Педагогічне керівництво самостійними заняттями школярів фізичною культурою. Монографія. Харків: Нове слово. 2004. 194 с.

6. Шалар О.Г., Сабадаш В.І., Хоменко В.В. Вплив рухової активності на фізичне здоров'я підлітків. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка*. Вип. 139. Т.ІІ. Чернігів, 2016. С. 148-152.

7. Шалар О.Г., Глухов І.Г., Новокшанова А.О. Прояв властивостей особистості та фізичних якостей юних гімнасток у спортивній діяльності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка «Серія: Педагогічні науки».* Вип. 154. Т.І. Чернігів, 2018. С. 197-202.

8. Shalar, O., Huzar, V., & Strykalenko, Y., Yuskiv S., Homenko, Y., Novokshanova, A. (2019). Psycho-pedagogical aspects of interaction between personality traits and physical qualities of the young gymnasts of the variety and circus studio. Journal of Physical Education and Sport, 19(Supplement issue 6), 2283-2288. DOI:10.7752/jpes.2019.s6344

9. Strykalenko, Y., Shalar, O., Huzar, V., Andrieieva, R., Zhosan, I., & Bazylyev, S. (2019) Influence of the maximum force indicators on the efficiency of the passing the distance in academic rowing. Journal of Physical Education and Sport, 19(3), 1507-1512. http://dx.doi.org/10.7752/jpes.2019.03218

10. Strykalenko Yevhenii, Shalar Oleh, Huzar Viktor, & Yuskiv Serhii, Silvestrova Hanna, Holenco Nina. (2020). The correlation between intelligence and competitive activities of elite female handball players. *Journal of Physical Education and Sport*, 20(1), 63-70, DOI:10.7752/jpes.2020.01008

11. Shalar Oleh, Strykalenko Yevhenii, Huzar Viktor, & Homenko Yladislav, Popovich Tatyna. (2019) Psychological readiness of handball players for the competition. *Sport science international scientific journal of kinesiology*, 12, issue 1, 95-102.

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 81:004:008:316

Galina Antonova, Tetiana Solopova
(Severodonetsk)

INFORMATION TECHNOLOGIES AS A TOOL OF FORMING THE SOCIO-CULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES

У статті обґрунтовується необхідність формування і розкриваються можливості розвитку соціокультурної компетенції студентів немовних факультетів вузів з використанням інформаційних технологій. Вказується, що соціокультурна компетенція спирається на комплекс знань про культуру країни, мова якої вивчається. Підкреслюється її значимість для сучасного професіонала і всебічно розвиненої особистості в сучасних умовах глобалізації, інтернаціоналізації та міжкультурної інтеграції. Описуються дидактичні переваги використання сучасних мультимедіа при розвитку соціокультурної компетенції у студентів.

Ключові слова: *вища освіта, соціокультурна компетенція, розвиток соціокультурної компетенції, мультимедійні засоби навчання, іноземна мова, англійська мова, культурний діалог.*

The process of studying the culture of another nation allows you to comprehend your national culture in a new way, to understand it more deeply. Foreign language socio-cultural competence and its formation at the university are especially relevant in the modern conditions of the development of education, which is adapting to the trends of globalization, internationalization of the labor market and intercultural integration of peoples and countries of the world.

According to one of the conceptual provisions of the communicative approach, language, being a phenomenon of a certain civilization, should be studied in the context of this civilization [1, p.10].

Students should get acquainted with the culture of the countries of the studied language, the degree of mastery of which reflects the socio-cultural competence.

In the context of the current situation, language training in the system of higher professional education should ensure the development of students' abilities that allow them to use a foreign language as a tool of communication in the dialogue of cultures and civilizations of the modern world.Similar abilities that should allow students to use a foreign language as a tool for individual personal penetration into culture other nations, as well as for educational purposes, can be developed only on the basis of the integration of the communicative, socio-cultural and intercultural development of students by means of a foreign language. Thus, one of the tasks of teaching a foreign language in the system of higher professional education is the development of the socio-cultural competence of students.

In the works of most researchers, sociocultural competence is understood as the ability to compare co-studied linguocultural communities, interpret intercultural differences and act adequately in situations of violation of intercultural understanding.

Entering into dialogical relations with another culture is impossible without solid knowledge of both the culture of your country and your people, and the culture of the country whose language is being studied. Deep regional knowledge, including possession of information about the geographical position and climate of the country in relation to everyday life, economy and traditional relations and social institutions, about the main milestones of historical development, about outstanding events and famous people, about religious beliefs and rituals, greatly facilitate intercultural communication.

Scientific works of such researchers as E.H. Grom, E.V. Kavnatskaya, E.V. Kompantseva, L.D.Litvinova, Yu.A. Makkoveeva, L.N. Polushina and many others were devoted to the problem of socio-cultural education in the conditions of a pedagogical, language university, university of a

humanitarian profile or a school with in-depth study of a foreign language. However, the goals and conditions of teaching a foreign language in a non-linguistic university differ significantly from a language university. The very need for the socio-cultural development of students by means of a foreign language in a non-linguistic university is not new. Its relevance was expressed, for example, by M.A. Bogatyreva, M.V. Plekhanov, I. V. Stasyukevich, S.G. Ter-Minasova and other researchers. However, some aspects of this problem remain insufficiently developed, especially taking into account the specifics of teaching a foreign language in a non-linguistic university.

A significant role in teaching foreign languages in general, as well as in the formation of socio-cultural competence in this process at the present stage of education development, characterized by informatization, is played by multimedia teaching aids. Their use makes it possible to acquaint students with socio-cultural information about the country of the target language in a comprehensive and visual way - through the combination of photographs, videos, drawings and diagrams, as well as audio recordings.

A computer connected to a multimedia projector and a large screen makes it possible to make teaching a foreign language more accessible and interesting, and in terms of developing socio-cultural competence, attract students to understand the cultural characteristics of the country of the target language. The didactic potential of multimedia is due to the possibility of their complex impact on the senses of students. When a teacher includes a video that reflects a certain cultural tradition, custom, holiday, everyday life, the peculiarities of education, marriage, art, business and other social and cultural institutions, then students will be motivated to watch it by the fact that there is no need to apply special effort: looking and listening is enough, as opposed to retrieving information from reading. In addition, the use of multimedia teaching tools makes it possible to draw students' attention to didactic information, which has a positive effect on the perception of educational material. When using authentic video materials, the principle of immersion in the socio-cultural environment of the foreign language being studied in the classroom is implemented in practice, creating the illusion of familiarizing students with the natural language environment, simulating a communicative situation.

Recently, the technology "tandem study of a foreign language and culture" has become popular in the world. "Tandem Europe" is a project funded by the European Commission. According to the tandem method, people speaking different languages work in pairs to learn a language from each other, learn more about the culture of their partner, to exchange knowledge from different areas, spheres of life. Thus, in the process of the project tandem methodology, intercultural interaction occurs, carried out, inter alia, from interdisciplinary positions. In the tandem method, the language of communication is the language of one of the communicants.

Today, the Internet technology "Web Quest", created in 1995 by the American professor B. Dodge, is also gaining popularity, which is a web script for a project task and includes less complex components such as "Hot list" and "Multimedia scrapbook" (lists of certain information, multimedia and Internet sources on the topic), "Treasure Hunt" (questions on the topic are added to the sources), "Subject Sampler" (involves, among other things, questions of a problematic nature, where you need to express your opinion) [4, p. 275].

It should be noted that when preparing assignments, all students can always use information resources on the Internet, while those students who do not fit the time to prepare an assignment for a sufficient number of points for them have the opportunity to get the necessary points by the end of the session, by preparing a report on the completed task in the format of the Internet technology "Subject Sample": they make a list of Internet resources on this topic, several questions that reveal the content of the topic, and answers in which you want to express your opinion on the topic. Students should be able to “defend” such work.

In conclusion, it can be noted that the use of multimedia technologies brings a new stream to the teaching of foreign languages, helps to increase the motivation of students in their study, and also provides a unique opportunity for bilingual and bicultular development of students and their inclusion in an active dialogue of cultures.

Thus, the use of multimedia in teaching a foreign language makes it possible to increase the effectiveness of the formation of socio-cultural competence, since it provides the teacher with ample opportunities to present socio-cultural knowledge. If we understand by socio-cultural competence the ability to adequately perceive and understand the cultural characteristics of representatives of another state, another country, another ethnic group based on a set of relevant knowledge, then modern multimedia is an effective means of forming such an ability.

Expanding cooperation between countries and peoples increases the demand in the international labor market for specialists with a high level of development of socio-cultural competence and the ability to use world information resources, since a foreign language has become an instrument of communication in a single information space.

REFERENCES

1. Елухина Н. В. Устное общение на уроке, средства и приемы его организации. *Иностр. яз. в шк.* 1995. № 2. С. 4-12

2. Образцов П. И., Иванова О.Ю. Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку на неязыковых факультетах вузов. Орел: ОГУ, 2005. 114 с.

3. Саєнко Н.С. Підготовка майбутніх інженерів до міжкультурної комунікації другою іноземною мовою. Наукові записки: Збірник наукових статей, №2. Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. Ніжин, 2011. С.110-114.

4. Шустова Ю.В. Веб-квест как новая технология формирования иноязычной коммуникативной компетенции. *Вестник Самарского государственного технического университета. Серия: Психолого-педагогические науки.* 2013. №2(20). С. 274-276.

УДК 175181

Тетяна Бугай
(Харків)

ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНИХ АНГЛІЦИЗМІВ В РЕКЛАМНОМУ ПРОСТОРІ ТА СПЕЦИФІКА ЇХНЬОЇ УЗУАЛІЗАЦІЇ

У цій статті проаналізовано аспекти узуалізації сучасних англіцизмів до україно- та російськомовного рекламного дискурсу. Основою дослідження є функціонування лексичних запозичень з англійської мови, що увійшли до складу сучасних української та російської мов на початку XXI ст., а саме особливості їх фонетико-графічної, граматичної та словотвірної адаптації. Матеріалом для дослідження стала лексика, запозичена з англійської мови до україно- та російськомовного рекламного дискурсу. Метою є виявлення та аналіз особливостей освоєння англіцизмів до систем вище згаданих мов у візуальній рекламі на початку XXI ст. Визначено причини та обставини залучення англіцизмів до рекламного дискурсу, проаналізовано особливості їхнього функціонування та освоєння в межах україно- та російськомовного рекламного простору.

Ключові слова: *запозичення, англіцизм, комерційна візуальна реклама, адаптація, фонетико-графічна адаптація, граматична адаптація, словотвірна адаптація.*

In this article the aspects of the usualization of modern anglicisms in the Ukrainian and Russian advertising discourse are analyzed. The basis of our study is the functioning of lexical borrowings from English, which became part of modern Ukrainian and Russian languages at the beginning of the XXI century, namely the features of their phonetic, graphic, grammatical and derivational adaptation. Our research is based on the vocabulary borrowed from English into Ukrainian and Russian advertising discourse.

The aim of this work is to identify and analyze the features of the development of anglicisms to the systems of the above languages in visual advertising at the beginning of the XXI century.

The reasons and circumstances of appearance of anglicisms in advertising discourse are defined, features of their functioning and development within the limits of the Ukrainian and Russian advertising discourse are analyzed.

Key words: *adaptation of anglicisms, anglicism, grammatical adaptation, borrowing, commercial visual advertising, derivational adaptation, phonetic graphic adaptation.*

Лексичний склад кожної розвиненої мови перебуває під значним впливом позамовної дійсності, в тому чи іншому форматі відображаючи її динаміку. На думку науковців, головним джерелом поповнення й збагачення лексичних систем української та російської мов на початку XXI ст. є англійська. Активізації процесу запозичення англомовних слів суттєво сприяють засоби масової інформації та реклама. Це стосується й візуальної зовнішньої реклами, яка інтенсивно здійснює маніпулятивний вплив на смаки, світогляд, поведінку людей.

Домінування англіцизмів у рекламному дискурсі пов'язане з інтенсифікацією соціально-політичних та економічних процесів, глобалізацією інформаційного простору тощо. У цьому контексті створюються новітні концепти, що зумовлюють потребу в їхніх мовних відповідниках. На думку Б. Ажнюка, глобалізаційні процеси спричиняють все більшу присутність англійської мови в інформаційно-комунікативному просторі України [1, с. 48–54]. Серед причин залучення англіцизмів до рекламно-комунікативного простору деякі дослідники виділяють потребу в номінації нових об'єктів, якщо в мові-реципієнті відсутня лексема на позначення певного поняття. Як зазначає з цього приводу Л. Архипенко, необхідність в називанні нових явищ і предметів призводить до запозичення значної кількості англіцизмів, оскільки багато таких лексем відсутні у словниках взагалі, а частина тих, які вже увійшли до української мови, вживається сьогодні в іншому значенні [2, с. 75]. Л. Крисін вважає причинами залучення англіцизмів неможливість віднайти належного номінативу, а також необхідність розмежування змістовно близьких, але нетотожних понять [5, с. 131–151]. Досить часто англомовні лексичні одиниці вживаються як еквівалент відсутнього відповідника в мові-реципієнті: *дайджест, онлайн, бейгл* тощо. Згідно з результатами дослідження Д. Вецлера, найбільш важливими передумовами залучення англомовних лексем до рекламних повідомлень є висока престижність англійської мови та необхідність номінації нових понять [8, p. 27]. Підтвердженням міркувань науковця можна вважати такі англіцизми: *краш, хайп, смарт, лакшери*.

Слід зауважити, що запозичення англіцизмів до сучасного україно- та російськомовного рекламного простору характеризується багатьма суперечливими моментами. Перш за все, це англійська лексика на позначення реалій, які до останнього часу вважалися приналежністю «чужого» світу, оцінюючись неоднозначно, прикладом чого може бути *хостел*. Не менш важливим є прагнення збагатити номінативну систему мови новими англіцизмами, що позначають нові реалії – *пілінг, скролити, трендсетер* та ін. Приєднуємося до міркувань В. Романа про те, що іншомовні слова виконують функцію економії мовних засобів, оскільки для заповнення номінативних лакун у сформованих терміносистемах, які обслуговують ту або іншу тематичну галузь, професійне середовище використовуються засоби чужої мови, особливо – в ситуації заміщення описової конструкції. [6, с. 92] Залучення англіцизмів до інформаційно-комунікативного простору може зумовлюватися й необхідністю конкретизації значення слова, що з'являється в різних сферах життя та розповсюджується в процесі глобальної міжкультурної комунікації (*трейд-ін, таргетинг, маркетинг*).

За словами Л. Козуб, активне застосування англіцизмів у рекламному дискурсі спричинене бажанням слідувати моді. Володіння іноземними мовами, а особливо англійською, вважається дуже престижною й цінною компетенцією. Внаслідок такої ситуації особа, котра намагається якомога частіше вживати у своєму повсякденному мовленні англомовні лексеми, матиме більше шансів завоювати увагу співрозмовника [4, с. 41]. Саме в цьому контексті можна пояснити масове використання англіцизмів у рекламних слоганах,

назвах компаній чи їхньої продукції тощо, особливо спрямованих на молодіжну аудиторію (*інфлюенсер, лаунжбар, лук, смартхаус, смартшоп, тренд, хейтить, хакнуть*).

Особливістю сучасної мовної ситуації в рекламному дискурсі є запозичення слів у їхньому розмовному варіанті. Такі лексичні одиниці, як *гаджет, краш, лакшери, хакни, фешн*, швидко пристосовуються до акцентних і словозмінних форм мов-реципієнтів, що сприяє входженню зазначених елементів до розмовного мовлення й уможливлює їхню подальшу узуалізацію.

Таким чином, завдяки розповсюдженню реклами лексичний склад сучасних української та російської мов збагачується шляхом інкорпорації нових одиниць, більшість із яких становлять слова англійського походження. Використання запозичень у мові-реципієнті передбачає й появу варваризмів, що позначають нові «імпортні» реалії. Входження нових слів дозволяє поповнити синонімічний склад мови, сприяє виникненню омонімів тощо.

Важливим аспектом залучення іншомовної лексики в мові реклами є її адаптація. За влучним зауваженням М. Євчука, «слов'янські мови є відкритими для проникнення до них чужих слів, оскільки цьому сприяє їхня фонетична система, орфографія, граматичні особливості, а також різноманіття засобів словотвору [3, с. 129]. У широкому розумінні адаптація означає асиміляцію запозичених лексем на фонетико-фонологічному, граматичному, словотвірному та семантичному рівнях. Приєднуємося до думки Г. Сергєєвої, що «… процес освоєння лексичних одиниць – багатоаспектне явище…, ознаками якого можуть бути: формальні, тобто пристосування запозичень до системи мови-одержувача з максимальним зближенням їхньої фонетичної, графічної та граматичної характеристики; функціональні, до яких належать різні аспекти лексико-семантичних змін і словотвірної активності запозичень у мові-реципієнті» [7, с. 16]. У згаданих та інших подібних дослідженнях йдеться про те, що запозичення, пристосовуючись до системи мови-реципієнта, проходить складний і тривалий шлях адаптації.

Основним напрямом процесу освоєння англіцизмів у сучасних текстах україно- та російськомовної реклами є орієнтація на звучання етимона запозиченої лексеми в мові-джерелі, тобто застосування методу практичної транскрипції для якнайточнішої передачі її вимови (*інсайт, каппинг, квест, мейнстрим* тощо). Разом з тим дія принципів практичної транскрипції у наш час значно розширюється, а тому можна спостерігати певні ситуації «відхилення від норми»: написання англомовних лексем, у яких наявне подвоєння приголосних, із однією літерою (*синамон, скролити, фреймінг, чилить*); вживання твердої приголосної перед голосною переднього ряду (*сюрпрайз, челендж, бейдж*); вимова з побічним наголосом англіцизмів-композитів чи поліморфемних слів (*ін-тайм, смартшоп, трейд-ін, шоу-рум, онлайн*). Спостерігається також процес заміни однієї фонеми мови-джерела кількома фонемами мови-донора: при відтворенні англійської приголосної фонеми /ŋ/ у слові *diving* в українській отримуємо *дайвінг*, де /ŋ/ перетворюється на комбінацію /н/ та /г/. Цю тенденцію можна спостерігати в прикладах: *бігохакінг, еквайринг, нейромаркетинг* тощо.

Менш вживаним та продуктивним є прийом транслітерації, суть якого полягає в політерній передачі запозиченого слова за допомогою графічної системи мови-реципієнта (*блогер, бодипозитив, бургерлофт, вебинар, донаты, стикер*). Передбачити всі можливі випадки поєднання літер української та російської мов та позначуваних ними звуків складно, а отже виникає проблема із встановленням єдиних правил транслітерації. Вказаний метод адаптації може допускати умовне використання букв і введення додаткових знаків – йдеться про випадки неповної транслітерації. Прикладом такого процесу є відсутність в деяких англіцизмах кінцевої літери ***-е***, характерної для їх написання в мові-донорі: вони не вимовляються в названій мові у зв'язку з сильною редукцією (*діджитал офіс, ін-тайм, прайм-тайм, сюрпрайз*).

Спостерігається також застосування змішаного способу асиміляції англіцизмів, тобто поєднання способів транслітерації та транскрипції в одній лексемі (*лайфхак, опен-эйры, экшн камера*).

Граматична асиміляція англіцизмів найчастіше виявляється у:

− набутті іменниками та прикметниками категорій роду (жіночий рід – *фасилітація, френдзона*, чоловічий рід – *інсайт, лукбук, нейромаркетинг, лайфхак, рофл, фриланс*, середній рід – *худі*); при цьому слід підкреслити, що визначення граматичного роду базується на формальних (характер основи та морфемної будови) та семантичних (співвіднесення із статтю істоти, позначуваної іменником) критеріях;

− набутті формальних показників категорії числа, характерних для мови-реципієнта (*ланчі*, *хітстіки, пилары, постеры*);

− входження до словозмінної парадигми мови-реципієнта (іменники *–опенэйров, пилларах, пилингов*, *трендсетерів*, *лайками*, *сити-бордах;* прикметники – *нескіпабельний*, *трендовий, драйвовий, топовая*);

− віднесення до категорій виду (*свайпать, хейтить*), перехідності/неперехідності та до певної дієвідміни дієслів (*фрешить, хакнути*).

Важливим етапом адаптації англіцизмів рекламної сфери стає їхнє словотвірне освоєння. Процес створення нових слів у мові-реципієнті як на основі питомих, так і залучених елементів відбувається за певними правилами і схемами. Словотвірна продуктивність деяких іншомовних лексем спостерігається вже на початкових етапах їхньої адаптації. Після проходження перших етапів асиміляції, здебільшого, відбувається ще активніше включення цих лексичних одиниць до деривaційних процесів у межах мов-реципієнтів. Підтвердженням такої тенденції може бути процес узуалізації англомовної лексеми *шопінг*: на основі цієї фонетико-графічної форми англіцизму-іменника *shopping*, що досить активно використовувалася у вітчизняній рекламі, згодом з'явилося дієслово *шопінгувати*.

Основу формування словотвірних гнізд в межах рекламної комунікації становлять англіцизми-іменники. Найбільш продуктивними є морфологічні способи деривації похідних лексем, серед яких виділяється суфіксальний (*контентщик, мастерпаснути, таргетолог, трендовий, шопінгувати*). Більшість зафіксованих дієслів та прикметників утворена додаванням до фонетико-графічної освоєної форми англіцизму-іменника різноманітних формантів: *гаджетувати*, *драйвовий, нескіпабельний* тощо.

Процес адаптації англомовних лексем упродовж останнього часу пришвидшився, однак асиміляція значної частини з них ще не завершилася. Незважаючи на наявність показників проходження фонетико-графічного та граматичного етапів освоєння, запозичена лексична одиниця може залишатися на периферії словотвірного процесу. Однак у більшості випадків саме здатність англіцизму до формування похідних слів підтверджує завершення процесу адаптації, а значить і узуалізації до системи мови-реципієнта. Прикладом прикінцевих етапів цього процесу може бути активне вживання в сучасному рекламному дискурсі фонетико-графічно освоєної лексеми *смарт* та утворених від неї дериватів *смартани, смарт-сім'я, смарт-пропозиція, смарт-рішення, старт-ціна, смартуйся.*

Проведене дослідження дозволяє зробити попередній висновок, що в межах українського рекламного дискурсу функціонують англіцизми із різним рівнем адаптованості до систем мов-реципієнтів. Не всі новітні запозичення, що активно використовуються в рекламі, набувають поширення в повсякденному мовленні. Для багатьох пересічних носіїв мови вони все ще залишаються незрозумілими або малозрозумілими, подекуди – екзотичними чи сленговими, а тому мають відносно невисокий потенціал узуалізації. Збільшення частоти новітніх англіцизмів у друкованих та електронних ЗМІ, в мережі Інтернет, на зовнішніх рекламних носіях тощо призводить до того, що такі лексичні одиниці стають все більш звичними для носіїв української та російської мов. Це означає, що комерційна візуальна реклама є одним із потужних каналів залучення англіцизмів до розглянутих мов-реципієнтів, їхньої всебічної адаптації, а отже й повноцінного входження до лексико-семантичних систем згаданих мов.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ажнюк Б. М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації. *Мовознавство*. 2001. №3. С. 48–54.

2. Архипенко Л. М. Етапи і типи адаптації однослівних англомовних фінансово-економічних термінів. *Культура народов Причерноморья*. 2003. № 44. С. 83–84.

3. Євчук М. С. Особливості процесу комплексної адаптації англійських запозичень у польській та українській мовах. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер.: Філологічні науки*. 2013. Кн. 3. С. 129–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2013_3_28 (дата звернення 10.12.2020).

4. Козуб Л. С. Особливості використання англіцизмів у сучасній українській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університ*у. *Сер.: Філологія*. 2017. Вип. 26(2). С. 40–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2017_26%282%29__14 (дата звернення 09.12.20)

5. Крысин Л. П. Языковое заимствование как проблема диахронической социолингвистики. *Диахроническая социолингвистика*. Москва, 1993. С. 131–151.

6. Роман В. В. Функціонування лексичних запозичень у мові ЗМІ: соціолінгвістичний аспект. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер.: Філологічні науки*. 2013. Кн. 3. С. 90–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2013_3_19 (дата звернення 10.12.20)

7. Сергєєва Г. А. Англомовні запозичення в українській правничій термінології: автореф. дис. …канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2002. 16 с.

8. Wetzler, Dagmar. Mit Hyperspeed ins Internet: zur Funktion und zum Verständnis von Anglizismen in der Sprache der Werbung der Deutschen Telekom. Frankfurt am Main: Lang. 369 s.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент Лук'яненко С. С.

Тетяна Гаць
(Боярка)

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті розкрито основні мовні особливості драматичних творів Лесі Українки. Характеристика відбувається на лексико-семантичному рівні. Аналізується семантичне навантаження лексем, роль фразеологізмів у тексті, наявність діалектів, їхні стилістичні функції.

Ключові слова: *культурологічна лексика, лексема, семантика, семантична трансформація, фразеологізми, діалектизми.*

До мовних особливостей творів Лесі Українки зверталося багато науковців. Так, функціонуванням афоризмів у доробку письменниці займалася А. Горохович, ономастика була предметом дослідження Т.Крупеньової, стилістичні особливості синтаксису творів – І.Дацюк, узагальнюючий характер мали дослідження В.Заханевич, А.Кулінської, Я.Януш. Проте багатий мовний матеріал доробку письменниці дає змогу знаходити в ньому нові, ще не вивчені шари мови.

Академік І. Білодід у праці «Мова творів Лесі Українки», відзначаючи велику роль письменниці у становленні літературної мови, декількома словами говорить про «розширення її словникового складу в сторону збагачення лексикою і фразеологією, що позначає поняття соціально-ідейної сфери, сфери світової культури і науки [1, с. 3]».

Постановка проблеми. Драматична спадщина Лесі Українки досить багатогранна з погляду мовознавчих досліджень. Кожен рівень мови, лексичний шар потребує ґрунтовного вивчення та аналізу. У даній статті взято за проблему вирішення ролі діалектів, фразеологізмів та культурологічних лексем, їхню семантичну та стилістичну функції.

Актуальність статті полягає в тому, що діалекти, фразеологізми, використані у драматургії Лесі Українки, до кінця не вивчені. Багато висловів поетеси стали

фразеологізмами. Також культурологічні лексеми, тобто ті, що вказують на культуру певної епохи чи прошарку суспільства, чи конкретної особи, потребують глибшого вивчення.

Звичайно, що зображення культур різних епох і народів не було самоціллю письменниці. Ідея творів – загальнолюдські питання, а тло їх розв'язання – різноманітні культури. Але при цьому є важлива особливість : без розуміння тієї фонової культури, яка транслюється різними лексичними засобами, не можливо зрозуміти ідейного спрямування будь-якого твору.

У драмі «Руфін і Прісціллі» в одній із передостанніх авторських ремарок уживаються назви одягу стародавніх римлян «туніка», «тога»: «Одчиняються двері, і сторожа вводить скованого Руфіна, в самій туніці, без тоги, він блідий, змучений… [5, т. 4 с. 207]. Звичайно, що ці побутовізми є штрихами до портрету героя, але не деталі зовнішності важливі в цей передкульмінаційний момент. Наголос «в самій туніці, без тоги» (туніка – сорочка, тога – верхній одяг давнього римлянина [3, т 10, с. 170, 320]) – це апелювання до фантазії читача, натяк на те, що там, за лаштунками, сталось щось страшне, тому Руфін без верхнього одягу, блідий і змучений. Це саме той випадок, коли «слово не лише засіб для передачі інформації, а й інструмент думки, й акумулятор культури» [4, с. 78]. Саме через це «мова творів Лесі Українки становить видатне суспільно-естетичне явище, яке справило великий вплив на історичний розвиток української літературної мови кінця XIX ст. у цілому [1, с. 3], [2]».

Діалектизми в мові персонажа можуть свідчити не лише про походження героя, місце, де відбувається дія; вони часто розкривають духовне багатство (чи, навпаки, убогість) людини. Зупинимося на образах Килини та Лукашевої матері («Лісова пісня»).

Читаємо відповідні сцени і бачимо, як у світі чарівної музики, ніжного цвітіння, у світі краси і людяності входить «заживна постать» Килини. Навіть у ремарці вже відчувається дисгармонія, яку вносить вона в чудовий лісовий світ: у неї «намисто дзвонить дукачами на білій, пухкій шиї», «сорочка густо натикана червоним та синім» . Уже її портрет протиставлений Мавчиному світові: у ньому натуралістична грубість, відсутнє естетичне чуття . Чи не найкраще сутність Килини виявляється у зіставленні її та Мавчиної мови:

Мавка. Не зневажай душі своєї цвіту.
Бо з нього виросло кохання наше
Той цвіт від папороті чарівніший –
Він скарби творить, а не відкриває.
У мене мов зродилось друге серце,
Як я його пізнала. В ту хвилину
Огнисте диво сталось….[7, с. 717].
Килина. Я тії подою, що тут застала,
Та націджу три краплі молока –
Хунт масла буде…[7, с.729].

На фоні по-справжньому поетичної мови Мавки. Лукаша, дядька Лева прозаїзми Килини з її діалектними формами звучать особливо різко та відразливо.

Разом з усіма іншими виражальними та зображувальними засобами і діалектизми допомагають поетесі яскравіше показати героїню, глибше розкрити ідею твору – засудження приватновласницького багна, що втягує людину, засмоктує її, вбиває в ній усе живе й людське.

Також досить цікавим є використання фразеологізмів у тексті. Дані звороти, що виникають на синтаксичному рівні, а функціонують на рівні лексичному, вносять у будь-який текст чи висловлювання неповторність, колорит. Фразеологізми, як правило, мають глибоке експресивно-семантичне навантаження. Переважно вони використовуються в тексті для передачі емоцій мовця, висловлювання його ставлення до тієї чи іншої ситуації. Хоч фразеологізми і мають слова – відповідники, але є, як було сказано, експресивнішими. Реципієнт, мовець (учасники діалогу) і читач по-своєму сприймають кожен фразеологізм. Адже у свідомості виникають свої асоціації, домисли. Наприклад, у «Боярині» знаходимо такі фразеологізми : «з вовками жий, по-вовчому й вий»[6, с. 320] – мати Степана говорить

про те, що її сину доводиться підлаштовуватися під московітів, вона виправдовує цим його пристосуванство; московське оточення;

«шо сторона – то звичай, а що город – то норов»[6, с. 320] – на скарги Оксани, що з неї ііїї українського одягу сміються московки, мати Степана відповідає саме цим фразеологізмом, і підсумовує, що пора і невістці носити московський одяг, пристосовуватися до тутешніх звичаїв;

«скачи враже, як пан скаже» [6, с. 348] – це слова самого Степана на оправдання своєї пристосуванської поведінки;

«щоб муха не підточила носа» [6, с. 352] – Степан про свою «проукраїнську» діяльність у царя.

Отже, драматична спадщина Лесі Українки – це неоціненна скарбниця мовних перлин української мови, її лексичних, стилістичних, семантичних тощо можливостей. Поетеса виводить українську літературу на світовий рівень, а мову – на якісно новий щабель розвитку, показує її широкі функціональні можливості, потенціал. Творчість Лесі Українки , багатство драматичних творів, зокрема, зумовлює перспективність подальших наукових досліджень.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Білодід І.К. Мова творів Лесі Українки. Київ: Рад. школа, 1956. 51с.
2. Зеленько В.В. Культурологічна лексика в драматичних творах Лесі Українки. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/dlgum/2008_7/7.html.
3. Словник української мови: В 11т. / за аг. ред. І.К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970-1980.
4. Степанов Ю.С. Изменчивый «образ языка» в науке XX века. *Язык и наука конца XX века.* Москва: Институт языкознания РАН, 1995. С. 7-34.
5. Українка Леся. Зібрання творів6 У 12 т. Київ: Наук. думка, 1975-1979.

УДК 811.161.821.111’06-93

Аліна Кулик
(Маріуполь)

ОНОМАСТИКОН ТВОРІВ ДЖ. К. РОУЛІНГ ЯК ЗАСІБ ВІДБИТТЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО КОЛОРИТУ ТА СПОСОБИ ЙОГО ПЕРЕДАЧІ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

У статті проаналізовано особливості вживання власних назв та їхні основні характеристики на основі художніх творів Дж. К. Роулінг «Гаррі Поттер». Автор під час вибору власних імен звертає увагу на їхню фонеміку, морфеміку, які можуть сприяти та збагачувати передачу мовно-мовленнєвих експресивних відтінків. У результаті засвідчено загальні способи передачі власних назв та особливості їх вживання, на основі сучасного художнього твору відомої письменниці Дж. К. Роулінг «Гаррі Поттер».

Ключові слова: *антропонім, ономастика, семантичні характеристики, класифікація, переклад.*

Система власних назв грає важливу роль для розуміння, осмислення та сприйняття романів про Гаррі Поттера, що написани британською письменницею Дж. К. Роулінг. Філолог за освітою, Роулінг прекрасно розуміла те, що написання художнього твору включає в себе роботу над багатьма деталями, не тільки над сюжетом, персонажами, локаціями, а й над їх назвами. Правильно підібрані власні назви дозволяють не тільки назвати конкретне явище або об'єкт, а й дати про нього певну додаткову інформацію, яка часто є тим фактором, що викликає у читачів певні емоції та почуття. Це впливає на сприйняття художнього твору,

дозволяючи читачам оцінити його багатогранність. Тому недивний той факт, що романи Дж. К. Роулінг про Гаррі Поттера отримали величезну популярність по всьому світу, не тільки у дітей та підлітків, а й у представників старшої вікової категорії, серед яких чимало філологів та лінгвістів [2, с. 32].

При написанні книг про Гаррі Поттера Дж. К. Роулінг дуже ретельно підійшла до створення власних назв. І до їх перекладу варто також підходити з великою уважністю з кількох причин. Власні назви в романах можуть мати певне значення, яке при передачі на українську мову було б бажано зберегти. Наприклад, прізвище одного із засновників школи Гоґвартс – *Slytherin,* в оригіналі має широкий семантичним значення: слово *Slytherin* може походити від слів *«sly»* – хитрий, підступний, і *«there in»* – в даному місці. Таким чином, читачам дається вказівка на те, що носій даного прізвища є слизька та підступна людина. У той же час, так як відповідно до сюжету роману, дана власна назва також є назвою одного з чотирьох факультетів Гоґвартс, її значення дає зрозуміти, що в даному місці, тобто на факультеті *Slytherin («there in»)* навчаються студенти певної якості *(«Sly»),* тобто такі ж хитрі та підступні люди, як і сам його засновник. Крім того, прізвище *Slytherin* також може походити від англійського дієслова *«slither»,* що означає *«ковзати»* або *«скочуватися»*, що може бути відсиланням на те, що на гербі факультету *Slytherin* зображена змія, або ж на те, що всі, хто знаходяться на даному факультеті, не володіють гідними моральними якостями. Тобто в даному випадку автор романів підібрала для персонажа прізвище аж ніяк не випадково, а заклала в нього особливий сенс. При передачі даного імені перекладачем була обрана транскрипція – *«Слизерин»,* що не дозволило зберегти закладений в ньому сенс [1, с. 80].

Використання транскрипції і транслітерації при передачі на українську мову промовистих власних назв призводить до втрати закладеного в них сенсу. Варто відзначити, що випадки використання автором таких імен власних, що відносяться до групи антропонімів, досить частотні. Подібні імена виконують, крім номінативної, ідентифікуючу та диференційну функції, а також функцію соціальну, вказуючи на те, що його носії за народженням є чистокровними чарівниками або полукровками. Наприклад, прізвище *Umbridge,* що належить напівкровці, володіє закладеним в нього автором значенням, *um* – є вигук, виражає сумнів або невдоволення, *bridge* – може мати значення *«перекривати що-небудь».* За сюжетом роману носить це прізвище персонаж – жінка, що полюбляє виділятися і бути на очах, а також яка непримиренна до будь-якої думки, за винятком власної. При передачі на українську мову було використано полукалькування, де перша частина слова перекладена за допомогою кальки, а друга частина була перекладена за допомогою транскрипції, і рішення перекладача, ймовірно, було викликано бажанням зберегти «англійське» прізвище.

Такий антропонім як *You-Know-Who* відноситься до головного антагоністу романів – самого могутнього темного чарівникоа свого часу. Його використовують інші чарівники в якості заміни імені, під яким він звичайно відомий. Це єдиний персонаж, по відношенню до якого використовуються подібні звернення. Це підкреслює особливий статус людини в ієрархії чарівників. Дана власна назва була створена автором як стійке словосполучення, тому при його передачі перекладач використовував калькування – *«Відомо-Хто»* [1, с. 83].

Власні назви, в яких присутній закладений автором сенс, можуть виконувати в романах, крім трьох основних функцій, ще й емоційну функцію. Наприклад, за допомогою зоонімов *Fluffy* Дж. К. Роулінг створює емоційний контраст між власним ім'ям та позначеним їм об'єктом. Величезного грізного триголового пса звуть немов маленького ласкавого цуценя. При передачі даного імені власного було використано калькування – *«Пушок»,* в результаті чого емоційний посил зберігся. Серед антропонімів в романах найбільш експресивними є прізвиська, так як вони зазвичай дуже виразно підкреслюють якусь характерну рису персонажа. Наприклад, прізвисько *Wormtail* було придумано друзями для персонажа на ім'я *Peter Pettigrew,* і закладений в ньому сенс досить яскраво підкреслює їхнє ставлення до

даного персонажу, даючи зрозуміти про те, що друзі ставилися до нього дещо зневажливо – слово *«worm»* означає *«хробак»,* а слово *«tail» – «слідувати за кимось по п'ятах»*. Крім того, в даному імені власному можна побачити і закладене автором негативне ставлення до даного персонажу – слово *«worm»* може також мати значення *«низька людина»,* що підкреслює той факт, що людина, яка носить дане прізвисько, по сюжету романів виявилася зрадником і стала причиною смерті батьків головного героя. При передачі даного антропоніму було використано калькування – *«Червохвіст»,* що дозволило зберегти сенс і виразність імені власного.

Калькування, полукалькування та створення семантичного неологізму, стали основними способами передачі власних назв на українську мову в романах про Гаррі Поттера. Використовуються ці прийоми в тих випадках, коли оним володіє певним закладеним автором значенням і виконує, крім основних трьох функцій, функцію соціальну, емоційну або експресивну.

Зрозуміло, в романах про Гаррі Поттера присутні і такі власні назви, які не володіють імпліцитним значенням, тому їх переклад виправдано зводиться до транскрипції або транслітерації, в більшості випадків у відповідність з уже наявними в українській мові еквівалентом. Наприклад, імена головних героїв – *Harry і Ron* – були переведені за допомогою транслітерації як *«Гаррі» і «Рон»,* імена таких персонажів як *George і James* були переведені за допомогою транскрипції як *«Джордж» і «Джеймс».* Подібні імена власні виконують в романах властиві всім власним назвам номінативну та соціальну функцію. Якщо по сюжету романів, чарівник є маглонародженним або напівкровкою, автор, для того, щоб підкреслити його не тільки магічне походження, вибирає для нього ім'я з реального антропонімікона – *Lily (Лілі), Mary (Мері), Harry (Гаррі), Tom (Том), James (Джеймс).* Якщо чарівник є чистокровним, автор, для того, щоб підкреслити незвичайність його походження, в деяких випадках підбирає для них імена, запозичені з міфології або астрономії - *Draco (Дракo), Sirius (Сіріус), Minerva (Мінерва)* [4, с. 179].

При передачі прізвищ персонажів виникає певна складність – необхідно перевести власну назва таким чином, щоб був збережений як закладений в ній сенс, так і алітерація. Власні імена, що виконують в романах емоційну і експресивну функції, також досить часто мають особливу зовнішню форму, яку потрібно зберегти при перекладі поряд зі смисловою складовою - *Whomping Willow, Fat Friar, Dark Lord, Bloody Baron, Shrieking Shack.* Дане завдання є досить важким вже само по собі, так як підбір відповідного еквівалента може зайняти досить велику кількість часу. Додаткова складність виникає в тих випадках, коли збереження алітерації при передачі власної назви можливо лише при частковому або повному спотворенні закладеного в ньому сенсу. Наприклад, при перекладі антропонімів *Severus Snape* як *Злотеус Снейп* алітерація була збережена перекладачем, проте смислова складова зазнала спотворення (в оригіналі *«severus» – «суворий»; Snape* від англ. *«snap» – «різке слово», «різка зміна»*) [3, с. 31].

Як бачимо можно зазначити що власні назви в романах Дж. Роулінг про Гаррі Поттера численні, і можуть бути розділені на велику кількість груп. Усі вони виконують в романах певні функції: номінативну, соціальну, емоційну, експресивну. У тих випадках, коли власна назва з романів виконує крім основних функцій також соціальну функцію, то вона може перекладатися як за допомогою транскрипції або транслітерації, так і за допомогою калькування, полукалькування або створення семантичного неологізму.

Транслітерація або транскрипція використовується в тих випадках, коли власна назва є запозиченою з будь-якого джерела – реального антропонімікона, міфології, астрономії [5, с. 314].

Калькування, полукалькування або створення семантичного неологізму використовується в тих випадках, коли власна назва придумана автором і має закладений в неї сенс, а також коли власна назва виконує крім основних функцій ще емоційну або експресивну функції.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Белей Л. Л. Ономастикон «Гаррі Поттера» Джоан Ролінг шляхи передачі. *Логос ономастики : научный журнал.* 2008. №2. С. 81-84.

2. Зайцева К.Б. Английская стилистическая ономастика: Тексты лекций. Одесса: ОГУ, 1973. 67 с.

3. Малышева Е.В. Имена собственные в англоязычной детской литературе: (на материале романов Дж. К. Роулинг). *Царкосельские чт.* Санкт-Петербург, 2003. Т.8. С.31-33.

4. Потапова А.Є. Прагматична адаптація при перекладі дитячої літератури: нехтування чи зловживання? (на матеріалі перекладів творів Дж.К.Роулінг). *Науковий вісник Чернівецького університету.* Чернівці: «ЧНУ», 2009. Вип. 441-443. С.179-183.

5. Реформатский А.А. Перевод или транскрипция? *Восточно-славянская ономастика: Сб. научн. тр.* Москва: Наука,1972. С. 311-333.

УДК 811.11'37

Владислав Лещенко
(Маріуполь)

СПЕЦИФІКА РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ: ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ

Дана робота присвячена дослідженню особливостей рекламних повідомлень як особливого виду тексту в його вербальних складових англійською та українською мовами в рамках сучасної міжкультурної комунікації.

Ключові слова: *наближенний переклад, елімінація, перерозподіл, реклама.*

Вступ. В англійській мові до початку XIX століття широко використовувалося дієслово «advertise», яке означало просто повідомлення про що-небудь, підкреслюючи інформаційну функцію реклами. Романські мови (французька, італійська, іспанська) додали до поняття вказівку на масовість рекламного адресата: французьке «publicite» і іспанське «publicitad». «Advertisement - something (such as a short film or a written notice) that is shown or presented to the public to help sell a product or to make an announcement.» [4, с. 216] Реклама – напрямок в маркетингових комунікаціях, в рамках якої проводиться оплачене відомим спонсором поширення неперсоналізованої інформації, з метою привернення уваги до об'єкта рекламування, формування або підтримання інтересу до нього (За образним висловом відомого американського рекламіста Альфреда Дж. Симена: «Реклама – це і свічка запалювання, і мастило в механізмі економіки, що створює достаток для споживачів. Її завдання полягає в інформуванні. Але це завдання – не просто інформувати. Функція реклами – продавати. продавати товари. Продавати ідеї. Продавати спосіб життя». [3, с. 130]

Вирішення питання про вибір прийому перекладу буде прямо залежати від завдання, яке ставить компанія, а завдання перекладача – зберегти колорит мовної одиниці з можливими збитками для семантики або передати значення реалії (якщо воно невідоме), втративши при цьому колорит.

Серед домінант перекладу рекламного тексту пріоритетне становище займає лексика, що оформляє когнітивну інформацію. За своїми характеристиками вона близька до термінології (однозначна, нейтральна, незалежна від контексту) і передається за допомогою однозначних еквівалентів. Решта рис перекладу рівноправні, але більшу увагу при перекладі приділяється тим, які служать додатковими засобами виділення і посилення когнітивних компонентів:

– емоційно-оціночна лексика з семантикою позитивної оцінки – передається варіантних відповідниками;

– засоби вираження гіперболи позитивної оцінки:

– найвищий ступінь прикметників і прислівників;

– прислівники і частки з функцією підсилювачів;

– морфеми з семантикою посилення якості;

– займенники з узагальнюючої семантикою;

– оціночні висловлювання з просторічної забарвленням;

– лексика, близька до високого стилю;

– кількісні гіперболи розмовної мови – передаються відповідними граматичними і лексичними варіативними відповідниками;

– модні слова – передаються варіативними відповідниками, якщо в мові перекладу такі ж за значенням слова є модними, або компенсується іншими за значенням модними словами мови перекладу;

– іноземні слова, мовні звороти і цитати – переносяться в текст без змін;

– діалектні слова і звороти – компенсуються просторіччям або нейтралізуються;

– специфіка синтаксису: емоційна інверсія, парцеляція, незакінчені пропозиції, риторичні питання і вигуки – передаються граматичними відповідниками;

– повтори всіх рівнів: фонетичний, морфемний, лексичний, синтаксичний – передаються завжди зі збереженням принципу повтору, але при неможливості зберегти відповідну фонемне або відповідне значення лексеми вони замінюються на інші; якщо немає можливості зберегти кількість компонентів повтору, число їх зменшують;

– гра слів, метафори, порівняння, авторські парні словосполучення і інші лексичні фігури стилю – передаються із збереженням принципу побудови фігури або компенсуються іншою фігурою стилю;

– фон літературної норми мови відтворюється в тій мірі, в якій він присутній в оригіналі, – за допомогою варіативних відповідностей;

– стилістично забарвлена лексика: просторіччя, жаргон, високий стиль і ін. – передаються варіативними відповідниками зі збереженням забарвлення, яка цієї лексиці притаманна в оригіналі. [2, с. 125].

Наближений переклад. Суть даного прийому в тому, що замість іноземної реалії використовується реалія цільової аудиторії тієї країни, в якій реклама транслюватиметься, і яка володіє власною національною специфікою, але в той же час має багато спільного з реалією країни рекламодавця. Наприклад, поняття Sankt Nikolaus, Santa Claus і Дід Мороз не можна вважати ідентичними, але в певних контекстах вони взаємозамінні. Приклади такого перекладу – *«Gillette. The best a man can get» – «Gillette. Краще для чоловіка немає»*. У прикладі з Gillette були збережені сенс і рима.

Елімінація національно-культурної специфіки. Цей прийом близький до прийому наближеного перекладу і полягає в тому, що при перекладі реалії її національно-культурна специфіка опускається. Наприклад, слоган пива *Carlsberg: «Carlsberg – probablythe best lager in the world»* по-українськи звучить так: *«Carlsberg – мабуть, найкраще пиво в світі».* У цьому прикладі хоч і збережена форма слогана, але слово «лагер» замінили на пиво, оскільки *«лагер»* (назва, які використовують англійці для позначення світлого пива) у нас зустрічаються досить рідко, і не кожен знає, що це таке.

Перерозподіл значення, без еквівалентної лексичної одиниці. Суть цього прийому в тому, що значення без еквівалентної лексичної одиниці перерозподіляється на кілька одиниць перекладного тексту, причому сама без еквівалентна лексична одиниця як би розчиняється в перекладі. Як приклад можна згадати рекламний слоган Sprite, який в оригіналі звучить *«Obey your thirst»*, що складно перевести буквально, тому нам знайомий такий варіант: *«Не дай собі засохнути».* Або ж слоган Bounty *«A taste of paradise» – «Bounty: райське насолодження»*.

Іноді використовується і синтаксичне уподібнення (дослівний переклад) – спосіб перекладу, при якому синтаксична структура оригіналу перетворюється в аналогічну структуру мови перекладу. Наприклад, придуманий Р. Рівзом ще в 50-і рр. слоган M & M's *«Melt in your mouth, not in your hands»* – «Тане в роті, а не в руках». Даний слоган проіснував більше 50 років і вважається ідеальним прикладом УТП(Унікальна торгова пропозиція) [3, с. 12].

Висновки. Підводячи підсумки всього вищесказаного, необхідно відзначити, що при перекладі рекламних текстів виникають певні труднощі, які полягають в тому, що існує кілька підходів до розуміння перекладацької еквівалентності, а також різноманітність стилістичних особливостей таких текстів. Вирішення цих проблем досягається шляхом правильного аналізу вихідного тексту і, як наслідок, правильного використання цих підходів. По-перше, це концепція формальної відповідності, яка має на увазі транскрибування і транслітерацію і застосовується тільки при перекладі торгових марок і назв організацій. Другий підхід – це концепція нормативно-змістовної відповідності, згідно з якою слід перекладати текст з урахуванням передачі елементів вихідного тексту і дотримання норм мови перекладу. Але найбільш ефективною є концепція динамічної (функціональної) еквівалентності, при якій повноцінність перекладу визначається тією реакцією одержувача реклами, яка спочатку закладалася автором.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева И.С. Великий комбинатор. *Индустрия рекламы*. 2002. С.30-32.
2. Бюхер К. Возникновение народного хозяйства. Санкт-Петербург: Тип. тов-ва «Общественная польза»,1912. 313 с.
3. Кеворков И.В. Тестирование рекламы: последние достижения в оценке рекламной эффективности. Реклама. Advertising. 1996. №2-3. С.6-7,12.
4. Top 15 Worldwide Markets. Advertising Age International, 2000. February. Special Advertising Supplement.

УДК 811.111:81’25.766

Альбіна Падалка
(Харків)

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЦИЗМІВ У ВІЗУАЛЬНІЙ РЕКЛАМІ INSTAGRAM ТА FACEBOOK

Проаналізовано функціонально-стильові особливості англомовних запозичень у візуальній рекламі. Матеріал дослідження отримано методом вибірки з рекламних повідомлень у соціальних мережах. Рекламний дискурс соціальних мереж містить значну кількість назв професій, товарів, послуг тощо, не зафіксованих у словниках неологізмів.

Ключові слова: *англіцизм, запозичення, рекламні повідомлення, соціальні мережі, соціокультурний лексикон.*

Functional and stylistic features of English borrowings in visual advertising are analyzed. Material research was obtained by sampling from the advertising messages on social networks. The advertising discourse of social networks contains a significant number of names of professions, goods and services, which have not yet been added to the dictionaries of neologisms.

Key words: *anglicism, loanword, advertising messages, social networks, sociocultural lexicon.*

Завдяки Інтернету, а також популяризації соціальних мереж як ефективного майданчика для соціалізації та комунікації, візуальна реклама в соціальних мережах стає все більш вагомим фактором рекламних стратегій і кампаній. Мова рекламних повідомлень відображає різноманітні аспекти людського життя, внаслідок чого економічні, політичні, культурні тощо зміни через незначний проміжок часу з’являються в рекламному дискурсі. Особливе місце в рекламній комунікації загалом та серед рекламних неологізмів зокрема займають запозичення з англійської мови. Відсутність досліджень англіцизмів у візуальній рекламі соціальних мереж Instagram та Facebook та лексико-семантичних процесів, пов’язаних з появою таких неозапозичень, роблять цю тему досить актуальною.

Метою дослідження є дослідження функціонально-стильових особливостей лексики у візуальній рекламі соціальних мереж. Її досягнення передбачає вирішення наступних завдань:

– окреслити специфіку рекламної діяльності в соціальних мережах;
– визначити причини використання англіцизмів у візуальній рекламі;
– тематично структурувати англомовні неологізми у текстах рекламних повідомлень;
– розглянути аспекти впливу реклами на соціокультурний лексикон української та російської мов.

Кінець XX – початок XXI ст. характеризується для України активізацією відносин із різними країнами світу, одним із наслідків яких стали масові лексичні запозичення, переважно – з англійської мови. Надходження таких слів до лексико-семантичних систем української й російської мов спричинене, серед іншого, процесом глобалізації, де англійська мова відіграє головну роль.

Результатом міжмовних контактів стає обмін певним набором лексики, причому такий процес може призвести до мовних варіацій у повсякденному мовленні, що згодом впливає на стан мовної системи. Л. Крисін визначає процес запозичення як переміщення різних елементів із однієї мови до іншої, розуміючи під такими елементами одиниці різних рівнів структури мови (фонологія, морфологія, синтаксис, лексика, семантика) [3, с. 229]. На думку І. Ожегова, англіцизми – це «слова, запозичені з англійської мови або створені за зразком англійського слова чи виразу» [4, с. 11]. Слід також зазначити, що англіцизми особливо активно поповнюють та збагачують окремі ділянки мовної системи, зокрема сучасну рекламну комунікацію.

Важливим компонентом візуальної реклами є вербальний, який останнім часом стає предметом наукових студій, у тому числі завдяки інтенсивному дослідженню різних аспектів рекламної діяльності. Як відзначає Т. Бессараб, «реклама – це форма масової комунікації, за допомогою якої бізнес вступає у взаємодію з людьми шляхом привертання уваги споживача рекламним повідомленням, яке переконує придбати рекламний продукт» [1, с. 142]. Перехід до постіндустріального інформаційного суспільства зумовлює помітне ускладнення ефективної рекламної діяльності. Завдання творців реклами полягає в позиціонуванні та просуванні брендів у контексті відкритого інформаційного простору, де питома лексика все більше поступається англомовним запозиченням. Вважається, що їхнє залучення до рекламних повідомлень не тільки розкриває для споживача основну сферу поширення товару чи послуги, але й передає певні конотації, за допомогою яких можна вирізнити цей бренд серед інших.

За нашими спостереженнями, використання англіцизмів у візуальній рекламі зумовлено такими причинами:

1) розвиток технологій, наслідком чого стає поява нових реалій, а отже й понять та термінів для їхнього позначення;

2) глобалізація, наслідком чого стає економічна, соціальна, культурна тощо інтернаціоналізація;

3) мода на слова іншомовного походження, внаслідок чого використання англіцизмів створює образ унікальності продукту чи послуги.

Роль запозичень у лексиконі будь-якої мови помітно залежить від загальної мети висловлювання та ставлення до таких одиниць її носіїв. Основними чинниками, що визначають використання англіцизмів, стають рівень володіння англійською мовою, соціальний статус, вік, стать, рівень освіти тощо. Що стосується сфери реклами, то, за словами О. Герус, «сьогодні рекламні стандарти, цінності, які просуває сучасна реклама, претендують на роль загальнолюдських норм поведінки, які треба наслідувати» [2, с. 38]. Так, внаслідок залучення англіцизмів виникає ілюзія унікальності та актуальності продукції чи послуги – переважно внаслідок апелювання до «західних» стандартів життя.

Реклама в соціальних мережах виступає досить ефективним способом популяризації товарів та послуг із залученням цільової аудиторії. Щоденно у соціальних мережах значну

кількість часу проводить великий відсоток платоспроможної аудиторії. Середньостатистичний користувач приділяє близько двох годин на день перегляду стрічки, спільнот чи приватних блогів. За цей час він добровільно чи вимушено переглядає певну кількість рекламних повідомлень. Однією з головних умов успішної роботи маркетологів є психологічно комфортний стан користувачів соцмереж. Протягом зазначеного вище часу людина почуває себе розслабленою, налаштованою на спілкування, а отже лояльніше сприймає явні та приховані рекламні повідомлення, особливо якщо вони не нав'язують товари чи послуги, а грамотно рекомендують їх.

Соціальні мережі мають потенціал для дуже детального налаштування реклами, надаючи можливості виділення відповідних сегментів аудиторії та демонстрування саме тієї реклами, яка буде максимально ефективною. Йдеться про кілька форматів взаємодії: рекламні блоки, публікації, реклама в мобільних додатках, товарна реклама тощо. Усі ці канали дозволяють підібрати найбільш вигідну форму подачі потрібної інформації, а також звертатися до користувача через комфортне для нього середовище. Існує кілька типів соцмереж, кожен з яких можна використовувати для реалізації маркетингових цілей.

Почнемо з характеристики Facebook (Фейсбук) – найпопулярнішої соціальної мережі в світі. Фейсбук демонструє реальні результати демонстрації рекламних повідомлень певній цільовій аудиторії, наприклад, харків'янці 20–25 років з однією дитиною або 55-річному чоловікові з Одеси, які цікавляться мобільними телефонами. Також досить популярною соціальною мережею є Instagram, в якій користувачі розміщують фотографії та короткі відео зі свого життя. Візуальний контент дуже добре сприймається цільовою аудиторією, що сприяє ефективності реклами на вказаній платформі. В залежності від вибору налаштувань, реклама у цих соцмережах може розміщуватися у стрічці новин, а також у правому верхньому стовпчику (Facebook) або у стрічці новин чи в історіях (Instagram).

Рекламний текст повинен відповідати певним вимогам: бути лаконічним, інформативним, спонукальним, переконливим і оригінальним. Всі вказані вимоги можливо реалізувати за рахунок використання англомовної лексики, що виявляє такі властивості як емотивність, образність, наявність певної оцінки тощо. Рекламні тексти, які містять англомовні запозичення, виконують три найважливіші функції:

1) формування інформаційного середовища людини;
2) оцінна характеристика;
3) привернення уваги.

Аналіз тематичної класифікації англомовних запозичень, здійсненої на основі власної картотеки, дозволяє зробити попередній висновок щодо їхньої помітної узуалізації в парадигмі рекламного простору. Найбільш частотні англіцизми у сфері реклами умовно розподілені на 4 тематичні групи: 1) соціальні мережі; 2) стиль життя; 3) товари й послуги; 4) мистецтво. Близько половини англіцизмів (51%), вжитих в рекламі, становлять термінологічні одиниці соціальних мереж, реклами, блогосфери, професійної діяльності. Середню частотність (24%) демонструють англіцизми сфер моди, стилю життя, різновидів діяльності й дозвілля. Менш частотними (10% – 15%) виявилися запозичення, що позначають банківські послуги, мобільні пристрої, елементи архітектури, музичне та образотворче мистецтво.

Найбільша кількість рекламного матеріалу з англомовними запозиченнями міститься в соціальній мережі Instagram. Наслідування західного стилю життя, передбачає, серед іншого, активне ведення особистого блогу в цій соціальній мережі, а отже пропозиції своїх послуг іншим блогерам, слідування тенденціям моди, приділення помітної уваги зовнішності та стилю життя тощо. За слушним зауваженням Ю. Ювковецької «…такі культурні практики, як брендинг, дизайн, мода, є складовими масової культури ... отже, реклама як специфікований вид діяльності є своєрідним епіцентром, що впливає на всі інші практики культури» [5, с. 12]. Прикладами можуть бути лексеми *анпакінг, аутфіт, брендинг, гайд, копірайтинг, сторісмейкінг, сторітелінг* та інші. Використання англомовних запозичень *контент, лоукост, смарт, саундбар, таргет*, кожне з яких несе в собі певний

інформаційний зміст, дозволяє автору уникнути тривалого опису характеристик об'єкта реклами, відображаючи сукупність всіх значень одним словом, відмежовуючи його від інших подібних лексичних одиниць.

Чимало проаналізованих англіцизмів позначають осіб за професією чи родом занять. Переглядаючи історії соцмереж Instagram чи стрічку новин Facebook, користувач помічає повідомлення про затребуваних фахівців у сфері інфобізнесу (ведення блогу, налаштування рекламного кабінету, написання текстів) – *копірайтерів*, *промоутерів*, *сторісмейкерів*, *таргетологів* тощо. Використання іншомовних слів у назвах професій пояснюється рядом причин як лінгвістичного, так і психологічного характеру. Більшість назв осіб за професійною діяльністю широко використовується в англійській мові (виявляючи тенденції до інтернаціоналізації), проте не має еквівалентної лексичної одиниці в українській чи російській мовах, а отже сприймається молодим поколінням як щось престижне, особливе, унікальне.

Таким чином, рекламні повідомлення виявляються не лише основним засобом торгівельно-економічної діяльності, але й стимулом для розвитку мови. Являючи собою агресивний комунікативний засіб, реклама нав'язує споживацькій аудиторії варіанти вимови, словоформ, слововживання тощо. Одним із принципів реклами є неодноразове повторення, у тому числі текстів із англомовними запозиченнями, що означає постійний вплив на свідомість носіїв мови. Творці рекламних повідомлень нерідко не мають філологічної освіти, внаслідок чого засвоєння відбувається за принципом або практичної транскрипції, або транслітерації із досить відносним дотриманням правил орфографії. Перевагою використання англомовних запозичень у візуальній рекламі, на наш погляд, є «фонове» вивчення англійської мови, а недоліком можна вважати те, що англіцизми унеможливлюють розуміння таких текстів для тих, хто не знайомий із англійською мовою.

На основі попереднього аналізу матеріалу робимо висновки про помітне поширення реклами в соціальних мережах, охоплення нею практично всіх сфер життя людини – соціальної, політичної, економічної, духовної. Реклама допомагає зорієнтуватися у різноманітті товарів і послуг, конкретизувати ту інформацію про них, що стосується конкретного користувача. Помітна частотність англіцизмів у візуальній рекламі соціальних мереж робить їх, а також пов'язані з ними поняття, все більш звичними для носіїв української та російської мов.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бессараб Т. П. Реклама в mass media как средство коммуникации. *Филология и лингвистика в современном обществе* : материалы II Междунар. науч. конф. Москва : Буки-Веди, 2014. 142 с.

2. Герус О. І. Реклама як соціокультурне поле: дискурсивна складова. *Грані*. 2015. № 5, 38 с.

3. Крысин Л. П. Русское слово, свое и чужое: Исследования по русскому языку и социолингвистике. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 229 с.

4. Ожегов С. И. Словарь русского языка под общей редакцией профессора Л. И. Скворцова. 24 издание исправленное. Москва, 2004. 11 с.

5. Ювковецька Ю. О. Соціокультурна еволюція реклами XX століття. Дисертація канд. філос. наук : 09.00.04, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2014. 12 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент Лук'яненко С. С.

УДК 81’42

Ольга Перва
(Маріуполь)

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЯК ГОЛОВНИЙ ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ Ф. С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА «ВЕЛИКИЙ ГЕТСБІ»

Стаття присвячена визначенню перекладацьких трансформацій як засобу досягнення еквівалентності при перекладі художнього тексту на українську мову.

Ключові слова: *еквівалентність, адекватність, перекладацькі трансформації, художній текст, лексико-семантичний рівень, граматико-синтаксичний рівень, комунікативно-прагматичний рівень досягнення еквівалентності.*

The article is devoted to the definition of translation transformations as a way of achieving the equivalence in the translation of fiction text into Ukrainian.

Key words: *equivalence, adequacy, translation transformations, fiction text, lexical-semantic level, grammatical-syntactic level, communicative-pragmatic level of achieving the equivalence.*

Еквівалентність розглядають як основну ознаку і умову існування перекладу, що зумовлює включення феномена еквівалентності у власне визначення перекладу. Так, англійський учений Дж. Кетфорд визначає переклад як заміну текстового матеріалу однієї мови еквівалентним текстовим матеріалом іншої мови, і стверджує, що основні завдання теорії перекладу полягають у визначенні характеру і умов перекладацької еквівалентності [6, с. 19].

В. Н. Комісаров вважає, що феномен еквівалентності набуває оціночний характер і «правильним» перекладом визнається тільки еквівалентний переклад [3, с. 117]. Оскільки еквівалентність – умова перекладу, важливими є вказівки, в чому полягає перекладацька еквівалентність, яка повинна бути обов'язково збережена при перекладі.

Л. С. Бархударов називає еквівалентність семантичною категорією, що реалізується в смисловому збігу текстів вихідної мови і мови перекладу [1].

У роботах європейських і американських дослідників еквівалентність сприймається як семантична категорія, пов'язана з відносинами смислової тотожності між ТО і ТП, а також з відносинами максимально досяжної тотожності між ТО і ТП. Д. Кенні стверджує про наявність прямої залежності між термінами «переклад» і «еквівалентність», відзначаючи значну кількість спроб визначити «переклад» через «еквівалентність» і «еквівалентність» через «переклад», в результаті чого сформувалося замкнене коло [8, с. 74].

Питання визначення еквівалентності в сучасному перекладознавстві висвітлюється двояко. З одного боку, особливий акцент робиться на специфічні проблеми семантики і на перенесення семантичного змісту з ВМ у МП. З іншого боку, при вивченні перекладу, наприклад, художніх текстів поняття еквівалентності дуже розширилося в силу твердження деякими вченими (зокрема, словацьким фахівцем Діонізом Дюрішиним [2, с. 50]), що перекладач художнього тексту повинен забезпечувати еквівалентність не на рівні мови, а на рівні художніх прийомів, що не можуть розглядатися ізольовано, а лише в рамках конкретного культурного і тимчасового контексту, в якому вони використовуються. Отже, еквівалентність у перекладі не повинна розглядатися як прагнення до тотожності, бо вона неможлива навіть між двома версіями перекладу одного і того ж тексту.

Ступінь зближення з оригіналом залежить від багатьох чинників: майстерності перекладача, особливостей мов і культур, епохи створення оригіналу і перекладу, способу перекладу, характеру перекладних текстів тощо.

Дуже часто термін «еквівалентність» перетинається з терміном «адекватність». Однак не існує єдиного загальноприйнятого визначення цих двох категорій, а питання про їх

співвідношення залишається дискусійним. Еквівалентність передбачає встановлення відносин тотожності на рівні одиниць, складових тексту, а адекватність означає комунікативну і прагматичну тотожність. Адекватність перекладу недосяжна без реалізації еквівалентності, хоча еквівалентність не завжди призводить до адекватності.

Переклад художнього тексту – це складний і багатогранний вид людської діяльності, який вимагає від перекладача глибокого знання всієї творчості автора і всіх обставин створення перекладного твору [4, с. 409-410]. Переклад має читатися як оригінал, тобто важливим є передача не тільки змісту, але й настрою і емоційної насиченості оригіналу. Прочитавши художній твір у перекладі, читач повинен відчути силу літературного таланту автора оригіналу. Тобто для того, щоб переклад художнього тексту був правильним, перекладачеві треба намагатися досягти не тільки еквівалентності, а й адекватності.

Отже, основним завданням перекладача на шляху досягнення еквівалентності та адекватності перекладу стає використання перекладацьких трансформацій, за допомогою яких досягається точність передачі інформації, що міститься в тексті оригіналу. Еквівалентність може бути досягнена на трьох рівнях: лексико-семантичному, граматико-синтаксичному та комунікативно-прагматичному.

Для досягнення еквівалентності на лексико-семантичному рівні використовуються прийоми транскрипції, транслітерації, калькування, конкретизації, генералізації і модуляції. Наведемо деякі приклади з роману Ф. С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі» [7] та його перекладу, виконаного Є. Д. Калашніковою [5].

При перекладі великої кількості власних назв у романі використовується поєднання транскрипції і транслітерації: *Lake Forest – Лейк-Форест, Tom Buchanan – Том Б'юкенен, Rosy Rosenthal – Розі Розенталь.*

Калькування призводить до появи нового слова або сталого виразу в мові перекладу. Наприклад: *colored empires – кольорові імперії, rubber nobs on the soles – гумові шипи на підошвах.*

There ***was*** *music from my neighbor's* ***house*** *through the summer nights.*

Літніми вечорами на ***віллі*** *у мого сусіда* ***звучала*** *музика.*

Тут ми можемо побачити два випадки використання конкретизації: іменник *house* був перекладений як *вілла*, для відтворення заможності житла Гетсбі, а англійське дієслово *was* було доречно передано українським дієсловом *звучала*.

Генералізація при перекладі з англійської на українську зустрічається набагато рідше, ніж конкретизація. Це пов'язано з особливостями англійської лексики. Слова цієї мови частіше мають більш абстрактний характер, ніж українські слова, що відносяться до одного і того ж поняття. Розглянемо приклад:

...a little button was pressed two hundred times by a butler's ***thumb.***

...треба було тільки двісті разів натиснути ***пальцем*** *на кнопку.*

У англійському варіанті використовується іменник *thumb – великий палець*, але перекладач використав більш загальне поняття *палець*. У цьому випадку поняття з більш широким значенням є більш придатним для української мови.

Дуже поширеним при перекладі з англійської на українську виявився прийом модуляції, що дозволяє замінити одиницю ВМ одиницею МП, значення якої виводиться логічним шляхом із значення вихідної одиниці:

She wanted her life shaped now, immediately – and ***the decision must be made by some force*** *– of love, of money, of unquestionable practicality – that was close at hand.*

Вона хотіла влаштувати своє життя зараз, сьогодні, і, ***щоб рішення прийшло, потрібна була якась сила*** *– любові, грошей, незаперечної вигоди, – яку не знадобилося б шукати далеко.*

Конструкція *the decision must be made by some force* перекладена за допомогою модуляції: *щоб рішення прийшло, потрібна була якась сила*. Також вихідне значення в перекладі виражено лексично: короткий прикметник *потрібна («необхідна»)* передає ключові елементи

змісту оригіналу, а саме те, що героїня чекала якогось втручання ззовні, яке допоможе їй влаштувати життя.

Для досягнення еквівалентності на граматико-синтаксичному рівні використовувалися прийоми членування і об'єднання речень, граматичної заміни, перестановки і антонімічного перекладу.

Членування речення:

I was on my way to get roaring drunk from sheer embarrassment when Jordan Baker came out of the house and stood at the head of the marble steps, leaning a little backward and looking with contemptuous interest down into the garden.

Ймовірно, я б напився вщент просто від збентеження, але тут я побачив Джордан Бейкер. Вона вийшла з дому і зупинилася на верхній сходинці мармурових сходів, злегка відхиливши назад корпус і з презирливою цікавістю поглядаючи вниз.

Англійське складнопідрядне речення при перекладі було поділено на два речення: одне з яких є складносурядним, а друге – простим, ускладненим дієприслівниковими зворотами. Перекладач доречно розділив одне речення і зробив із нього два, тому що англійське речення містить багато інформації, і в перекладі на українську це би створило труднощі при читанні тексту перекладу.

Об'єднання речень при перекладі роману зустрічається досить рідко:

«My dear,» she told her sister in a high, mincing shout, «most of these fellas will cheat you every time. All they think of is money.»

– Мила моя, – говорила вона сестрі, неприродно підвищивши голос – вся ця публіка тільки й дивиться, як би тебе обібрати.

Це речення містить у собі компоненти двох речень оригіналу. Тобто перше англійське речення – уточнююче, а друге – доповнююче, тому правильним було рішення перекладача об'єднати ці два речення у перекладі.

Граматичні заміни виявилися найпоширенішим граматико-синтаксичним прийомом при перекладі роману на українську мову:

And I had the high intention of ***reading*** *many other books besides.*

Але я не мав наміру обмежити себе ***читанням*** *тільки цих книг.*

У цьому реченні герундій *reading* був замінений іменником *читання*.

His family *were enormously wealthy – even in college his freedom with money was a matter for reproach...*

Батьки його *були нечувано багатими, – вже в університеті його манера сміти грошима викликала нарікання.*

В англійській мові означення обов'язково повинні стояти перед підметами, як у словосполученні *his family*, а в українській мові вони можуть стояти і перед, і після підметів. У художньому стилі часто зустрічається інверсія – непрямий порядок слів. Тому перекладач використав прийом перестановки та поміняв місцями підмет з означенням – *батьки його*.

Антонімічний переклад також зустрічається при перекладі роману:

...it had been overlooked...

...його і ***не*** *помічав* ***ніхто****...*

У цьому прикладі перекладач використав подвійне заперечення, додавши частку *не* до дієслова і заперечний займенник *ніхто*.

Для досягнення еквівалентності на комунікативно-прагматичному рівні використовуються прийоми прагматичної адаптації: додавання, опущення, описового перекладу і компенсації.

Tom deferred that much to the sensibilities of those ***East Eggers*** *who might be on the train.*

З боку Тома це була поступка педантичності тих ***мешканців Іст-Егга****, які могли опинитися в поїзді.*

Цей приклад демонструє прийом додавання: *East Eggers* було перекладено як *мешканці Іст-Егга*, тому що для української мови було би недоречно перекласти *Іст-Еггери*. Отже, перекладачу довелося додати іменник *мешканці*.

Опущення, на відміну від додавання, використовується не так часто:

Suddenly one of these gypsies, in trembling opal, seizes a cocktail out of the air,

Але раптом одна така циганська душа, вся в хвилях чогось опалового, для хоробрості

*dumps it down for courage and, **moving her hands like Frisco**, dances out alone on the canvas platform.*

залпом випивши вихоплений прямо з повітря коктейль, вибіжить на брезентовий майданчик і закрутиться в танці без партнерів.

Частина речення *moving her hands like Frisco* була опущена у перекладі. Ф. С. Фіцджеральд посилається на Фріско у своєму творі. Джо Фріско – відомий американский джазовий танцюрист, і письменник порівнює його з актрисою на одній з вечірок Гетсбі, яка почала розгул. Цієї відомості україномовний читач може не знати, тому перекладач доречно вирішив вилучити цю інформацію.

Описовий переклад дає змогу пояснити читачеві незрозумілі поняття, які використав автор при написанні роману, та розкрити їхній зміст:

*«**Highballs?**» asked the head waiter.* – ***З содовою і льодом?*** *– поцікавився метрдотель.*

Highball – це алкогольний напій з віскі або бренді і води або содової, подається у високому стакані, зазвичай з льодом. При перекладі цього напою, який є типічним для американської культури, перекладач використав прийом описового перекладу, розкриваючи поняття *highball – з содовою і льодом*.

Компенсація виявилася найпоширенішим комунікативно-прагматичним прийомом при перекладі роману:

*«Having a good time, **old sport**?»* *– Добре проводите час, **приятелю**?*

Термін *old sport* став відомим завдяки використанню його у романі Ф. С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі». Він означає вираження поваги, яку використовували джентльмени у XX столітті. Перекладач передав це через відомий термін для позначення поваги в українському суспільстві – *приятель*.

Таким чином, одним із провідних засобів досягнення еквівалентності є перекладацькі трансформації, або численні і якісно різноманітні міжмовні перетворення, які допомагають перекладачеві уникнути нестикування при перекладі, а також дозволяють найбільш точно перекладати слова, що не мають аналогу в МП.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода. Москва, 2008. 145 с.

2. Дюришин Д. Межлитературные формы художественного перевода. *Проблемы особых межлитературных общностей.* Москва, 1993.

3. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. Учебное пособие. Москва, 2004. С. 117-134.

4. Сдобников В. В., Петрова О.В. Теория перевода: (учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков). Москва: АСТ: Восток – Запад, 2007. 448 с.

5. Фицджеральд Ф. С. Великий Гэтсби / пер. с англ. Е. Д. Калашниковой. Санкт-Петербург: «Азбука-классика», 2004. 245 с.

6. Catford J. C. A Linguistic Theory of Translation: an essay on Applied Linguistics. London: Oxford University Press, 1965. 103 p.

7. Fitzgerald F. S. The Great Gatsby. Москва: Менеджер, 2004. 208 p.

8. Kenny D. Eqivalence. Encyclopedia of translation studies. N.Y., 1998, 2001. P. 77-80.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент Висоцька Г. В.

УДК 821.161

Каріна Петросюк
(Луцьк)

ОСОБЛИВОСТІ ХАРАКТЕРІВ ГЕРОЇВ ПОВІСТІ ВАНДИ ВАСИЛЕВСЬКОЇ «КІМНАТА НА ГОРИЩІ»

У статті проаналізовано повість Ванди Василевської «Кімната на горищі». Визначено особливості характерів героїв. Виявлено такі ознаки характерів, як емпатія, альтруїзм, співпереживання , емоційна зрілість, працелюбність та охайність. Характери героїв твору мають властивість розвиватись.

Ключові слова: *характер, герой, емпатія, альтруїзм, емоційна зрілість.*

The article analyzes the story of Wanda Vasylevska "Attic room" The peculiarities of the characters of the heroes are determined. We investigated character traits such as empathy, altruism, empathy, emotional maturity, diligence and neatness. The characters of the heroes of the work have a tendency to develop.

Key words: *character, hero, empathy, altruism, emotional maturity.*

Творчість польської письменниці Ванди Василевської залишається зовсім не вивченою. Інформації про неї чи її твори немає взагалі (лише коротка біографія у «Вікіпедії»), тому дослідження повісті «Кімната на горищі» буде надзвичайно актуальним.

У книзі Т. Ковальової охарактеризовано польську літературу кінця XIX – початку XX століть, проте творчість Ванди Василевської не стала об’єктом уваги науковиці [2].

У монографії В. Хорева «Польская литература XX века» проаналізовано найвідоміші польські книги XX століття, є у цьому дослідженні і згадка про повість В. Василевської «Обличчя дня» [4, с. 93], але вона досить поверхова.

На жаль, немає жодної наукової розвідки, у якій хоча би побіжно досліджено повість «Кімната на горищі», адже твір цікавий, змістовний та вартий уваги дослідників, тому ціль статті – проаналізувати особливості характерів героїв повісті Ванди Василевської « Кімната на горищі».

У статті осмислено образи людей на основі духовно-психологічних домінант, якими вони наділені [1, с. 48]. Характеристика героя може бути пряма, тобто про його характер повідомляється безпосередньо, або від автора, або в промовах інших персонажів.

Часто трапляється непряма характеристика: характер вимальовується з вчинків та поведінки персонажа. Іноді ці вчинки на початку розповіді даються лише з метою характеристики, і тому, не зв'язані з фабулою, є ніби частиною експозиції [2, с. 567].

Окремим прикладом непрямої характеристики є прийом масок, тобто опис конкретних мотивів, які гармоніюють з психологією персонажа. Так, опис зовнішності героя, його одягу ,способу життя – все це прийоми масок.

У прийомах характеристики персонажів слід розрізняти два основних варіанти: незмінний характер, який залишається упродовж усієї фабули та змінний – коли з розвитком фабули можна простежити зміну самого характеру особи.

Головні персонажі – Ігнась, Адась, Зося та Анка, четверо дітей, котрі в досить юному віці залишилися сиротами. На їхню долю випало доволі складне випробування – смерть батька та матері.

Перед старшою сестрою – Анкою постає вибір: віддати сестру та братів до дитячого будинку чи самостійно зайнятися їхнім вихованням, і вона вибирає другий варіант. У цій ситуації молода героїня позиціонується як сильна та незалежна особистість, котра відмовила собі у мрії та повністю присвятила себе сім’ї. Це не характерна риса для 16-річної дівчини. Героїня боїться відповідальності, але приборкує страх.

Анна вміє любити, адже в усіх складних ситуаціях у родині завжди з розумінням та емпатією ставиться до братів та сестри.

Героїня сильна та витривала: коли вона обпікає руки, рятуючи сусідку, то навіть не помічає ран, а спокійно ставиться до ситуації [4, с. 15].

Ігнась – 14-річний хлопчик, котрий перейняв роль старшого брата, «батька» та надійного помічника Анки. Для свого віку хлопчина міг бавитися щоденно, але він цілковито розумів відповідальність, яка лягла йому плечі. Єдиною радістю Ігнася був велосипед. Він мріяв об'їздити всю Польщу, аби насолоджуватися краєвидами, проте його мрія не змогла здійснитися, адже хлопець продав велосипед, аби хоч якось нормалізувати сімейний фінансовий план. Отже, хлопець альтруїст і вміє жертвувати власними потребами заради родини.

Зося та Адась – наймолодші персонажі повісті. Особлива характеристика в творі не подана, проте з коротких характеристик та окремих ситуацій можна зробити висновок, що діти надзвичайно мудрі: замість того, щоб витрачати гроші на солодощі, вони економили гроші, щоб придбати щось суттєве. Одного разу на різдвяні свята у Анки не було грошей, аби придбати ялинку, тоді діти витратили свої заощадження на придбання новорічного дерева. Діти хотіли зберегти сімейні традиції, розуміючи, що часто саме вони зберігають емоційну атмосферу в родині.

Зося знаходить роботу в кравця, хоча їй важко працювати, але дівчина розуміє, що в такий спосіб зможе підтримати Аню та покращити фінансове становище родини. Крім того, дівчина співчутлива, адже саме вона пропонує кравцеві не знімати платню з бідної сироти Анки, коли та не приходить на роботу, бо змушена доглядати старого дідуся [4, с. 59].

Діти працелюбні та охайні: при першій же ж можливій нагоді вони ремонтують помешкання [4, с. 76].

Отже, герої повісті альтруїстичні, емпативні, психологічно зрілі. У критичних ситуаціях вони проявляють себе як справжні особистості.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ковалева Т. История зарубежной литературы (Вторая половина XIX – начало XX века). Минск: Завигар, 1997. 232 с.
2. Хорев В. Польська литература XX века. Москва. Индрик, 2009. 351 с.
3. Wasilewska W. Pokój na poddaszu. Warszawa, 1962. 98 s.

УДК 81.25

Катерина Полупанова
(Маріуполь)

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕКСТІВ АНГЛОМОВНИХ ІНСТРУКЦІЙ ДО ПОБУТОВОЇ ТЕХНІКИ

У статті аналізується текст як лінгвістичне явище та надаються його ознаки. Виокремлено риси офіційно-ділового стилю. Досліджено проблеми перекладу тексту англомовних інструкцій до побутової техніки та надано рекомендації до їх подолання.

Ключові слова: *текст, інструкція, трансформація, калькування, терміни.*

The article analyzes the text as a linguistic phenomenon and provides its indications. The official business style of the text are indicated in the article. The problems of translation of the text of English instructions for household appliances are investigated and recommendations for their overcoming are given.

Key words: *text, instruction, transformation, tracing, terms.*

Розвиток науково-технічного прогресу, поява нового сучасного обладнання та роботизація багатьох сфер людської діяльності сприяли росту необхідності аналізу текстів різноманітних інструкцій, що описують основні характеристики приладу, інструмента, технічного апарату та алгоритми дій в роботі з тим чи іншим механізмом. Проблемами текстів інструкцій займалися відомі мовознавці. Зокрема, в роботах Алексеевої І. С. [1] Лабанова І. Б. [4] розглядаються принципи побудови тексту інструкцій та проблеми їх перекладу. Рейда О. А. [5] та Шапкіна О. В. [6] зосереджували увагу на інструкціях, як мовному жанру.

За певних умов спілкування, у тій чи іншій сфері людської діяльності (політика, наука і техніка, художня література, право, діловодство тощо) мовець свідомо використовує своєрідну сукупність мовних засобів (лексичних, граматичних, синтаксичних та ін.), які утворюють стиль тексу. Проаналізував ознаки тексту, які дають науковці, можна виділити сім стилів, до яких може належати той чи інший текст: розмовний, художній, науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, епістолярний, конфесійний.

Текст як лінгвістичне явище характеризується наступними ознаками: зв'язністю, цілісністю, інтенційністю (авторською метою), інформативністю, ситуативністю (зв'язністю з контекстом), членованістю (наявністю смислових частин), інтегративністю (єдністю цих частин), модальністю (особистісним ставленням), розгорнутістю, послідовністю, динамізмом зображуваного тощо. Основними ознаками, за думкою науковців, є зв'язність і цілісність.

Інструкція як зразок тексту може бути розглянутий як зведення правило і норм, які наказані для виконання, а також як директива до користування приладом, який був придбаний людиною. При перекладі інструкцій особливу увагу слід звертати на комунікативну спрямованість і внутрішню суть тексту, яка забезпечується певним набором лексичних одиниць і викликає певний асоціативний ряд. Характерною особливістю тексту інструкції є пріоритет мовця, який визначається його знаннями в даній області, і зацікавленість адресата в отриманні знань.

Інструкцію, як жанр, науковці відносять до офіційно-ділового стилю. Його виокремлюють наступні риси:

1. Точність, що унеможливлює інакотлумачення;
2. Мовний стандарт оформлення ділових документів (лексичний, граматичний і синтаксичний).

Основною функцією офіційно-ділового стилю є прямий вплив тексту на поведінку людей, тобто його директивно-нормативне спрямування, яке скероване на регулювання ділових стосунки мовців у державно-правовій і суспільно-виробничій сферах. У текстах інструкцій до побутової техніки директив є домінуючим мовним актом, який передає основну інтенціональну спрямованість офіційно-ділового документа з метою спонукання до вчинення певної, не тільки мовної дії.

Аналіз інструкцій до побутової техніки довів, що вони при перекладі піддаються адаптації в значно меншій мірі, ніж інші тексти. Це пов'язано з відсутністю в них емоційно-оціночних елементів та просвітницького компоненту. Лексика цих текстів включає три основних пласта: а) загальновживані слова; б) загальнонаукові слова; в) терміни. Даний вид тексту, орієнтовано, перш за все, на зміст, а не на форму [3]. Основним його завданням є передача змісту тексту оригіналу традиційними для даного типу текстів засобами іншої мови.

При аналізі особливостей застосування стратегій перекладу в побутовій сфері було виявлено, що типові ознаки офіційно-ділового тексту реалізуються неоднаково в англійській та українській мові. Доведено, що в результаті експліцитної адресованості англомовних побутових інструкцій користувачеві, виникають розбіжності, що зумовлюють лексичні, лексико-граматичні, синтаксичні і прагматичні помилки при перекладі інструкцій до українською мовою.

У результаті дослідження було виявлено, що на лексичному рівні тексти інструкції до побутових пристроїв демонструють низку особливостей, що можуть спричиняти помилки

при перекладі. Отже, подолання труднощів перекладу текстів англомовних інструкцій до побутової техніки на українську мову можуть бути вирішені завдяки вдалому застосуванню трансформацій калькування, функціональної/граматичної заміни, смислового розвитку та описового перекладу.

Серед вищезазначених методів перекладу калькування є найбільш вдалою трансформацією [4]. Воно забезпечує досить ємку й чітку номінацію новоутвореного поняття, на відміну від трансформації описового перекладу, яка є громіздкою і може призвести до розпливчатого розуміння змісту поняття та транскодування, яка не завжди сприяє вмотивованому перекладу тексту.

Ще однією з особливостей для текстів англомовних інструкцій до побутової техніки на лексичному рівні є вживання скорочень. Це терміни, які в оригіналі й в перекладі вживаються у вигляді неперекладених акронімів. Отже, перекладачу доводиться вирішувати проблему перекладу англійських абревіатур засобами української мови.

На рівні граматики основною характерною рисою текстів англомовних інструкцій до побутової техніки на українську мову є високочастотне вживання герундіальних конструкцій. Для перекладу таких конструкцій доречно застосувати трансформацію функціональної/граматичної заміни і передати не існуючу в українській мові дієслівну форму герундія іншою частиною мови – іменником. Обрана трансформація є успішним вирішенням проблеми розбіжностей в побудові граматичних категорій англійської та української мов, оскільки передає таку ознаку як номінативність (використання віддієслівних іменників). Як наслідок номінативності, для синтаксису англомовних інструкцій до побутової техніки характерне використання еліптичних конструкцій, відсутніх у перекладі українською.

В інструкціях українською мовою основне змістове навантаження у реченні переноситься на присудок, тому при перекладі застосовується трансформація функціональної/граматичної заміни членів речення, результатом якої є вживання неозначено-особового дієслова замість іменника. Зазначена трансформація є цілком прийнятною, бо враховує конкретну реалізацію особливостей науково-технічного тексту у мовах перекладу.

Таким чином, переклад текстів інструкцій до побутових приладів являє собою особливий тип перекладу, що відрізняється від інших жанрів текстів рядом особливостей. Головною відмінністю є висока ймовірність невідповідності між складністю предмета і культурно-освітнім рівнем споживачів. Вирішення цієї суперечності здійснюється як за рахунок адаптації рівня складності текстів в процесі перекладу, так і за рахунок поступової адаптації адресата до предметів споживання, які з часом з нових перетворюються в звичні. У мовознавстві питання використання поняття тексту в мові відображене в різних дослідженнях, в яких висвітлюються різні аспекти проблем перекладу та його лінгвістичного та граматичного аналізу. У зв'язку з цим, при складанні перекладу англомовних інструкцій рекомендовано використовувати нові явища й тенденції в розвитку живих мовних процесів, а розробка нових стратегії пошуку нових українських еквівалентів буде сприяти подоланню проблем перекладу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева И. С. Профессиональный тренинг переводчика: учеб. пособие. Санкт-Петербург: Союз, 2005. 288 с.

2. Бєлова А. Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці. *Іноз. філ.* Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. Вип. 32. С. 11–14.

3. Брандес М. П., Провоторов В. И. Предпереводческий анализ текста: учеб. пособие. Москва: НВИ-Тезаурус, 2001. 224 с.

4. Лабанов И. Б. Принципы построения инструктирующего текста в русском языке : дис. канд. філ. наук : по ВАК РФ 10.02.01. Ростов-на-Дону, 2003. 224 с.

5. Рейда О. А., Івлєва К. С., Гулієва Д.О. Труднощі перекладу інструкцій до побутової техніки з англійської мови на українську. *Перекладознавство. Вчені записки ТНУ імені*

В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2019. URL: https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.4-1/20.

6. Шапкина Е. В. Текст инструкции по эксплуатации как элемент национальной языковой культуры. *Теория и практика перевода и профессиональной подготовки переводчиков:* Материалы Международной научно-практической конференции (Пермь, 16-17 февраля 2005). Пермь: Изд-во Пер. гос. техн. ун-та, 2005. С. 282-286.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент Висоцька Г. В.

Максим Рижков
(Маріуполь)

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ МОВИ «НАДСАТ» У РОМАНІ Е. БЕДЖЕРСА «МЕХАНІЧНИЙ АПЕЛЬСИН»

У статті визначено жанрово-стилістичні характеристики англомовного роману-антиутопії. Проаналізовано фонетичні, граматичні, семантичні та стилістичні характеристики метамови «надсат» у романі Ентоні Берджеса «Механічний апельсин».

Ключові слова: *метамова, оказіоналізм, антиутопія, перекладацькі прийоми, калька, транскрипція, транслітерація*

Вступ. Сучасне визначення художнього тексту, як правило, містить вказівку на значущість особистості його творця. Художній текст розглядається лінгвістами як твір, який є реалізацією концепції автора, картиною світу, що створена його творчою уявою і втілена в тканині художнього тексту за допомогою спеціально відібраних засобів у відповідності до задуму. Саме відтворення цих "спеціально відібраних засобів" виявляється найскладнішим завданням для галузі художнього перекладу, вирішення якого неможливе без розуміння важливості поняття ідіостилю письменника.

Відомо, що приналежність певних художніх творів до відповідного жанру визначається низкою специфічних рис, що об'єднують ці твори. При перекладі українською мовою англомовні оригінальні тексти повинні бути адаптовані з урахуванням стилістичних і жанрових норм, адже відсутність у тексті перекладу автохтонних ЖСД може призвести до суттєвих жанрових змін, унаслідок чого жанр тексту перекладу не відповідатиме жанру тексту оригіналу. Антиутопічний жанр, як і будь-який інший, характеризується рекурентними сюжетно-композиційними ознаками, які вимагають від перекладачів високого рівня компетентності, аби індивідуально-авторський стиль не був затьмарений стилем перекладача, в результаті чого може вийти абсолютно новий твір. Відтак, спершу пропонуємо простежити ключові композиційні ознаки роману-антиутопії. Окрім стійких жанрово-композиційних ознак, образів та мотивів, дослідники виокремлюють стереотипні риси, якими відзначається художня антиутопія: 1) змалювання певної держави або суспільства, їх політичної структури; 2) зображення дії в далекому майбутньому; 3) розкриття світу зсередини, через бачення його окремими мешканцями, що відчувають на собі його закони і є представленими в якості ближніх; 4) показ негативних явищ у житті соціалістичного суспільства, класової моралі, нівелювання особистості; 5) розповідь від імені героїв у формі щоденника, нотаток; відсутність опису 61 домашнього житла і родини як місця, де панували свої принципи і духовна атмосфера; 6) притаманність мешканцям антиутопічних міст рис раціоналізму й запрограмованості.

Основною темою роману є проблема вибору і свободи особистості. Автор доводить, що людина повинна сама обирати – бути їй доброю чи поганою, навіть якщо вона обирає останнє. Забрати в людини можливість вибору – означає знеособити її, перетворити на слухняну маріонетку, «механічний апельсин». Насильницьке моделювання поведінки, на

думку Е. Берджеса, є глибоко аморальним. Вустами одного зі своїх персонажів автор розмірковує: «Ти порушив закон, я згоден, але покарання перейшло всі межі. Вони перетворили тебе з людини на якусь зовсім іншу істоту. На істоту, позбавлену сили й волі робити вибір. Приречену лише догоджати суспільству, наче та машина, заведена на добро. Я чудово все це розумію. Здогадуюсь навіть про побічні наслідки. Музика, статеві зносини, література, мистецтво – тепер усе це має викликати в тебе не втіху, а біль… Вони в усьому перегинають палицю... Але тут хибна сама ідея. Людина, позбавлена можливості вибирати, перестає бути людиною» [1, с. 100]. Отже, Е. Берджес у романі «Механічний апельсин» дає уявлення читачам про механічну реальність, де дії виконується підсвідомо, без участі волі особистості.

Мета дослідження: аналіз функціональних характеристик мови «надсат» та особливості її передачі при перекладі на українську мову.

Кожна мова на зразок «надсат» унікальна, тому що утворена авторами різними способами, але є багато спільного в граматиках таких мов та їх відтворенні у перекладах. Автор роману «Механічний апельсин» Е. Берджеса вживає граматичні трансформації, які призводять до того, що одне слово може бути використане і як іменник, і як дієслово. При відтворенні таких слів у перекладі перекладач у 94% випадках скористався калькою.

Своєрідність граматики “надсат” визначається дією наступного чинника. У мові, лексична система якого складається на 90% з слів російського походження, автор зберігає англійські граматичні форми і додає до чужорідних для англійської мови коренів англійські суфікси. Таким чином, створюючи форму множини “zoob” [2], Е. Берджес додає до основи англійське закінчення -ies і одержує в підсумку “zoobies” [2], а не транскрибовану форму множини російського слова “zooby”. Показник множини закінчення -s, характерне для англійських іменників, зустрічається, наприклад, у таких словах: “veshehes”, “rassoodocks”, “lewdis”, “platties”, “carmains”, “shlemmies” [2]. Неособисті форми дієслова – герундій і дієприкметник теперішнього часу – в “надсат” утворюються за тими ж правилами, що і форми теперішнього часу англійської мови – за допомогою суфікса -ing, як у наступних прикладах: “kuppeting”, “smotting”, “slooshying”, “vareeting”, “crasting”, “govoreeting”, “peeting”, “smecking” [2]. Також зустрічаються російські граматичні форми, в яких у теперішньому часі у дієслів з‘являється закінчення -у. У перекладі у 69% випадків граматичні форми мови «надсат» відтворені.

Що стосується графічно-фонетичної форми, то Е. Берджесс вживає транскодування російських немаркованих слів, суміщає транскрипцію та транслітерацію. У перекладі вдалося відтворити графічно-фонетичні форми завдяки різним прийомам. Український перекладач О. Буценко відтворив оказіональні слова завдяки транскрипції, тобто вжив російські слова, і таким чином на графічно-фонетичному рівні також передав задум автора. Отже, при відтворенні графічно-фонетичних особливостей метамови «надсат» українському перекладачу вдалося зберегти їх у перекладах у повному обсязі.

Базовою складовою метамови романів-антиутопій є оказіоналізми, тобто авторські новоутворення, які відіграють у творах більше емоційно-експресивну роль, ніж номінативну. Для встановлення оказіонального значення важливо враховувати контекст, а також внутрішню форму слова та фонові знання. Нові словоформи утворюються різними шляхами, іноді ці шляхи переплітаються, але, тим не менше, можна виокремити основні прийоми їхнього утворення: словоскладання, конверсія, афіксація, злиття, зворотне словотворення, скорочення. Оскільки оказіональні слова належать до безеквівалентної лексики, будучи елементами авторської словотворчості, вони не входять до словникового складу мови оригіналу та перекладу, тому представляють певні труднощі для відтворення у перекладі. При відтворенні оказіональних слів метамов, наприклад, «надсат», у перекладі використовують такі перекладацькі прийоми, як транслітерація та транскрипція, зворотна транслітерація, калька, функціональний аналог, смисловий розвиток, вилучення, генералізація, конкретизація, а також фонетично-графічні трансформації.

При відтворенні у перекладі семантичних характеристик метамови «надсат», яка нараховує 254 оказіоналізми, тільки 79% було відтворено оказіональними словами: завдяки кальці (28%), транслітерації та транскрипції (26%), зворотній транскрипції (11%), смислового розвитку (8%), фонетико-графічної трансформації (8%), функціональному аналогу (12%), генералізації (4%), конкретизації (3%). В українському перекладі «надсат»-слова були відтворені в 86% випадків.

Проте, при відтворенні стилістичного аспекту метамови роману «Механічний апельсин» не вдалося зберегти в повному обсязі стилістичні прийоми у перекладі. У цілому, відтворено стилістичний прийом «просторово-часової локалізації» завдяки транслітерації та транскрипції в 91% випадків. Також у перекладі вживано функціональний аналог в 9% випадків.

Стилістичний прийом «гри» у метамові – «надсат» виявився на різних рівнях мовної структури, і для його відтворення у перекладі вживано такі перекладацькі прийоми: кальку в 78% випадків, функціональний аналог в 12%, смисловий розвиток в 6% та транскрипцію або транслітерацію в 3% випадків. У 71% випадків не вдалося відтворити гру зі смислами та імпліцитне значення слів, але експліцитне значення слів та алюзійність антропонімів було відтворено у перекладі в 97% випадків.

Що стосується відтворення стилістичного прийому «регуляції дистанції між героєм та читачем», до якої належить ефект «очуження» та ефект «довірливої атмосфери», то він був збережений не у всьому перекладі. Це пов‘язано зі специфікою утворення метамови ««надсат»», яка не є «дивною», «чужорідною» для україномовного читача, але перекладач обрав саме російські слова для відтворення метамови роману. Суржикові слова, не викликають тих емоцій та асоціацій, які з‘являються в англомовного читача. Ефект «очуження» майже не відтворений в українському перекладі. Отже, у перекладі не вдалося відтворити всі стилістичні прийоми метамови роману «Механічний апельсин» у повному обсязі. Прийом «просторово-часової локалізації» був повністю. Прийом «гри» на лексичному рівні не був відтворений, але на рівні стилістичної гри перекладачу значною мірою вдалося його передати. Прийом «регуляції дистанції між героєм та читачем» також не було відтворено в повному обсязі. Ефект «очуження» не був переданий, але ефект «довірливої атмосфери» наявний.

Висновки. У дослідженні наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми до відтворювання всіх особливостей метамови у перекладі, що полягає у розробці комплексного міждисциплінарного підходу до відтворення епічної метамови через систему оказіональних утворень у перекладі, а також у докладному описі та систематизації стратегій і тактик відтворення метамови романів-антиутопій у перекладі в англо-українському напрямку.

Перспективою подальшого дослідження вбачаємо визначення методів визначення функціональних характеристик та специфіки перекладу метамов, присутніх у літературних творах, на українську мову.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Берджес Е. Механічний апельсин / пер. Олександра Буценка. Львів : Кальварія, 2003. 174 с.
2. Burgess Anthony A Clockwork Orange. New York : A Penguin book, 2013. 149 p.

УДК 811.11"37

Анна Сухорукова
(Маріуполь)

ЛАКУНАРНІСТЬ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ

Дана робота присвячена дослідженню лакунарності як відображенню лінгвокультурної специфіки і способам її передачі з англійської на українську мову.
Ключові слова: *лакуна, реалія, транскрипція, транслітерація, калькування.*

The article is devoted to the study of lacunarity as a reflection of the linguistic and cultural specific and ways to translate it from English to Ukrainian.
Key words: *lacuna, realia, transcription, transliteration, loan translation.*

Мова здатна передавати дійсність, частиною якої є культура. Вона тісно пов'язана з духовною культурою людства поряд з іншими знаковими системами і може багато чого розповісти про неї і її специфіку. Цінності національної спільноти, становлять національний соціокультурний фонд, який, так чи інакше, знаходить своє відображення в мові. Змістовні одиниці мови утворюють лінгвокультурний код – систему взаємопов'язаних значень, які відображають специфічні, історично зумовлені світосприйняття і світорозуміння, властиві певному мовному співтовариству. Сам характер виділення конкретних культурних понять відповідної спільноти, їх угруповання, а також спроба їх передачі на мову перекладу залежить від наявності в цій мові відповідних найменувань. І в цьому плані в процесі перекладу з однієї мови на іншу цілком природно і закономірно виникає так звана проблема лакуни. Лакуна – найменування відсутнє в мові перекладу для того чи іншого поняття, яке існує в мові оригіналу. Умови соціально-політичного, суспільно-економічного, культурного життя і побуту народу, його світогляду, психології, традицій, зумовлюють виникнення понять, принципово відсутніх у носіїв інших мов. Тому лакунарність є актуальною проблемою лінгвістики. Метою даної роботи є дослідження лінгвокультурної специфіки лакун і способів їх відображення при перекладі.

У лінгвістиці і психолінгвістиці під «лакунами» розуміють базові елементи національної специфіки лінгвокультурної спільності, що ускладнюють розуміння деяких фрагментів текстів інокультурному реципієнту [1, с. 66]. Термін «лакуна» був введений в лінгвістику Ю. С. Степановим, який назвав їх «прогалинами», «білими плямами на семантичній карті мови» [2, с. 142]. Лакуни умовно поділяються на мотивовані та невмотивовані. Мотивовані лакуни пов'язані з відсутністю самої реалії у того чи іншого народу. Мотивовані лакуни виявляються в сфері так званої безеквівалентної лексики. Вони зазвичай при перекладі подаються з поясненнями. Невмотивовані лакуни не піддаються поясненню через відсутність реалії: відповідні реалії є, але народ в силу культурно-історичних причин їх як би не помітив, або ще не сформулював понять про ці реалії, залишив їх неназваними.

Передача лакун при перекладі викликає певні труднощі. Тому в цьому дослідженні ми вважали за потрібне визначити їх. Відомими способами є:

1. Перекладацька транслітерація і транскрипція [3, с. 64]. В українських суспільно-політичних текстах можна зустріти такі назви американських торгових і промислових компаній, при передачі яких перекладач вдається до транскрипції і транслітерації: «Дженерал моторс», «Бенк оф Америка» [4]. В даному випадку має місце процес компенсації лакун, а не їх заповнення: лакуни продовжують відчуватися, їх зміст розкрито додатково на рівні синтаксичної об'єктивації, описово.

2. Калькування. При використанні даного прийому лакуна передається за допомогою заміни її складових частин її прямими лексичними відповідниками [3, с. 65]. наприклад: backbench – задньолавочник [7].

3. Описовий переклад. Цим способом значення лексичної одиниці розкривається за допомогою її дефініції [3, с. 66]. Наприклад: landslide - перемога на виборах з великою перевагою голосів, bull - спекулянт, який грає на підвищення біржових цінностей [4].

Підводячи підсумок, слід зазначити, що мова несе в собі історію, культуру, світогляд певного народу. А лакуни є відображенням цієї культури і можливою проблемою для перекладача. При передачі лакун перекладачеві слід брати до уваги як особливості створення вихідного тексту, так і особливості сприйняття перекладного тексту. необхідною умовою для цього є прагматична адаптація перекладного тексту за допомогою використання необхідних трансформацій, дозволяють заповнити лакуни. При здійсненні будь-якого виду перекладу слід приділяти увагу не тільки якості перекладу, але і забезпечення аналогічної реакції рецепторів оригінального і переказного текстів, оскільки будь-яке висловлювання створюється з метою отримання комунікативного ефекту, а значить, прагматичний потенціал становить найважливішу частину його змісту.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Артистов Н.Б. Основи перекладу. Москва : Вид-во літератури на іноземних мовах, 1959. С. 100.

2. Белянін В. П. Основи психолінгвистичної діагностики. Москва: Тривола, 2000. 248 с.

3. Степанова Ю.С. Мовні параметри сучасної цивілізації. Збірник праць Першої наукової конференції пам'яті академіка РАН / Під ред. В.З. Демьянкова, Н.М. Азарової, В.В. Фещенко, С.Ю. Бочавер. Москва: Інститут мовознавства, 2013. 560 с.

4. Inosmi. URL: http://inosmi.ru/world/20150506/227889941.html. Дата доступу: 01.12.2020.

УДК 811.111'373.46'374.2:61

Тетяна Шундель, Анна Прийменко
(Лиман)

ВИДИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ТА КЛАСИФІКАЦІЙНОЇ ВАРІАТИВНОСТІ ТЕРМІНІВ-ЕПОНІМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МЕДИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті досліджуються проблеми становлення медичної термінологій в англійській мові. Аналізуються структурні моделі термінів-епонімів та наводяться класифікаційні рамки.

Ключові слова: *термін-епонім, медична література, класифікація, утворення термінів, структурна основа.*

The article investigates the problems of developing medical terminology in English. Structural models of eponymous terms are analyzed and their classification is given.

Key words: *eponymous term, medical literature, classification, developing of terms, structural basis.*

Треба зазначити, що термінологічна система англійської мови представляє собою основу будь-якої мови, в рамках якої формуються, закріплюються та функціонують всі сфери наукової та професійної діяльності. Медицина – це дієвий механізм, базу якої весь час поповнюють різноманітні та численні термінологічні одиниці. Таким чином, у наш час одним із найважливіших завдань медичної термінології - є впорядкування та дослідження цих одиниць.

В англійська медичній термінології зустрічаються терміни різного походження, серед яких значну ланку складають терміни-епоніми, які представлять собою словосполуки, що були утворені від імені (прізвища) людини, що вперше дали характеристику тим чи інакшим виявленням. Епоніми зустрічаються у назвах хвороб, синдрому, процедури, рефлексу, назвах

окремих частин органів, тканин, клітин, найбільш поширених методах та методик дослідження, морфологічних теоріях або наукових відкриттях, що отримали широке визнання в медицині та сфері охорони здоров'я.

Ми повністю розподіляємо точку зору Л. Запоточної, яка вважає, що використання в мові термінів-епонімів може сприяти професійному становленню лікаря-фахівця, значно підвищує його рівень інтелекту. Це пояснюється фактом, що в епонімі закладена частина історії, культури, яка творилася упродовж віків з найдавніших часів до сьогодення [1]. Дослідник Б. Михайлишин зазначає, що формування таких термінів тісно переплітається з такими позамовними факторами, як історичний, соціальний та психологічний [3, с. 45–50].

Терміни-епоніми виникають свідомо, враховуючи правила іменування відомих винаходів або наукових відкриттів. Авторські назви зустрічаються у широкому спектрі гістологічних, анатомічних та фізіологічних утворень. Наступні приклади є підтвердженням цього факту: morbus Graves Basedowi (Базедова хвороба), Raynaud's phenomenon (синдром Рейно), Linimentum balsamicum Wishnevsky (мазь Вишневського), Mantoux test (реакція Манту), Quincke edema (набряк Квінке), Golgi cells (клітини Гольджі), Addison's anemia (анемія Аддісона), Harley's disease (хвороба Гарлея), Hill's sign (симптом Хілла), Glanzmann's disease (хвороба Гланцмана), Starling's law (закон Старлінга), Lenegre's disease (хвороба Ленегре) і т. п.

Слід зазначити, що за структурою терміни-епоніми в англійській медичній терміносистемі є стійкими одиницями, в основі яких у більшості випадків не використовуються прийменники, а до складу яких входить іменник та одна або кілька власних назв.

Цікавий факт, що деякі терміни-епоніми у своїй структурній основі мають по 2, 3 і навіть 5 прізвищ лікарів, які одночасно описали ці хвороби, їх ознаки, симптоми або синдроми, відкрили метод, що дозволив визначити цю хворобу [4]. Так багатьом спеціалістам відомі такі назви термінів-епонімів, як Pretta-Piullaksa-Vidal-Barakki-varicose veins (Претта-Піуллакса-Відаля-Баракки-варикозне розширення вен), Burneville Palace disease - tuberculous sclerosis (хвороба Бурневілля Палацці – туберкульозний склероз), Henderson–Paterson bodies (тільця Гендерсона-Патерсона), Holt-Oram syndrome (синдром Холта-Орама), Wolff-Parkinson-White syndrome (синдром Вольфа-Паркінсона-Вайта, синдром передчасного збудження шлуночків), Charcot-Weiss-Baker syndrome (синдром Шарко-Вейса-Бейкера, синдром каротидного синуса), Besnier-Boeck-Schaumann disease (хвороба Беньє-Бека-Шауманна, лімфогранулематоз) та багато інших.

Іноді ім'я одного і того ж автора може присвоюватися двом або більше захворюванням, симптомам чи синдромам, які він описав. У багатьох випадках це становиться причиною певних труднощів в роботі лікарів загальної практики і у деяких випадках виникають помилки при постановці правильного та точного діагнозу, лікуванні або призначенні лікарських засобів. Так, настіпні терміни Addison's disease, Addison's anaemia і Addison's plane – яскраві приклади можливої плутанини. Треба підкреслити, що терміни-епоніми Addison's disease та Addison's anaemia (більш вживаний термін pernicious anaemia) були названі на честь британського лікаря Томаса Едісона, а ось термін Addison's disease відноситься до анатомічного явища та отримав свою назву на честь зовсім іншого лікаря – Крістофера Аддісона [2].

Значний відсоток у англійській медичній термінології займають епоніми-словосполучення, що широко зустрічаються не лише у гістології, але й анатомії. На нашу думку, це пояснюється необхідністю достовірно передати зміст нових понять та конкретизувати їх. Такі терміни-епоніми складаються зі одного або декількох іменників та/або прикметників або власної назви-епоніма. Наприклад: кам'янистий отвір Арнольда (foramen petrosum), стік пазух Герофіла (confluens sinuum), коловий пояс Вебера (zona orbicularis), артеріальне коло мозку (circulus arteriosus cerebri), коса вена лівого передсердя (oblique vein of the left atrium), передній кірково-спинномозковий шлях Тюрка (tractus

corticospinalis anterior), малий сосочок дванадцятипалої кишки Санторіні (papilla duodeni minor) та ін.

Велика кількість термінів-епонімів, до складу яких входять прізвища зустрічається у XVI – XX ст., оскільки це період розквіту анатомічної науки. Але сьогодні рухливий механізм медицини постійно поповнюється за рахунок входження нових термінів, що віддзеркалюють не лише етапи розвитку нових галузей медичної науки, але й вагомі пріоритети того або іншого вченого та його внеску, країни у відкритті нових горизонтів.

Досліджуючи численний матеріал медичної літератури, де вживаються терміни-епоніми, ми звернули увагу, що найчастіша форма термінів-епонімів - іменник + власна назва. Цей факт допомагає класифікувати терміни-епоніми наступним чином [1]:

– назви хірургічних приладів та апаратів (Cammann's stethoscope, Kocher's forceps, Pean's forceps, straight Kocher's clamp, curved Kocher's clamp, Adson's automatic dilatator;

- терміни-епоніми, до основи яких входять анатомічні назви (foramen of Vesalius, Henderson Paterson bodies, Lauth's canal, sinus Lannelongue's foramina;

- функціональні порушення серцево-судинної системи (Bouvret's disease, Ebstein's disease, Moschcowitz's disease, Loeffl er's disease,

- назви різних симптомів та синдромів (Faget's sign, Kusmaul's sing, Musset's sing Dressler's syndrome, Fanconi's syndrome, Holt-Oram syndrome;

- терміни-епоніми, що використовуються для опису законів медицини (Einthoven's law, Behring's law, Marey's law, Starling's law).

- назви численних методів і технік лікування, операцій, тестів, процедур (Dotter procedure, Heyrovski procedure, Schilling blood count, Doppler echocardiographia)

Існує декілька причин виникнення термінів-епонімів в медицині. По-перше, нові знання про явище призводять до створення нових термінів.

По-друге, вплив певної області знать на термінологію також може бути причиною створювання не епонімічних термінів.

Проаналізувавши досліджуваний матеріал, ми прийшли до висновку, що в наш час важко знайти лакуну в медичній галузі, де терміни-епоніми не функціонують. Вони складають досить важливу частину медичної системи англійської термінології, бо значно сприяють розвитку клінічних дисциплін, діагностичному процесу та формуванню термінологічних здібностей студентів-медиків, а також оволодінням професійною мовою майбутнього лікаря-фахівця.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Запоточна Л. Структурно-семантична характеристика термінів-епонімів у англійській кардіологічній термінології. URL: http://www.chnu.edu.ua/res/chnu.edu.ua/period_ vudannia/ web13/pdf/2012_1/Larysa_Zapotochna.pdf (дата звернення 25.11.2020).

2. Майя Лончар, Ана Островськи Анік. Медичні терміни - розвиток у сучасному світі. URL: https://glebov.com.ua/odnojmenni-medychni-terminy-yak-dzherelo-terminologichnych-zmin.html (дата звернення 30.11.2020).

3. Михайлишин Б. З історії термінів-епонімів. *Мовознавство*. 1994. № 4–5. С. 45–50.

4. Томка І.Є. Епонімічні медичні терміни. URL: http://www.rusnauka.com/ 42_NIO_2014/Philologia/3_184538.doc.htm (дата звернення 05.12.2020).

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 1

Ольга Коневич
(Тернопіль)

МІСЦЕ І РОЛЬ СИМВОЛУ У ХРИСТИЯНСЬКОМУ ОБРАЗІ СВІТУ

У статті розкрито значимість символу у християнському образі світу. Символ у добу середньовіччя служить образом світобудови. Завдяки символу можна було пізнати шлях до таємниць світу, до незвіданих істин ієрархії, до всього сущого.
Ключові слова: *символ, середньовіччя, християнство, творець, суще, цінність, мораль.*

The article reveals the significance of the symbol in the Christian image of the world. The symbol in the Middle Ages serves as an image of the universe. By its virtue it was possible to discover the way to the mysteries of the world, to the unknown truths of the hierarchy, to all things.
Keywords: *symbol, the Middle Ages, Christianity, creator, being, value, morality.*

Християнська культура накладалася певним пластом на язичницькі обряди і свята, подекуди відбувалися заміщення одних богів іншими, подекуди ознаки язичницьких та християнських святих і богів суміщалися, а подекуди жорстко знищувалася сама згадка про язичницькі святині. Центральною ідеєю для християнського образу світу є ідея творця і творіння. У християнському світобаченні місце безособистісного космосу займає творець всього сущого – Бог. Він є живим першообразом і вищою істотою. В пору середньовіччя Бог стає центром світу і його єдиним та об'єктивним джерелом.

Універсальною особливістю пізнання світу в добу середньовіччя є символізм. Як зазначає В. Бичков: «З перших років свого існування християнство використовувало поняття (символ) у своїй онтології, гносеології, етиці й естетиці, організовуючи на його основі цілу систему світобачення і пояснювало з його допомогою те, що не піддається формально-логічному поясненню» [1, с. 117].

Місце і роль символу в християнському образі світу унікальна, він досягає тут не тільки свого повного розкриття мислення і пізнання, але й найвищої сходинки розвитку. Символ у християнському світосприйнятті стає, з одного боку, найбільш потаємною і глибокою формою пізнання світу, а з другого – його сутнісним субстанційним виразом. Символ у добу середньовіччя служить образом світобудови. Завдяки символу можна було пізнати шлях до таємниць світу, до незвіданих істин ієрархії, до всього сущого. Проте символ не тільки найяскравіший спосіб пізнання світу, позначення в свідомості людини визначених реальностей, а й сама суттєва реальність. Як зазначає П.Біціллі, речі «не просто можуть служити символами, не ми вкладаємо в них символічний зміст; вони є символами, і завданням суб'єкта пізнання є розкриття їх істинного значення» [2, с. 4-5].

Християнство принесло на Русь нові моральні цінності: любов до ближнього, всепрощення, милосердя. Головним джерелом філософсько-світоглядних ідей, яке формувало ідеали, спосіб мислення та бачення світу й людини було «Євангеліє» (Святе Письмо). Літературні та філософські твори, які на той час виникали були за своїм світофілософським змістом неоднорідними. Мислителі Київської Русі мали основною проблемою пошук пізнання істини. Істиною для них був Бог. З істиною ототожнювалося поняття правди, віри та справедливості. Філософ, осмислюючи дійсність, переживає її як власну долю. Пізнавши істину, філософ приймає її як дороговказ у своєму житті. Сам мислитель своєю філософією «… навчає як людина може прийняти Бога, як ділами своїми наблизитися за образом і подобою до творця свого…» [3, с. 91]. Остаточною метою пізнавальних зусиль людини є «порятунок душі» і результат символічного витлумачення природи являється не так пізнавальним за своїм значенням, як морально-повчальним.

Трансцендентість біблійного образу Бога, його віддаленість від створеної ним світобудови і в межах гносеології передбачають пошук певної опосередкованої сутності, яка була б одночасно тотожною Богові в надрах його самобуття і різнилася від нього. Саме така роль відводиться символу слова. Слово стає одним з найважливіших посередників, що забезпечують комунікацію між небесним і земним, божественним і людським. З одного боку, в силу своєї конкретно-чуттєвої данності Слово мислиться як належне світові земному, а з іншого – виступає як представник, знак трансцендентного, «позачасового», «божественного». Мова йде не про будь-яке слово, а про «слово боже». На ньому грунтується своєрідна гносеологічна позиція, що розглядає пізнання як витлумачення істини, проголошеної, але «сокровенної» в слові. Слово осмислюється як зв'язок земного з божественним, але й певним чином є загадкою, в якій божественне підлягає виявленню, розшифруванню. Така позиція зумовлює специфічний символіко-космологічний спосіб мислення, який визначав і вихідні гносеологічні установки в давньоруській культурі.

Як результат перебудови суспільної свідомості, як результат закладених нових ідей в основу світосприйняття, яке базувалося на монотеїстичній біблійній концепції, була написана оригінальна пам'ятка доби середньовіччя – «Слово про закон і благодать» Іларіона. «Слово...» займає центральне місце в історії становлення філософської думки доби Київської Русі. Значимість «Слова...» визначається не тільки його великою оригінальністю як давньоруської літературної пам'ятки, а й особою його автора. Іларіон був яскравим представником давньоруської культури, предметом дослідження якої була людина з всіма її проблемами становлення в суспільстві. Створене Іларіоном «Слово...» служило на довгі роки зразком літературної та філософської думки аж до XVII ст., адже вона торкається найважливіших проблем світової історії та місця в ній землі Руської, а також, і це не маловажно, оцінки діяльності Володимира. Іларіон дає характеристику розвитку земної історії людства, яка є картиною боротьби двох непримиренних начал добра і зла, на той час у середньовічній думці ці категорії набули різного символічного звучання. Стверджуючи існування добра і зла в історії людства, Іларіон використав традиційне протиставлення «Закону» і «Благодаті». «Закон» протиставляється «Благодаті», як «светь луны солнцю высиавшому», как холод ночной солнечному теплу. «Закон» – це символ рабства. Благодать» – символ свободи. «Закон» виправдовує, але не рятує. «Благодать» не виправдовує, але рятує, даруючи спасіння на всі наступні віки [4, с. 173 а]. «Закон» символізує попередній етап людської історії, коли було «приуготовление благодати». Іларіон історичний розвиток подає у вигляді певних витків спіралі, при цьому «ветхое» і «новое» не стільки протидіють один одному, як заміняють один одного. З цього і випливає найважливіший висновок всієї концепції «Слова... »: все нове, молоде, яке виникає, пізніше в історії набуває вищої цінності в порівнянні із старим, віджилим. На підтвердження цієї ідеї і введені символічні образи Агари і Сари, Ісаака і Ізмаїла та інших. Знаючи добре Старий та Новий Заповіт Іларіон подає їх по-новому, вкладаючи у звичні християнські поняття новий зміст, який би міг бути зрозумілим лише його сучасникам. Адже «Слово... » Іларіона адресувалось вчорашньому язичникові, який мав би зрозуміти, що майбутнє за злагодою, за з'єдиненням, за «благодаттю».

Для «Слова... » характерним є ціннісносвітосприйняттєве пізнання світу. Тема «Слова... » подана у самій назві: закон (даний Мойсею) і благодать (втілена у Христі і надіслана людям). Закон символізує давнє язичництво. Так, рабиня Агар – (закон), протиставляється Сарі (благодаті) – вільній, котра породжує вільного. «Закон» це символ «старого», на новому витку історичного розвитку людства, благодать – символ «нового». Закон (язичництво) і Благодать (християнство) постійно протидіють між собою, проте на певній стадії розвитку подій у «Слові... » язичництво («чужими были») перетворюється в християнство (в «своих»), якому протистоїть одночасно іудаїзм: «и врази бывше, сынове, его прозвахомся, и не иудейскы хулим, но християнски благословим» [5, с. 90].

Прославляючи та оспівуючи славу родоводу руських князів, Іларіон співставляє її із славою християнською. Возносячи славу князів, Іларіон вихваляє «кагана» Володимира.

Похвала Володимира перекликається із похвалою Бога. Таким чином, християнська ідея стає символом возвеличення та процвітання землі Руської, в руки якої покладено майбутнє християнської релігії. З оптимізмом Іларіон вірить у «нових людей», «у нові часи», які, на його думку, вже настали, адже завдяки таким людям Русь піднялася у суспільному житті. Головне місце, твердить Іларіон, в історії належить людині [6, с. 40-41], [7, с. 98-99].

Отже, християнському світобаченню характерний поділ світу на дві картини: на світ наявний і світ бажаний. Віднайти зв'язок між світом земним (наявним) та світом Божим (бажаним) можна завдяки слову. Слово служить тим символом, який містить в собі, за діалектичним принципом і ідеальне, і матеріальне. Воно мислиться як таке, що належить світові земному, і водночас є символом трансцендентного, Божого. Було сказано, що істина передається людям у Божих текстах, приписах, посланнях. Ці тексти насичені таємничістю і багатозначністю. Тому саме пізнання істини полягає у витлумаченні текстів, яких під замками загадок, притч та символів і прихований істинний сенс буття.

Філософія розвивається навколо людини, навколо її проблем. Отже, філософія є не стільки теоретичною наукою, скільки частиною практичної моралі людського існування. Ставлення до філософії не було однозначним. Під філософією розумілася мудрість, любов до мудрості, а точніше, пізнання Божої Премудрості. Отже, філософ – це особлива людина, «любомудр», носій християнського знання. Філософом вважався не просто «книжник», який володів знанням про шляхи праведного життя, а той, хто міг навчити інших праведного життя.

Пізнання усього сущого спрямоване до вияву передусім морального сенсу, який був закладений у природі Богом для людей. Отже, весь світ наче книга, текст, написаний Богом і містить в собі його Премудрість, яку людина покликана прочитати, а прочитавши, взяти для себе як правдивий урок життя. Описуючи такий погляд, характерний для середньовічної свідомості в цілому, Й. Хейзінга відзначає: «У зовнішній речі шукали «мораль», як тоді казали, інакше кажучи – урок, який там містився, моральне значення, як найсуттєвіше з усього, що там було. Будь-який історичний чи літературний епізод виявляв тяжіння до кристалізації в притчу, моральний зв’язок, приклад чи довід; будь-яке висловлювання перетворювалося на текст, на сентенцію, на моральну постанову» [8, с. 253].

У пору запровадження християнства у філософській культурі Київської Русі складається особливий тип світовідчуття, який насичений глибоким релігійним змістом, відчуття вищого одкровення, великої божественної присутності у світі реального буття. Перед людиною відкривається новий світ вищої духовності, тепер він сприймається людиною, як таке, що наперед було задане Богом. Повсюди панує Премудрість Божа, Божий промисл. Саме так поступово і закладаються підвалини у давньоруській культурі філософського підходу до світу взагалі. Філософія у Київській Русі зароджується на грунті чіткого прагнення пізнати потаємний розумний світ буття. Мудрість у цьому світі сприймається як гармонія краси, почуттів, радості та святості.

Висновки. Християнський моністичний світогляд став передумовою формування філософського освоєння дійсності. Відбувалася підготовка ідейного підгрунтя для сприйняття та засвоєння духовної культури людства. Християнство відкрило таємничий світ, воно довело до завершення дві основні ідеї античного неоплатонізму при розгляді символу: з одного боку, як субстанційної основи сутнього, а з другого – як основної визначальної категорії пізнання. Символ у філософській культурі Києворуської доби посідає основне місце, він стає універсальним засобом пізнання світу. Символізм цієї доби розглядає речі лише як «знаки» потаємної і глибшої реальності, тобто чистих ідей. Символічний знак в період середньовіччя виступає основним поняттям теології. Середньовічна символіка грунтована на вірі в те, що нас оточує, але лише вищого порядку, символи цього періоду утворюють певну систему, в якій кожний нижчий елемент підпорядковується вищому і всьому задана певна мета.

Символ Слова, як основний символ всесвітнього Логосу, котрий бере свій початок ще в античній міфології, виступає посередником, що забезпечує комунікативність світобачення

божественного і земного. Це і є першою основною ланкою формування гносеологічної позиції, що зумовлює специфічний символіко-космологічний спосіб мислення.

Символом періоду Київської Русі була сама дійсність, видимий образ невидимих сутностей. Буття розглядалося як багатозначний символ єдиного Абсолюту і, щоб пізнати його, Києворуські мислителі використовують приточний метод пізнання дійсності. Притча виступає засобом символічного тлумачення світу. Завдяки символу можна було пізнати шлях до таємниць світу, до незвіданих істин, до всього сущого.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бычков В.В. Византийская эстетика. Теоретические проблемы. Москва: Искусство, 1977. С.117.
2. Бицилли П. Элементы средневековой культуры. Гнозис. 1919. С. 4-5.
3. Охридски Климент. Събрани сочинения… София, 1979. Ч.3. С.91.
4. Молдован А.М. «Слово о законе и благодати» Илариона. Киев, 1984. С.173.
5. Молдован А.М. «Слово о законе и благодати» Илариона. Киев, 1984. С.190.
6. Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. Киев, 1898.Т. 2. С. 40-41.
7. Історія філософії на Україні. В 3-х т. Т.1. Киев, 1987. С. 98-99.
8. Хейзинга Й. Осень средневековья. Москва: Наука, 1988. С.253.

АРХІТЕКТУРА І БУДІВНИЦТВО

UDK 697.34

Yurii Burda, Andriy Redko, Igor Redko,
Yurii Pivnenko, Artem Cherednik
(Kharkiv)

ANALYSIS OF ENERGY EFFICIENCY OF BUILDINGS IN THE KHARKIV REGION IN THE CONDITIONS OF MODERN UKRAINE

В сучасній економічній ситуації в Україні робота систем теплопостачання відбувається за зниженої температури води в контурі. Графік підвищення температури 95/70 ° С через високу вартість палива недоцільний. Досвід таких країн, як Данія, Німеччина, Фінляндія, Швеція та Голландія з розвинутим централізованим теплопостачанням, вказує на необхідність сучасного обладнання індивідуального теплового пункту (ІГП) будівлі з автоматичною системою управління, а потім переходу до технології із зниженою температурою проведений графік.

Ключові слова: *Україна, енергоефективність, досвід, температура, технологія, теплопостачання.*

In the current economic situation in Ukraine, the operation of heat supply systems occurs at a reduced temperature of circuit water. The increased temperature graph of 95/70°C due to the high cost of fuel is impractical. The experience of such countries as Denmark, Germany, Finland, Sweden and Holland with developed centralized heat supply indicates the need for the first-class equipment of an individual heating point (IHP) of a building with an automatic control system, and then the transition to technology with a reduced temperature graph is carried out.

Key words: *Ukraine, energy efficiency, experience, IHP, temperature, technology.*

Sustainable development of urban heat supply systems presupposes their dynamic evolution together with other energy systems. The factors of sustainable development of urban heat supply systems are the following: environmental, urban planning, infrastructure and economic ones.

The efficiency of using thermal energy for heating buildings and creating comfortable conditions in rooms is assessed based on the principle of meeting consumer requirements [1]. One of the requirements is the limiting value of the specific energy consumption for heating by the heat supply system of the building during the heating period. This indicator is determined taking into account the efficiency of the heat supply system as the amount of energy for heating during the heating period per square meter of heating area (or per cubic meter of heating volume) in relation to the degree-day of the heating period.

The energy efficiency of the building's heat supply system is 0.47 - 0.56 [1].

The development of centralized heat supply in the EU countries is on the way to use its advantages [2], [3]. Introduction of a heating system provides a minimum fuel consumption for the production of heat and electricity. Large sources are more prepared to use low calorie fuel grades, hence it is more economical to equip them with gas treatment plants and to ensure that environmental measures are carried out. Sharing different sources of heat for parallel operation for a single heat network provides an increase in their efficiency. The joint operation of sources allows switching from qualitative regulation of heat supply to qualitative and quantitative as well as quantitative regulation with variable heat carrier flow rate, which ensures a reduction in heat losses and a stable hydraulic mode of the system. A promising technical solution is to lower the maximum temperature of circuit water. A decrease in the temperature of supplied circuit water by 1°C increases the generation of electrical energy at the power station by 0.1 – 0.3%, while the heat loss is reduced by 0.3%. At present, the technical capabilities of consumers allow us to have sufficiently low return circuit water temperatures that allows the temperature differential (tsup – tret) to be

increased and the heat carrier flow rate to be decreased without increasing the diameter of the pipelines of the heat supply system. The lower temperatures of circuit water allow using plastic insulated pipes, which increases their reliability.

Changes in the heat network load, namely shutting down some industrial enterprises, switching to a decentralized heat supply for consumers leads to a change in the hydraulic modes of the district heat supply system with high quality system regulation. In many cities of Ukraine, in order to save natural gas, district heat supply systems operate with lowered parameters of the temperature graph. At the same time, an excessive amount of a heat carrier circulates in the system. This is either a violation of normative parameters or an increase in energy and economic efficiency. Measures carried out during the reconstruction of buildings and modernization of heating systems provide a reduction in the required heat power of the heating system [4], [5]. However, the operation of the district heating system (DHS) with an overestimated heat carrier flow rate and insufficiently effective automation systems leads to "overheating" in residential and administrative buildings as well as significant heat losses. Therefore, when upgrading the district heating system, it is necessary to justify the temperature graph for each heat supply system [6], [7], [8].

The regulatory reduction in the air exchange rate by 2.4 times provides a reduction in the design heat load by 30-35% and makes it possible to justify the replacement of the temperature graph of 150/70°C by the 115/70°C one. In the countries of Denmark, Finland, Sweden, Norway, the temperature graph in the primary circuit of 120°C/(from 50°C to 70°C) is used [15] International standards of district heating systems are given in Table 1.

Table 1. Heat carrier temperature standards (Finland)

Heating system	New buildings		Old buildings	
	Heating	Hot water supply	Heating	Hot water supply
Primary circuit	115/45	70/25	115/65	70/25
Secondary circuit	70/40	55/10	80/60	55/10

The choice of the optimal heat carrier flow rate depends on the diameter of the pipeline, the thickness and properties of thermal insulation, the temperature of supply water. Therefore, when determining the temperature of the heat carrier, it is necessary to take into account energy losses during transportation and environmental heat losses. Electric power of pumps is determined by the formula:

$$\lambda = {}_{0.11}\left(\frac{{}_{68}\nu}{wD_{in}} + \frac{k_e}{D_{in}}\right)^{0.25} \quad (1)$$

$$P_{el} = \frac{0.86 \cdot k_e^{0.25} \cdot m^3 \cdot l}{\eta_p \eta_m \cdot \pi^2 \cdot \rho^2 \cdot D_{in}^{5.25}} \quad (2)$$

Heat loss (linear heat flux density) is determined by the formula:

$$q_l = \frac{\pi \cdot (t_{\text{sup}} - t_{amb})}{R_l} \quad (3)$$

$$R_l = \frac{1}{2\pi \cdot \lambda_{isol}} \cdot ln \frac{D_{isol}}{D_{pipe}} \quad (4)$$

for polyurethane $\lambda_{\text{isol}} = 0.05$ W/(m·K).

The total specific energy loss in non-isothermal transport of circuit water is determined by the formula:

$$P_{\Sigma} = P_{el} + q_l \tag{5}$$

The mass flow rate of the heat-carrier is determined by the formula:

$$m = \frac{Q_c}{2c_p \cdot \left(t_{\text{sup}} - t_{in} - \frac{Q_c}{k \cdot F} \right)} \tag{6}$$

The amount of heat consumed by the building was determined by the formula:

$$Q_c = m \cdot c_p \cdot (t_{\text{sup}} - t_{ret}) \tag{7}$$

Thermal performance of the building was determined by the formula [13]:

$$KF = \frac{Q_c}{\frac{t_{\text{sup}} + t_{ret}}{2} - t_{in}} \tag{8}$$

Energy losses during transportation were determined taking into account electricity and heat tariffs as mass factors.

The total specific energy loss was determined by:

$$P_{\Sigma} = P_{el} \cdot C_{el} + q_l \cdot C_q \rightarrow \min \tag{9}$$

The choice of the optimal heat carrier flow rate depends on the diameter of the pipeline, the thickness and properties of thermal insulation and the temperature of supply water. Therefore, when determining the temperature of the heat carrier, it is necessary to take into account the energy losses during transportation and environmental heat losses.

For an isolated heat supply system, the production of entropy is determined by the rate of its change:

$$\frac{ds}{d\tau} = \sum \cdot \frac{q_i}{T_i} + \delta \tag{10}$$

The change in entropy in the heating system according by te formula:

$$\Delta S_{\Sigma} = \Delta S_Q + \Delta S_{\Delta p} \tag{11}$$

Entropy change during heat exchange between the heat carrier and the environment is:

$$\Delta S_Q = q_l \cdot \left(\frac{1}{T_{amb}} - \frac{1}{T'_w} \right) \tag{12}$$

Entropy change taking into account friction of the heat carrier movement is:

$$\Delta S_{\Delta p} = \frac{m.\Delta p}{\rho T'_w} \tag{13}$$

Optimization of the heat network parameters was performed according to the objective functions taking into account the cost of electricity and heat:

$$P_{\Sigma} = P_{el} C_{el} + q_l C_q \rightarrow min \tag{14}$$

$$\Delta S_{\Sigma} = \Delta S_{\Delta p} C_{el} + \Delta S_Q C_q \rightarrow min \tag{15}$$

The solution of equations (14) and (15) was performed using the mathematical planning of the experiment, depending on the following factors: the diameter and thickness of the thermal insulation of the pipeline. As a result of the problem solution, the temperature of the heat-carrier in the falling and return pipeline and the flow rate of the heat-carrier with the minimum specific energy losses for different values of the outdoor temperature (Kharkiv) were determined. Simulation and optimization were completed with using the method of LPτ-search

Conclusions

The significant influence of heating building characteristic on DHS parameters has been determined and the actual KF values of some residential buildings have been estimated as well. The obtained data are found to be lower than the calculated values, which requires an elevated temperature of the heat carrier in the supply pipeline. The results of the computational experiment made it possible to determine the rational design and operating DHS parameters at various values of the heat carrier temperature. The results of a numerical study show that the parameters of the heat network at maximum heat load and outdoor temperature (-25°C) are as follows: circuit water temperature in the supply pipeline is 76.7°C; heat carrier flow rate is 5.7 kg/s, speed is 0.73 m/s, specific pressure losses are 85.3 Pa/m, specific electric power losses to transport the heat carrier are 0.81 W/m and specific heat losses are 33.8 W/m. The temperature difference in the supply and return pipelines varies from 26°C to 30°C.

REFERENCES

1. Redko I, Redko A, Priymak O, Burda Y. Підвищення ефективності систем теплогенерації центрального теплопостачання. Вентиляція, освітлення та теплогазопостачання. Вип. 28, 2019. С 41-47. https://doi.org/10.32347/2409-2606.2019.28.41-47

2. Redko A, Redko O, Kulikova N, Burda Y. Mathematical modeling of complex heat transfer in a closed internal volume of a high-temperature radiant heater. BoZPE 2019;(2):137–145. https://doi.org/10.17512/bozpe.2019.2.16 (Poland)

3. Редько А. А., Куликова Н.В., Бурда Ю.А., Павловский С.В., Редько А.Ф., Пивненко Ю.А. Численный анализ параметров лучистой системы отопления с излучающими панелями. Проблемы региональной энергетики. Вып. 1 (45) 2020 с 41-47.

4. B.I. Basok, O.M. Nedbaylo, Prospects for the development of the sphere of heat absorption of the population of points in Ukraine, KNUBA “Energy Efficiency in Buda and Architects” 9 2017 pp. 31-37

5. Redko A., Dzhyoiev R, Davidenko A., Pavlovskaya A., Pavlovskiy S., Redko I., Kulikova N., Redko O., Aerodynamic Processes and Heat Exchange in the Furnace of a Steam Boiler with a Secondary Emitter, Alexandria Engineering Journal 58 (1) 2019 pp. 89-101

6. Kuvshinov Yu.Y., Samarin O.D., Fundamentals of the microclimate of buildings, Proceedings for universities. Publishing house of the Association of Construction Universities, Moscow (2012) 200 p.

7. Samarin O.D., Thermophysics. Energy saving. Energy efficiency, DIA Publishing House, Moscow (2011) 296 p.

8. Sednin V.A., Sednin A.V., Bogdanovich M.L, Optimization of the parameters of the temperature schedule of heat supply in heating systems, Publishing House of Universities, Energy (2009), pp 15 - 26

9. Doroshenko J.F., Kovalchuk G.I., Potapov M.D., About the expediency of using a reduced graphics work central heating systems municipal systems heat supply, International Scientific Conference MicroCAD, NTU KPI, Kharkiv, Ukraine, Vol. 3 (2017) p. 24.

10. Marchesi R., Rinaldi F., Tarini C., Arpino F., Cortellessa G., Dell’isola M., Ficco G., Experimental analysis of radiators’ thermal output for heat accounting, Thermal Science 23 (2B) (2019) pp. 989-1002.

11. Sednin V.A., Theory and practice of creating automated heat supply control systems: Monograph, Minsk, BNTU (2005), 48 p.

12. Yakovlev B.V., Improving the efficiency of heating and heating systems, Adusation and breathing, Minsk (2002) 448 p.

13. Panferov V.I., Gavey O.F., On the optimal control of the coolant temperature in heat networks, Bulletin of South Urals State University. Series: Computer technology, control, radio electronics (4) (2014), pp. 65–70

14. Vagin N.I., Samoplyas T.V., Ventilation systems for living quarters of apartment buildings, Publishing house of SPbSPU St. Petersburg (2004) 44 p.

15. Krolin A., Efficient heat supply: the Danish experience, Energy Market, 4 (2005).

УДК 624.04:004

Сергій Шалай
(Рівне)

ПРИНЦИПИ ЗАСТОСУВАННЯ САПР ПРИ ПЛАНУВАННІ ПРОЕКТНИХ РІШЕНЬ У БУДІВНИЦТВІ

У статті розглядається актуальність використання систем автоматизованого проектування при плануванні та вирішенні проектних процедур у будівництві. Представлені особливості 4D-моделювання, а також визначення та цілі календарного планування. Виконано аналіз, пов'язаний із практичними особливостями застосування даних систем. Розглянуто особливості перерахованих продуктів для подальшого дослідження і використання.

Ключові слова: *4D-моделювання, планування, проектні рішення, інформаційні технології, управління проектами, системи автоматизованого проектування.*

The article discusses the relevance of the use of computer-aided design systems in planning and solving design procedures in construction. Features of 4D modeling are presented, as well as the definition and purpose of scheduling. An analysis is carried out related to the practical features of these systems application. The features of the listed products are considered for further research and use.

Key words: *4D modeling, planning, design solutions, information technology, project management, computer-aided design systems.*

В сучасному будівництві САПР займають одне із провідних місць в роботі інженера-будівельника. Необхідність приймати рішення з питань міцності, економічності, безпеки життєдіяльності, доцільності того чи іншого конструктивного варіанта при зростаючих обсягах будівельної інформації змушує інженерів-будівельників звертатись до ЕОМ та сучасних інформаційних технологій [1].

Саме тому все більше і більше уваги як в теоретичному, так і в практичному плані приділяється питанню розробки інструментальних засобів, методик і технологічних комплексів, що прискорюють процес будівельного проектування. Проблеми моделювання реальних фізичних процесів є специфікою використання в будівельній області відповідного математичного апарату.

Кількість програмних засобів, які використовують при проектуванні дуже велика. Для міцнісного аналізу конструкцій будівельних споруд в Україні популярні ЛІРА–САПР, САПФІР-3D, МОНОМАХ-САПР, ЕСПРІ та SCAD [3-5, 9]. Ці системи стали світовим стандартом для систем базового рівня. До них підключаються каталоги профілів та матеріалів, які використовуються в будівництві. До складу інтегрованої системи ЛІРА - САПР та SCAD входять об’єктно орієнтовані програми для перевірки елементів конструкцій на відповідність вимогам норм проектування (СНиП, СП, ГОСТ, ДБН, Єврокоди) із зручним інтерфейсом.

Раніше застосовувалося 3D моделювання, здійснювалася підготовка необхідної документації (креслення, специфікації, розрахунки) в різних програмах, невзаємопов'язаних одна з одною. Такі креслення виконувалися в програмах 2D-моделювання та перевести їх в 3D-модель досить трудомісткий процес. Це досить довгий і послідовний процес, адже без креслення складно правильно створити специфікацію або виконати конструктивний розрахунок. Проектування в багатьох компаніях зводиться до створення моделі в основному за двома напрямками – архітектура та інженерні мережі, і іноді в напрямку кошторисних розрахунків.

Розвиток інформаційних технологій не стоїть на місці.

На сьогоднішній день при плануванні будівництва об’єктів різного призначення широко застосовуються інформаційні технології BIM (Building Information Modeling - інформаційне моделювання будівель і споруд) [2, 6, 7]. BIM - моделювання набирає все більших обертів і розвивається в 4D моделях. 4D модель це зв'язка тривимірної моделі проекту і календарно-мережевої моделі проекту, яка дає змогу обрати найбільш оптимальні організаційно-технологічні рішення, що максимально відповідають вимогам конкретного проекту. Мережеве планування містить у собі 3 етапи: структурне планування, календарне планування та оперативне управління.

Структурне планування – перший етап, в якому відбувається розбиття проекту на роботи, аналіз та оцінка тривалості робіт, а також побудова мережевої моделі (сітковий графік, стрілкова діаграма) кожна дуга або стрілка якої відображає певний етап проекту. Побудова моделі на данному етапі дає змогу проаналізувати всі роботи ще до моменту його повної реалізації.

Календарне планування – другий етап, який включає в себе розрахунок критичних шляхів з виявленням критичних робіт, визначення моментів початку і закінчення всіх робіт, а також взаємозв'язку між роботами.

Оперативне управління – третій етап, який включає в себе вирішення завдань контролю, обліку та регулювання на мережевий моделі. Це заключний етап. На данному етапі здійснюється застосування мережевої моделі і календарного графіка для складання звітів виконання проектів.

Для подальшого аналізу ми будемо використовувати другий етап мережевого планування.

Модель такого роду створює додаткові вигоди: аналіз і рішення просторових колізій, аналіз послідовності виконання робіт, перевірка здійсненності організаційно-технологічних рішень, наочне уявлення різних систем, а також порівняння плану і поточного стану проекту з візуалізацією. Це допомагає вирішити багато потенційних проблем ще до кінця будівництва.

4D моделі дають змогу демонструвати візуальний процес будівництва і здійснювати контроль за його ходом. Використання таких моделей безумовно сприятиме підвищенню безпеки на будівельному майданчику: при роботі на висоті моделі можуть бути синхронізовані з правилами безпеки для автоматичного виявлення ризиків, а також будь-які необхідні заходи безпеки. Ці заходи можуть бути включені в графік будівництва і показані разом з іншими етапами будівництва на 4D моделі.

Використання таких моделей для планування допомагає зрозуміти, коли і які завдання необхідно виконати. Також з'явилася можливість вирішити нюанси, які неможливо відображати на кресленнях. 4D моделювання дає змогу заздалегідь прогнозувати дії, що сприяє кращому узгодженню і створенні більш інформаційно повної і достовірної документації для фахівців експлуатації.

Для управління плануванням будівництва є ряд спеціалізованих програмних комплексів. Такі програми як «MicrosoftProject», «PrimaveraOracle», «Timeline», «Гектор: календарне планування виробництва» і «Адепт: календарне планування» мають гарний функціонал і використовують інструменти менеджменту, постановку задач, відстеження виконання побудов тощо. Слід зазначити, що головним недоліком їх застосування при описі

послідовності, складу робіт і необхідних ресурсів, є відсутність можливості реального відстеження виконання робіт і результату без допомоги користувача [7].

Проаналізуємо кілька САПР, в яких одним з головних компонентів є планування.

Продукт ***SynchroSoftware*** призначений для вирішення завдань управління проектами та їх візуального моделювання на основі результатів проектування в 3D CAD додатках. Компанія SynchroLtd є головним розробником і постачальником програмного забезпечення для 4D моделювання будівель і споруд.

SynchroSoftware це інструмент, який реалізує основні принципи концепції інформаційного моделювання будівель (BIM) при плануванні будівельних проектів та управлінні процесом їх зведення. Він дає змогу співвіднести проектну інформацію у вигляді 3D моделей з календарно-мережевим графіком проекту, його ресурсами, витратами і управлінням ланцюжком поставок.

Synchro платформа забезпечує унікальне технологічне рішення для того, щоб створювати власне бачення для візуалізації та аналізу, для редагування і відстеження всього проекту, з урахуванням особливостей постачання і тимчасових робіт.

Приклад роботи в Synchro представлений на рис. 1.

Navisworks це комплексне рішення для перевірки архітектурно-будівельних проектів, що сприяє повному контролю результатів, допомагає аналізувати проекти, відстежувати терміни будівництва тощо. ***AutodeskNavisworks*** дає змогу підвищити ефективність спільної роботи проектувальників і будівельників, оскільки і ті, і інші використовують єдину узгоджену інформаційну модель будівлі. Одною з переваг 4D моделей є виявлення колізій на ранніх стадіях проектування і будівництва. Дана програма не є винятком.

Програмний продукт являє собою повноцінну систему для розрахунків, моделювання та координації проекту. Всі дані, отримані від фахівців різних галузей знань, можна об'єднати в єдину модель для подальших розрахунків, якщо такі знадобляться, або перевірок на помилки. Комплексна 4D симуляція, анімація сприяють кращому розкриттю проектного задуму і забезпечують достовірність розрахунків і прогнозу.

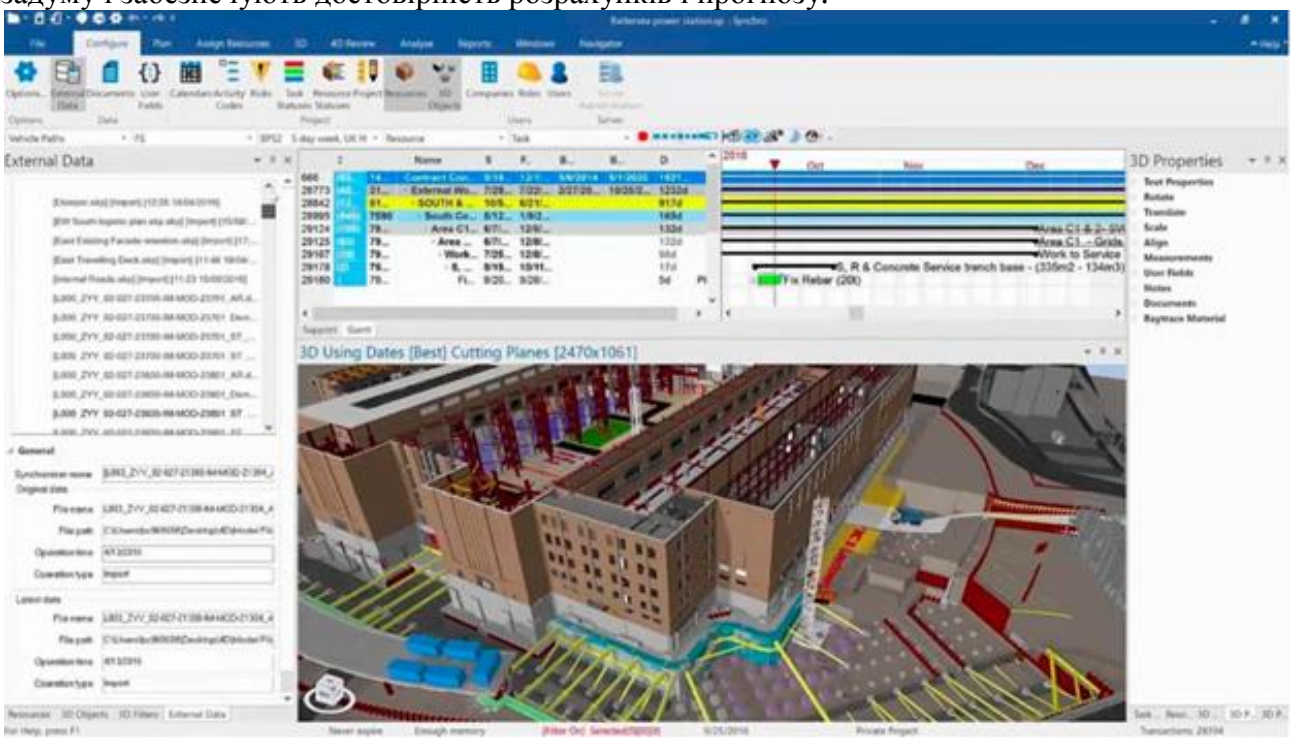

Рис. 1. Приклад роботи в SynchroAutodeskNavisworks.

Однією з функцій є спільна робота. Така функція дає змогу здійснювати обмін даними не тільки між проектувальниками, а й усіма учасниками проекту, включаючи замовників, що підвищує ефективність співпраці між суб’єктами будівельної діяльності.

Приклад роботи в AutodeskNavisworks представлений на рис. 2.

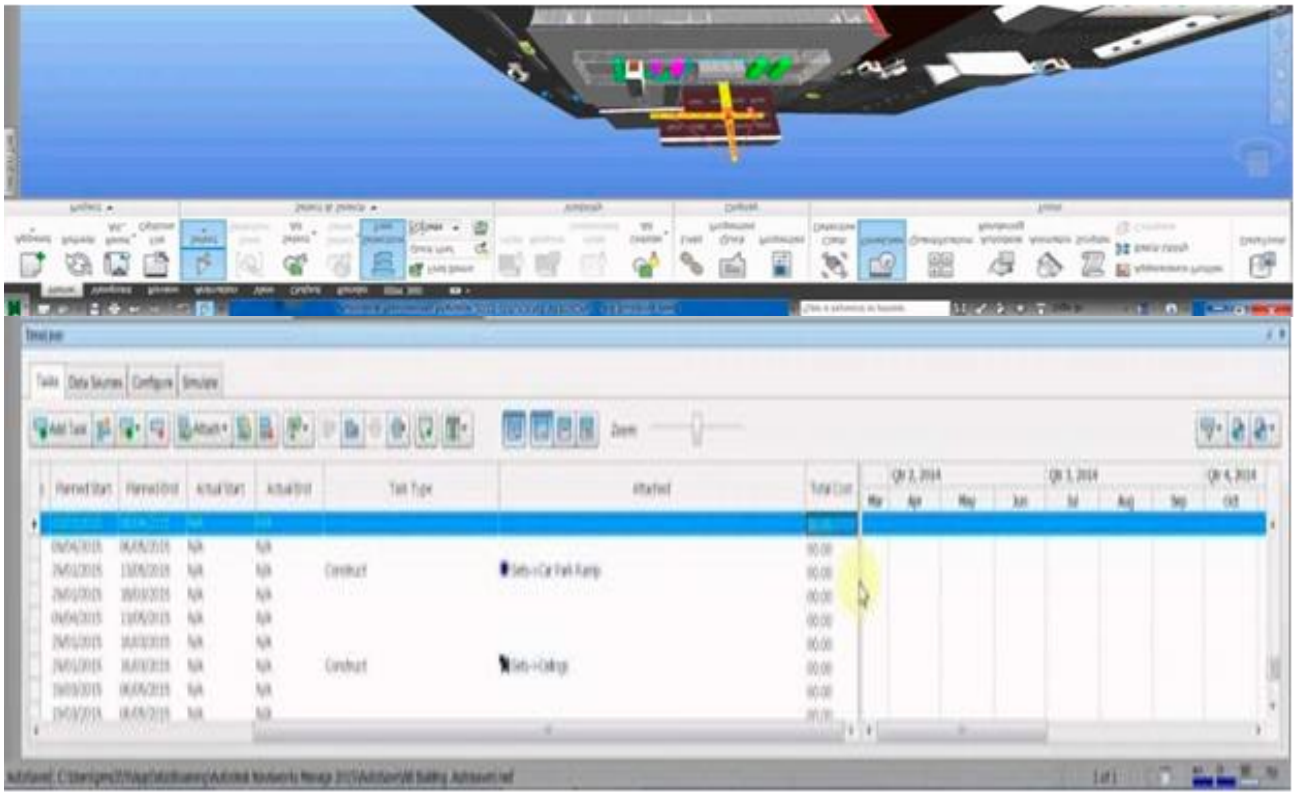

Рис. 2. Приклад роботи в Autodesk NavisworksAstaPowerproject BIM

Powerproject BIM являє собою інтегрований модуль для Powerproject, який дозволяє легко зв'язати завдання в вашому плані проекту з ЕЛ-моделікомпонентів для 4D планування в одному додатку. Це робить його ідеальним для проведення тендерів та моніторингу прогресу.

Дана программа функціонально не сильно відрізняється від попередніх, але все ж варто охарактеризувати її особливості. Гнучкість налаштування модулів дає змогу підібрати оптимальне рішення, як у функціональній, так і у фінансовій частині відносин.

Кожен модуль відповідає за свою функцію впродовж усього терміну планування і будівництва. Наприклад, ***time-sheet*** - рішення для обліку робочого часу і витрат; ***business intelligence*** - функція, що дає змогу створювати звіти для замовників в режимі реального часу; ***siteprogress і astasitecontrol*** - модулі для внесення фактичних даних про виконання роботи прямо з будівельного майданчика; ***gis*** - перегляд поточного стану робіт на будівельному майданчику в географічному розділі.

Powerproject BIM це надійне рішення для управління проектами різного масштабу і складності, що постачає планувальників зручним інструментом планування, а керівництво - джерелом отримання найбільш актуальної інформації по проектам для прийняття оперативних і обґрунтованих управлінських рішень.

Приклад роботи в AstaPowerproject BIM наведено на рис. 3.

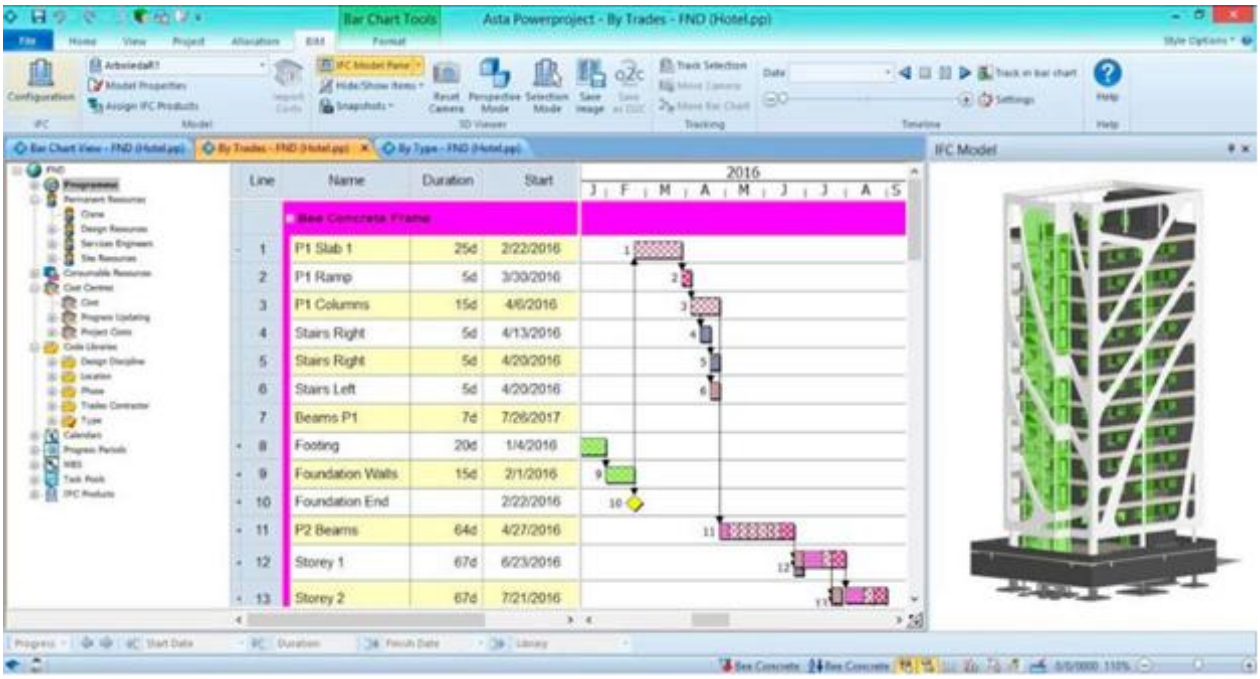

Рис. 3. Приклад роботи в AstaPowerproject BIM

Процес створення 4D-моделі може бути досить простим, за умови того, якщо 3D-модель має детальну розробку. Елементи або групи елементів повинні бути прив'язані до робіт, а вони, в свою чергу, до певного строку. Елементи моделі при цьому прив'язуються до елементів плану. Якщо ж 3D-модель така, що окремі елементи або групи відносяться до окремих завдань плану, то процес об'єднання спрощується. Особливості процесу 4D BIM проектування дають змогу вносити досить багато інформації, яка впливає на процес зведення будівлі. Дані системи автоматизованого проектування є найбільш сприятливими для створення 4D моделей.

Отже, будь яке програмне середовище успішно вирішує завдання планування і проектування в будівництві і має свою універсальність. Вибір того чи іншого виду інструментарію обумовлюється відповідним завданням, етапом проектування, підготовкою кадрового потенціалу проектних організацій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Інформатика. Інформаційні технології в будівництві. Системи автоматизованого проектування / Баженов В. А., Криксунов Е. З., Перельмутер А. В., Шишов О. В. Київ, 2004. 358 с.

2. Основи комп’ютерного моделювання: навч. посіб. / М. С. Барабаш, П. М. Кір’язєв, О. І. Лапенко, М. А. Ромашкіна. Київ, 2018. 492 с.

3. Программный комплекс ЛИРА-САПР. Руководство пользователя. Обучающие примеры / Водопьянов Р.Ю., Титок В.П., Артамонова А.Е., Ромашкина М.А. Электронное издание, 2017. 535 с.

4. САПФИР 2017. Учебное пособие / Бойченко В.В., Медведенко Д.В., Палиенко О.И., Шут А.А. Киев, 2017. 130 с.

5. МОНОМАХ-САПР 2013. Учебное пособие. Примеры расчета и проектирования / Городецкий Д.А. и др. Киев, Электронное издание, 2013. 368 с.

6. Андрухов В. М. BIM-технології проектування. Особливості впровадження та розвитку в Україні. *Містобудування та територіальна діяльність. наук.-техн. збірник.* Київський національний університет будівництва та архітектури, 2011. Вип. 40. Ч. 1. С. 58–66.

7. Андрухов В. М. Інформаційні технології – від розробки проекту до управління при зведенні будівельних об’єктів. наук.-техн. збірник. Київський національний університет будівництва та архітектури, 2011. Вип. 40. Ч. 1. С. 67–77.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Антонова Галина Альбертівна – старший викладач кафедри іноземних мов та професійної комунікації Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Артем'єва Галина Павлівна – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент кафедри гімнастики, танцювальних видів спорту та хореографії Харківської державної академії фізичної культури

Артемова Ольга Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету

Барбакар Галина Валеріївна – магістрант педагогічного факультету Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Барбан Катерина Сергіївна – студентка 4 курсу факультету управління, адміністрування та інформаційної діяльності Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Білецький Юрій Валентинович – кандидат біологічних наук, доцент кафедри фізичної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки

Бобошко Марія Сергіївна – студентка 2 курсу факультету психології та спеціальної освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Бородай Євгенія Сергіївна – викладач кафедри фізіології та інтродукції рослин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Боронін Дмитро Вікторович – викладач кафедри фізичного виховання та спорту Харківського національного університету будівництва та архітектури

Бугай Тетяна Володимирівна – студентка 5 курсу філологічного факультету Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна

Булатецька Леся Віталіївна – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри комп'ютерних наук та кібербезпеки Волинського державного університету імені Лесі Українки

Булатецький Віталій Вікторович – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри комп'ютерних наук та кібербезпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки

Бурда Юрій Олександрович – кандидат технічних наук, асистент кафедри ТГВ та ТВЕР Харківського національного університету будівництва та архітектури

Буренко Ганна Сергіївна – студентка 2 курсу факультету психології та спеціальної освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Бурлакова Анастасія Андріївна – студентка 3 курсу фінансового факультету Університету митної справи та фінансів

Бущук Сергій Юрійович – студент 4 курсу географічного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки

Вертугіна Валентина Миколаївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри дошкільної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка

Волох Олександр Сергійович – магістрант 2 року факультету біомедичної інженерії Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Воротнюк Юлія Сергіївна – аспірант ІІ року навчання кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування Одеського національного університету імені І.І.Мечникова

Гаць Тетяна Сергіївна – викладач української мови, української літератури, зарубіжної літератури, спеціаліст другої кваліфікаційної категорії Боярського фахового коледжу екології і природних ресурсів

Герасименко Єлизавета Олександрівна – студентка 1 курсу факультету магістратури, заочного навчання та підвищення кваліфікації Харківської державної академії фізичної культури

Горбенко Олена Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри гімнастики, танцювальних видів спорту та хореографії Харківської державної академії фізичної культури
Гришко Ольга Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка
Грунтей Тетяна Іванівна – викладач математики Коледжу Подільського державного аграрно-технічного університету
Губар Людмила Сергіївна – спеціаліст вищої категорії, викладач спецдисциплін Остерського коледжу будівництва та дизайну
Гузар Віктор Миколайович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання Херсонської державної морської академії
Давидюк Віталій Васильович – студент 4 курсу географічного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки
Дерменжи Кристина Василівна – студентка 5 курсу факультету управління, адміністрування та інформаційної діяльності Ізмаїльського державного гуманітарного університету
Дончук Максим Олегович – студент 1 року навчання за другим магістерським рівнем фізико-математичного факультету Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського
Єрко Ірина Володимирівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму та готельного господарства географічного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки
Жуковін Максим Володимирович – студент 4 курсу факультету фізики, електроніки та комп'ютерних систем Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
Журкіна Світлана Володимирівна – старший викладач кафедри іноземних мов Національного фармацевтичного університету
Канішевська Любов Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту проблем виховання НАПН України
Качаровський Роман Євгенович – магістр географії, інженер ІІ категорії навчальної лабораторії краєзнавчих атласів кафедри фізичної географії географічного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки
Кобець Тетяна Михайлівна – учитель початкових класів вищої категорії, учитель-методист Харківської гімназії №82 Харківської міської ради Харківської області
Коневич Ольга Володимирівна – викладач-методист Технічного коледжу Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя
Коренюк Захар Петрович – студент 3 курсу економічного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
Коренюк Петро Іванович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій і адміністрування Дніпровського державного технічного університету
Кузьменко Олексій Андрійович – студент 6 курсу факультету інформаційних технологій і математики Волинського національного університету імені Лесі Українки
Кулик Аліна Олександрівна – студентка 6 курсу соціально-гуманітарного факультету Приазовського державного технічного університету
Кушнірук Андрій Романович – магістрант 2 року навчання географічного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки
Куштєр Тетяна – студентка 5 курсу факультету управління, адміністрування та інформаційної діяльності Ізмаїльського державного гуманітарного університету
Лаврова Катерина Іванівна – студентка 2 курсу магістратури факультету психології та спеціальної освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Ласточкіна Олена Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Латвинська Ірина Сергіївна – студентка 1 курсу факультету магістратури Харківської державної академії фізичної культури

Лещенко Владислав Олегович – студент 5 курсу соціально-гуманітарного факультету Приазовського державного технічного університету

Лисенко Альберт Олексійович – старший викладач кафедри гімнастики, танцювальних видів спорту та хореографії Харківської державної академії фізичної культури

Лисенко Інна Сергіївна – студентка 3 курсу педагогічного факультету Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Лисенко Тетяна Олександрівна – викладач вищої категорії клінічних дисциплін Уманського медичного коледжу

Лукіянчук Анна Олександрівна – магістрант групи ЕП-21д(м) факультету економіки, менеджменту та права Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ

Мазур Іван Романович – магістрант 1 року навчання географічного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки

Маковецька Лариса Олексіївна – кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки

Максимчук Ганна Павлівна – студентка 4 курсу Вижницького фахового коледжу мистецтв та дизайну імені Василя Шкрібляка

Мельник Анастасія Юріївна – студентка 2 курсу магістратури економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова

Мельник Андрій Васильович – кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Мельник Єлизавета Іванівна – студентка 2 курсу факультету економіки та менеджменту Донецького національного технічного університету

Мельник Надія Вікторівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму факультету туризму та міжнародних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Мельнійчук Михайло Михайлович – кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки

Мєдвєдєв Павло Вікторович – випускник Центру підготовки магістрів публічної служби і професійних суддів Національного університету «Одеська юридична академія»

Мирошниченко Ганна Борисівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри управління та фінансово-економічної безпеки Донецького національного технічного університету

Михайленко Анна Юріївна – студентка 2 курсу біолого-екологічного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Ніколайчук Наталія Сергіївна – студентка 6 курсу факультету дошкільної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка

Ніколенко Валерій Алімович – старший викладач кафедри фізичного виховання та спорту Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Носова Світлана Сергіївна – студентка 6 курсу педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

Оксінчук Катерина Валеріївна – студентка 6 курсу факультету інформаційних технологій та математики Волинського державного університету імені Лесі Українки

Падалка Альбіна Миколаївна – студентка 5 курсу філологічного факультету Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна

Перва Ольга Ігорівна – студентка 6 курсу соціально-гуманітарного факультету Приазовського державного технічного університету

Петросюк Каріна Михайлівна – студентка 4 курсу факультету бізнесу Луцького національного технічного університету
Півненко Юрій Олександрович – кандидат технічних наук, асистент кафедри ТГВ та ТВЕР Харківського національного університету будівництва та архітектури
Півоварова Ольга Борисівна – асистент кафедри маркетингу та міжнародного менеджменту Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
Полупанова Катерина Олександрівна – студентка 2 курсу другого (магістерського) рівня підготовки соціально-гуманітарного факультету ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
Пономарьова Оксана Борисівна – старший викладач кафедри банківської справи та фінансових послуг Університету митної справи та фінансів
Призенко Дарина Миколаївна – викладач економічних дисциплін ІІ категорії Відокремленого структурного підрозділу «Хорольський агропромисловий фаховий коледж Полтавської державної аграрної академії»
Прийменко Анна – студентка 3 курсу медичного факультету №1 Донецького національного медичного університету
Редько Андрій Олександрович – доктор технічних наук, професор кафедри ТГВ та ТВЕР Харківського національного університету будівництва та архітектури
Редько Ігор Олександрович – доктор технічних наук, доцент кафедри експлуатації газових і теплових систем Національного університету міського господарства імені О.М.Бекетова
Рижков Максим Олександрович – студент 6 курсу соціально-гуманітарного факультету Приазовського державного технічного університету
Романюк Володимир Леонтійович – кандидат біологічних наук, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики психолого-природничого факультету, завідувач лабораторії психофізіології та клінічної психології Рівненського державного гуманітарного університету
Рябченко Андрій Ігорович – студент 2 курсу магістратури факультету біології, географії та екології Херсонського державного університету
Савченко Юлія Михайлівна – аспірант IV року навчання кафедри фінансів ВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
Садченко Олена Василівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування Одеського національного університету імені І.І.Мечникова
Саковська Вікторія Вікторівна – студентка 5 курсу факультету педагогіки та психології Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського
Самонова Вікторія Віталіївна – студентка 2 курсу магістратури ННІ права та міжнародно-правових відносин Університету митної справи та фінансів
Сахнюк Павло Васильович – студент 6 курсу факультету інформаційних технологій та математики Волинського національного університету імені Лесі Українки
Світлик Мар'яна Юріївна – студентка 4 курсу факультету математики та цифрових технологій Ужгородського національного університету
Семенюта Ірина Леонідівна – викладач І кваліфікаційної категорії Відокремленого структурного підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Боярський фаховий коледж»
Сергієнко Антоніна Антонівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарної освіти Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради
Солопова Тетяна Григорівна – старший викладач кафедри іноземних мов та професійної комунікації Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
Сомов Іван Дмитрович – викладач кафедри фізичної культури, спорту та здоров'я Луцького національного технічного університету
Степанова Надія Опанасівна – викладач кафедри управління підприємницькою та туристичною діяльністю Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Стрикаленко Алла Юріївна – старший вчитель вищої категорії навчально-виховного комплексу Херсонської обласної ради «Школа гуманітарної праці»
Стрикаленко Євгеній Андрійович – кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри олімпійського та професійного спорту Херсонського державного університету
Супрун Світлана Дмитрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та міжнародних відносин Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ
Сурайкіна Анастасія В'ячеславівна – студентка 2 курсу магістратури факультету біології, географії та екології Херсонського державного університету
Сухорукова Анна Сергіївна – студентка 6 курсу соціально-гуманітарного факультету Приазовського державного технічного університету
Талавіра Євгенія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту Державного університету інфраструктури та технологій
Тарасенко Тетяна Дмитрівна – викладач економічних дисциплін вищої категорії Відокремленого структурного підрозділу «Хорольський агропромисловий фаховий коледж Полтавської державної аграрної академії»
Тірон Оксана Андріївна – викладач кафедри управління підприємницькою та туристичною діяльністю Ізмаїльського державного гуманітарного університету
Токарчук Іван Вікторович – магістрант 2 року навчання географічного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки
Топузов Дмитрій Іванович – аспірант ІІ року навчання кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету
Федько Анастасія Володимирівна – студентка 3 курсу спеціальності «Комп'ютерні науки» Відокремленого структурного підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Боярський фаховий коледж»
Фурса Іван Захарович – магістрант 2 року навчання факультету біомедичної інженерії Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Халецька Катерина Віталіївна – студентка 1 року навчання за другим магістерським рівнем фізико-математичного факультету Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського
Царан Богдан Олегович – студент 3 курсу факультету фізики, електроніки та комп'ютерних систем Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
Ціватий Вячеслав Григорович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії світового українства Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Заслужений працівник освіти України; член правління Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин
Череднік Артем Дмитрович – кандидат технічних наук, доцент кафедри ТГВ та ТВЕР Харківського національного університету будівництва та архітектури
Чернишенко Ольга Олександрівна – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри іноземних мов Національного фармацевтичного університету
Шалай Сергій Васильович – кандидат сільськогосподарських наук, доцент, викладач будівельних дисциплін, спеціаліст вищої категорії Відокремленого структурного підрозділу «Рівненський коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України»
Шалар Олег Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри олімпійського та професійного спорту Херсонського державного університету
Шалатонова Юлія Русланівна – студентка 1 курсу факультету іноземної філології та соціальних комунікацій Сумського державного університету
Шарлай Русана Сергіївна – студентка 2 курсу факультету економіки та менеджменту Донецького національного технічного університету

Шкарлат Наталія Юріївна – старший викладач кафедри фізичного виховання та спорту Харківського національного університету будівництва та архітектури
Шундель Тетяна Олександрівна – викладач кафедри мовних та гуманітарних дисциплін №1 Донецького національного медичного університету
Щербина Катерина Олександрівна – магістрант І року навчання психолого-педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

ЗМІСТ

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Євгенія Бородай
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНТИОКСИДАНТНОЇ СИСТЕМИ ГАЗОННИХ ТРАВ ЗА ДІЇ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ 3

Андрій Рябченко
ПОКАЗНИКИ АНТИОКСИДАНТНОГО СТАТУСУ В УМОВАХ ДІЇ ІНТЕРФЕРОНУ 6

Анастасія Сурайкіна
ВПЛИВ АДРЕНАЛІНУ НА ФАГОЦИТАРНУ АКТИВНІСТЬ МОНОЦИТІВ 8

ГЕОГРАФІЯ І ГЕОЛОГІЯ

Лариса Маковецька, Сергій Бущук, Віталій Давидюк
ЛЮБЕШІВСЬКА ОТГ В СТРУКТУРІ ПРОЦЕСІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ 11

Іван Токарчук, Юрій Білецький, Іван Мазур, Михайло Мельнійчук
ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ЯКОСТІ ПОВЕРХНЕВИХ ВОД РІЧКИ ЗАХІДНИЙ БУГ 14

Іван Токарчук, Андрій Кушнірук, Іван Мазур, Михайло Мельнійчук
СУЧАСНІ ГЕОМОРФОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ НА ТЕРЕНАХ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ 18

ТУРИЗМ І РЕКРЕАЦІЯ

Ірина Єрко, Роман Качаровський, Андрій Мельник, Надія Мельник
ВОЛИНСЬКИЙ ПЕРИНАТАЛЬНИЙ ЦЕНТР ОСЕРЕДОК ЛІКУВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ 22

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Дмитрій Топузов
НОВІ ПІДХОДИ В УПРАВЛІННІ ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСАМИ 25

Русана Шарлай, Єлизавета Мельник, Ганна Мирошниченко
ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ 28

ЕКОНОМІКА

Людмила Губар
АКТУАЛЬНІСТЬ ЕКОНОМІКИ В ГАЛУЗІ БУДІВНИЦТВА 32

Оксана Пономарьова, Анастасія Бурлакова
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ 35

Юлія Савченко
ФІСКАЛЬНІ ДИСБАЛАНСИ В УКРАЇНІ ТА РОЛЬ ПЕРЕКЛАДАННЯ ПОДАТКІВ У ЇХ ПОДОЛАННІ 40

Надія Степанова
МЕТОДИКА ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА 43

Світлана Супрун, Анна Лукіянчук
ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АСОРТИМЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА 49

Євгенія Талавіра
СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ЯК РЕГУЛЯТОР ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА 52

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

Юлія Воротнюк
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТУ 56

Петро Коренюк, Ольга Півоварова, Захар Коренюк
ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ 59
Дарина Призенко, Тетяна Тарасенко
РОЛЬ НЕФОРМАЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ 61
Олена Садченко, Анастасія Мельник
УПРАВЛІННЯ УЗГОДЖЕНІСТЮ ІНТЕРЕСІВ ПАРТНЕРІВ
НА МІЖФІРМОВОМУ РІВНІ 64
Оксана Тірон
СУТНІСТЬ ТА ПРИРОДА КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ 67

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Вячеслав Ціватий
ТЕОРІЯ ДИПЛОМАТІЇ ТА ДИПЛОМАТИЧНІ КОНФЛІКТИ
В ПОЛІЦЕНТРИЧНОМУ СВІТІ ХХІ СТОЛІТТЯ:
ІСТОРИКО-ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРС
І ДІАСПОРАЛЬНА АКСІОМАТИКА 72

ПОЛІТОЛОГІЯ

Тетяна Тарасенко, Дарина Призенко
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА 76

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Катерина Барбан
НАСИЛЛЯ В СІМ'Ї ЯК КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН 79
Павло Мєдвєдєв
ПРАВОВИЙ ДИСКУРС ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ТА
ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕФЕРЕНДУМУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД 82
Вікторія Самонова
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ
КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ 84

МИСТЕЦТВО

Ганна Максимчук
ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ НАРОДНОГО МАЙСТРА ГЕОРГІЯ ГАРАСА 89
Ганна Максимчук
ХУДОЖНИК-ПЕДАГОГ ОЛЕНА ГАСЮК 92

ПЕДАГОГІКА

Галина Барбакар
ЕФЕКТИВНІ МЕТОДИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ
У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ 96
Валентина Вертугіна, Світлана Носова
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ДОСЛІДНИЦЬКІЙ ЛАБОРАТОРІЇ ЗДО 99
Ольга Гришко, Катерина Щербина
ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ПРИ ФОРМУВАННІ ЕЛЕМЕНТАРНИХ МАТЕМАТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ 102
Тетяна Грунтей
ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ
КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ 105
Кристина Дерменжи
ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ТЕХНОЛОГІЙ 108
Svitlana Zhurkina
A PARADIGM OF EDUCATION 112

Любов Канішевська
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ» У СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ 114
Тетяна Кобець
ФОРМУВАННЯ МЕДІА ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ 117
Тетяна Куштєр
ТЕХНОЛОГІЯ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ НАВЧАННЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ 126
Олена Ласточкіна, Катерина Лаврова
ЛЕГОКОНСТРУЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПСИХОМОТОРИКИ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ 128
Інна Лисенко
ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ (F 71, F 72) 132
Тетяна Лисенко
МОТИВАЦІЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 135
Наталія Ніколайчук
ЗМІСТОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ 138
Антоніна Сергієнко
ВАЖЛИВІСТЬ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ 140
Катерина Халецька
ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ 146
Ольга Чернишенко
АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПОНЯТТЯ «ДІЛОВЕ СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАРМАЦЕВТІВ» 149

ПСИХОЛОГІЯ

Ольга Артемова, Володимир Романюк
РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЄВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ 152
Вікторія Саковська
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПСИХОЛОГІЧНИХ МАРКЕРІВ ХІКІКОМОРІ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ В УМОВАХ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ 158
Юлія Шалатонова
РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОБРАЗУ «ПСИХОЛОГА» У СТУДЕНТІВ РІЗНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ 161

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Олексій Кузьменко, Булатецький Віталій
РОЗРОБКА МУЛЬТИМЕДІЙНОГО ОНЛАЙН ДОВІДНИКА З ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛЕЙ MS WINDOWS SERVER 164
Катерина Оксінчук, Леся Булатецька
ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ ДЛЯ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ З ВИКОРИСТАННЯМ АДАПТИВНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ 167
Павло Сахнюк
АВТОМАТИЗАЦІЯ РОБОЧОГО ПРОЦЕСУ ВИКЛАДАЧА ВНЗ 170
Мар'яна Світлик
ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ WEBKBECT В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ 172
Ірина Семенюта, Анастасія Федько
ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА ТА СУЧАСНЕ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ 175

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

Максим Дончук
ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ
ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ 178

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

Галина Артем'єва, Єлизавета Герасименко
ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙНИХ ПРІОРИТЕТІВ СПОРТСМЕНОК
ЗРІЛОГО ВІКУ ДО ЗАНЯТЬ ЧЕРЛІДИНГОМ 182
Галина Артем'єва, Ірина Латвинська
МОТИВИ ЗАНЯТЬ ОЗДОРОВЧИМ ФІТНЕСОМ ЖІНОК 30-35 РОКІВ
З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ 184
Марія Бобошко
СПЕЦІАЛЬНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА БІГУНІВ НА СЕРЕДНІ ДИСТАНЦІЇ 187
Дмитро Боронін, Наталія Шкарлат
РОЗВИТОК СПЕЦІАЛЬНОЇ ВИТРИВАЛОСТІ ЄДИНОБОРЦІВ
НА БАЗІ КРОСФІТУ 191
Ганна Буренко
ПАРАЛІМПІЙСЬКИЙ СПОРТ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ 196
Олександр Волох
МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ
ПРИ ПОДАГРІ У ЧОЛОВІКІВ 199
Олена Горбенко, Альберт Лисенко
СУЧАСНІ ЗАСОБИ І МЕТОДИ ПІДГОТОВКИ
У СПОРТИВНИХ ТАНЦЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРОГРАМИ 202
Віктор Гузар, Олег Шалар, Євгеній Стрикаленко
ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ
НА УРОКАХ ВОЛЕЙБОЛУ З УЧНЯМИ 7-Х КЛАСІВ 204
Максим Жуковін
МЕТОДИ РОЗВИТКУ СИЛОВИХ ЯКОСТЕЙ,
ВИТРИВАЛОСТІ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ 208
Анна Михайленко, Валерій Ніколенко
МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ ІНТЕРЕСУ ШКОЛЯРІВ
ДО ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ 211
Іван Сомов
РУХЛИВІ ІГРИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ШКОЛЯРІВ
ДО СКЛАДАННЯ НОРМ КОМПЛЕКСУ ГПО 214
Алла Стрикаленко, Євгеній Стрикаленко, Олег Шалар
КОЛОВОВЕ ТРЕНУВАННЯ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ 217
Іван Фурса
ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЖІНОК СЕРЕДНЬОГО ВІКУ
ПІСЛЯ МАСТЕКТОМІЇ У ТРЕНУЮЧОМУ ПЕРІОДІ 221
Богдан Царан
ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИТКУ СТУДЕНТСЬКОГО
КІБЕРСПОРТУ В УКРАЇНІ ТА АМЕРИЦІ 223
Олег Шалар, Віктор Гузар, Євгеній Стрикаленко
ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ ГНУЧКОСТІ
У ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ ХОРЕОГРАФІЧНОГО ГУРТКА 225

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Galina Antonova, Tetiana Solopova
INFORMATION TECHNOLOGIES AS A TOOL OF FORMING THE SOCIO-
CULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES 229

Тетяна Бугай
ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНИХ АНГЛІЦИЗМІВ В РЕКЛАМНОМУ ПРОСТОРІ ТА СПЕЦИФІКА ЇХНЬОЇ УЗУАЛІЗАЦІЇ 231
Тетяна Гаць
МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ 235
Аліна Кулик
ОНОМАСТИКОН ТВОРІВ ДЖ. К. РОУЛІНГ ЯК ЗАСІБ ВІДБИТТЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО КОЛОРИТУ ТА СПОСОБИ ЙОГО ПЕРЕДАЧІ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ 237
Владислав Лещенко
СПЕЦИФІКА РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ: ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ 240
Альбіна Падалка
ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЦИЗМІВ У ВІЗУАЛЬНІЙ РЕКЛАМІ INSTAGRAM ТА FACEBOOK 242
Ольга Перва
ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЯК ГОЛОВНИЙ ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ Ф. С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА «ВЕЛИКИЙ ГЕТСБІ» 246
Каріна Петросюк
ОСОБЛИВОСТІ ХАРАКТЕРІВ ГЕРОЇВ ПОВІСТІ ВАНДИ ВАСИЛЕВСЬКОЇ «КІМНАТА НА ГОРИЩІ» 250
Катерина Полупанова
ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕКСТІВ АНГЛОМОВНИХ ІНСТРУКЦІЙ ДО ПОБУТОВОЇ ТЕХНІКИ 251
Максим Рижков
ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ МОВИ «НАДСАТ» У РОМАНІ Е. БЕДЖЕРСА «МЕХАНІЧНИЙ АПЕЛЬСИН» 254
Анна Сухорукова
ЛАКУНАРНІСТЬ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ 257
Тетяна Шундель, Анна Прийменко
ВИДИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ТА КЛАСИФІКАЦІЙНОЇ ВАРІАТИВНОСТІ ТЕРМІНІВ-ЕПОНІМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МЕДИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ 258

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Ольга Коневич
МІСЦЕ І РОЛЬ СИМВОЛУ У ХРИСТИЯНСЬКОМУ ОБРАЗІ СВІТУ 261

АРХІТЕКТУРА І БУДІВНИЦТВО

Yurii Burda, Andriy Redko, Igor Redko, Yurii Pivnenko, Artem Cherednik
ANALYSIS OF ENERGY EFFICIENCY OF BUILDINGS IN THE KHARKIV REGION IN THE CONDITIONS OF MODERN UKRAINE 265
Сергій Шалай
ПРИНЦИПИ ЗАСТОСУВАННЯ САПР ПРИ ПЛАНУВАННІ ПРОЕКТНИХ РІШЕНЬ У БУДІВНИЦТВІ 269

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 274

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»: Зб. наук. праць. Переяслав, 2020. Вип. 66. 285 с.

Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, правильність фактів і посилань, достовірність матеріалів несуть автори публікацій. Передрук і відтворення опублікованих у збірнику матеріалів будь-яким способом дозволяється тільки при посиланні на ***«Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»****.*

Матеріали науково-практичної інтернет-конференції розміщені на сайті: http://confscience.webnode.com.ua

Укладачі: С.М.Кикоть, І.В.Гайдаєнко
Верстка та дизайн: І.В.Гайдаєнко

Адреса оргкомітету та редколегії:
вул. Сухомлинського, 30 (к. 100),
м. Переяслав,
08401, Київська обл., Україна
тел. 0930569496,
сайт: confscience.webnode.com.ua